

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTİTÜSÜ

Dalya AL-NAQEEB

BATI TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT KUR'AN TERCÜMELERİNDE-İSİM

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2014

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTİTÜSÜ

Dalya AL-NAQEEB

BATI TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT KUR'AN TERCÜMELERİNDE-İSİM

Danışman

Doç. Dr. Suat ÜNLÜ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2014

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Dalya AL-NAQEEB'in bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Fuat BOZKURT (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Suat ÜNLÜ (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Bekir DİREKÇİ (İmza)

Tez Başlığı: Batı Türkçesi Dönemine Ait Kur'an Tercümelerinde-İsim

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :13/03/2014

Mezuniyet Tarihi :27/03/2014

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	xv
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	xvii
ÖZET	xviii
SUMMARY.....	xix
ÖNSÖZ.....	xx
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİGİSİ

1.1 Ünlüler	17
1.1.1 Ünlü Değişimleri	17
1.1.1.1. i > e / e > i / é Değişmesi	17
1.1.1.1.2. u / o / ü / ö	18
1.1.2 Ünlü Uyumu	19
1.1.2.1 Kalınlık-İncelik Bakımından Ünlü Uyumu	19
1.1.2.2 Düzlük-Yuvarlak Bakımından Ünlü Uyumu	20
1.1.2.2.1 Kelimelerdeki Yuvarlaklaşma	20
1.1.2.2.1.a -ğ, -g'lerin Düşmesi Sebebiyle Bu Uyumun Dışında Kalan Kelimeler	20
1.1.2.2.1.b. -ğ ve -g Düştüğü Halde Yuvarlaklaşmaya Tabi Olmayan Kelimeler	21
1.1.2.2.1.c. Dudak Ünsüzlerinin Etkisiyle Uyum Dışından Kalan Kelimeler	21
1.1.2.2.1.ç. Yapım Eklerindeki Yuvarlak Ünlü Sebebiyle	22
1.1.2.2.1.d. Bir Sebep Bağlı Kelimeler	23
1.1.2.2.2 Eklerdeki Yuvarlaklaşma	23
1.1.3 Ünlü Türemesi	23
1.1.3.1 Kelime Ortasında Ünlü Türemesi	23
1.1.3.2 Kelime Sonunda Ünlü Türemesi	24
1.1.4 Ünlü Düşmesi	24
1.1.5 Hece Düşmesi	26
1.1.6 Ünlü Birleşmesi	26

1.2 Ünsüzler	27
1.2.1 Ünsüz Değişmeleri	27
1.2.1.1 Kelime Ortasında k/h Değişmesi	27
1.2.1.2. k / g Değişmesi	27
1.2.1.3. ğ ve g Seslerinin Gelişmesi	28
1.2.1.3.1 Birden Fazla Heceli Kelimelerin Sonunda	28
1.2.1.3.2 Yapım Ekleri ve Kelimenin Bünyesine Dahil Hecelerin Başında	29
1.2.1.3.3 Çekim Eklerinin Başında	30
1.2.1.4. g / v Değişmesi	30
1.2.1.4.1 Yuvarlak Ünlülerle	30
1.2.1.4.2 Düz Ünlülerle	30
1.2.1.5. v / g Değişmesi	31
1.2.1.6. b / v Değişmesi	31
1.2.1.6.1 Kelime Başında b / v Değişmesi	31
1.2.1.6.2 Hece Başında veya Kelime Sonunda b / v Değişmesi	31
1.2.1.7. p / b Değişmesi	31
1.2.1.8. ŋ > m ve n > m Değişmesi	32
1.2.1.9. t / d Değişmesi	32
1.2.1.9.1. d-'ye Dönüşenler	32
1.2.1.9.2. t- ile Yazılan Kelimeler	33
1.2.1.9.3 Hem t'li Hem de d'li Yazılan Kelimeler	33
1.2.1.10. s / z Değişmesi	33
1.2.1.11. z / d Değişmesi	33
1.2.1.12. ğ / y Değişmesi	34
1.2.2 Ünsüz Benzeşmesi	34
1.2.2.1 Kelime İçinde Tonlulaşma	34
1.2.3 Ünsüz Türemesi	34
1.2.3.1. -y- ve -n- Ünsüzleri	34
1.2.3.2. l İkizleşmesi	34
1.2.3.3. s İkizleşmesi	35
1.2.3.4 Hemzenin y Olması	35
1.2.4 Ünsüz Düşmesi	35
1.2.4.1. b Düşmesi	35

1.2.4.2. k Düşmesi	35
1.2.4.3. r Düşmesi	35
1.2.4.4. y Düşmesi	36

İKİNCİ BÖLÜM

İSİM ÇEKİM EKLERİ

2.1 Çokluk Kavramı ve Çokluk Ekleri	37
2.1.1 +lAr	37
2.2 İyelik Ekleri	40
2.2.1 Tekil Şahıslar	40
2.2.1.1 I. Tekil Şahıs	40
2.2.1.2 II. Tekil Şahıs	41
2.2.1.3 III. Tekil Şahıs	41
2.2.2 Çoğul Şahıslar	42
2.2.2.1 I. Çokluk Şahıs	42
2.2.2.2 II. Çokluk Şahıs	43
2.2.2.3 III. Çokluk Şahıs	44
2.2.3 Aitlik Eki +kı /+ki	45
2.4 Hal Ekleri	46
2.4.1 Yalın Hal	46
2.4.2 İlgi Hali	49
2.4.3 Yükleme Hali	54
2.4.4 Yönelme Hali	58
2.4.5 Bulunma Hali	63
2.4.6 Ayrılma Hali	65
2.4.7 Vasıta Hali	70
2.4.8 Eşitlik Hali	76
2.4.9 Yön Gösterme Hali	79
2.4.9.1 +ArU	79
2.4.9.2 +rA / +rI/ +rU	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSİM YAPIM EKLERİ

3.1 İsimden İsim Yapım Ekleri	82
3.1.1 +Ak	82
3.1.2 +An	82
3.1.3 +ÇA / +CA	83
3.1.4 +çAk	83
3.1.5 +can	84
3.1.6 +çI	84
3.1.7 +çigez	85
3.1.8 +cUk / +cIk	85
3.1.9 +TAş	85
3.1.10 +DIn	86
3.1.11 +DI / +DU	86
3.1.12 +düz	86
3.1.13 +il	86
3.1.14 +k	86
3.1.15 +GA	87
3.1.16 +kek	87
3.1.17 +GI	87
3.1.18 +IAk	88
3.1.19 +II / +IU	88
3.1.20 +IIk / +IUk	91
3.1.21 +nu	102
3.1.22 +(X) nci	102
3.1.23 +nti	102
3.1.24 +rAk	103
3.1.25 +sIz / +sUz	104
3.1.26. +sı / +su	106
3.1.27 +sul	106
3.1.28 +t	106
3.1.29 +te	107
3.1.30 +tUk	107

3.1.31 +vaş	107
3.1.32 +z	107
3.2 Fiilden İsim Yapma Ekleri	107
3.2.1 -Ak	108
3.2.2 -am	108
3.2.3 -DI, TU	108
3.2.4 -cek	109
3.2.5 -e	109
3.2.6 -ecek	109
3.2.7 -esi	109
3.2.8 -GAn	110
3.2.9 -GUn	110
3.2.10 -İ / -U	110
3.2.11 -İcİ / -Ucİ	111
3.2.12 -k / -(İ)k	113
3.2.13 -GI / -GU	116
3.2.14 -(X)m	116
3.2.15 -me	117
3.2.16 -mAk	117
3.2.17 -mİş	118
3.2.18 -mar / -mur	118
3.2.19 -mAz	118
3.2.20 -(X)n	118
3.2.21 -(ü)nç	119
3.2.22 -r	119
3.2.23 -şı / -şu	119
3.2.24 -(X)ş	119
3.2.25 -t	120
3.2.26 -z	120

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIFATLAR

4.1 Sıfat Türleri	122
4.1.1 Niteleme Sıfatları	122
4.1.1.1 Soyut Kavram Bildiren İsimlerden Oluşan Niteleme Sıfatları	122
4.2 Belirtme Sıfatları	134
4.2.1 İşaret Sıfatları	134
4.2.1.1 bu	134
4.2.1.2 şol, şu	135
4.2.1.3 o, ol.....	135
4.2.1.4 aşağı.....	136
4.2.1.5 iç	136
4.2.2 Soru Sıfatları	136
4.2.2.1 kaçk, kaçgı	136
4.2.2.2 ne	136
4.2.2.3 nice	137
4.2.3 Belirsizlik Sıfatları	137
4.2.3.1 ba' zı	137
4.2.3.2 bir	138
4.2.3.3 bir nice	138
4.2.3.4 fülân, filân	138
4.2.3.5 cümle	139
4.2.3.6 hep	139
4.2.3.7 her	139
4.2.3.8 her bir	140
4.2.3.9 hîç	140
4.2.3.10 hîçbir	141
4.2.3.11 kamu	141
4.2.3.12 nice, niçe	141
4.2.3.13 özge	141
4.3 Berkitme Sıfatları	141
4.4 Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Sıfatları	142

4.5 Tekrarlanmasıyla Yapılan Sıfatlar	142
4.5.1 bölüm bölüm	142
4.5.2 dürlü dürlü	143
4.5.3 päre päre	143
4.6 Küçültme Sıfatları	143
4.7 Sayı Sıfatları	143
4.7.1 Asıl Sayıları	144
4.7.2 Sıra Sayı Sıfatları	150

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAYILAR

5.1 Asıl Sayılar	153
5.2 Sıra Sayı İsimleri	160

ALTINCI BÖLÜM

ZAMİRLER

6.1 Şahıs Zamirleri	163
6.1.1 Teklik Zamirleri	163
6.1.1.1 I. Teklik Şahıs Zamiri	163
6.1.1.2 II. Tekil Şahıs Zamiri	167
6.1.1.3 III. Tekil Şahıs Zamiri	170
6.1.2 Çoğul Zamirleri	174
6.1.2.1 I. Çokluk Şahıs Zamiri	174
6.1.2.2 II. Çokluk Şahıs Zamiri	177
6.1.2.3 III. Çokluk Şahıs Zamiri	181
6.2 İşaret Zamirleri	185
6.2.1 Bu Zamiri.....	185
6.2.2 Şu Zamiri	188
6.2.3 O, Ol Zamiri	190
6.3 Dönüşlülük Zamirleri	192
6.3.1 Öz	192
6.3.1.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	192
6.3.1.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı.....	195

6.3.2 Kendü / Gendü	196
6.3.2.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	197
6.3.2.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	199
6.4 Soru Zamirleri	200
6.4.1 Kim	200
6.4.2 Ne	203
6.5 Belirsizlik Zamirleri	205
6.5.1 kim	205
6.5.2 kimse	206
6.5.2.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	206
6.5.2.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	209
6.5.3 kimesne, Kimsene	210
6.5.4 bir kimse	211
6.5.5 her ki, her kim	212
6.5.6 her biri, her birisi, biri	214
6.5.6.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	214
6.5.2.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	216
6.5.7 ne	216
6.5.8 ne kim	218
6.5.9 her ne	218
6.5.10 kamu	220
6.5.11 ayruk	220
6.5.12 cümle, cümlesi	220
6.5.13 nice	221
6.5.13.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	221
6.5.13.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	223
6.5.14 özge	203
6.5.14.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	224
6.5.14.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı	228
6.5.15 fülân	228
6.5.16 bir kimse	229
6.5.17 bir biri	229
6.5.17.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	229

6.5.17.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı	231
6.5.18 biribiri	231
6.5.18.1 Hal Ekleriyle Kullanımı	231
6.5.18.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı	234
6.5.19 dükeli	234
6.5.20 her kim	235
6.5.21 her ne kim	236
6.5.22 hiç kimse	236
6.6 Bağlama Zamirleri	237
6.6.1 ki	237
6.6.2 kim	237

YEDİNCİ BÖLÜM

ZARFLAR

7.1 Zaman Zarfları	239
7.1.1 İsim ve Sıfatlardan Zaman Zarfı Oluşanlar	239
7.1.2 İsme Son Çekim Edatları Getirilerek	245
7.1.3 Doğrudan Doğruya Edat ve Zarf Olanlar	246
7.2 Yer Zarfları	247
7.3 Mikdar Zarfları	252
7.3.1 Doğrudan Doğruya Zarf Olanlar	252
7.3.2 Sıfatlardan Yapılanlar	253
7.3.3 Kelime Tekrarı İle Yapılanlar	254
7.3.4 Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Zarfları	255
7.4 Nitelik Zarfları	256
7.5 Soru Zarfları	259
7.6 Yabancı Zarflar	261
7.6.1 āgāh	261
7.6.2 āḥīr	261
7.6.3 ‘alāḩa	262
7.6.4 ‘aşr, ‘aşır	262
7.6.5 berzah	263
7.6.6 dāyim	263

7.6.7 duḥā	263
7.6.8 ebed	264
7.6.9 ecel	264
7.6.10 erzel 'l-ʿumur	264
7.6.11 esbāt	265
7.6.12 evvel	265
7.6.13 ezel	265
7.6.14 hemīše	266
7.6.15 her gāh	266
7.6.16 hergiz	266
7.6.17 ḥōṣ	266
7.6.18 irādet	267
7.6.19 kıyamet	267
7.6.20 laḥza	268
7.6.21 lem-yezel	268
7.6.22 leyālī	268
7.6.23 nā-geh	268
7.6.24 nuṭfe	268
7.6.25 sāʿ at	269
7.6.26 şabāḥ	269
7.6.27 şabī	270
7.6.28 şaf	270
7.6.29 seher	270
7.6.30 sene	271
7.6.31 şubḥ	271
7.6.32 şeyḥ	271
7.6.33 taraf	271
7.6.34 tıfıl	272
7.6.35 ʿumur	272
7.6.36 vakt, vakit	272
7.6.37 vaşıl	273
7.6.38 yetīm	273
7.6.39 yevm	274

7.6.40 zamān	274
7.6.41 zūhur	274

SEKİZİNCİ BÖLÜM

EDATLAR

8.1. Çekim Edatları	275
8.1.1 artuḡ	275
8.1.2 ayru	276
8.1.3 ayruḡ	276
8.1.4 +den berü	277
8.1.5 bile	277
8.1.6 birle	279
8.1.7 burunḡı	279
8.1.8 a-deḡin	280
8.1.9 dek / teg	281
8.1.10 gibi	281
8.1.11 girü	283
8.1.12 içün / için	284
8.1.13 ile	286
8.1.14 karşı	287
8.1.15 öndin	288
8.1.16 öndinki	289
8.1.17 ötrü, ötürü	290
8.1.18 özge	290
8.1.19 üstine	291
8.1.20 içine	292
8.1.21 içinde	292
8.1.22 üzre / üzere	293
8.1.23 var	294
8.2. Bağlama Edatları	294
8.2.1 beḡzer	294
8.2.2 çünki	295
8.2.3 çün	295

8.2.4 daḥı / daḳı	296
8.2.5 eger	296
8.2.6 egerçi	297
8.2.7 ger	298
8.2.8 gerçi	298
8.2.9 illā	298
8.2.10 ki	299
8.2.11 kim	300
8.2.12 lakin	301
8.2.13 meger	301
8.2.14 eyle	302
8.2.15 nitekim	302
8.2.16 nite ki	303
8.2.17 ne ki	303
8.2.18 ne kim	303
8.2.19 şanasın / şanasın kim	303
8.2.20 tā	304
8.2.21 tā ki	304
8.2.22 pes	305
8.3 Atıf (bağlama) vavı	305
8.3.1 ü	306
8.3.2 vü	306
8.3.3 ve	306
8.3.4 velikin	307
8.3.5 yā	307
8.3.6 yāḥud	308
8.3.7 ya' nī	308
8.3.8 yokşa	309
8.3.9 zīrā	310
8.4 Kuvvetlendirme Edatları	310
8.4.1 da / de	310
8.4.2 daḥı / daḳı	311
8.4.3 hem	312

8.4.4 hūd	312
8.5. Karşılaştırma Edatları	312
8.5.1 hem...hem	312
8.5.2 yā....yā	312
8.6. Soru Edatları	313
8.6.1 ‘aceb	313
8.6.2 ne	314
8.6.3 nice	314
8.6.4 neden	315
8.6.5 nedür	315
8.6.6 nişe	316
8.6.7 nite	316
8.6.8 ne için / niçün	317
8.6.9 kıanı	317
8.6.10 kıandan	318
8.6.11 kıanda	318
8.7 Çağırma Edatları	319
8.7.1 iy	319
8.7.2 ey	320
8.7.3 yā	320
8.7.4 i	320
8.8 Cevab Edtları	321
8.8.1. belī	321
8.9 Gösterme Edatları	321
8.9.1 uş	322
8.9.2 uşda	322
8.9.3 uşbu	322
8.9.4 işbu	322
8.10 Ünlemler	323
8.10.1 āh	323
8.10.2 ahsen	323
8.10.3 āmīn	323
8.10.4 hāşā	323

8.10.5 heyf	323
8.10.6 ĩ	324
8.10.7 iy	324
8.10.8 vāy	324
8.10.9 yā	324
8.10.10 �asret	325
SONUÇ	326
KAYNAKÇA	327
ÖZGEÇMİŞ	333

KISALTMALAR LİSTESİ

A	Arapça
A	Yazma Nüshadaki Yaprığın Ön Yüzü
B	Yazma Nüshadaki Yaprığın Arka Yüzü
b.	Bin
bk.	Bakınız
BKT	Bursa Kur'an Tercümesi
c.	Cilt
CAJ	Central Asiatik Journal
cm	Santimetre
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
Fa	Farsça
H.	Hicri
H.	Hazret
İA	İslam Ansiklopedisi
İTED	İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
M.	Miladi
MKT	Manisa Kur'an Tercümesi
nr.	Numara
PHTF	Philologiae
Turcicae	Fundamenta
s.	Sayfa
TDAY	Türk Dil Araştırmaları Yıllığı Belleten
TDED	Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TİEM	Türk ve İslam eserleri Müzesi
TİEM 40	Türk ve İslam eserleri Müzesi 40 numara kayıtlı

Tm	Türkiyat Mecmuası
UA J	Ural-Altaische Jahrbücher
vb.	Ve Benzeri
>	Değişmiş şekli gösterir
-	Fiil kökü, Fiil köküne gelen ek
+	İsim kökü, isim köküne gelen ek
(?)	Şüphe belirtir

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

ا	A
آ	a
ء	ʾ
ب	b/p
پ	p
ت	t
ث	c/ç
ج	s
ح	h
خ	ḥ
د	d
ذ	z/ḏ
ر	r
ز	z
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ẓ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	ʿ
غ	ġ
ف	f
ق	q
ك	g/k/ḡ
ل	l
م	m
ن	n
و	u/ü; ū, o/ö/, v
ه	a, e, h
ي	i/ī, ī, y
ة	t

ÖZET

Türk Dilinin en önemli eserleri dini içerikli eserlerdir. Bunların içerisinde Kur'an Tercümleri, müstensihlerin dini sorumlulukları sebebiyle sözcük biçimlerine ve gramer kaidelerine çok dikkat ettikleri eserlerdir.

Çalışmamız giriş bölümü ve sekiz ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş bölümünde Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesiyle yazılmış Kur'an Tercümleri hakkında geniş bir şekilde bilgi verilmiş olup bu dönemlerde yapılmış çalışmalardan söz edilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde Eski Anadolu Türkçesi temel alınarak eserin kendi içerisinde ve Eski Anadolu Türkçesiyle karşılaştırmalı geniş bir ses bilgisi verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümü Batı Türkçesi Kur'an Tercümlerinde isim çekim ekleri, iyelik ve hâl eklerinden oluşmaktadır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise fiilden isim ve isimden isim yapan yapım ekleri yer almaktadır. Batı Türkçesi Bursa, Manisa ve TİEM 40 Kur'an tercümlerinde isimden isim yapan yapım ekleri ve fiilden isim yapım ekleri tespit edilerek, bu ekler işlevlerine göre ayrılmıştır. Çalışmamızın dördüncü bölümünde Batı Türkçesi Kur'an Tercümleri, sıfat yapılarına göre değerlendirilerek örneklendirilmiştir. Tezimizin beşinci bölümü Batı Türkçesi Kur'an Tercümlerinde sayılar konusunu incelemektedir. Batı Türkçesi Kur'an Tercümlerinde zamirler ve zarflar ise tezimizin altıncı ve yedinci bölümlerini meydana getirmektedir. Son olarak sekizinci bölümde edatlar konusu incelenmiştir.

Bu çalışmada, daha önce doktora düzeyinde Kur'an Tercümleri hakkında yapılmış olan üç adet Eski Anadolu Türkçesi tezi, ilk defa isim bakımından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi; Bursa Kur'an Tercümesi, Manisa Kur'an Tercümesi, TİEM 40 Kur'an Tercümesi

SUMMARY

NOUN IN QUR'AN TRANSLATION OF WESTERN TURKISH PERIOD

Most important works of Turkish literature are religious content works. Among these, Qur'an translations are the works which because of its translators who have religious obligation and the sense of responsibility pay a great attention in terms of grammar and word formats.

Our study consists an entry section and eight main sections. We give information about translations of the Quran which are written in Eastern and Western Turkish and wide range of studies carried out in this period has been mentioned in the introduction part of our study. In the first part of our study, we based Old Anatolian Turkish and wide range comparative information about Old Anatolian Turkish is given. The second part of our works consists name suffixes, possessive and still suffixes in the western Turkish Quran Translations. Affixes which make noun from noun from and noun from verb are located in the third part of our study. Affixes which noun from noun from and noun from verb in Western Turkish Bursa, Manisa and TİEM 40 Qur'an translations are identified and divided according to their operational features. Adjectives are evaluated according to their structures are illustrated of the Western Turkish Quran translations In the fourth part of our study. The fifth chapter of the thesis examines numbers in Western Turkish Quran Translations. Pronouns and adverbs in Western Turkish Qur'an translation are subjects of the sixth and seventh sections of our thesis.. Finally, in the eighth section of prepositions are examined.

In this study, previously made three doctoral level thesis about Old Anatolian Turkish Qur'an are discussed in terms of noun for the first time.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Bursa Quran Translation, Translation of Quran in Manisa, TİEM 40 Translation of Quran

ÖNSÖZ

Türkler, tarihi süreç içerisinde çok geniş bir coğrafyada hareket etmiş, farklı kültürlerle temas etmiş, muhtelif dinlere intisap etmiş ve çeşitli alfabeler kullanmışlardır. Bu süreçte Türkler, daha yerleşik bir hayata geçmiş ve Batı Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi ile eserler vermeye başlamışlardır.

Şüphesiz tarihi süreç içerisinde Türk dilinde verilmiş eserlerin büyük bir kısmı dini içerikli eserlerdir. Bu dini içeri eserlerin de büyük bir kısmı Arap harfleriyle yazılan dini metinlerdir.

Türkler her ne kadar 940 yılında Karahanlılar döneminde toplu olarak Müslüman olmuşlarsa da bunun temelini Talas savaşına kadar gittiği bilinmektedir. Din değiştiren ya da yeni bir dine intisap eden her milletin yaptığı gibi Türkler de İslam dininin kutsal kitabını kendi dillerine tercüme ederek bir yandan evrensel bir din olan İslam'ın daha iyi anlaşılmasını diğer taraftan da bu dinin kendi toplulukları arasında yayılmasını sağlamışlardır. Bu bağlamda ilk Kur'an Tercümeleri Karahanlılar döneminden itibaren başlamıştır.

Eski Anadolu Türkçesi ürünleri 1071 Malazgirt savaşıyla Anadolu'ya gelen Türklerin Doğu Türkçesinde getirdikleri dillik malzemelerle Anadolu'da meydana getirdikleri kültürel bir karışımın ürünleridir. Bu ürünler içerisinde yine en önemli olanlar dini muhtevası olan eserlerdir. Bunların içerisinde Batı Türkçesi Kuran Tercümeleri, Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde çok sayıda bulunmaktadır. İlgili yazmalar olmasına rağmen bu tür eserler ya parça parça alarak çalışılmış ya da bir teze çalışma konusu olmamışlardır.

Biz, bütün bunlardan hareket ederek daha sağlam temellere dayandırılmış ve yayınlanmış olan üç temel Kur'an Tercümesini esas aldık.

Giriş bölümünde Doğu Türkçesi ve Batı Türkçesiyle yazılmış Kur'an Tercümeleri hakkında geniş bir şekilde bilgi verilmiş olup bu dönemlerde yapılmış çalışmalardan söz edilmiştir. Birinci bölümünde Eski Anadolu Türkçesi temel alınarak eserin kendi içerisinde ve Eski Anadolu Türkçesiyle karşılaştırmalı geniş bir ses bilgisi verilmiştir. Diğer bölümlerde tezimize konu olan İsim Çekim Ekleri, İsim Yapım Ekleri, Sıfatlar, Sayılar, Zamirler, Zarflar ve Edatlar içeren yapılar ve bunların kullanım biçimleri örnekleriyle verilmiştir.

Öncelikle bu çalışmayı gerçekleştirme hususunda bana yol gösteren saygı değer hocam Doç. Dr. Suat ÜNLÜ 'ye, beni burada iki yıldır misafir eden Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğretim üyelerine ve asistan arkadaşlarıma teşekkür bir borç bilirim.

Dalya AL-NAQEEB

Antalya, 2014

GİRİŞ

Kur'an'ın Tercüme Meselesi:

Dil, insanların kendi aralarında iletişimlerini sağlayan bir araç olduğu gibi vahyin kaynağı ile muhatapları arasında bir taşıyıcı durumundadır. Dilin üstlendiği bu görevin dinin tebliği noktasındaki önemini ortaya koyması bakımından şu ayet dikkat çekicidir: “(Allah’ın emirlerini) onlara açıklasınlar diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.”¹

Firavun’u Hakk’a davet için Mısır’a gitmekle görevlendirilen Musa (as.)’ın; Allah’tan, kardeşi Hârûn’u yardımcı olarak isterken gösterdiği gerekçe de aynı önemi vurgular:”*Kardeşim Hârûn’un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da, beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle gönder*”.²

Nihayet, İnsanları uyarması için Hazret-i Peygamber’e Kur’an, Arap dili ile indirilmiştir.³

Değişik toplumların eşyayı, eylemleri ve kavramları farklı kelimelerle adlandırmaları ve bunları kendilerine has ifade kalıpları içinde kullanmaları, farklı dillerin doğması ile sonuçlanmıştır.. Kur’an-ı Kerim “*O’nun delilerinden biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin, renklerinizin değişik olmasıdır.*”⁴ ayetiyle dillerin farklılığını, Allah’ın varlığının delillerinden biri olarak zikreder ve kendi dili olan Arapça dışındaki dilleri “yabancı dil” olarak niteler: “*Şüphesiz biz onların Kur’an’ı ona ancak bir insan öğretiyor dediklerini biliyoruz. Kendisine Kur’an’ı nisbet ettikleri şahsın dili yabancısıdır, Halbuki bu (Kur’an’ın dili) apaçık bir Arapça’dır.*”⁵

“*Birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık*”⁶ ayeti de, farklı milletlerin ve toplumların tanışıp anlaşmasında ilk araç olarak dillerin önemini vurgulamaktadır. Bu iki ayetin dikkat çeken ortak noktası, farklı diller olgusunu gündeme getirmeleridir(Altuntaş; 1998, 2).

Farklı dilleri konuşan iki toplumun tanışıp anlaşabilmeleri, ya toplumlardan birinin, diğer dili öğrenmeleri, ya da karşı toplumun dilini bilen kişi ya da kişilerin, onların söyleyip yazdıklarını berikilere tercüme etmesi ile mümkündür. Birinci şık çok zor, hatta imkansız olduğuna göre tercümenin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.(Altuntaş; 1998, 2)

¹ İbrahim,: 14/4

² el-Kasas: 28/34

³ eş-Şuara: 26/193, 194, 195

⁴ er-Rûm: 30/22

⁵ en-Nahl: 16/103

⁶ el-Hucurât: 49/13

Kur'an'ın Arapça dışındaki dillere tercümesi meselesi hicrî ikinci asırdan başlayarak gündeme gelmiş, bu konudaki tartışmalar da özellikle tercüme ile kıraat, yani namazda Kur'an-ı Kerim'in tercümesini okumanın caiz olup olmadığı meselesine dayalı olarak çıkmıştır. Büyük mezheplerden Şâfiî, Malikî, Hanbelî ve Zahirî mezhepleri Kur'an'ın harfî/lâfzî tercümesini caiz görmedikleri gibi, hangi şartlar altında olursa olsun namazda Kur'an tercümesi okumanın da kesinlikle caiz olmadığı görüşündedirler. Hanefî mezhebi ise İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşü istikametinde, Kur'an okumayı bilmeyen kimsenin, bunu öğreninceye kadar namazda tercüme okumasına cevaz vermektedir. (Altuntaş; 1998, 8)

Namazda tercüme okumayı caiz görmeyen mezhepler, aynı şekilde, Kur'an'ın başka dillere lâfzî tercüme metodu ile çevrilmesine de prensip olarak karşı çıkmışlar, bunu caiz görmemişlerdir. Bu konuda İlgi çeken şey Hanefî mezhebinin tutumudur. Şartlarını taşıyan kimsenin namazda tercüme okuyabileceğini kabul eden Hanifî alimler, bazı istisnalar hariç, Kur'an'ın tercüme edilmesi konusunda diğer mezheplere katılmış ve olumsuz tavır takınmışlardır. Bu alimler, tercüme ile namaz kılmaya cevazı, zaruret prensibine oturttukları gibi, Kur'an'ı tercüme etmeyi de zaruret miktarı ile sınırlamışlardır. Hatta, Kur'an'ın tamamını tercüme edenlere, ya da bu işle uğraşmaya âdet edinenlere karşı diğer mezheplerden daha sert tavır takınmışlardır (Altuntaş; 1998, 8)

Bir Şâfi alim olan Gazali avamın, tefsir gibi tercümeğe de girişmemesi gerektiğini ifade ederek, bunun yazılı tercüme için olduğu kadar sözlü tercüme için de geçerli olduğu görüşündedir (Altuntaş; 1998, 10)

Maliki müfessiri İbnu'l-Arabî Fussilet suresinin 44 ayetinin tefsiri sırasında, tercümeğe karşı olduğunu Kur'an'ı tercüme etmenin caiz olmayışını datercüme esnasında "tibyân" ve "icaz"ın kaybolcağını gerekçe göstermektedir (Altuntaş; 1998, 11)

İslâm alimlerinin çoğu aslının yerini almak üzere Kur'an'ın tercüme edilmesinin caiz olmadığı görüşündedirler. Her ne kadar bu görüşe dayanaj olarak Kur'an'ın tercümesinin mümkün olmadığını ve tercümenin, icazı yok edeceği gibi iki temel gerekçe ileri sürülmemekte ise de, işin arka planında, Kur'an tercümesinin aslın yerine ikame edilebileceği endişesi yatmaktadır.. Kur'an'ın tercüme edilmesinin caiz olmadığını söyleyenlerin, bu görüşlerini, namazda tercüme okumanın caiz olmadığı konusunu ele almaları sırasında dile getirmeleri , bu endişenin varlığını orataya koymaktadır (Altuntaş; 1998, 17)

Bu alimlerden Gazali; "Tefsir demekle, lafzın; kendi yerini tutacak Arapça başka bir kelime ile; yahut manasını karşılayacak Farsça ya da Türkçe bir kelime ile değiştirilmesini kast ediyorum" demektedir. Burada "tefsir" terimi ile aynı zamanda lafzî tercümeyi de kastettiğini ve avamın, tefsir gibi, tercümeğe de girişmemesi gerektiğini ifade eden el-Gazalî,

bunun yazılı tercüme için olduğu kadar sözlü tercüme için de geçerli olduğu görüşündedir(*Altuntaş; 1998, 18*).

Malikî müfessir alimlerinden İbnu'l-Arabî de Kur'an'ı tercüme etmenin caiz olmayışını, “tibyân” ve “icaz”ın kaybolacağını gerekçe göstererek karşı çıktığını görmekteyiz(*Altuntaş; 1998, 9*).

Bir Şâfiî alim olan ez-Zerkeşî ise; Kur'an hükmünde saymak ve Kur'an'ın yerini almak üzere Kur'an'ın Farsça ve sair dillere harfî/lafzî tercümesi caiz olmaz.İcaz özelliğine sahip asli şekli, yani orijinal metni ile okunması vaciptir.Zira tercüme Kur'an'ın icazi özelliklerini aksettirmez ve Arapça dışındaki diller de, Arapça'ya has olan beyan üstünlüğüne sahip değildir diyerek Kur'an'ın tercüme edilmesine karşı çıkmaktadır(*Altuntaş; 1998, 9*).

Kur'an'ın harfî/lafzî tercümesine karşı çıkanlar arasında, konu ile ilgili en sert ifadeleri kullananlar, ilginçtir ki, Hanefîler olmuştur. Oysa İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in, Ebû Hanife tarafından de benimsediği ifade edilen ve Hanefî mezhebinin “müftâbih” kavli olan “Kur'an'ı olumayan kimse, öğreninceye kadar, namazda onun tercümesini okuyabilir” şeklindeki görüşü, fiilen Kur'an'ın tercüme edilmesini gerektirmektedir. Hanefî alimlerinin, konu ile ilgili ifadelerinden anlaşıldığına göre, onlar Kur'an'ın bir bütün olarak, kitap şeklinde tercüme edilmesine karşı olmakla beraber, zaruret ölçüsünde tercüme edilmesine karşı değillerdir.Belki de tercümenin cevazı konusunda aralık bıraktıkları bu kapının ardına kadaraçılacağı endişesi, onları tercümenin men'i konusunda diğer mezheplerden daha sert bir tutuma yöneltmiştir(*Altuntaş; 1998, 13*).

Kur'an-ı Kerim'in tercümesine karşı çıkanlar, tercümenin zamanla Kur'an yerine ikamesi ihrimalini göz önünde tutarak Kur'an metninin tahrif ve tağyire uğramasını önleme amacını gütmekteydiler.O halde bu tür endişelerin bulunmadığı, ya da ortadan kalktığı durumlarda, Kur'an'ın tercüme edilmesinde sakınca görmemiş olmalıdırlar. Zira bu endişe ilk defa Hz. Peygamber (a.s.) tarafından duyulmuş, Kur'an metniyle karıştırılması ihtimali yüzünden, başlangıçta hadis yazımını yasaklamıştı(*Altuntaş; 1998, 18*).

Kur'an'ın tercüme edilmesi bir çok alim tarafından caiz görülmemesine, bir kısmı tarafından ancak zaruret ölçüleri içinde caiz görülmesine rağmen Kur'an öteden beri tercüme edilegelmiştir. İşte, gerek bu fiili durum, gerek tercümenin caiz hatta zaruri olduğunun bir çok alim tarafından ortaya konmuş olması; bu yasakçı görüşün, üzerinde ittifak edilen bir görüş olmadığını, zamanın şartlarına göre ve özellikle tercümenin Kur'an yerine konacağı ve namazda okunacağı endişesi ile belirlendiğini ve bağalayıcılığının bulunmadığını açıkça göstermektedir. (*Altuntaş; 1998, 18*)

Bazı ayetler planında da olsa Kur'an'ın tercümesini bize ilk hatırlatan tarihi olay Hz. Peygamberin çeşitli devlet büyüklerine gönderdiği davet mektuplarıdır.Zira onun Bizans

İmparatoru Heraklius'a gönderdiği mektupta, Âl-i İmran suresi'nin altmış dördüncü ayeti yer alıyordu. Ebu Süfyan'ın, kendi müşahedelerine dayanarak anlattığına göre, Heraklius, özel tercümanı aracılığı ile kendilerine Hz. Peygamber'in hakkında sorular sormuş, sonra da onun gönderdiği mektubu okutup tercüme ettirmiştir. Mektupla birlikte söz konusu ayetin tercüme edilmiş olması kaçınılmazdır. Buna göre bazı ayetler sınırlı da olsa ilk Kur'an tercümesi sözlü usulle yapılmış olmaktadır (*Altuntaş; 1998, 18*).

Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye İlk Çevrilmesi İşi:

Türklerin İslâmiyeti resmen devlet dini olarak kabul etmesi, X. yüzyılda Karahanlılar zamanında gerçekleşmiştir. Türklerin toplu olarak İslâmiyeti kabul etmelerinin hemen ardından tabîi olarak onun kutsal metni Kur'an'ı anlamak, kavramak, manasına nüfuz etmek, esaslarını ve kurallarını uygun bir biçimde öğrenmek ve öğretmek için Türkçeye çevrilmesini de kaçınılmaz kılmıştır.

Bu mukaddes metin, önce Samanoğullarından Emîr Mansur b. Nuh (H. 350-365/M. 961-976) zamanında. Maverâü'n-nehirli âlimlerden kurulu bir heyet tarafından Farsçaya tercüme edilmiştir. Farsçaya tercüme edilen tefsir kitabı, Muhammed b. Cerir-i Taberî'nin Arapça olarak yazdığı 40 ciltlik Kur'an tefsiridir. Bu tefsir, Farsçaya tercüme edilirken kısaltılmış ve Kur'an metni esas alınarak satır arasında Farsça çevirisi yapılmıştır (Sağol 1993: 23). Zeki Velidî Togan'a göre Kur'an'ın Türkçeye Tercümesi de Farsça Tercüme ile aynı zamanda, belki aynı komisyonun Türk üyeleri tarafından yapılmıştır (*Togan 1960:135*).

Fuad Köprülü'ye dayanan Abdülkadir İnan'a göre ise Kur'an'ın Türkçeye tercümesi, Farsçaya tercümesinden yaklaşık bir asır sonra, yani XI. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olmalıdır (*İnan; 1961, 8*).

Eckmann'da Taberî'nin diğer eseri, onun hacimli Kur'an Tefsirinin *Cāmi' al-bayān fî tafsîr al-Kur'an* muhtelemin Taberî'nin Dünya Tarihinin Mansur b. Nuh'un (961-976) veziri Abû 'Alî Bal'amî tarafından Farsçaya çevrildiği sırada, Sâmâniler devrinde (875-999) Buhara'da Farsçaya çevrilmiş olduğunu belirtir. Bu çevirinin haklılığı önsözünde şöyle ifade edilmektedir: "Bu kitap, Muhammed İbn Carîr at Tabarî- Tanrının rahmeti üstüne olsun- tarafından anlatılan büyük Tefsir'in Fars diline yapılan tam ve doğru çevirisidir. Bu kitabı Bağdad'dan getirdiler. Arapça yazılmış ve uzun referansları ihtiva eden kırk cild idi. Onu muzaffer komutan ve melik Abû Şalîh Mansûr İbn Nûh ibn Naşr İbn Aḥmed İbn İsmâ'il'e getirdiler Tanrının rahmeti üstlerine olsun-sonra, bu kitabı Arap dilinden okuyup anlamakta güçlüklerle karşılaşıldığından, o bunun Fars diline tercümesini arzu etti. Sonra, o Mâverâü'n-

nehr'in âlimlerini bir araya topladı ve onlardan bir hukukî beyanname istedi: Bu kitabı Fars diline çevirmemiz caiz olur mu?" Onlar dedi ki: "Arapça bilmeyenlerin istifadesi için, Kur'an tefsirini Farsça okuyup yazmak caiz olacaktır, çünkü yüce Tanrı şöyle demiştir: *Dili kavminin dilinden farklı olan resul göndermedik*.⁷ Sonra muzaffer hükümdar Abū Şalîh Mâverâü'n-nehr'in âlimlerinin getirilmesini emrini verdi: Buhara'dan *Ebû Bekr ibn Muḥammed el-fâzlu'l alâm* ve *Ebû Bekr Muhammed bin İsmâ'il el- Faḳih* ve *Faḳih Ebu Bekr bin Ahmed bin Ḥamîd* ve *Ḥalîl ibn Aḥmed es -Sicistânî*, Belh'den *Abū Ca'far bin Muḥammed bin 'Alî*⁸, Hindistan kapılarından *Faḳih al-Ḥasan bin 'Ālî Mandūs* ve *Abū'l-Cahm Ḥālîd bin Hânî al- Mutaḳḳih* ve ayrıca Semerkand, İsbicap ile Fergana'dan ve Mâverâü'n-nehr'in her şehrinden başka âlimler. Onların hepsi, doğru yolun bu olduğunu, kitabın tercümesini kabul ettiler. Sonra Muzaffer Melik ve ĀbūŞalîḥ, toplanan âlimlere, kitabı tercüme edebilmeleri için, aralarından en bilgili ve âlim olanları seçmeyi emretti. Onlar da, uzun referansları atarak ve hikâyelerin metinlerini kısaltarak kitabı tercüme ettiler (*Kök; 2004, 12*).

Zeki Velidî Togan ise ilk Türkçe Kur'an çevirisinin bu ilk Farsça çeviriyle aynı zamanda Kur'an çeviri heyetinin çalışmaları sırasında gerçekleştirilmiş olduğunu belirtmektedir (Togan 1971: 18). Togan *The Earliest Translation of the Qur'an into Turkish* (1964: 18) adlı çalışmasında da Taberî'nin tefsirinin çevrilmesi aşamasında İspicaplı bir Türk'ün de bulunduğunu belirtir. Togan ilk Türkçe çevirilerin asıl nüshasının İslâmiyeti kabul eden Argu ve Karluk Türklerinin lehçesinde, Çü ve Sırderya civarındaki Oğuzların ağzının da tesiri ile yazılmış olduğunu söyler (*Togan; 1963, 162*).

Fuat Köprülü *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde (1986: 162) ilk Kur'an tefsirinin H. VI/M. XII. yüzyıl sonunda veya H. V/M. XI yüzyıl başında Batı Türkistan'da yapıldığı üzerinde durmuştur. Fuad Köprülü gibi Abdülkadir İnan da Kur'an'ın Türkçeye çevirisinin Farsça çevirisinden yaklaşık bir yüzyıl sonra, yani XI. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olması gerektiği düşüncesindedir (*İnan; 1961, 8*).

⁷ İbrâhim: 14/4

⁸ Tam olarak adı Abū Ca'far bin Abdullah bin Muḥammed el Belhî el- Hinduvanî'dir. (ö. 973) Belhli büyük Hanefî âlimi, ilminden dolayı kendisine küçük Ebu Hanife'de denilmiştir.

TİEM 73:**Çevireni, Çeviri Tarihi, Alanı :**

TİEM 73 Türkçe Kuran çevirisinin kim/kimler tarafından ve ne zaman çevrildiği hakkında hem doğrudan yazmadan hem de dolaylı olarak değişik kaynaklardan somut bilgiler yoktur.

Nüsha: TİEM 73 :

Yazma nüshası İstanbul, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi 73 numarada kayıtlıdır. Bir hayır sever tarafından Eyüb Sultan Türbesine vakf edilmiş, 1922 yılında Müessesatı Vakfiye'den müzeye getirilmiştir (*Erdoğan; 1938, 47-51*).

İstinsah Tarihi ve Müstensihi:

Yazma nüshanın sonundaki Arapça ketebe kaydında metnin istinsah tarihi ve müstensihinin kim olduğu hakkında bilgi edinilebilmektedir. Arapça kayıt “Bunu Allah’ın kullarının en zayıfı, en muhtacı olan günahkâr, hatalı yüce Allah’ın affını dileyen (Allah durumunu düzeltsin) Muhammed b. El-Hâcc Devletşah eş-Şirazî H.734/M.1333/1334 yılının aylarında yazdı ve tezhip etti” şeklindedir.

Buna göre, TİEM 73’ün istinsah tarihi H.734/M.1333/1334, müstensihi ise Muhammed b. El-Hâcc Devletşah eş-Şirazî’dir. Müstensihin adından onun Şirazlı olduğu anlaşılmaktadır. Yazmanın istinsah tarihi H.734/M.1333/1334, İlhanlı devleti Abū Sa’îd (1317-1336) dönemine rastlamaktadır (*Kök; 2004, 22*).

Nüsha Özellikleri:

Bordo meşin kaplı mukavvadan oluşan yazmanın cildi, yıldız zencirekli, sa’lbekli beyzî şemseli olup sertaplı ve milkeplidir. Cilt sonradan yeşil cilt bezi ile kaplanmıştır.

Eserin ilk iki yaprağı ve sure başları müzehhep ve müzeyyen serlevhalıdır. Serlevhalar altın yıldızla yazılmıştır. Duraklar hizip ve cüz gülleri yıldızlıdır. Kur’an metni siyah reyhanî hattı, satır arası tercümesi ise sürh olup nesih özellikleri taşımaktadır. Varak ölçüsü 36cm x 27 cm, yazma kalınlığı 14 cm’dir. Yazma 451 varak olup her sayfasında 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe çevirisi olmak üzere 18 satır vardır. Fakat son varakta (450v-450r) 7 satır Arapça, 7 satır Türkçe çevirisi olmak üzere 14 satır vardır. Sayfa altlarındaki yıpranmış kısımlar tamir görmüştür.

Türkçe kısmın yazı karakteri nesih özellikleri taşımaktadır. Türkçe kısımlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde bazı kelimelerin yazımında hareke sistemi kullanılmıştır, Bazı Arapça kelimelerin altına yine tercümesi olarak Arapçaları yazılmıştır. Eserde bazı sûrelerin

âyet sayıları sonraki dönem Kur'ân tercümeleriyle ve günümüz Kur'ân tercümeleriyle birbirini tutmamaktadır. Bu durum âyet eksikliğinden değil, âyet ayırımındandır. Eserde bazı sûrelerin âyet ayırım işaretleri düzgün ve kurallı olarak konmamıştır. Eserde bazı kelimeleri yazarken yazım tasarrufuna gidilmiştir. Eserde bazı sûrelerde geçen müteşâbih ayetlerin altında çeşitli Türkçe sözcükler veya cümleler bulunmaktadır. Bunlar:

Eserin Sultan Abdülaziz Han zamanında, Abdülaziz Han'ın iradesiyle Ferid Efendi'nin nezaretinde tamir gördüğünü Hazine Kitapları Müfettişi Abdurrahman Nacim tarafından H.1281/M.1864-1865 yılında eserin baş tarafına düşürülen kayıttan çıkarmaktayız: selâtin-i 'izâm firdevs-mağâm hâzarâtının cevâmi'-i şeriflerinde vakf u vaz' buyurmuş oldukları maşâhif-i şerifenün ta' mîrlerine sultân-ı selâtinü'z- zamân vâ hâkanü'd-dehri ve'l-ekvân es- sultân 'Abdü'l-'azîz hân hâzretlerinin irâde-i seniyye-i şâhâneleri üzre cennet-mekân hâzretlerinin câmi'-i şeriflerinde zîver-i rahle-i... (olan) maşâhif-i şerîfeden işbu satırlı muşhaf-ı şerîfün 'atûfetlü Ferîd Efendi hâzretlerinin şeref-i hümâyûn nezâretlerinde ve hicretün bin iki yüz seksen bir senesinde lâyıkıyla ta' mîr ü termîmi icrâ olunarak şirâze-bendi hüsni hıtâm olduğunu mübeyyin işbu matbu' zahriyede şerh virildi. Harrerehû ed-dâ'î 'Abdu'r-rahmân nâcim müfettiş-i hâzâ'inü'l-kütüb. 1281.

Yazmanın sonunda önce farklı bir stille harfler bitleştirilmeden çeşitli defalar Kur'an'ın niçin hatm edildiğine dair cümleler vardır. Bu cümleler 30. maddeden başlayarak Kur'an'ın ne için ve kime hatmedildiğini ebcedle ifade etmektedir.

Yine yazmanın sonunda 19 Cümade'l-ula 1330/ 05. 06. 1912 ve 10 Saferü'l-hayr 1332/ 07. 01. 1914 tarihleri ve Malatyalı El-Hâc Muhammed 'Alî'nin tuğrası yer almaktadır. Esere sonradan eklenmiş olan “Muşhafa vakf idenün kabristânı pür-nûr oluna” kaydı da vardır. Bu kayıt ne yazmanın yazı özelliği ne de tamir kaydı düşülen yazı özelliği ile örtüşmektedir (Kök; 2004, 23).

Eser üzerinde yapılan çalışmalar : ben yapacam NOT:

KÖK, Abdulla, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 1v/ 235v/2), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

ÜNLÜ, Suat, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 235v/3- 450/7), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Anonim Kur'an Tefsiri:

Türkoloji Sahasında Anonim Tefsir, Orta Asya Tefsiri ve Müellifi Meçhul Kur'an Tefsiri gibi adlarla tanınmakta olan bu eseri ilk olarak Ahmed Zeki Velidî tarafından 1914 yılında Buhara Emâreti'nin Karşı şehrinde ele geçirilerek, Sovyet İlimler Akademisinin Asya Müzesi adına satın alınmıştır. 1917'deki siyasî değişikliğe kadar eser, Asya Müzesi yazmaları arasında "Cod. Mus. As. 332 co-Walidow; 1914, Nr. 2475" kaydıyla saklanmıştır. Şu anda ise, İnstitut Naradov Azii kitaplığı Cod. 332'de kayıtlı bulunmaktadır. Eserin fotoğrafları Türk Dil Kurumu kütüphanesine getirilmiş böylece Türkiye'deki araştırmacıların da istifadesine sunulmuştur (*Usta; 1989, 3*)

Orta Asya tefsiri, Kur'an'ın 18. suresinden başlayarak yapılmış satır altı tercüme ve tefsiri içermektedir. Tefsirin birinci bölümünde her surenin sonunda, orada anlatılan konularla ilgili hikayeler verilir; ikinci bölümde ise 49. sureden itibaren düzenli olarak, ayetlerin ayrı ayrı tercümesi tefsirle birlikte yürütülür. Müstensihin ve müellifin adı Tefsirde zikredilmiyor; telif ve istinsah tarihi de belli değildir (*Usta, Amanoğlu; 2002, 11*)

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

A. K. Borovkov, Leksika sredneaziatskogo tefsira XII-XIII vv, Akamediya Nauk SSSR (Institut narodov azii), izdatel'stvo vostochnoy literaturı, Moskva 1963, 366str. NOT ekleyecem.

Rylands Kur'an Tercümesi:

Halen İngiltere (Manchester), John Rylands Kütüphanesi, Arabic MSS. 25-38'de kayıtlı olan satır arası tercümeli nüshadır. Eser, satır arasında hem Farsça hem de Türkçe tercüme ihtiva etmektedir. Tamamı 30 cilt olan eserin 14 cildi mevcuttur. Bu 14 cilt. 1145 varaktan ibarettir. Elde bulunan varaklarda da eksiklikler vardır. Bu 14 cildin haricinde tercümeyle ait olan iki varak da Dublin, Chester Beatty Kütüphanesi, nr. 1606 ve nr. 1630'da kayıtlı bulunmaktadır (*Ata; 2004, 13*).

Yazma, her sayfada sadece üç satırlık Arapça Farsça ve Türkçe metin ihtiva ettiği için çok hacimlidir. Baş ve sonu eksik olduğundan eserin nerede ve kimin tarafından meydana getirildiği hakkında bilgi yoktur (*Ata; 2004, 13*).

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

Aysu Ata: 2004 yılında Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin) adlı bir çalışmayı 2004 yılında TDK yayınları arasında çıkarmıştır. Yine Prof Dr. Aysu Ata; "İlk Türkçe Kur'an Tercümesi", Mustafa Canpolat Armağanı" Ankara 2003, s. 41/55. adlı makaleyi ve " Türk Dilinde Esmâ-i Hüsnâ", IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, İzmir 2000 adlı sempozyum bildirisini eserle ilgili çalışmalar olarak yayımlanmıştır.

Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi:

Bu Kur'an tercümesi nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, 2 numarada muhafaza edilmektedir. Yazma daha önceleri Millet Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 951'de kayıtlı idi (*Sağol; 1993, 28*).

Eserin cildi tamir görmüştür. Altta kahverengi meşin bir cilt, üstte ise yeşil bez bir cilt bulunmaktadır. Milkepli, sertaplı ve beyaz şirazelidir. Cildin altında ciltme sırasında eklenildiği düşünülen eflatun renkli boş bir yaprak bulunmaktadır. Bunu takiben iki boş sayfa (Ia-Ib) ve Arapça olarak kırmızı, yer yer siyah mürekkeple önce Fatıha, sonra da Bakara suresinin Medenî mi, Mekkî mi olduğu, kelime ve harf sayısı, adı geçen sure hakkında peygamberin bir hadisi ve Farsça olarak o surenin okunmasının ehemmiyetine dair kısa bir bilgi yer almaktadır. (IIa) . Tercümesi yapılmayan 196a/196b sayfaları ile Farsça olarak vakf ve ibtida kaidelerinin verildiği 586b-587b'nin devamının olmayışı hesaba katılmazsa tam nüsha olup, tercüme kısmı 583b'de sona ermektedir. Varak ölçüsü 22 cm x 33.8 cm, yazı ölçüsü 17.5 cm x 25.5 cm'dir. Kalınlığı ise 13.5 cm'dir(*Sağol; 1993, 28*).

Hemen hemen tamamı tamir görmüş olan eserin her sayfasında, 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe çeviri olmak üzere toplam 18 satır mevcuttur. Yazı karakteri reyhanî nesihtir. Arapçaları daha büyük ve harekeli, çevirileri ise ince ve harekesizdir. Kağıdı nohudî renkli kalın şark kağıdı olup üzerinde lekeler, yer yer yırtık ve delikler bulunmaktadır. Ia'da bakır ve altın yaldızla kötü bir karışımdan elde edilmiş çiçek işlemeli, içleri maviyle süslenmiş altı köşeli geometrik bir yıldız deseni bulunmaktadır. Bu desen, dışı mavi işlemeye sarılmış bir daire içindedir(*Sağol; 1993, 28*).

Başdan iki sayfa (1b-2a) cetvellidir, cetvellerin tek taraflarında yuvarlak süsler bulunmaktadır. Bu sayfaların başlık ve altlık kısımları ise çerçeve içine alınmıştır. Altın-bakır karışımıyla oluşturulan bu çerçevelerin içleri mavi süslemelidir. 2a'da Hekimoğlu Ali Paşa'ya ait vakıf mührü bulunmaktadır. Diğer sayfalar cetvelsizdir. 293b'de sure adı, ilk iki surede

olduğu gibi altın-bakır karışımı ve mavi süslemeli bir çerçeve içindedir. Burada da Hekimoğlu Fatıma'ya ait vakıf kayıtları yer almaktadır (*Sağol; 1993, 28*).

Çevirisi yapılmamış olan 196a-196b sayfaları, harekeli nesih ile yazılmış, ayın, kef, sad, ve dad harflerinin içleri kırmızı mürekkeple boyanmıştır. Durak yerleri kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir (*Sağol; 1993, 29*).

İlk sayfada Fatiha suresi, ikinci sayfada da Bakara suresinin ilk üç ayeti ve besmelelerin çevirisi yer almaktadır. Bu iki sure hakkındaki bilgilerin II'da yer aldığını belirtmiştik. Bu iki sure dışındaki diğer surelerde her surenin başlangıcında Arapça olarak yeşil ve kırmızı mürekkeple surenin adı, Mekkî mi Medenî mi olduğu, ayet, kelime ve harf sayısı ile bu sayılardaki ihtilaflar üzerinde durulduktan sonra, sadece 8 ile 73, sureler istisna olmak üzere Hz. Muhammed'in bir hadisine yer verilir. Bazen bu Arapça kısmın hemen altında, genellikle ise sayfanın kenarında kırmızı mürekkeple Farsça olarak adı geçen surenin okunmasının önemine dair bilgiler yer almaktadır (*Sağol; 1993, 29*).

9.sure istisna olmak üzere bütün surelerde Besmele'nin çevirisi yapılmıştır. Ve bu çeviride siyah mürekkebin yanı sıra yer yer kırmızı veya mavi mürekkepde kullanıldığı görülmektedir. 583b'de Hekimoğlu Ali Paşa'ya ait bir vakıf mührü bulunmaktadır. Yine aynı sayfada yer alan kayıta metnin Rebiülâhir ayının ortalarında 764'te istinsah edildiği belirtilmiştir. Mütercim ve müstensihin adı ile istinsah yeri ise belli değildir. Eserin sonunda siyah ve yer yer kırmızı mürekkep kullanılarak yazılmış bir kısım vardır. Metnin ilk üç sayfasında (584a-585a) Arapça olarak Kur'an'daki sure, ayet, kelime ve harf sayıları ile bu konulardaki ihtilaflar belirtildikten sonra Hatim duası ile sona ermektedir. 585b-586a'da Farsça olarak Kur'an ayetleriyle nasıl fal bakılacağı öğretilir. 586a'da Hekimoğlu Ali Paşa sarıkçı'ya ait bir vakıf kaydı ve Hekimoğlu Ali Paşa'ya ait bir mühür bulunmaktadır. 586b-587b'de Farsça olarak kur'an kıratında uyulması gereken iki husus olan vakıf ve ibtida üzerinde durulmaktadır. Fakat bu kısım Nahl suresinden itibaren eksiktir. En sonda ise 2 boş sayfa yer almıştır (*Sağol; 1993, 28*).

Nüshada satır arasında kelime kelime tercümeden başka-birkaç önemsiz istisna dışında ilave veya tefsir yoktur. Eserin mikrofilm arşiv numarası 3587'dir.

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

Eser üzerinde en çok Güliden Sağol'un çalışmalarını görmekteyiz. Güliden SAĞOL, "Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük", Marmara Üniversitesi, (Doktora Tezi), İstanbul, 1993, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish,

Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text) (410 pages), 1993. ,Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations III: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part II: Glossary) (310 pages), 1995.Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations IV: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, (Part III), Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b), 1996. Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations IV: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish (Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two: 301a-587b9, 1999. “Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar”, Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, İstanbul, 1997.Adli çalışmalar yapmıştır. AL-ZUBAIDY, Ahmet, “ Doğu Türkçesi Kuran Tercümelerinden Süleymaniye Kütüphanesi Ali Hakimoğlu Paşa Nushası NO.2 Kayıtlı Kuran Tercümesinin Arapça Dizisini Göre Analitle dizini ve Konkordansı” Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, c.I, Antalya 2013

Batı Türkçesinde Yapılmış Kur'an Tercümeleri:

Anadolu sahasında ilk Kur'an tercümelerinin Selçuklular devletinin dağılışından sonra ortaya çıkan Beylikler döneminde başladığı kabul edilmektedir. Doğu Türkçesiyle yapılan ilk tercümelerde, Kur'an'ın bütünü esas alınmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alınan eserlerin daha çok ibadet faaliyetlerine yönelik olarak kısa surelerin tercüme ve tefsiri olduğu bilinmektedir. Bunlar daha çok Fâtiha, Yâsin, Tebâreke ve İhlâs surelerinin tefsiridir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde, Kur'an'ın bütününe yönelik tercüme çalışmalarına XIV. Yüzyılın sonlarında başlanmıştır. Bu dönemde yapılan Kur'an Tercümeleri üç şekilde karşımıza çıkmaktadır. 1. Satır arası kelime kelime tercümeler, Tefsirli tercümeler, 3. Tefsirler

Manisa Kur'an Tercümesi:

Bu satır-arası Kur'an Tercümesi Manisa İl Halk Kütüphanesi 931 numarada kayıtlıdır. 451 yapraktan ibarettir. 310 mm x 220 mm (250 x155) boyutlarında ve 11 Arapça, 11 Türkçe olmak üzere toplam 22 satırdır. Yazı türü harekeli nesihdir. Kağıdı aharlı, âbâdi, mavi ve kırmızı cetvelli, aşır ve cüz gülleri mülevven ve müzehheb, durak yerleri altın yaldızlı, mülevven veya mavidir. İlk iki yaprak 1b+1a silme altın yaldız ve mavi çiçek desenlidir. Cildi

bordo meşin cilt olup, köşebentleri ve ortası yaldız kabartma çiçek desenli, kenarları yıpranmış miklepli kapağı altın yaldızlıdır. Eser tamir görmüştür. İlk 10 yaprağın kenarları onarılmıştır. 1b ve 2a yaprakları alttan ve üstten altın yaldız ve tezhiplidir. 450a ve 450b yapraklarında yırtıklar bulunmaktadır. Son 3 sure hariç sure başları müzehheb ve mülevvendir. Sonunda es-Seyyid Halit Paşa'nın mührü bulunmaktadır. (Karabacak; 1994, 15)

Genel Özellikleri:

Satır-arası tercüme olmasına rağmen sıkça tefsirlere de rastlamak mümkündür. Cümle yapısında, Arapça cümle yapısının yüklem-özne-nesne sırası esas alınmakla beraber az da olsa Türkçe cümle yapısının özellikleri görülmektedir. Bundan dolayı noktalama yapılırken büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Dizin, kelime sayısı bakımından incelendiğinde Madde başı kelime sayısı: 3654, Arapça kelime sayısı: 2294, Farsça kelime sayısı: 89, Türkçe veya Türkçeleşmiş kelime sayısı: 1263, Arapça birleşikler: 70, Farsça birleşikler: 186, Türkçe birleşik şekiller: 244 tamlama, 1987 birleşik fiil, Özel isim:91 olarak tesbit edilmiştir (Karabacak; 1994, 15)

1. Arapça bütün fiil zamanları Türkçe'de de aynı şekillerle karşılanmıştır:

erāde: diledi 4a/5, na'budu: 'ibādet eyler-biz 1b/4, uscudū: secde eyleyüz 5a/1, kālū: eyitdiler 4b/3, yu'minūne: imān getürürler 13b/1.

2. Arapça ism-i fâiller bazen tek bir isimle bazen de çekimli fiil veya etmek, eylemek yardımcı fiillere -ıcı/-ici yapım eki getirilmek suretiyle, ism-i mefûller ise çoğunlukla edilgen fiil kökünden yapılmış isimlerle veya yapım eki almış tek bir isimle karşılanmaktadır: *fāsiḳīn: fāsiḳlar 4a/7, müteṭahhir : arınıcı 25a/1, ma'dūd: sayılmış 19b/7, ḥāsirūn: ḥasāret eylediler 4a/9 gibi.*

3. Sıfat-ı müşebbeheler ve mübalaga-i ism-i fâiller, -ıcı/-ici yapım ekinin etmek, eylemek gibi yardımcı fiillere veya herhangi bir fiile getirilerek yapılan kuruluşlarla karşılanmaktadır. Kimi zaman bu birleşiklerin başına “gāyetde” sözcüğü eklenmektedir. Bazen de sadece Arapça ism-i fâillerle karşılanmaktadır.

raḥīm: rahmet idici 1b/3, ḥakīm: gāyetde ḥukm eyleyici 4b/8, tevvāb: gāyetde tevbeler ḳabūl eyleyici, ḳadīr ḳadīr 12a/8 gibi.

4. Arapça harf-i cerler bazen Türkçe isim hal ekleriyle bazen de edat veya zarfla karşılanmaktadır: *fīhi: anda 2a/2, lehum: anlar-içün 4a/2, ileyke: saña 2a/5, 'ankum: sizden 6a/6, bihi: anuḡ bile 4a/6 gibi.*

Eser Üzerinde Yapılmış Çalışmalar:

Eser üzerinde en önemli çalışmaları Esra Karabacak yapmıştır:

Esra Karabacak; “Manisa Halk Kütüphanesi’ndeki Satır arası Kur’an Tercümesi: Giriş-Metin-Dizin)” I-III, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992, *An Inter- Linear Translation of The Qur’an Into Old Anatolian Turkish=Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I*, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1994, *An Inter-linear Translation of the Qur’an Literatures 28*, (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995, *An Inter- linear Translation of The Qur’an Into Old Anatolian Turkish=Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I*, Sources Of Oriental Languages and Literatures 40 *Introuction, Text, Glossary and Facsimilie*, Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a, 1997, *An Inter- Linear Translation of The Qur’an into Old Anatolian Turkish= Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I*, Sources of Oriental Languages Languages and Literatures 47 *Introduction, Text, Glossary and Facsimilie*, Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b, 451a, 1997. adlı çalışmalar yapmıştır.

Bursa Kur’an Tercümesi:

1. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesinde bulunan bu yazma nüsha, satır arası Kur’an tercümeleri sınıfına girmektedir. Yazmanın 652a sayfasında yer alan ketebe kaydına göre müstensih Hasan Bin Alî el Bestâmîdir. Eserin ketebe kaydına göre istinsah tarihi M. 1410’dır. Bu tarihi kayda göre eser, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait ve bugüne kadar bilinen ilk satır arası Kur’an tercümesi olması bakımından önemlidir.

652 varaktan oluşan Eski Anadolu Türkçesine ait bilinen en eski satır arası Kur’an tercümesinin her sayfasında 7 satır bulunmaktadır. Eserin 1b ve 2a yüzünde çok nefis mülevven, müzeyyen serlevha yer almaktadır. Yine eserde, sure isimlerinin yer aldığı bölümler süslemelerle işlenmiştir. Eserde takip kelimesi düzenli olarak birbirini izlemektedir. Eser, bütünüyle harekelidir. Metin, Arapça orijinal Kur’an metninin hemen altına kelime kelime veya kelime grubu biçiminde Türkçe tercümesi verilmek suretiyle düzenlenmiştir. Ancak, metnin bazı sayfalarında yazılar, özellikle yedinci satırlar eserin tahrip olmasından dolayı tamamen kaybolmuş ve okunmayacak duruma gelmiştir (*Küçük; 2004,44*).

Eserin bazı sayfalarının haşiyesinde, daha çok açıklamalar şeklinde olan metinler yer almaktadır. Ancak, bu haşiyeler bir kısmı, metnin silik olması yüzünden okunamamaktadır. (*Küçük; 2004, 44*).

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

Bursa Kur'an tercümesi üzerinde Ankara Üniversitesi öğretim görevlilerindem Dr. Murat Küçük bir Doktora çalışması yapmıştır: Murat Küçük, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi, İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2001, ve "Eski Anadolu Türkçesi Dönemine ait Satır arası İlk Kur'an Tercümesinde İmla ve Ses Bilgisi" Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, s. 39-72, Ankara, 2004 adlı bir makale yayınlamıştır.

TIEM 40:

Nüshanın Tavsifi ve Hususiyetleri:

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde 40 numara ile kayıtlıdır. Asıl tercüme kısmı 290 varaktır. Varak ölçüsü 34,5 X 26, yazı ölçüsü 26 X18 cm.dir. Cildi açık vişne renk meşindendir. Şemse ve köşelikleri yaldızlıdır. Cild kalınlığı 7 cm.dir. Her sahifede 11 satır vardır. Baştan iki sahifesi (1b ve 2a) haşiyeli levha ile tezyin edilmiş, kırmızı, lacivert, mavi, pembe, sarı yaldızla süslenmiştir. Diğer sahifeler cedveli değildir (*Topaloğlu; 1975, 19*).

İlk sahifede <Fatiha> sûresi, ikinci sahifede de <Bakara> sûresinin ilk üç ayeti yazılmıştır. Bu sûrelerin başlıkları beyaz ve kûfî yazı ile yazılmıştır. Besmeleler ve Kur'an metni, diğer sahifelerde olduğu gibi, kalın ve bir nesihle kaleme alınmıştır. Yazının güzelliği ve düzgünlüğü, Kur'an ve tercümenin bir hattat eliyle istinsah edildiğini göstermektedir. İlk iki sahifede, besmelelerle birlikte, beşer satır vardır. Besmele, sadece başlangıçta, yâni <Fatiha>nın başında tercüme edilmiştir. Her sûre başlangıcında, sahife kenarına, o sûrenin faziletine dair bir hadis yazılmıştır. Kur'an metnindeki kelimelerin mânaları, satırın hemen altına, sol alta doğru hafif meyilli bir şekilde yazılmıştır. Mütercim'in açıklama mahiyetinde eklediği şerh ve tefsirler ise, umumiyetle sayfanın kenarına kısmen de, yer müsait oldukça satır aralarına kaydedilmiştir. Hemen her sahifede bulunan ve Kur'an metninin asıl tercümesinde büyük bir itina ile ayrı tutulan bu açıklamalar, bazı sayfalarda çok, bazılarında ise oldukça azdır (*Topaloğlu; 1975, 20*).

Sûre başlıkları, Kur'an metninin yazıldığı kalın nesihle ve Arapça yazılmıştır. Âyetleri birbirinden ayırmak için, ilk iki sahifedekiler diğerlerinden farklı olmak üzere, yukarıya doğru virgülleri andıran bazı işaretler kullanılmıştır. Tercümeler tamamiyle harekeli olup gayet itinalı bir şekilde yazılmıştır. Bütün tercüme boyunca birkaç yerde bulunan silik ve hatalar bulunmaktadır. Asıl tercüme kısmının sonunda, 290b'de eserin ketebesini bulunmaktadır. Burada, Mushaf ve tercümenin, Muhammed, Muhammed bin Hazma eliyle, hicrî 827 senesinin 18 Ramazanında pazartesi tamamlandığı ve sahibi ve mâlikinin İbn-i Tavsiye diye mâruf Yûsuf bin Mahmud olduğu kaydedilmiştir. Bu kısımdan sonra gelen üç sahifeye de *Du‘â’i fâl-i Kur‘ân* başlığı altında, sonradan eklenildiği düşünülen 64 beyitlik bir şiir eklenmiştir. (Topaloğlu; 1975, 20).

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

Bu tercümeyi, ilk defa, A. Erdoğan tanıtmış ve eserin ilk sahifesinin fotoğrafını neşretmiştir. Daha sonra M. Hamîdullah, A. Erdoğan'ın adı geçen makalesine dayanarak eserden bahsetmiştir. M. Yaşaroğlu da, eseri kısaca tanıttıktan sonra Fâtîha sûresinin tercümesini Latin harfleriyle yazıp incelemesine eklemiştir. Tercüme üzerinde, daha önce, herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Eser üzerinde en önemli çalışmayı Ahmet Topaloğlu ‘nun; *Satır-Arası” Kur'an Tercümesi Giriş ve Metin, Sözlük. I-II*, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1976-1978. adlı çalışmasıdır.

Diğer Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleri Çalışmaları:

- 1.Ahsen Esatoğlu, “İhlâs Sûresi Metni, Dil Özellikleri ve Sözlük” ve “Metinden Örnek sayfalar” Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987. bölümlerinden oluşmaktadır.
- 2.Mehmet Kara, Yâsîn Sûresi Tefsîri: İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım”, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.
- 3.Hikmet Yılmaz “Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Satırlar Arası Bir Kur'an Çevirisi (Metin-Gramer-Sözlük) 1b-53a”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1992.

- 4.Ali Akar “Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırarası Bir Kur’an Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) 53b-105a”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- 5.İbrahim Delice, “Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırarası Bir Kur’an Tercümesi (Metin-Gramer-Sözlük) 105b-170b”, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1992.
- 6.Emin Eminoğlu, Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırarası Bir Kur’an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük) 171a1-216b Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 1995.
7. Mehtap Alper, Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırarası Bir Kur’an Tercümesi (Gramer-Metin-Çeviri-Sözlük) 217a-262b Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 1998

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLGİSİ

1.1 Ünlüler

1.1.1 Ünlü Değişmeleri

Türkçede ünlüler, gerek kelime köklerinde gerekse eklerde çeşitli sebeplerle değişmektedir. Bu değişiklikleri hangi sebeplere dayandığı tam olarak açıklığa kavuşturulmamıştır (*B.Direkci; 2011, 25*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde tespit ettiğimiz belli başlı ünlü değişimleri şunlardır:

1.1.1.1 -i- > -e-, -e- > -i-, -ë- Değişmesi

Türkçede Eski Türkçede döneminden beri -i->-e-, -e->-i- değişikliği yazım ve söyleyiş bakımından karışıklık arz eder. Eski yazıda -i- sesi, elif ve -y- harfleriyle gösterilmekte ancak i'nin yanında -e- olarak da telaffuz edilmektedir.

Türkçenin XIII. yüzyıldan sonraki devresinde -i-'lerin daha ağır bastığını görmekteyiz. Bu durum Anadolu sahasında karışıklık gösterirken, Çağataya sahasında kati olarak i tarafına geçmektedir. (*Yavuz; 2006, 173*).

-i->-e- değişikliği neticesinde i'ler İstanbul Türkçesinde açık -e-'ye, buna karşılık ağızlar da tamamıyla kapalı -ë-'ye dönmüştür. Bu da değişimin pek eski zamanlarda olmadığını ve henüz tamamlanmadığını gösterir (*Ergin; 1977, 77*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde -i->-e-, -e->-i- değişikliğine rastladığımız kelimelerle ilgili durum bugünkü şekilleriyle karşılaştırarak aşağıdaki şekilde örneklenmiştir.

Bugün -e- Ünlüsüyle Kullanılan Metinlerimizde İse -i- Ünlüsüyle Yazılana Bazı Kelimeler Aşağıda Gibidir:

biş "beş" biş MKT 400a/8, Bişdür TİEM 40 140a/8, béş BKT 375b/7

gice "gece" gice MKT 6a/5, gice TİEM 40 290a/8

girçek "gerçek" girçek MKT 3b/8, girçek TİEM 40 245a/8

girü "gerü" girü TİEM 40 59b/1

il "el" ilini MKT 254a/3, il TİEM 40 233a/1

irte "sabah, erte" erte MKT 446a/2, erte TİEM 40 284b/7

işik "eşik" işik TİEM 40 139b/11

yil "yel" yil MKT 31b/5, yil TİEM 40 252b/6

yin "yen" yininTİEM 40 184b/10
yir "yer" yir MKT 13b/8, yir TİEM 40 111a/4
yidi "yedi" yidi MKT 4b/1, yidiTİEM 40 267b/5
yidinci: "yedinci" *yidinci*TİEM 40 143b/1
yitmiş: "yetmiş" yitmişMKT 118a/2, yitmişTİEM 40 271b/6
yiyni "yeyni" yiyni TİEM 40 81b/11

Eski Türkçe Devresinde e'li Olup Bugün i'li Yazılan Kelimeler:

Eski Türkçe köktürk ve Uygur dönemlerinde **-e-** ünlüsü taşıyan bazı kelimeler üzerinde çalıştığımız eserlerde de **-e-**iledir. Ancak bugün bu kelimeler **-i-** ünlüsü taşımaktadır. Üzerinde çalıştığımız eserlerde **-e-** olup bugün **-i-** ünlüsü ile telaffuz edilen kelimeler aşağıdadır:

edgü > **eyü** > **iyi** "iyi" eyü TİEM 40 226a/10
edgölük > **eylög** > **eylök** > **iylik**: "iylik" eylökTİEM 40 4b/4
emdi > **imdi**: "şimdi" imdi MKT 8a/4, imdiTİEM 4014a/1

İlk Hecesindeki Ünlüsü Hem i Hem é Şeklinde Karışık Yazılan Kelimer:

Manisa ve TİEM 40 Kuran Tercüemlerinde bazı kelimelerde ilk hecesindeki **-i-** sesi yazılırken Bursa kuran Tercümesinde **-é-** kapale sesile yazılmaktadır. Aşağıdaki örnekler verilen kelimelerin **i** ve **é** yazılışları tespit edilmiştir:

biş – béş: "beş" biş MKT 400a/8, biş TİEM 40 140a/8, béş BKT 375b/7
gice – gèce: "gece" gèceden 477b/4 BKT, gèceler 497a/1 BKT
yir – yér: "yer" yér BKT 324a/6

1.1.1.1. u/o, ü/ ö

Arap harfli yazıda farklı işaretler bulunmadığı için **güzel**, **yürü** gibi kelimelerin bu devirde **-o-** ve **-ö-** ile mi yoksa **-u-** ve **-ü-** ile mi olduğunu kestirmek kolay değildir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde **uyanuk**, **yuğarug** gibi kelimelerde ünlülerin yazılışı aynı olduğu için **-u/-o-**, **-ü/-ö-** ayırmı yapmak çok güçtür (*Timurtaş; 1994, 25*).

yokarı > yukarı: "yukarı, üst" yukarı MKT 54b/7, yukarularından TİEM 40

219a/1, BKT 77b/3

uyanıklık: "uyanık olma, uyanıklık" *uyanıklık*da TİEM 40 112b/7

uyanık: "uyanık, uyumaya" *uyanık* BKT 314a/7

1.1.2 Ünlü Uyumu

1.1.2.1 Kalınlık-İncelik Bakımından Ünlü Uyumu:

Kelimedeki ünlülerin kalınlık-incelik bakımından gösterdiği uyumdur. Buna göre kök ünlüsü kalın olan heceleri, kalın ünlülü heceler; kök ünlüsü ince olan heceleri ise ince ünlülü heceler takib eder. Bu uyumu bazı istisnalar dışında, Eski Türkçe devresinden günümüze kadar Türkçenin bütün lehcelerinde görülmektedir (*B.Direkci; 2011, 28*).

-ki aitlik eki metinlerde ince sıradan kelimelerde uyuma tabi iken kalın sıradan kelimelerde uyum dışındadır:

evvelki BKT 372a/5, **ezeldeki** BKT 518b/7

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde diğer Eski Anadolu eserlerinde olduğu gibi çift şekli örnekleri bulunan **-ki** ekinin metinlerimizde uyuma bağlı kullanılan ve iki ünlü arasında kalınca ekin ünsüz tonlulaşarak

şonrağı TİEM 40 2b/4, 5b/8, **katındağı** 20b/6 BKT

-iken, -ken zarf-fiil eki, bugün olduğu gibi metnimizde de daima ince sıradan gelmektedir:

ağar-iken TİEM 40 152b/4, eyleyici-y-iken TİEM 40237b/2, ölmüş iken 378a/6 MKT, hārābiken 42b/1 BKT, meşğülken 148a/5 MKT, işle-r-ken 236b/2 BKT

Bugün uyum dışında kalan **hangi, hani, dahi, veanne**, kelimeleri metinlerimizde uyuma bağlı olarak kullanılmıştır:

kanķı, kanģı: "hangi" kanķı BKT 17b/2, kanķısı MKT 205a/4, kanķışı TİEM 40 36a/2

kanı : "hani, nerede" kanı BKT 130a/2, kanı MKT 186a/11, kanı TİEM 40 229a/4

dağı, daķı: "son çekim edatı da, dahi" dağı BKT 317a/7, daķı MKT 35b/11, daķı TİEM 40 209a/11

1.1.2.2 Düzlük-Yuvarlak Bakımından  nl  Uyumu:

Türkçenin ilk dönemlerinden beri sağlam görülmeyen düzlük yuvarlaklık uyumu Türkçenin her devresinde ve her sahasında hakim olan bir uyum değildir. Kelimenin ilk hecesinde düz ünlü varsa ondan sonraki hecelerde düz, yuvarlak ünlü varsa, sonraki hecelerde düz geniş veya dar yuvarlak ünlünün takip etmesine dayanan uyumdur (*B.Direkci; 2011, 29*).

 ank ,  ank :“hangi” * ank s * MKT 205a/4,  ank  MKT 153a/11

yardımcı, yardımcu: “yardımcı” *yardımc s * BKT 619a/3, BKT 180b/4

1.1.2.2.1 Kelimelerdeki Yuvarlaklaşma:

Kelimelerdeki yuvarlaklaşma çeşitli şekillerde ve değişik sebeplere bağlı olarak meydana gelmiştir. bu yuvarlaklaşma da düzlük-yuvarlaklık uyumuna bozmuştur (*B.Direkci; 2011, 29*).

1.1.2.2.1. a. -ė / -g' lerin Düşmesi Sebebiyle Bu Uyumun Dışında Kalan Kelimeler:

Eski T rk  devresinde mevcut olan -ė- ve -g- ler düşürken, kendinden önceki vokalı yuvarlaklaştırmışlardır. Bu hadise düşmekten ziyade bir kaynaşma mahiyeti taşmaktadır. Bu şekilde yuvarlak ünlü taşıyan kelimelerden  amığ,  apuğ gibi sözlerde yuvarlaklaşmaya -ė- ve -g-'nin düşmesi kadar -p- ve -v- gibi dudak konsonant da sebep olmuştur denebilir. (*Timurtaş 1994, 28*).

Ahmet Bican Ercilasun, -ė- / -g- düşmesinin direkt olarak yuvarlaklaşmaya neden olmayac ğını belirterek: "Ana Oğuz Türkçesinde -g-'nin erimesi birdenbire olmamıştır.

Doğrudan doğruya -g- düşmesi ünlünün yuvarlaklaşması için sebep olamaz. Yuvarlaklaşma için bir sebep lazımdır. Bu da -w-'dir. -W-'nin ortaya çıkması için de -g-'nin mutlaka sızcılaşıp -ė- olması gerekir. Eski Oğuz Türkçesindeki ** amu**, **başlu**, ** l ** gibi kelimelerin son ünlüsü uzundu; çünkü  ns z erimesinden sonra mutlaka bir telafi uzunluğu döneminin yaşaması gerekir (*Ercilasun; 2004, 457*).

Yuvarlaklaşma gösteren üzerinde çalıştığımız metinlerde aşağıda gibidir:

anlığ > anlu: "hafif, yavaş" anlu T EM 40 245b/10

arığ > aru: "temiz" arı MKT 4a/2, arı T EM 40 172b/11, arı BKT 272b/5

 amığ >  amağ >  amu: "hep, bütün"  amusından BKT 50a/7

kapıg> kapu: "kapı" kapıda BKT 250b/1, kapusunda MKT 204b/10, kapuya TİEM 40 51a/1

uluğ > ulu: "ulu, yüce, yüksek, katı" ulu gün MKT 331b/10, ulu TİEM 40 4b/10, ulu BKT 7b/5

1.1.2.2.1. b. -ğ ve -g'ler Düştüğü Halde Yuvarlaklaşmaya Tabi Olmayan Kelimeler:

Eski Türkçede kelime sonundaki -ğ- ve -g- ünsüzü düşürken kendisinden önceki ünlünün yuvarlaklaşmasına neden olmuştur.

Sondaki -ğ- ve -g- düştüğü halde yuvarlak ünlü taşımayan **acı**, **çeri**, **katı** vs. kelimelerinde vardır.

acıg > acı : "tatlı olmayan" acı rakıdır BKT 573a/4, acı MKT 394b/8, acı TİEM 40 256a/5

aşıg > aşş: "fayda" aşşılar BKT 367b/1, aşş MKT 96b/4, aşş TİEM 40 15a/1

çerig > çeri : "ordu, asker" çerisi MKT 226a/9, çeriler BKT 332b/1, çerisi dır TİEM 40 136b/2

elig > elli : "sayı elli" elli bin BKT 421a/7, elli gişi TİEM 40 23b/7

karıg > karı: "yaşlı, kadın" karı MKT 263a/8, karı TİEM 40 107b/11, karı men BKT 563a/6

katıg > katı : "çok, sert, ağır" katı MKT 263a/10, katında TİEM 40 108b/1, katırak BKT 11a/72

kişig > kiçi: "küçük" kiçi MKT 305b/7, kiçi TİEM 40 251b/6, BKT 214b/2

şarıg > şarı: " sarı" şarı MKT 313a/7, şarı TİEM 40 284a/8, şarudur BKT 10b/2

1.1.2.2.1. c. Dudak Ünsüzlerinin Etkisiyle Uyum Dışından Kalan Kelimeler:

Bir kısım kelimelerin bünyelerindeki **b**, **m**, **p**, **v** dudak ünsüzlerinin tesiriyle yuvarlaklaşma meydana gelmiş ve dudak uyumuna aykırı şekiller ortaya çıkmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde tespit ettiğimiz bazı kelimelerde **b**, **m**, **p**, dudak ünsüzlerinin ve v dış dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmanın olduğu tespit edilmiştir:

kirpiç > kerpüç: "kerpiç" kerpücin TİEM 40 185b/7

kiçig > kiçük : "küçük" kiçükden MKT 231b/6

temür > demür: "demir" demür MKT 107a/5, demüri TİEM 40 203b/10, demürden BKT 385b/4

yabız > yavuz: kötü" yavuz TİEM 40 34b/9, *yavuzluktan* BKT 52b/1, *yavuz* MKT 87b/9

1.1.2.2.1. ç. Yapım Eklerindeki Yuvarlak Ünlü Sebebiyle:

açuk: "açık, kapalı olmayan" *açuk*BKT 535b/1, *açukdur* MKT 82a/7, *açug-ıdı* TİEM 40 139b/10

artuk: "fazla, daha çok" *artuga* MKT 46b/3

artug bk.artuk MKT 25b/2 TİEM 40 98b/110

ayruk:"başka ümmet, müslümanlıktan başka bir dine mensup olanlar" *ayruk* BKT 134a/6, *ayrukümmet* TİEM 40 283a/6

bölük:"bölük, topluluk, ümmet"*bölüklerden* BKT 267b/7, *bölügi* MKT 100a/10, *bölüklerdür*TİEM 40 61a/4

buyruk: "buyruk, emir, sınır" *buyrugıdır* BKT 602b/3, *buyrugıdır* MKT 25b/10

buyruk BKT 191b/2, *buyrugı*TİEM 40 31b/7

büyük:"büyük" *büyük* BKT 483b/4, *büyük*TİEM 40 96b/1

esruk:"sarhoşluk" BKT 356a/3

konuk:"konuk, misafir"*konukları* MKT 382a/5, *konukdur* BKT 242a/1, *konuklarınun* TİEM40 248b/9

şarmaşuk:"sarmaşık" *şarmaşuk* TİEM 40 122a/6

şovuk: "soğuk" *sovukdan* BKT 292a/6, *sovuğı* MKT 419b/3, *sovuk* TİEM 40 271a/4

tanuk:"tanık, şahit" *tanuklardan* BKT 47a/3, *tanuksın* MKT 88a/11, *tanug-iken*TİEM 40 243b/11

yaşduk < yastakk:"yastık" *yaşduklara*BKT479a/6, *yaşduklara* MKT 165a/2,TİEM 40 255a/1

yazuk:"günah" *yazuklarımızıza* BKT 259b/4, *yazuklar* MKT 9a/3, *yazuğ-ıla*TİEM 40 7a/5

garu, gerü eki ile

ilerü < il-gerü: ilerü BKT 370b/4, ilerü TİEM 40 16a/1

yukaru < yuk- garu: yukarudan BKT 284b/7, yukaru TİEM 4035b/10

1.1.2.2.1. d. Bir Sebep Bağlı Olmadan Eski Türkçeden Beri Yuvarlık Ünlü Taşıyan Kelimeler:

girü: girü 186b/4 TİEM 40, girü 96a/3 TİEM 40, gèrü BKT 228b/2, gèrü BKT 356a/7

karşu < karış-u < kar-ı-ş-u: "a doğru, a karşı" karşu BKT 577b/2, karşu MKT 368b/1, karşu TİEM 40 266b/7

kendü, gendü: "kendi" gendüzümi TİEM 40 223b/6, kendilerinde MKT 230b/2, kendüden BKT 286a/4

yılduz: "yıldız" yılduz TİEM 40 274a/6, yılduza BKT 9b/3, *yılduzları* MKT 97b/1

Eski Türkçede rastlanmayan aşağıdaki kelimeler de yuvarlak ünlü taşımaktadır:

degül: "değil" degül MKT 1b/4, degül TİEM 40 211a/8, degül BKT 264b/3

delü: "deli" delü MKT 121a/8, delü TİEM 40 212b/3, delü BKT 311a/5

1.1.2.2.2 Eklerdeki Yuvarlaklaşma:

Eski Anadolu Türkçesindöneminde düzlük-yuvarlaklık uyumuna aykırı birçok ek vardır. Bu eklerden bir kısmı Eski Türkçe döneminden beri kullanılırken bir kısmı da Eski Anadolu Türkçesi döneminde ortaya çıkmıştır.

Bünyesinde yuvarlak ünlü taşıyan bazı yapım ve çekim ekleri, Eski Türkçedeki şeklini koruduğu için düzlük-yuvarlak uyumu dışında kalmıştır. (*B.Direkci; 2011, 31*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde eklerdeki yuvarlaklaşma yapım ekleri bölümünde incelendiği için bu bölümde değerlendirilmeyecektir.

1.1.3 Ünlü Türemesi:

Kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda olmak üzere metinlerimizden tespit edilen ünlü türemeleri aşağıda örneklemiştir:

1.1.3.1 Kelime Ortasında Ünlü Türemesi:

bedbahtıraç: "çok kötü talihli, pek bedbaht" *bedbahtıraç* TİEM 40 284a/5

çokı-raç: "daha çok" *çokıraç* TİEM 40 259a/7

horı-raç: "en alçak, en hakir" *horıraçlar* TİEM 40 260a/5

ırağı-raç: "en uzak" *ırağırağından* TİEM 40 184b/4

Ses özellikleri Türkçeye uymayan başka dillerden gelen kelimelerde de ünlü türemesi vardır:

‘ömr > ‘ömür: ‘ömürdür MKT 177b/4, ‘ömür BKT 500b/4, ‘umurlu TİEM 40

207a/3

1.1.3.2 Kelime Sonunda Ünlü Türemesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde kelime sonundaki ünlü türemesine **-ncı, -nci** eki örnek gösterilebilir. Eski Türkçeden sonra **-nç**, ekinin sonuna bir **-i** ve ek Batı Türkçesine umumiyetle böylece **-nçi** şeklinde geçmiştir (*Ergin; 1993, 160*).

altıncı : "Altıncı"altıncılarıdur BKT 586a/5,altıncıları MKT 205b/1,altıncıları TİEM

40 140a/8

bişinci : "Beşinci"beşinci BKT 375b/7, bişinci MKT 245a/5, bişinci TİEM 40

166a/10

dördüncü : "dördüncü"dördüncileridür BKT 586a/5,dördüncü MKT

383b/11,dördüncileridür TİEM 40 259a/7

ikinci : " ikinci" ikince BKT 398a/7, ikinci MKT 25b/9, ikinci TİEM 40 169a/9

sekizinci : "sekizinci" sekizinci BKT 315a/7,sekizinciler MKT 205b/2,sekizincisi

TİEM 40 140a/9

üçüncü : "üçüncü" üçüncü BKT 35b/6, üçüncü MKT 195b/3, üçüncisidür TİEM 40

55a/9

yedinci : " yedinci"yedinci BKT 29b/1, yidinci TİEM 40 143b/1

1.1.4 Ünlü Düşmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde kelime başında ünlü düşmesine hiç rastlanmamaktadır.

Türkçede orta heceler vurgusuz olduğundan, kelime ortasında vokal düşmesi pek fazladır. Kelimenin büneysine dahil vokallar düşebildiği gibi; Kelime ortasında vokal düşmesi Türkçenin her devresinde görülmektedir (*Timurtaş; 1994, 40*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde orta heceler düşmesi çok defa düşmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ağız > ağızı: "ağız" ağızından BKT 189b/17, ağızında MKT 78a/4, ağızına TİEM 40

118a/4

boyun > boyn: "boyun" boynuğa MKT 197a/5, TİEM 40 boyun vir 130a/9, boynı

BKT 393b/2

burun > burn: "burun" burnı MKT 417ab/10, burnıma BKT 259b/1

buyruk > buyruk: "buyruk, emir, sınır" buyruk MKT 437a/3, buyruk TİEM 40 73b/1, buyruk BKT 31b/7

dirilik > dirlik: "hayat, geçim" dirlik MKT19a/11, dirlikTİEM 40 90b/1, dirliğinde BKT 63b/5

doğrı > doğrı: "doğru, yanlış olmayan" doğrı MKT 288b/8

ternağ > dirinek > dirnek: "meclis, topluluk, cemaat" dirnek TİEM 40 175b/6, dirneklü BKT 384b/7

egiri > egri: "bozuk, yanlış, saptırılmış " egri MKT 43b/8, egri TİEM 40 28b/8, egri edeler 158a/6

esürük > esrük: "sarhoş" esrük MKT 59a/7, esrük TİEM 40 212b/8, esrük olmazlarBKT 577b/4

edgölük > eylög > eyölük > eylök > iylik "iylik" eylök TİEM 40 4b/4

içün > çün : "sepeb edatı" nefsi-çün MKT 67a/4, çün BKT 254a/2

ğarın > ğarn: "ğarın" ğarnı TİEM 40 251b/7, ğarnımdağını BKT 53a/1

ğarışu > ğarşu: "ğarışu" ğarşu TİEM 40 277b/5, ğarşısına BKT 351a/3

ğonuşı > ğonşı "komşu" *ğonşılar* MKT 58b/5, *ğonşıya* TİEM 40 38a/10

ğoyına > ğayna: "ğaynamak" ğaynadı BKT 236b/9, ğaynamış MKT 94b/5, ğaynamağı TİEM 236b/10 40

oğul > oğlöl > oğlu: "oğlu" oğlum MKT 323a/5, oğlum TİEM 40 106a/10

oğulan > oğlan: "oğlan" oğlan BKT 322a/7, oğlanları MKT 324b/5, oğlanlarum TİEM 40 114b/3

şalıkım > şalkım: "salkım" şalkımlar BKT141a/1, şalkumunda TİEM 40 113b/1

ğatlığ > ğatılı > ğatlu "ğatlı" ğatludur 390b/7, ğatlu MKT 97b/8, ğatlu TİEM 40 207a/5

uğurı > uğrı: "hırsız" uğrılar BKT 257a/1, uğrı er TİEM 40 52a/2

uyıku > uyku: "uyku" uykularından BKT 314b/3, uyku MKT 385b/6, uyku TİEM 40 172b/9

uyuku > uyku: "uyku" *uykularından* BKT 314b/3, *uykuyı* TİEM 40 172b/9

yağışu > yağışu: "iyi, güzel" *yağışusudur* MKT 239a/7

yapırğak > yaprak: "yaprak" yapraklaeından BKT 154a/5, yaprak MKT 93b/2, yaprak TİEM 40 253b/8

yegirek > yegrek: "iyi, daha iyi, güzel, hayırlı" *yegreksin* BKT 353b/5

yumuşak > yumşak: "yumuşak, hoş, iyi güzel" yumşakdur BKT 400b/1, yumşak MKT 145b/4, yumşak, TİEM 40 216b/5

1.1.5 Hece Düşmesi:

Hece düşmesi olayının üzerinde çalıştığımız metinlerdeki en önemli örneği Eski Türkçe döneminde bildirme eki **-durur** / **-turur** yardımcı fiilinin **-dur** / **-dür** şekliyle kullanılmış olmasıdır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kalıcırağdur TİEM 40 150a/10, *yumşakğdur* MKT 262b/3, *dutudur* BKT 622b/2, *yapudur* BKT 595b/1, *inanıcıdur* TİEM 40 55a/11, *kağıdıdırlardur* TİEM 40 175b/4

Metinlerimizde geçen kardaş kelimesinde bir hece düşmesinde söz edilebilir.

karındaş > **kardaş**: kardaş olduğunuz MKT 44a/6

1.1.6 Ünlü Birleşmesi:

Türkçede sonu ünlüyle biten bir kelime ünlüyle başlayan bir kelimeyle yan yana kullanıldığında ünlülerden birinin düşerek iki kelimenin birleşmesi olayına kaynaşma veya ünlü birleşmesi denir (*B. Direkçi; 2011, 39*).

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ancağ < **an-ça+oğ**: "sadece, yalnız" *ancağ* TİEM 40 258b/5

birle < **bir + ile**: "ile" birle BKT 6b/1, birle BKT 95b/7, birle MKT 43b/1, birle MKT 121b/11

böyle < **bu +ile**: "böyle" böyle TİEM 40 181a/5, böyle TİEM 40 245a/4

kendüz < **kentü + öz**: "kendü" gendüzünü TİEM 40 139a/7, gendüzilerini TİEM 40 169b/5

neçün < **ne+uçun**: "niçin, neden" neçün BKT 119b/4, neçün BKT 119b/3

nesne < **ne+ise+ne**: "nesne" nesne BKT 76b/1, nesneye BKT 356b/6, nesne TİEM 40 30b/2 nesne MKT 224 b/6

şimdi < **uş+imdi**: "şimdi, şu anda" şimdi BKT 548b/6, şimdi TİEM 40 36b/6, şimdi TİEM 40 274a/6

şol < **uş+ol**: "şu" şol BKT 261b/7, şol MKT 41a/1, şol TİEM 40 19b/4

1.2 Ünsüzler

1.2.1 Ünsüz Değişimleri:

1.2.1.1 Kelime Ortasında k/ğ Değişmesi:

ağşam < akşam "akşam" ağşam TİEM 40 248a/7, ağşamlarda BKT 181b/3

dağı < dağı : "daha, bile, hala ve " dağı TİEM 40 59a/9, dağı BKT 12b/1, dağı MKT 435b/2

Metinlerimizde aynı kelime farklı şekilde geçmektedir:

dağı < dağı : "daha, bile, hala ve " dağı TİEM 40 59a/9, dağı BKT 12b/1, dağı MKT 435b/2

yoğsul < yoksul: "yoksul" yoğsulBKT 379a/7 , yoğsullaraBKT 359b/

1.2.1.2. k/g Değişmesi:

Eski Türkçede k-'lerin Batı Türkçesinde -g- olarak inkişaf ettikleri görülmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

gemi < kemi : "gemi" gemi MKT 110b/3, gemiye TİEM 40 271a/8, gemiden BKT 238a/1

gerek < kerek: "gerek, lazım" gerek MKT 2b/7, gerek TİEM 40 18b/3, gerekbiz BKT 396b/2

gibi < kipi : "kadar, benzeri, misli" gibi MKT 362b/6, gibi BKT 553b/2, gibidür TİEM 40 3a/2

gice < gece < kice: "gice" gice MKT 6a/5, giceTİEM 40 290a/8, geceden BKT 477b/4

girü < kirü: "girü " girü TİEM 40 59b/1, gerü BKT 356a/7

gök < kök: "gök, sema" gök MKT 17b/7, gögi TİEM 40 225b/1, göklerde BKT 104a/2

gönlek < könglek: "gömlek" gönlek MKT 266a/1, gönlekler TİEM 40 130b/4, gönlekleri BKT 275b/4

gönül < köñül : "gönül, kalp" gönüllerden MKT 146b/5, TİEM 40 275a/8, gönüller BKT 266b/1

göre < köre : "nazaran, göre" göre TİEM 40 135b/7

görklü < körklüg : "güzel" görklü TİEM 40 247a/8, görklüdür BKT 265a/2

göz < köz : "göz" gözleri TİEM 40 227b/4, göz MKT 35b/8, gözine BKT 188a/6

Üzerinde çalıştığımız metinlerde orta ve sonunda **k, g** değişmesi de bazı kelimelerde rastlanmaktadır:

artuğ < artuk: "fazla, daha çok" *artuğa* MKT 46b/3

başğa < başka : "başka" *başğa* MKT 209b/9, başka BKT 321b/7

1.2.1.3. ğ ve g Seslerinin Gelişmesi:

-ğ- ve **-g-** seslerinin durumu Türk dilinin tarihi seyri içinde önemli bir yer tutar. Bu sesteki gelişme, değişme durumu bu ünsüzün kelime ve ek sonunda bulunmasına göre, ek hece başında bulunmasını göre üç bölümde aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir (*B. Direkci; 2011, 42*).

1.2.1.3.1 Birden Fazla Heceli Kelimelerin Sonunda:

Batı Türkçesinde birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan **-ğ-** ve **-g-** ler ile eklerin sonundaki **-ğ-** ve **-g-** ler düşer. Bu düşmenin sonucunda kendisinden önce gelen ünlü umumiyetle yuvarlaklaşır ve uzar (*Yavuz; 2006; 212*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **-ğ-** ve **-g-** sesleri düştüğünde ünlüsü yuvarlak taşımayan kelimeler ile sestem önceki ünlüsü aslında yuvarlak olan kelimelerin metinlerimizdeki ile ilgili örnekler aşağıdadır:

acığ > acı : "tatlı olmayan" acı rakdur BKT 573a/4, acı MKT 394b/8, acı TİEM 40 256a/5

anlığ > anlu : "hafif, yavaş" anlu TİEM 40 245b/10

arığ > aru : "temiz" arı MKT 4a/2, arı TİEM 40 172b/11, arı BKT 272b/5

asığ > aşşı : "fayda" aşşılar BKT 367b/1, aşşı MKT 96b/4, aşşı TİEM 40 15a/1

çerig > çeri : "ordu, asker" çerisi MKT 226a/9, çeriler BKT 332b/1, çerisidür TİEM 40 136b/2

elig > elli : "sayı elli " elli bin BKT 421a/7, elli gişi TİEM 40 23b/7

kamığ > kamağ > kamu : "hep, bütün" kamusından BKT 50a/7

kapığ > kapu : "kapı" kapuda BKT 250b/1, kapusunda MKT 204b/10, kapuya TİEM 40 51a/1

karığ > karı : "yaşlı, kadın" karı MKT 263a/8, karı TİEM 40 107b/11, karı men BKT 563a/6

katığ > katı : "çok, sert, ağır" katı MKT 263a/10, katında TİEM 40 108b/1, katırak BKT 11a/72

kişig > kiçi : "küçük" kiçi MKT 305b/7, kiçi TİEM 40 251b/6, BKT 214b/2

şarığ > şarı: " sarı" şarı MKT 313a/7, şarı TİEM 40 284a/8, şarudur BKT 10b/2

uluğ > ulu:"ulu, yüce, yüksek, katı" ulu gün MKT 331b/10, ulu TİEM 40 4b/10,ulu
BKT7b/5

Sıfat yapma eki lı, li, lu, lü, de Eski Türkçenin **+lığ, +lig, +lug, +lüg** ekinden inkişaf etmiştir. Ekin sonundaki **-ğ-** ve **-g-** ler Batı Türkçesinde düşerek ek ünlüsü yuvarlaklaşmıştır (Yavuz; 2006, 213).

Bununla ilgili örnekler aşağıda gibidir:

duzlu:"tuzlu" *duzludur* MKT 269b/9

dürlü :"türlü, çeşit" *dürlü* BKT 471b/5,*dürlü* MKT 432a/7, *dürlüleri* TİEM 40 233a/2

ekinlü :" tarıma alverişli arazi, tarla"*ekinlü* BKT274a/6, *ekinlühüze* MKT 25a/1, *ekinlü*TİEM 40 122b/7

erkenlü:"erkenci, işe erken başlayan; açıkgöz"*erkenlülerden* TİEM 40 177b/2

gizlü:"gizli, saklı, kapalı, bilinmeyen"*gizlüsün* BKT 143b/6, *gizlüdür*TİEM 40 256b/7

görkölü :" güzel, iyi"*görkölüdür* BKT 265a/2, *görklüler*TİEM 40 254b/10;

1.2.1.3.2 Yapım Ekleri ve Kelimenin Bünyesine Dahil Hecelerin Başında:

Metinlerimizde tespit ettiğimiz aşağıdaki örneklerde Eski türkçe devresinde bulunan **-ğ-** ve **-g-** ünsüzleri Batı Türkçesi Kuran Tercümelerinde diğer Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde olduğu gibi düşmüş olarak tespit edilmiş, bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kergek > derek : "direk, destek" derekleri MKT 196b/4

ķarağlık > ķaralık :"ķaralık, hüzn, keder"*ķaralık* BKT 220b/3, *ķaralık* TİEM 40 281a/4

ķulağak > ķulaķ : " kulaķ duta TİEM 40 282b/7, kulaķdur BKT 203b/3, ķulaķ
MKT 80a/2

yapırğak > yaprak: "yaprak" yapraklaından BKT 154a/5, yaprak MKT 93b/2, yaprak TİEM 40 253b/8

1.2.1.3.3 Çekim Eklerinin Başında:

Eski Türkçe devresinde bazı çekim eklerinin başında bulunan **-ğ-** ve **-g-** seslerinin Batı Türkçesinde düştüğü bilinmektedir. Bununla ilgili seçilen örnekler aşağıdadır:

ğan, gen > an, en

yitişdüren 193a/10 MKT, eyleyen. 314a/8 MKT, yağan 3a/2
TİEM 40, dutan 18a/4 TİEM 40, diyen 16b/5 TİEM 40, viren
62b/3 TİEM 40, çıkan ,inen , ağan 461a/5 BKT, alınan 192a/1
BKT, kan gören 34b/2 BKT, eyleyen 124a/3 BKT

gınça ve ginçe > inça, ince

ağırınca 59a/2 MKT, olınca 103a/9 MKT, virince. 55b/7 MKT ,
görince 138a/1 MKT, olınca 134b/3 TİEM 40, ölince 162b/10
TİEM 40, gelince 287b/2 TİEM 40

garu ve gerü > aru, erü

arıkuru, ilerü BKT 223b/6, içerüz MKT 162b/11, yukarusından,
MKT 298a/10, yukaru BKT 451a/2, yukaru. TİEM 4035b/10,
ilerü BKT 266b/3, ilerü TİEM 40 16a/1

1.2.1.4. g / v Değişmesi:

Türkçenin tarihi seyri içinde özellikle yuvarlak ünlü bulunan kelimelerdeki **-g-** lerin **-v-** şeklinde geliştiği görülmektedir. Bugün bazı kelimelerde **-y-** ve ya yumuşak **-ğ-** şeklinde söylenen **-g-** ler üzerinde çalıştığımız metinlerde kendini muhafaza etmiştir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1.2.1.4.1 Yuvarlak Ünlülerle:

davül > ʔagül > dewül > devül > degül > degil: "değil" degül MKT 1b/4, degül TİEM
40 211a/8, degül BKT 264b/3

1.2.1.4.2 Düz Ünlülerle :

degin: "edat" vaʔte degin BKT 79a/6, yıla degin MKT 27b/3 , zamāna degin
TİEM 40 214b/4, günine degin TİEM 40 239a/8

yigrek: "iyi, daha iyi, efdal" yigrekdür TİEM 40 147a/11, yigrek TİEM 40 19a/2,
yigrek TİEM 40 87a/5

1.2.1.5. v / g Değişmesi:

Pekmaz kelime -ğ'ler v olmuştur. Metinlerimizde neticesi -ğ- den inkişaf etmiş -v- sesini taşıyan **koğa**, **şoğuk** gibi bir kaç kelime vardır.

kowā > koğa: "kova" koğaMKT 163b/11, koğaTİEM 40 111b/3, koğasın BKT

249b/1

sawuk > şoğuk: "şoğuk" şovuk MKT 31b/5, şovuk TİEM 40 271a/4, şovuk BKT

515b/1

1.2.1.6. b / v Değişmesi

1.2.1.6.1 Kelime Başında b/v Değişmesi:

Eski Türkçenin bazı kelime ve fiillerdeki -b-'li Batı Türkçesinde daha ilk zamanlardan itibaren -v-'ye dönmüşlerdür. Böylece bar- gibidir.

bar > var "var, mevcut varlık" vardır MKT 169a/1, varursız TİEM 40 281b/2, var

BKT 86a/4

1.2.1.6.2 Hece Başında veya Kelime Sonunda b/v Değişmesi:

karavaş kelimesindeki -v-b'den gelmektedir. (*Banguoğlu; 1995, 76*). kelime kara+ baş şeklinde mürrekeb birsi isimdir.

karabaş > karavaş : "cariye" bir karavaş TİEM 40 16b/5

ev, av, sev- sevin, iv- kelimelerindeki -v-'ler de b'den inkişaf etmiştir. (*Banguoğlu; 1995, 75*). Bu b/v inkişafında ara yerde f ile -v- sesleri arasında bir ses (*Kaşgari üç noktalı f ile gösteriyor*). merhalesi görülmektedir.

avcı: "avcı" *avcı canavarlardan* TİEM 40 49a/2

tewe > deve: "deve" devesi varıdı TİEM 40 96a/4, deve BKT 50a/3, deve MKT

108a/6

ew > ev: "ev" evlerinden MKT 27b/3, evleri TİEM 40 181b/5, evlerünüze BKT

346b/2

1.2.1.7. p/b Değişmesi:

Bugün yazı dilimizde -p- biçiminde olan bazı kelimeler, Eski Türkiye Türkçesinde -b- iledir aslı olan -b- kendini muhafaza etmiştir.

barmağ > barmağ: "parmak" barmağMKT 177a/11, barmaqlarını TİEM 40 3a/3,

barmaqlarını BKT 3b/6

başmak: "pabuç, ayakkabı" başmakçı TİEM 40 176b/6

1.2.1.8. $\eta > m$ ve $n > m$ Değişmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde mahdut kelimelerde **- $\eta > m$** ve **- $n > m$** değişikliği görülüyöör. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

gömlek < gönlek < köngleg: "gömlek" gönlek MKT 266a/1, gönlekler TİEM 40 130b/4, gönlekleri BKT 275b/4

konşı < komşu: "komşu" konşı BKT 83a/3, konşı TİEM 40 203 202b/7

domuz < toņuz : "domuz" TİEM 40 48b/8

1.2.1.9. t / d Değişmesi:

Türkçede kelime başındaki **t/d** meselesi pek karışıktır. Aslında **-t-** olan fonemin **-d-** halinde inkişaf etmesi (sonrasition), Eski türkçe devresinin sonunda başlamıştır (*Mansuroğlu; 1958, 39*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Eski Türkiye Türkçesinin daha önceki yüzyıllara ait metinlerinde durum karışıktır. Müstensihe göre vaziyet değişmektedir. Aynı nüshada, her ikiside geçmektedir. o esas olmak suretiyle hareket edilmiştir.

Bütün için de t/d meselesi kesin olarak halledilmiş durumda değildir. Yazı dilimize esas teşkil eden İstanbul ağzı, Anadolu ağızlarına göre farklar taşımaktadır. Kendisinde **-t-** olan öbür ağızlarda **-d-**'dir aksi de görülmektedir. (*Timurtaş; 1994, 57*).

1.2.1.9.1. d -'ye Dönüşenler:

tanuķ > danuķ: "şahit" danuķ TİEM 40 36b/1, tanuķlar BKT 83b/6

taņa > dapa : "yön, taraf" dapa TİEM 40 18b/6

tağül > degül: "değil" degül MKT 1b/4, degül TİEM 40 211a/8, degül BKT 264b/3

tegi > degin : "kadar"degin MKT 48a/8, deginTİEM 40 239a/8, degin BKT 55b/4

telwe > delü: "deli" delü MKT 121a/8, delü TİEM 40 212b/3, delü BKT 311a/5

telüg > delük: "delik" TİEM 40 60b/11, deligidür BKT 85b/3

timür > demür: "demir" demür MKT 107a/5, demüri TİEM 40 203b/10, demürden BKT 385b/4

teņiz > deņiz : "deniz" deņiz MKT 17b/4, denizde TİEM 40 12a/6

tepe > depe : "tepe" depeden BKT 404a/4

teri > deri: "deri, cilt" deri MKT 60b/5, derilerin TİEM 40 276a/3

terin > derin: "derin" derin MKT 248b/7, derin TİEM 40 158b/5

tewe > deve:"deve" devesi vardı TİEM 40 96a/4, deve BKT 50a/3, deve MKT 108a/6

til > dil : "dil" dil-ile MKT 2b/6, dilsüzlerdür TİEM 40 12b/6

tirek > derek > direk "direk, destek" derekleri MKT 196b/4, direksüz 195b/2

tirig > diri : "canlı" diri MKT 186a/1, diriyi TİEM 40 24b/6

tiriglik > dirlik :"hayat, geçim" dirlik MKT19a/11, dirlikTİEM 40 90b/1, dirliğinde BKT 63b/5

ternağ > dirinek > dirnek: "meclis, topluluk, cemaat" dirnek TİEM 40 175b/6, dirneklü BKT 384b/7

tiş > diş : "diş" diş MKT 80a/2, diş dişdür TİEM 40 52b/9

tiz > diz: "diz" MKT 113a/5, dizi TİEM 40 238b/2

1.2.1.9.2. t- ile Yazılan Kelimeler:

Bugünkü yazı dilimizde **-d-**'li olan metinlerimizde **-t-**'li biçiminde kelimeler bazıları aşağıda gösterilmiştir:

dam > tam "dam, ev " tamına MKT 233a/1

dirlik > tiriglik:"geçim" *dirlikçün* BKT 628b/4, *dirliğe* MKT 447b/9

datlu > tatlu "tatlı" tatludur 390b/7, tatlu MKT 97b/8, tatlu TİEM 40 207a/5

tokuz > dokuz: " dokuz" tokuz MKT 266a/2, tokuz TİEM 40 181b/1

ton > don: "örtü, elbise "tonlarını TİEM 40 273a/6

tonuz > domuz: "domuz" tonuz TİEM 40 48b/8

1.2.1.9.3 Hem t'li hem de d'li Yazılan Kelimeler:

dur-ağ:"duracak, barınacakyer, yurt, mağal" *durağlaruğu* BKT 549a/4, *turağı*TİEM 40 268a/10, *turağı*TİEM 40 268a/10

1.2.1.10. s / z Değişmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bazı kelimelerde s- z-ye değişmiştir.

gös > göz: "göz" göz MKT 35b/8, gözleri TİEM 40 227b/4, göz BKT 44b/1

yüs > yüz : "çihre" yüz MKT 95b/1, yüzini TİEM 40 9a/3, yüz çevirmekBKT 17b/2

1.2.1.11. z / d Değişmesi:

ümüz > ümid: "ümit" ümidBKT 388a/1

1.2.1.12. d / y Değişmesi:

bedük > büyük: "büyük" büyük TİEM 40 96b/1, büyük BKT 483b/4

eğgü > eyü > iyi "iyi" eyü TİEM 40 226a/10

eğgülük > eylüg > eylük > iylik "iylik" eylük TİEM 40 4b/4

1.2.2 Ünsüz Benzeşmesi:

1.2.2.1 Kelime İçinde Tonlulaşma:

Türkçede iki ünlü arasında kalan sedasız ünsüzle genellikle tonlulaşır. Bu hadisede p, ç, t, k, q, f, s, ş seslerinin b, c, d, g, g, j, v, z'ye dönüşmesinden ibarettir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ağac: "ağaç" ağacının MKT 419b/5

degin: "edat" degin MKT 324b/1, degin BKT 445a/4

kabından: "kapından" kabından MKT 168b/10 , kabına TİEM 40 207a/9

süt: "süt" süddenkesmege BKT 36b/7, südden MKT 185a/2, südemzür TİEM 40 37a/4

1.2.3 Ünsüz Türemesi:

1.2.3.1. -y- ve -n- Ünsüzleri:

Türkçede iki ünlü yan yana bulunmadığı için ünlüyle kelime biten kök veya gövdelerine ünlüyle başlayan bir ek geldiğinde -y- sesi ; 3. kişi iyelik ekleri ile aitlik ekinden sonra isim çekim eklerinden biri gelince de -n- ünsüzü türemektedir (*B.Direkci; 2011, 48*).

oğlanları-n-dan BKT 327a/3, hayvanları-n-dan BKT 147b/2, gemi-y-eMKT 156a/11, katı-y-ıdı MKT 380b/8, yaşında-y-ıdı TİEM 40 108a/1, ikisi-n-e BKT 154a/2, özgesi-n-e MKT 83b/6

İşaret sıfatlarıyla işaret zamirlerinden sonra isim çekim eklerinden biri gelince arada -n- sesi türemektedir:

bu-n-caBKT 197a/6, buları-n-ca MKT 128b/1, bu-n-dan MKT 4a/1, şu-n-dan TİEM 40 40 51b/2

1.2.3.2.1 İkizleşmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde tek örneği elli kelimesidir. kelimenin asıl şeklindeki -g-sesi düşürken / l / sesi ikizleşmiştir:

elig > elli : "sayı elli " elli bin BKT 421a/7, elli gişi TİEM 40 23b/7

1.2.3.3. s İkizleşmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde

issiyidi BKT490b/2, aşşılı TİEM 40 284a/5, *yaşşı* MKT 31a/7, *yaşşı*
BKT43b/4, issi TİEM 40 290a/2

1.2.3.4 Hemzenin -y- Olması:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Arapça kelimelerde uzun a(ā) ünlüsünden sonraki hemze düşmüş ve iki ünlü arasında -y- türemesi olmuştur. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

‘acāyib: ‘acāyib BKT 315b/7, ‘acāyib MKT 152a/4, ‘acāyib MKT 205b/9

fayide: *fayide eyledi* MKT 109a/2, *fayide eylemez* BKT 18b/1

İsrāyīl: İsrāyīl'i TİEM 40 149a/9

žāyī: žāyī MKT 167a/10, žāyī BKT 547b/1

1.2.4 Ünsüz Düşmesi:

Birden fazla heceli kelimelerin ve eklerin sonunda bulunan -ğ- / -g- ünsüzleriyle kelime ortasındaki ikinci hece başında bulunan ek veya kelimeye -ğ- / -g- seslerinin düştüklerini -ğ- / -g- gelişmesi bölümünde işlemiştik. Bunun dışında kalan ünsüz düşmeleri örnekleriyle birlikte aşağıda gösterilmiştir:

1.2.4.1. b Düşmesi:

Tarihi sürete **sub** > **suv** > **su** değişikliğine uğrayan su kelimesinde -v- sesi erimiştir. "Bu kelimenin 3. şahıs iyelik eki almış şekli su+sı değil suyu olduğuna göre önce **suz** > **suy** şeklinde bir değişmeden geçtikten sonra, ünlü ile başlayan eklerle genişletilme durumundaki bir yanlış ayrılma köke ait -y- ünsüzünü kaybederek su'ya dönmüş olmalıdır." (*Korkmaz; 1973, 134*).

şu>şub : "su" şu MKT 207b/1, şu TİEM 40 274a/11, şudan BKT 159a/2

1.2.4.2. -k- Düşmesi:

karınca <karınçak: "karınca" karıncalar MKT 266b/1, karıncalar 406a/1

1.2.4.3. -r- Düşmesi:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bir kaç kelime -r- sesi düşmüştür.

arşlan > aşlan : "aşlan" *arşlandan* BKT 623a/1, *arşlandan* TİEM 40 276b/2

1.2.4.4. y- Düşmesi:

Bunları aşağıda gösterilmiştir:

ırağ < yırağ: "uzak" İrağ MKT 378a/4, ırağ eyledi TİEM 40 137b/1, ırağ BKT 52b/1

incü < yinçü: "inci" incü MKT 391a/3 , incüden TİEM 40 158b/10 , inci BKT

470b/4

İKİNCİ BÖLÜM

İSİM ÇEKİM EKLERİ

2.1 Çokluk Kavramı ve Çokluk Ekleri:

2.1.1 +lar

Eski Türkçeden bu yana Türkçe'nin değişmeyen eklerinden biridir.

İsim ve zamirlerde aynı türden olan birden çok varlığı ifade etmek için kullanılır. Batı Türkçesinde kullanılan çokluk ekleri +lar, +ler'dir. Çoğu zaman bir topluluk veya bir sınıfa aidiyet de bildirir. Eke çekim ekleri gelebilmektedir (Köktekin; 1990 86-87).

Arapçada ikiden fazla varlığı gösteren isimler cemi (çoğul) denir. Arapçada cemiler (çoğullar) yapılaş şekline göre üçe ayrılır.

Arapça 'da erkekler (müzekker) ve kadınlar (müennes) için kullanılan çokluk ekleri ve Arapça 'da kullanılan çokluk biçimleri Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde +lar, +ler biçiminde kullanırken üzerinde çalıştığımız metinlerinde Arapçanın kendine has yapısı olan erkeklik ve dişilik biçimlerinden etkilenmemiştir. Ek Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde kullanıldığı biçimiyle Kur'an Tercümelerinde kullanılmıştır. İsimlere, zamirlere, sayılar ve çekimli fiillere en çok gelen ve yaygın olan çokluk eki +lar, +ler ekidir.

uçmağ için bulutları rehmeti elinde tā ol vaqt ki getir bulutlarağırlar

BKT 160a/6

yılduzlardağı tağlardağı agaçlardağı canavarlardağı çok kimseler ademilerdendağı BKT358a/6

dereler kadarınca pes götürdü seyl köpük üstine olucı dağı BKT 264b/5

ki anuñıla dutalaryā anlara var mıdur gözler ki anuñıla göreleryā kulakları var mıdur BKT 180b/2

ulu derecelere yitişdürmek bile. Tañrı Ta'ālā yazuqların bağışlar, rahmet eyler. Tañrı Ta'ālā yazuqlar bağışlayıcı, (2) rahmet eyleyicidür. MKT 65b/1

kesersiz tağlar, evlereyleyler. Zıkr eylenüz Tañrı Ta'ālānuñ ni' metlerini, müte' addiolmañuz MKT 111b/4

sizden alınan fidālar hayırlu' afv eyler sizden. Tañrı Ta'ālā yazuqlar bağışlayıcıdur, rahmet eyleyicidür. MKT 129a/5

yağşı ni‘metlerden, halāllerdür Şālih ‘amel işlen. Taḥkīk ben
 sizişlegenibilür-men, cezāñuz virsem gerek.MKT 241a/9
 dağı anlarundur oğlanlar ? Yā yarattuk mı firişteleri dişileri anlar
 hāzırlarkenTİEM 40 214b/5
paralar giceden karanu. Şunlar od işleridür anlar anuñ içinde ebed
 kalıcılardur TİEM 40 99a/3
 pes soyağışdurduk bir nicesini bir nicesini dağı eyledük anları
sözlerTİEM 40 163b/2
 dağıkılduk anuñ içinde berk durur taglaryüceler dağışuvarduk size
 datlu şu TİEM 40 278b/5

Not

Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde geçen bazı çokluk biçimleri Arapça ve Türkçe
 çokluk eklerinin birlikte kullanıldıkları görülmektedir.

Bu durumu çalıştığımız metinlerde bir kaç kelimede geçtiği için müstensih hatası
 olarak sayılabilir.

kaşd eyleseler ‘avrātılarını boşamağa dört ay geçmegile Tañrı Ta‘ālā
 BKT 35a/4
 Tañrı Ta‘ālā ayatlarını maşharalığa dağı anıñuzTañrı Ta‘ālā BKT
 36a/5
 Mūsā terk eylegende Tevrit elvāhlarındandağıHārūn terk eylegende
 feriştehler götürüp getüre anı Talut mülk almağda BKT 39b/7
 kendüler geldükden şonra deliller ve mucizātılar likin çekişdiler pes
 niçeleri imān getürdi BKT 41a/3
 dağı Hārūn terk eylegenden melā‘ikler götürüp getüre MKT 28b/4
mu‘cizātılar bile geldüğinden şonra, hāl budur ki nefslerüñüze zulm
 eyledüñüz. MKT 10b/1
 andan viribidük anlardan şonraMūsā'yı nişānlarımızıla
 ya‘nīmucizātılar Fir‘avn dapa dağı bölük serverlerine 76b/1

Not

Üzerinde çalıştığımız bazı metinlerde isimler çokluk yapılırken istisnai olarak Arapça çokluk biçimleri kullanılmıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ol vakt ki gördi mü'minler ahzāb çerisini eyitdiler bu oldur ki
va' deetmişidi bize TañrıTa'ālāMKT453a/2

eger siz bilürseñüz siz 'ibadet eylemez+siz Tañrı Ta'ālā'dan özge
illāasñāma (2) ve yalan söylersiz taḥkīkol MKT427a/1

anlardan bir cema'āñ Medīne ḥalkı size duracaḡ yer ḡalmadı pes
dönüp ḡaçıñuz dēdiler BKT 451b/1

cennāt-f Adn içinde ki aḡar ağaḡları altından dürlü ırmaḡlar ebedi
ḡalurlar anda BKT 339a/6

daḡı ḡirḡekledi Tañrı'sı kelimātın ve kitāblarını daḡı ve ol 'ibadet
ēdicilerden idi BKT 605b/6

ol kim görür seni namāza durduḡun vakt daḡı görür ḡarakātını
namāzḡılıcılar ortasındaBKT 403b/7

eger zerre aḡırınca ḡasenāt olsa Tañrı Ta'ālā arturur anı daḡı vērür
BKT 83b/5

bir ümmet musluman eyle daḡı göster bize ḡacmenāsikini BKT 19a/5
anuḡ-ıçün ki her cism-i mütenāḡıkelimātu'llāḡ mütenāḡı degüldür
andan özge daḡı denizleri ziyāde olsa daḡı mürekkeb-çün. MKT 212a/4
ökden ineni daḡı bilürme lāyikler, kitāblar, makādır, erzāḡ, ṡā' iḡalar
gibi. MKT 305b/3

Taḡkīḡ Tañrı Ta'ālā ḡāyetde bilici meṡāliḡi, mefāsidi. Ḥükm eylemez
illāḡikmet olan nesneyi. MKT 297a/9

mefāsidi. Ḥükm eylemez illā ḡikmet olan nesneyi. Tābi'ol saḡaVaḡy
olan nesneye(10) Tañrı Ta'ālādan MKT 297a/9

Taḡkīḡ Tañrı Ta'ālā ḡatı ḡuvvetlüdür mümkinātyaratmaḡa, 'azizdür,
kimse özine ḡālib olmaz. MKT 238a/6

daḡıḡikmeti ya'nīḲu'rān aḡkāmındaḡı arıda anları bayıḡ sensen
beñdeṡsüz ḡuvvatlu TIEM 40 10a/4

aḡa bilmek ya'nīMūsāaḡvālf İśāaḡvālpes niṡe dartıṡursız anuḡ içinde
kim yokdur TIEM 4026b/9

dağı indürdi anları ki arka virdiler anlara ya‘nī ahzāba kitāb TİEM 40200a/7

dağışabiler ya‘nī ılduza tapıcılar dağı naşrānı larmecūsiler dağı anlar kim Tanrı'ya ortak eylediler TİEM 40158b/1

‘Arabların küfri katıdur münāfıklıkları dağıdağı lāyıklardur ki bilmeyeler hudūdı BKT 209b/7

2.2 İyelik Ekleri:

*İyelik ekleri, getirildiği nesnenin kime veya neye ait olduğunu belirten isim işletme ekleridir. İyelik eklerinin mülkiyet, bağlılık, parçası olma, belirtme gibi ifadeleri geçmektedir. İyelik ekleri, çokluk ekinden fazla, hal eklerinden az kapsama sahiptir. Bu sebeple iyelik ekleri çokluk ekinden sonra, hal ekinden önce gelir. İyelik ekleri, isimleri isimlere bağlayan ekleridir. Bazı istisnalar dışında (**kim** +i +si) iki iyelik eki genellikle üst üste getirilmez. Genel Türkçede gibi Batı Türkçesi Kur'an tercümelerinde de üçü teklik ve üçü de çokluk olmak üzere altı çeşit iyelik eki mevcuttur (Gabain; 1974, 193).*

2.2.1 Tekil Şahıslar

2.2.1.1 I. Tekil Şahıs İyelik Eki : +m / +Im / +Um

Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde olduğu gibi I. teklik şahıs iyelik eki Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde de + (X)m 'dir.

Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde ek yuvarlak ünlülerle geçerken, Bursa Kur'an Tercümesinde hem yuvarlak hem ünlülerin kullanıldığı görülmektedir.

Ekin farklı kullanılış biçimleriyle ilgili örnekleri aşağıdaki gibidir:

ulu azgunluk içinde eyitdi kavmu benüm azgunlığım yokdur BKT 160b/7

benüm şakaluma yetişme başuma dağı yetişme başuma BKT 341a/3

benüm da‘vetüm illāimāndan kaçmağdağı ben nice ki BKT 615b/7

Tahkik benüm namāzum ve barça ‘ ibādetüm ve hiccetüm ve dirliğim BKT 151b/1

senden çok mällu men oğlumkızum dağı senden dedi çokdur BKT 317a/5

benüm ‘ahdum zālamlere yitişmez, zālimler imāmlığa lāyık degüldür. MKT 13b/7

Bu düşüm ta‘ birdür ki oğlanlık zamānında görmiş-idüm MKT 170b/8

çekdi gendüye. Eyitdi: Yā anām oğlu! Taḥḫīḳ kavm MKT 117b/4
 eyitti daḳı benüm neslūmden ? eyitti Taḥḫīḳ bulmaya ‘ahdum ya‘nī
 peygamberlikdaḳıīmāmlikḳalımları TİEM 40 9b/8
 daḳı İsmā‘il'e kim gey arduḡevūmiya‘nī butlardan tavāf eyleyiciler
 içün TİEM 40 9b/9
 daḳıuşmarladı ol milleti İbrāhīm (7) oḡlanlarına daḳı Y‘akub iy
oḡlanlarumbayıḳTaḥḫīḳ üyürdi sizūḡ içün dīn ya‘nīislām dīni TİEM 40
 10a/7
 pes anuḡ beni ya‘nītātıla anām sizi ya‘nī yarlıḡımaḡıla daḳı şükr eylen
 baḡa ya‘nī tā‘ātıla TİEM 40 11b/4

2.2.1.2 II. Tekil Şahıs İyelik Eki: +(X)ḡ

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Teklik 2. şahıs iyelik eki : -ḡ, -(u)ḡ, -(ü)ḡ, -(ı)ḡ, -(i)ḡ olarak geçmektedir.

Ekin farklı kullanılış biçimiyle ilgili örnekleri aşağıdaki gibidir:

daḳı durmuşıdıḡuz kırānında bir çukuruḡamu odından pes kırtardı
 Taḥḫīḳ sizi BKT 61b/6
 anları arıtmaḡıçün anuḡ bile daḳı du‘ā eyle anlara Taḥḫīḳsenūḡdu‘āḡ
 BKT 211a/3
 Taḥḫīḳ sen ḡālibsın emrūḡḡḡḡm ēdicisin ḡullaruḡ arasında Taḥḫīḳ
 Ta‘ālā BKT 127a/4
 sefihlik içinde. ‘akluḡ ḡafıfdür ki kavmūḡ dīnini terk eyledük. MKT
 110b/7
 Yā Hārūn kıḳ ḡardaşı! ataḡ yaman ḡişi degül-idi MKT 213b/8
 Size duracaḳ yir ḡalmadı. Ḳaytuḡuz, menzillerūḡ üze dönūḡuz MKT
 298b/5

2.2.1.3 III. Tekil Şahıs İyelik Eki: +I / +U / +sI

M. Ergin, ekin aslının +ı / +i olduḡu, +sı / +si şeklinin Türkçenin bilinmeyen devrelerinde, sonu /s / ile biten kelimelerden yanlış hece bölünmesiyle ortaya çıkmıştır (Ergin; 2009, 350).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Teklik. 3 şahıs iyelik eki : +ı, +i, konsonantla sona eren isimlere gelirken vokalle sona eren isimlere de +sı, +si iyelik ekleri getirilir.

Metinimizde bu ekin geçişiyle ilgili örnekler aşağıdadır:

dedi pes cevābı degülidi qavminüñillā eyitmek çıkarıñuz BKT 409b/6
 siz beni anuñ‘ ibādetine kığırursız anuñdā‘veti yoğdur dünyāda BKT
 509b/2
 ve eydürler anı söyleyenlere biz işlegen ‘amel cezāsı bizzümdür
 BKT 420a/7
 Allāhun buyruğı yérine geldi dağı Nūhgemisi BKT 237b/1
 kırtardı bizi. Semüm geçer ‘azābından burun, geçer agusı MKT
 384b/8
 andan şonra anlar fitnesi degüldür, (2) illā eydürler ki MKT 90b/1
 neşr eylediler yir yüzinde yā cehli bile olmış nefsler diri eylediler MKT
 431a/10
 bizüm rahmetümüzde nebilik emvāli evlādı kılduğ anlara MKT 215a/3
 hergiz hılāf eylemeye Tañrıkavlımı belki söylersiz Tañrı üzere anı kim
 bilmezsiz TİEM 40 6b/9
 ol vaqt kim eyitti aña Çalabısı gendüzünü ışmarlaya iñlās eyle TİEM
 40 10a/6
 fark eylemezüz birisi arasında anlarıñdağı biz aña boyun viricilerüz
 TİEM 40 10b/2

2.2.2 Çoğul Şahıslar:

2.2.2.1 I. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +mUz

Üzerinde çalıştığımız metinlerde –m dudak sesinin etkisiyle yuvarlak ünlülü biçimlerhakimdir. Konsonantla sona eren kelimeler ile ek arasına -u, -ü- yardımcı sesleri girer.

Ekin üzerinde çalıştığımız metinlerdeki kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı biz barçamuz hazır eylemek gerek biz pes anları çıkarduğ
 bostānlardan BKT396b/2
 bizüm dergāhumuza aña andan yėgrek müzd vėrür biz ve kim ki BKT
 424a/5
 dirlik degül, illā bizüm dünyādirliğimiz ölür biz ve diri olur biz BKT
 369a/2

cehennemde yok mıdır durak kâfirlere ol kişiler ki çalışdılar bizüm hakımızda BKT 433b/6

sen bizüm halümüzü görürsin bilürsin dedi Tağrı Ta'ālā eyitdi BKT 335b/5

ey bizüm hasretimüz ol yamanlıklara ki biz işledük dünyāda dağı anlar götürürler BKT 131a/2

ki anlar kâdirlerdür, mütemekkinlerdür aña, gelür aña bizüm buyruğumuz MKT 146a/2

bizüm atamuza bizden hāl budur ki biz cemā'at-biz Taḥkik biz MKT 163a/6

ir nesne yokdur; illā anuñ hazineleri bizüm katımızdadur. anı indürmezüz bizMKT181b/11

Niçün ta'aqqul bile te'emmül eylemezsiz? Barçası bizüm kudretimüz biledür MKT 242b/7

dağı eyittiler göñüllerümüzkaplıdur ya'nıkaplanmışdur ne didüğün bimezüz bu sözi yansuya duta TİEM 40 7b/1

degülüz biz illāşınamak pes kâfir olma pes öğrenürler ol ikiden TİEM 40 8a/11

evden dağı İsmā'il iy Çalabumuzya'nı eyittiler kabüleyle bizden bayık sen işidicisen bilici

anlardan ya'nı müşrikler kim eyittiler Muhammed bizüm kıblamıza döndi pes korkmañ anlardan dağıkorkuñ beñden TİEM 40 11b/2

2.2.2.2 II. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +ñUz

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde II. çokluk şahıs iyelik ekiEski Anadolu Türkçesi diğer eserlerinde olduğu gibi +ñuz / iñüz /+ıñuz / +uñuz /+üñüz' dür.

Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

anda ulu 'azāb ol vaqt ki siz dilünüz bile söyledünüz dağı BKT 376b/4

sizüñdostunuzTağrıdan dağıpeygamberidür dağımü'minlerdür BKT 116a/7

Tağrı Ta'ālā eyitdi du'añuzkabül oldu pes doğruluk üstine duruñuz BKT 228b/4

yaraqlarınız hāzır eyleyünüz düşmānunuzdan yögürünüz gāzalığa yalınız yalınız BKT 88a/2

emrinizi dağı kığırınız şeriklerinizi andan sizün ışünüz sırrı kaşden eylemekde BKT 226b/3

Tağrı Ta'ālā bilür sizün imānınız ba'zınızba'zınızdan BKT 81a/2 dağı dönünüz ol hoş geçdüğünüz ni' metlere evlerünüze dağı fitnenüz ola kim BKT 346b/2

eyit yā Muhammed ben uymazın sizün havānuza Tahkik men azarmen ol vaqtdağı BKT 134a/7

siz da'vā eylegeni oğlanlarınız eylemedi. Ol sözün üzdür agzuunuz bile MKT 297b/3

Nebī dağı sizi da'vet eyler- idi ahiretünüze, sevāb virdi size hem gam bile gam üstine MKT 48b/1

Sen görürsin, anlar dağı görür. Kaysunuz fitneye düşdi, cunūn bile delü oldu MKT 417b/4

dağı ol vaqt kim tuttuğ ahduunuz iy hāzır cuhūdlar dökmen kanlarınız ya' nī biribirinizi depelemen didük TİEM 40 7a/3

gendüzünüzleri ya' nī biribirinizi illerünüzden andan ikrār eyledünüz ya' nī ol 'ahduñkabūlına siz tanuqlık virürsüz atlarınız ahd eyledüğüne TİEM 40 7a/4

2.2.2.3 III. Çokluk Şahıs İyelik Eki: +lArI

Bu ek çokluk eki –lar, +ler ile teklik 3. şahıs iyelik eki –ı, -i' nin birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır (Ergin; 2009, s. 233).

Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

ve olkişiler ki avratları haqqına yamān söylerler tanukları olmasa öz nefslerinden özge BKT 375b/5

derileri dağı eriye dağı anlar için vardır tamuda demürden kaçılar nice ki BKT 358b/4

Bir rivāyetde aşıl yirde şābitdür ki gögidür budakları gökdür. MKT 179a/2

Bırağıla cehenneme 'ābidlerdağı ma'būdlar dağı. dağı İblis çerileri şakāleyinde ki ādemilerdür MKT 260b/10

anı yazuğı ya' nî tevbesüz ölse şunlar od işleridür anlar anuñ içinde ebed kalıcılardur TİEM 40 6b/10
 dañkıştıırınıldılar gönülleri içinde (10) buzağuyı ya' nî buzağı sevmegi küfürleri sebebinden eyit ne yavuzdur ol nesne kim TİEM 40 7b/9,10
 bayık bellü eyledük nişānları bir kavma kim girtü inanurlar bayık biz viribidük seni haqqıla TİEM 40 9b/ 1

2.3 Aitlik Eki: +kI

Aitlik eki almış isimler, zamir ve sıfat gibi kullanılır. Ekin başlıca ifadesi aitlik, bulunma ve bağlılık'tır. Aitlik eki isimlerin hem yalın hem de bazı hal eki almış şekillerine getirilir. Bu yönünle aitlik eki yapım eklerinden ayrılır. Aitlik ekinden sonra hal eki getiriliğinde, araya zamir n'sinin getirilmesi onu iyelik eklerine yaklaştırır. Aitlik eki mana itibarıyla hem yapım eki hem de iyelik eki karakteri gösterir (Ergin; 2009, 210 -351).

A.V. Gabain, *aitlik ekinin, yer ve zaman bakımından mensubiyet gösterdiğini belirtmiştir (Gabain; 1974, s. 410).*

pes kılduğ anı biçilmiş ekin biten olmuş şanasın ki hîç yoğudı önündeki günde onun gibiBKT 220a/6
evvelki atalarına gelmeyen nesne yā bilmediler peygamberlerini ki anlar ana (6) inkār edelerBKT 371a/5
 destür dilemeye saña anlar kim inanurlar Tañrı'ya dağı sonrağı güne kim dürişmeklik 90b/11 TİEM 40
 Pes eger talākvirse aña ya' nî sonrağı er yazuğ yokdur ol iki üzere kim 17a/11 TİEM 40
 tañkık azmışdı kündülerden burun ilerüki ümmetlerüñ çoğı dağı bize anlara 484b/4 BKT
 senünle cehennemde hāzır olanlarıla olurdum (3) sen dēmezmidüñ ki biz ölmez biz illā evvelki ölüm 484a/4 BKT
 Yā Rabbenā! Bunlar seriklerümüzdüñki biz du' ā ider-dük senden özge191a/11 MKT
 pes kılduğ anı biçilmiş ekin biten olmuş şanasın ki hîç yoğudı önündeki günde onun gibi 220a/6 BKT

2.4 Hal Ekleri

2.4.1 Yalın Hal:

Bu hal ismin, karşıladığı nesne ve kendisine tabi olan isim dışında hiç bir münasebet ifade etmeyen halidir. Yani isimlerin başka bir unsura bağlı olmayan normal teklik, çokluk ve iyelik şekilleri yalın halleridir (Ergin; 2009, 227).

İsimlerin, cümlede eksiz bir şekilde kullanılmasıyla meydana gelen anlamı kurgusunu sağlayan biçimine yalın durum denir.

İsimlerle

Eksiz olan ismin bu hali kök ve tabanlarda olduğu kadar, iyelik eki almış kelimelerde söz konusu olabilir.

pes kāfir oldılar anı öldürmek bile dağı biz göndermezsüz BKT
305b/7

ve nice yüksek köşkleri dağı isüz çalupdur pes niçün gezmezler BKT
361b/7

Tağrı Ta'ālā hāzretine dursalar gerek. iy nice az çeri çok çeriye çeri
MKT 28b/10

Bu düş azğāş-ı ahlāmdur, bāıl yalan düşlerdür biz bilmezüz MKT
166a/10

dağı geldi şarun ırağırağından bir er ya'ni Habib-i Neccār TİEM 40
209b/7

pes kaçan üriye sür içine pes şol ol gün gümdür duşhar kāfırlar üzere
TİEM 40 275b/8

Zamirlerle

*Eski Anadolu Türkçesi'nden elde edilen örneklerde yalın halde zamirinin hep b-'li şekilde **ben** olduğu; çekimli şekillerde ise **b** 'li ve **m** 'li şekillerinin karışık kullanıldığı görülmektedir. Teklik 1. şahıs zamirinin yalın hali de zamirin hali eki almamış şeklinden ibarettir (Timurtaş; 1994, 174-175).*

I. Tekil Şahıs:ben, men "ben"

ben size āyeler bile Tağrı' nuzdan pes kōrquñuz Tağrı' dan BKT 55a/3

kim anlaruñla ben dağı hāzır bulunmadum BKT 88a/4

Taḥkik ben saña ıṣmarladum, saña şıgındurdum özini MKT 38a/3

indirivirdiler ki ben size kitāb virdüm, ḥikmet virdüm MKT 42a/7

dağı en kulumızı Eyyüb'ı ol vakt kim kığırdı Çalabısına bayık ben
TİEM 40 216b/7

dağı kırtarmayalar beni bayık ben andan azğunluk TİEM 40 209b/9
taḥkik men azar men ol vaktde dağı olmaz men doğru yol dutıcılardan
BKT 134a/7

nefsleri üstine eyitdi mensizün Taḥrî'nuz degül miyim dedi BKT
177a/6

ben tevbesin kabûl eylerin. Taḥkik men tevbeler kabûl eyleyici-
menMKT 17a/9

Benî İsrâ'îl kavmine eydür ki Taḥkik men size geldüm Resûl delîl
MKT 39a/6

II. Tekil Şahıs: sen "sen"

Teklik 2. şahıs iyelik eki senzamirinin yalın hali üzerinde çalıştığımız metinlerde eksiz olarak kullanılmıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz imân getürdük sen indürgen kitâba dağı uyduḡ peygambere pes
yaz bizi BKT 55a/7

andan sonra tapmayalar nefeslerinde zaḥmet sen hüküm eyledün BKT
87b/1

Taḥkik sen bilürsen biz dilegen irkek dutmaḡdur MKT 159a/9

sen göge çıḡmaḡa hattâ bize bir kitâb indürmeyince okıyavuz MKT
202a/3

tat yâ'ni zebâni eyide yansulaya bayık sen sensin 'azîz ḡurmatluTİEM
40 237a/1

eyitti bayık sen mihlet virinilmişlerdensin bilinmiş vaktun TİEM 40
124b/5

III. Tekil Şahıs: ol "o"

Bilindiği gibi 3. şahıs zamirleri canlı-cansız her varlık için kullanılır (G.Sevin; 1997, 67).

Teklik 3. şahıs iyelik eki zamirinin yalın hali Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde geçtiği biçimiyle ol biçiminde karşılanmış olup eksiz olarak kullanılmıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol kim edinür Tañrı Ta'āla' dan özge ma'būdlar severler anları BKT 24b/1

pes anuñ yazuğı ol kişiler üstinedür kim tebdıl ederler anı BKT 27a/3
hüküm eylese eyitmez añaillā ol, dir. ol dağı olur, vücūda gelür. MKT 13a/3

Yaşsılığ ol degüldür. Evlere ardından varasız, giresiz lākin yaşsılığ MKT 20b/8

illāol pes oğın anı iğlās eyleyicilerken ana dini TİEM 40 225b/3
dağı eyitti ol kim kırtıldı ol ikiden TİEM 40 113a/9

I. Çokluk Şahıs: biz : "biz"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs eki biz zamirinin yalın hali eksiz olarak kullanılmıştır.

gizlerler biz indürdügümüz hükümleri doğru yolu biz beyān eylegenden BKT 23b/3

'ilimden illā az nesne eger biz dileseydük giderürdük ol nesneyi ki BKT 309a/4

Zıkr eyleñüz ol günü ki Mūsā' ya eyitdünüz: biz şabr eylemezüz MKT 7a/1

biz ahd eyledük İbrāhīm' e dağı İsmā' il' e ki arıduñuz MKT 13b/9-
bayık biz arz eyledük amānatı, göklere dağı yire dağı TİEM 40 203a/4

bayık biz halāl eyledük saña, avratlaruñı anlar kim virdün TİEM 40 201b/7

II. Çokluk Şahıs:siz"siz"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde çokluk 2. şahıs zamiri siz şeklinde karşılanmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır

siz üstünüz Tur tağını eyitdük alıñuz ol kitābı kim size vërdük BKT 9b/6

Muhammed' den burun eger siz mü'minler olsañuz tahkik geldi size BKT14a/2

andan sonra siz i' rāz eyledünüz, kitāblar hükmlerini terk eyledünüz MKT 7b/2
 sizden i' rāz eylemediler. Taḥkīk siz i' rāz eyledünüz, ḥaqqı terk eyledünüz. MKT 9a/9
 ol vaḳtī kim siz dere yanının yıkınırgandıydunuz TİEM 4085a/10
 bayık siz mi gelürsüz erenlere arzulayup ' avrātlardan ayruḳ TİEM 4075a/3

III. Çokluk Şahıs: anlar "onlar"

Çokluk 3. şahıs zamiri Batı Türkçesi Kur'anTercümelerindei **anlar** şeklinde karşılanmış olup anlar zahirinin yalın hali eksiz olarak kullanılmıştır.

anlar nūrında daḥı kaçan қaranuluḳ olsa üstlerine dururlar BKT 4a/1
 zelilik düşdi anlar üstine miskīnlik bile müstaḥaḳ oldılar Taḥrī Ta' ālanuḳ BKT 9a/7
 saḡır, dilsüz, gözsüz, kör oldı<Ar. anlar қayıtmazlar, ḥaqqı izdemezler MKT 3a/8
anlar bize zulm eylemediler lākin nefslerine zulm eylediler. MKT 6b/4
 iyi anlar kim īmān getürildiler yirine getürün ' ahdlarıuḳuzı TİEM 4048b/2
 pes қorқun Taḥrıdan iyi ' aḳīllār işleri anlar kim īmān getürdiler TİEM 40267b/1

2.4.2 İlgi Hali: +(n)In / +(n)Un

İsmi ne ilgili olduğunu ortaya koyan diğer bir deḡişle bir ismi başka bir isim bağlayan durum ekidir. Genitif eki sona konsonant ile biten isimlerde -ın , -in , -un , -ün, vokal ile biten ise -(n)ın , -(n)in , -(n)un , -(n)ün şeklinde görülür (Gölsevin; 1997, 119).

İsimlerle:

Bu ek E.A.T. 'nin diğer eserlerinde olduğu gibi döneminin özelliḡi olarak Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde de -(n)ın , -(n)in , -(n)un , -(n)ün şekilleri kullanılmaktadır.

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde ekin ünlüsü genel olarak dar-yuvarlaktır. Ancak Bursa Kur'an Tercümesinde düz şekillerde kullanılır.

Metinimizden geçen örnekler aşağıdadır:

göstermez kâfir kavme dağı meşeli ol kavmin ki harc ederler
 mallarını BKT 43b/6
 siz istersiz dünyanın fânî mālını Tağrı Ta'āla ahireti diler size dağı
 Tağrı yèrde BKT 191b/4
 nicesi üstine dağı ahiretün menzilleri ulurağdur BKT 301a/2
 gör ki nice oldu anlar mekrinün ahiri. Taḥḳîḳ biz helāk eyledük anları
 MKT 269a/4
 'izzet Tağrı Ta'ālānıdırdağı resülünüdüdağı mü'minlerüdü,
 lākin MKT 410a/4
 Taḥḳîḳ sen bugün bizüm qatumuzda mekânım, menzilün var MKT
 167a/7
 degül evün qatında 'azamatlu olmuş ya ḥarām olmuş TİEM 40
 122b/8
 sizden ilerüdi Nūḥ kavminun dağı 'Ad'un dağı TİEM 40 121a/1

Zamirlerle Kullanılışı:

Bugün benim, senin, onun, bizim, sizin, onları, şeklinde olan şahıs zamirlerinin genitif'i, Eski Türkçe'de bugünkü gibi düz benim, (menin, mini), senin (sini), onun (an), bizim, (bizni), sizin, (siz-ni), onların (anları, onların) şeklinde idi. Eski Türkçede uyuma tabi olan bu ek, Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaklaşmış ve uyum dışı kalmıştır (Gabain; 1974, 91-92).

Ayrıca I. teklik şahıs iyelik ekinin tesiriyle genitif, ekinin n'si –m 'ye dönmüştür. Eski Anadolu Türkçesinde benim (biñüm, minüm), senün (sinün), anuñ, bizüm, sizün, alaruñ (anlaruñ) şeklinde olan ekin zamirlerle kullanışı ilgi örnekler aşağıda yazılmıştır.

I. Tekil Şahıs: benüm, menüm "benim"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde dönemlerinin genel özelliği bakımından iki biçimde benüm/menüm biçimleri kullanılmaktadır. Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde benüm/menüm şeklinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde sadece benüm şeklinde geçmektedir. Ekin her iki kullanılışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyit yā Muḥammed taḥḳîḳ benüm mamāzum ve barça 'ibādetüm BKT
 151b/1
 anuñ üstine ecriñ istemeziñ benüm ecrüm degüldür illā beni yaradan
 BKT 238a/7

Tebdîl eylemeñüz benüm âyetlerümi, kitâbumı MKT 5b/2

benüm zürriyetümden dağı imâm eyle. Eyitdi Tañrı Ta‘âlâ MKT 13b/6

bayık oldıydı âyelerüm benüm okunūr üzerünñüze TİEM 40 164a/5
ya‘ni yazıcı firişte bu oldurki benüm katunda hazırduz TİEM 40 247b/7

müzd istemezüm menüm müzdüm degüldür illâ ‘âlemler BKT402a/3
ortamuzda dërler belki anlar şek içindedürler menüm zıkrümden BKT490a/1

Zıkr eyleñüz menüm ni‘metlerümi ki size ni‘met MKT 5b/9

yâ Muhammed saña, menüm kullanın menden. Men özlerine MKT 20a/5

II. Tekil Şahıs: senün"senin"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Eski Anadolu Türkçesinin diğêr eserlerinde de görüldüğü gibi yuvarlak ünlülerle kullanılmış olup senün şeklinde geçmektedir.

Ekin kullanım biçimiyle yazımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı dâr ola anuñla senün yüregün anlar üstine okumağa BKT 233a/1

dağı ne nesnedür senün sağ elünde olan yâ Mūsā dedi BKT 335a/2

senün katundan gidse sa‘y eyler yir üstinde fesâd eylemek MKT 22b/2

siz işlegen işleri bilür.senün üstine degüldür anlar hidâyetleri MKT 32a/7

bizüm için Çalabunu anuñla kim ‘ahd eyledi senün katında TİEM 40 234a/11

arılığın senün iyi Tañrı dağı alkışları anlarıñ içinde selâm virmekdür TİEM 40 97b/5

III. Tekil Şahıs: anū, anū"onun"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde anū / anū şeklindedir. Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde anū şeklinde kullanırken Bursa Kur'an Tercümesinde hem anū hem anū şeklindedir.

Ekin her iki kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḡrı adını anūüstine ḡorḡunuz Taḡrı Ta' āla'dan BKT 106b/6
 yerden sürmekdür ol anū gibi olmak BKT 112a/3
 Taḡrı azdurmışdur anū hidāyetine yol ṭapmazsız Taḡrı' dan isterler
 kiBKT 91a/3
 amma ṣeḡāvet ehllī cehennem içine girürler anlar anū içinde çok āh
 ederler BKT 245a/5
 ol anū gibi olmak Taḡrı Ta' ālā helāk eylemez MKT 100b/7
 Taḡḡīḡ biz ḡılur-biz anū üsünde olanı, ṭopraḡ eyler-biz MKT 204a/3
 iy Ya' kūb oḡlanları anū ni' metümi ol kim eylük eyledüm size
 TİEM 40 4a/11
 pes ḡaçan kim ödeyesiz ' ibadetelerünḡüzi anū Taḡrı' yı anmaḡluḡunuz
 TİEM 40 15a/4

I. Çokluk Şahıs: bizüm "bizim"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde bizüm şeklinde görölmektedir.
 Bununla ilgili örnekler aşağıda yazılmıştır:

biz īmān getürdük Taḡrı' ya ve tanuḡ ol bizümüstümüze BKT 55a/6
 eyitdiler ḡardaṣlarına oturduḡları ḡālde eger bizüm sözüümüze
 uysalardı BKT71a/1
 sen anū ṡustine-y-idi-sen ḡattā ki bizüm ' ilmümüz MKT15b/6
 yā ḡazālīḡa ḡitseler eger bizümḡatumuzda olsalar MKT 49a/3
 daḡı raḡmat eylemegi bizüm ḡatumuzdan daḡı artmaḡlıḡı TİEM 40
 145a/5
 anlaruḡıla raḡmet içün bizüm ḡatumuzdan daḡı öḡüd içün TİEM 40
 156a/7

II. Çokluk Şahıs: sizün "sizin"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *sizün* şeklinde geçmektedir. Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

kim *sizün* birle savaşı ederler dağı ta'adī eylemenüz Tağrı Ta'āla sevmez BKT 29a/1

pes hüküm eylerem *sizün* ortağuzda ol nesnede kim BKT 55b/4

sizi yaradan Tağrı Ta'ālā katında. *sizün* tevbenüz kabül eyledi MKT 6a/10

sizün 'amelünüz cezāsı sizedür. biz 'amelleri hāliş Allāh-çün işlerüz. MKT 15a/7

dartışduğuz anuñ içinde kim *sizündür* ana bilmek ya'nī TİEM 40 26b/9

sizün arağuzda kiyāmat günü anuñ içinde kim olduğuz anuñ içinde TİEM 40 161a/10

III. Çokluk Şahıs:olaruñ, anlaruñ "onların"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *olaruñ*, *anlaruñ* olarak iki farklı şekilde görülmektedir.

Ekin farklı kullanışıyla ilgili örnekleri aşağıdadır:

Beni İsrā'īli *olaruñ* somluğundandır dərlerdi BKT 169a/6

size ziyān eylemez *anlaruñ* mekri hiç nesne taḥkik Tağrı Ta'āla BKT 64b/2

Tağrı Ta'āla *anlaruñ* borçasın dirildür pes anlara ḡaber vērür BKT 586a/2 kaçan bir süre inse *anlaruñ* Ba'zısı eydür ki kimüñ imānın artırdı MKT 142b/11

ki müttakīlere va'de oldı, *anlaruñ* cezāsıdır, varacak yirleridür MKT 253a/5

ol hün mühr uravuz ağızlarına *anlaruñ* dağı söyleye bize TİEM 40 211a/4 anıla Tanğrı yalnız ürker göğulleri *anlaruñ* kim inanmazlar aḡırata TİEM 40 220b/1

2.4.3 Yükleme Hali: +I, +U, +nI, +nU

Yükleme hali: Fiilin doğrudan etkilediği, fiildeki işlevin üzerine yüklendiği ismin içinde bulunduğu durumdur (Korkmaz; 1992, 175).

Eski Türkçede görülen, üç türlü akuzatif eki tespit edilmiştir (Timurtaş; 1994, 70).

İsimlerle:

İsimlerin yalın haline getirilen +ı, +i akuzatif eki, Eski Türkçe 'deki +(ı)g ve +n şeklinde olan belirtme hali eki, daha sonra ekinden -ğ ve -g düşmesi neticesinde yardımcı vokal durumundan akuzatif eki fonksiyonunu yüklenmiştir. Metinlerimizde tespit ettiğimiz örnekler aşağıdadır:

+I / +(y)I

Taḡrı Ta'āla ḡudretini ki nice uzatdı gölgeyi ve eger dileseydi anı
BKT 390a/5

ol kimse bizenḡi özine yaman ' ameli (6) anı yaḡşı gördi Taḡrı
Ta'āla'ya BKT 469a/5

Şemūd ḡavmine gönderdük ḡardaşları Sālih'i. Eyitdi MKT 111a/9
görünüz nice oldı āhiri. Kitābu' llāhı yalanladılar, kıyāmeti yalanladılar
MKT 47a/4

+n biçimi *Eski Türkçede bütün iyelik eklerinden sonra kullanılan akuzatif eki (Timurtaş; 1994, 70).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Teklik 3. şahıs iyelik eklerinden sonra gelen -n (ḡ) akuzatif eki Kur'an Tercümelerinde bununla ilgili örnekler aşağıda görünür.

ve ol kişi ki başın dutdı buhtanḡ anlardan ana vardur ulu 'azāb niḡün
anı işitgende BKT 376a/6

belki idrāk eyledi 'ilmleri āḡiretde. adın işitdi "kemā yenbagi"
bilmezler MKT 270a/8

ol bir taş kim İbrāhīm aḡa ayaḡın başdı başın yurlarken daḡı vaşıyyat
eyledük İbrāhīm'e 9b/9 TİEM 40

Muḡammed gelince andan anuḡ dinin dutavuz yalvaḡ Taḡrıdan oḡır
kitāblar arunmış.287b/2 TİEM 40

Anlar ' ahdların bozduḡıḡün anlara la'net eyledük. Ḳılduḡ anlaruḡ
76a/4 MKT

uyarlar aña kim beñdeş oldı andan fitne istemekden ötürü dağı tefsirin
 istemek içün 23b/1 TİEM 40
 Şadağaları alur, qabül eyler bedelin virmeg-içün. Taḥḳıḳ Taḡrı Ta'ālā
 tevbeler qabül eyleyicidür 140b/6 MKT
 andan şonra kirlerin gidersünler bayıḳ kırḳmaḳ ve dırnaḳ kesmegile
 dağı yerine getürsünler neẓirlerini dağı tevaf eylesünler 359b/4 BKT

Zamirlerle:

Bu gün şahıs zamirlerinin yükleme hali beni, seni, onu, bizi, sizi, onları şeklindedir. Eski Türkçede zamirlerden sonra -nı, -ni yükleme eki kullanılmasına rağmen, Batı Türkçesinde -ı, -i yükleme eki tercih edilmiştir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde de Eski Anadolu Türkçesinde ki kullanılış biçimi olan +ı,+i şekli kullanılmış olup, beni (meni), seni (sini), anı, bizi, sizi, onları şeklindedir.

I. Tekil Şahıs: beni, meni"beni"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindekarışık olarak beni, meni biçimlerinde geçmektedir.

Ekin farklı kullanışıyla ilgili örneklerşağıdadır:

eger hidāyet vèrmese baña beni yaradan Taḡrı men azmış
 BKT137b/1

Taḡrı Ta'ālā vasıtasuz Mūsā eyitdi ey beni yaradan Allāh göster baña
 BKT 171a/5

Yā Rabbī, didi. göster beni baña, (6) göreyin, didi MKT 116b/5;

Taḡrı Ta'ālāya arṭurmazsız beni (7) illā ḥasāret eylemek MKT 158a/6
 yardım et baña yalan duttuḳlarından ötürür beni TİEM40 163a/10

pes ḳo benianunıla kim yalan dutar uşbu sözi tiz azın azın TİEM 40
 270b/7

yā rabbīmeni yalnız zürriyyetsüz ḳoyma dediBKT 353b/5

didi ikisinden. Zıkr eyle meni ḥocaḡ ḳatında MKT 166a/5

ola kim hidāyet Taḡrı Ta'ālāmeni yaratdı yaḳın toḡru yola MKT
 205b/6

II. Tekil Şahıs: seni "seni"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde standar olarak *seni* biçiminde geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgil örnekleri aşağıdadır:

Taḥrî Ta'âla *seni* şaklar ḥalkun şerrinden taḥkîk Taḥrî Ta'âla BKT 118a/7
îmân getürmez ana daḥı *seni* yaradan Taḥrî müfsidleri bilicidür BKT
222b/5

getürsevüz *seni*, anlar üstine ṭanuk olsan? MKT 59a/4

Taḥkîk ben *seni* öldürürin. Eyitdi: Taḥrî Ta'âlâ kabûl eylemez
MKT77b/9

Yığmaduḡ mı *seni* alemlerden ya'niḡarîbları ḡonuk eylemekden TİEM
40125a/11

pes eger yalan dutarlarısı *seni* bayıḡ yalan dutınıldı yalavaḡlar TİEM 40
34a/1

III. Tekil Şahıs: anı "onu"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *anı* biçiminde geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgil örnekleri aşağıdadır:

dirildür men *anı* az ni' metile andan şonra ihtiyârsız *anı* BKT
19a/2

anı ol beḡdendür dâdi illâ ol kimse ki bir avuḡ avuşlayup 40a/3
taḥkîk Taḥrî Ta'âlâ *anı* bilür, ḡâyetde bilicidür, cezâlar virici.
MKT 32b/3

nebîye Muṭî' olsa givürür *anı* cennetler MKT 55b/1

daḡı *anı* kim oldılar aḡaç ev eylerler ya'ni kavunlar TİEM 40
78a/1

eger virinilesiz uşbunı ya'ni aḡaç urmaḡı dutun *anı* TİEM 40
52a/9

I. Çokluk Şahıs: bizi "bizi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **bizi** biçiminde geçmektedir. Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

neçün komaduñ **bizi** dünyā göreydük bir niçe müddete degin BKT 89a/5
ādemilerden iy **bizi** yaradan Allāh hoş geçdük bir birimüzle şeytanlar
BKT145a/3

ğāyetde bilicisen. Yā Rabbenā! **bizi** kıl MKT 14a/4

Yā Allāh! Ki sen **bizi** yaratduñ, biz saña imān getürdük MKT 36a/5
andan kim okırsız **bizi** andan yaña daķı kulaqlarumuz içinde TİEM
40226b/8

çıkar bizi oddan pes eger dönersevüz biz ya'ni kâfırlığa pes zâlımlaruz
TİEM 40 165b/1

II. Çokluk Şahıs: sizi "sizi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **sizi** şeklinde görülmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde ekin kullanışlarıyla ilgili geçen örnekler aşağıdadır.

ıraq yollar ola daķı korķudur **sizi** Tañrı Ta'āla BKT 52b/1
bellü edici delil **sizi** yaradan Tañrıdan işbu deve Tañrı BKT 162b/2
ululamaķdan yaña yā ümid dutmazsız kim Tañrı **sizi** ağırlaya
ķıyāmatda TİEM 40 273a/10
andan çıkaravuz **sizi** giçi oğlan iken andan tā iresiz 'aķluñuz TİEM 40
157b/8

Yā gişiler! (3) **Sizi** yaradan Tañrı'ya 'ibādet eylenüz. Birliğine ikrār
eylenüz ki ol TañrıTa'ālā **sizi** yaratdı MKT 3b/3

Beni zıkr eylenüz tā'at, 'ibādet ile. Ben daķı **sizi** zıkr eyler-men
cennet bile rahmet bile MKT 16b/8

III. Çokluk Şahıs: anları, oları "onları"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *anları* ve *onları* biçimlerinde geçmektedir.

Ekin her iki kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḥrı Ta'āla'dan özge ma'būdlar severler *anları* Taḥrı Ta'āla BKT 24b/1

çıkarur *anları* karanulıklardan aydınlığa ya'ni küfürden imāna BKT 42a/1

Taḥrı Ta'āla anlarıḥ nūrını giderdi daḥı terk eyledi *anları* MKT 3a/7
Kimse *anları* Taḥrı Ta'āla 'azābindan kurtarmaz, yardım eylemez MKT 9b/8

daḥı indürdi *anları* kim arḥa virdiler anlara ya'ni aḥzāba TİEM 40 200a/7

bayık Taḥrı givürür *anları* kim imān getürdiler daḥı işlediler eyü işler TİEM 40 242a/1

onları konuḥlamaḡa rāzi olmadılar pes anda bir divar BKT 322a/2

2.4.4 Yönelme Hali : +A

Bu hal, ismin yaklaşma, yönelme ifade eden fiillere bağlanmak için girdiği halidir. Kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yönlendiğini ifade etmek için isimler yöneleme haline sokulur (Ergin; 2009, 233).

Datif eki -a, -e'dir. Eski Türkçe Devresinde ek -ğa,-ge -ka, ke sinden meydana gelmiştir. Bu ek tarihi seyri içerisinde bir takım gelişmeler göstermiştir. Batı Türkçesinde şahıs zamirlerinin çekiminde datif şeklinin (baḡa. Saḡa. oḡa) ḡ ihtiva etmesi ğ ve g sesinin düştüğünü göstermektedir. Eski Türkçeden n ile ğ, ḡ halinde birleşmiş lehçelerin teşekkülünde parçalanmayarak batı Türkçesine klişe halinde geçmiştir (Timurtaş; 1981, 69).

Bu şekil 3. şahıs iyelik eki kelimelerin çekiminde görülmektedir. İyelik ekinden sonra yardımcı ses n'yi kullanılmayan ekler 'de (-ğa, ge) kendi varlığını muhafaza etmiştir. 1. ve 2. şahıs iyelik ekli kelimelerin datif şekilde dikkati çekmektedir: aslında -mğa, -mge ; -nka, -nke şekilleri yanında , -ma, -me ; -na, -ne şekilleri de olup "ğ ve g" nin çoğu şivede düştüğü görülmektedir. 1. ve 2. Şahıs iyelik ekli kelimelere getirilen datif ekinden önce gelen bu seslerin düşmesi veya düşmek üzere olması yazı diline girebilecek şekilde umumileşmesinde ileri gelmektedir.

Ekin meydana gelişi başındaki ünsüzler bakımından üç merhalede olmuştur. İlk devrede –ga, -ge şeklindeedir. İkinci devrede –ka, -ke şeklinde geçmektedir. Üçüncü devre ünsüz uyumu dolasıyla hem –ga, -ge hem –ka, ke şekillerinin bir arada kullanıldıkları devredir. Metinimizde -k, -k ; -ğ, -g düşmesiyle -a, -e şekline dönüşen yönelme hali eki kullanılmıştır. Bu ekin kullanımlarına şeklinde aşağıda gösterilmiştir

İsimlerle:

Bu ek üzerinde çalıştığımız metinlerde iki farklı biçimde geçmektedir. Konsonantlar biten kelimelerle direkt gelen ek, vokalle sona eren kelimeler de bir -y- veya -n- konsonantı ile bağlanır.

pes gitdiler hatta ki bir oğlana yapışıldılar pes Hızır anıdepeledi
BKT321b/4

ıapmasız ben ıapduğum hağ Tağrı'ya ben dağııapmazın siz ıapğana siz
dağııapmazsınız 650b/2 BKT

birisinüñ eline bir bıçađ vèrdi dađı Yūsufa anlar üstine çık dèdi BKT
251a/5

içün seyr eylemezler? Seyr eylesünler yirlerde Şām'a, Yemen'e,
'Irāk'a MKT 315a/4

benüm sakaluma yapışma, başuma dağı yapışma. Ben MKT 222a/10
dölene-di şarnında girü kıparılınasıları (3)güne değin pes bırağduğ
anı yaziya ol 214b/2 TİEM 40

dağı mecusiler dağı anlar kim Tağrı'ya ortağ eylediler bayığ Tağrıhükm
eyleye ayırtlayı bularıñ arasında 158b/1 TİEM 40

kimse ehli'nden illāimān getüre aña ya' nī' İsā'ya ölmeginden ilerü
ya' nī gökden inicek TİEM 40 47a/3

Not:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde yönelme eki +a, +e olmasına rağmen Manisa Kur'an Tercümesinde Doğu Türkçesi özelliği olan +ga, +ge şeklinde görünmektedir.

Tağrı Ta'ālā'yı řāhid eyledüñüz ol bayğa. Tađđıđ Tağrı Ta'ālā bilür
MKT 191b/11

Zamirlerle

Bugün şahıs zamirlerinin yönelme bana, sana, ona, bize, size, onlara şeklindedir. Eski Türkçe'de baña (maña), saña, aña (añar) ,bizge (bizke, bizge), sizge (sizine, sizlerke), olarak şeklinde idi. Yönelme ekinin ğ ve g 'sı bazı şahıslarda eskiden beri n ile birleşmiş η olmuş, bazılarında ise çekime fazla sesler girmiştir (Ergin; 2009, 269).

Eski Anadolu Türkçesinde zamirlerin yönelme hali biçimleri baña (maña), saña, aña, bize, size, anlara şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde zamirlerin yönelme hal biçimleri Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinden farklılık göstermemektedir. Ekin zamirlerle farklı kullanışlarıyla ilgili örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

I. Tekil Şahıs: baña"baña"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi **baña** biçiminde geçmektedir.

Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

yâ Muhammed eger siz Tañrı Ta'âla'yı seversenüz **baña** uyuñuzBKT
52b/2
eydür tañkık ni' met vèrdi Tañrı Ta'âla**baña** imānlaruñBKT 88a/4
baña tābi' oluñuz. Tañrı Ta'âlā dañı sevsün MKT 37b/5
Tañkık **baña** hidāyet virdi. Ben qorqmazın siz şirk getürgenden MKT
95b/3
eger gösterürsen **baña** anı kim va' da olunurlar TİEM 40165a/3
iyi Çalabum bağışla **baña** katundan nesl ya' ni döl aru TİEM 40 25a/10

II. Tekil Şahıs: saña"saña"

Bu biçim; Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi **saña** biçiminde geçmektedir.

Ekin metinlerimizde kullanışlarıyla ilgili örnekleri aşağıdaki gibidir:

âhîretde dañı dañı şorarlar **saña** öksüzlerden eyit eylik eylemekBKT
34a/2
saña kāmîl kaytarur dañı niçesi anlaruñ emānet vèrsen ana BKT 57b/7
yâ Muhammed, şorarlar **saña** yetimlerden. Eyit: İslāh eylemekMKT
24b/1

biz saṇa imān getürdük.Yazuḡklarumuzu baḡışla, ırtar bizi MKT 36a/5

Çalabuḡ yalavcıvan anuḡ içün kim baḡışlayam saṇa bir oḡlan aru TİEM 40

daḡı nidā eyle ādamılara hecca geleler saṇa yayalar daḡı her bir aruḡ TİEM 40 159a/4

III. Tekil Şahıs: aṇa "ona"

Bu biçim; Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde,Eski Anadolu Türkçesinin diğerkımetinlerinde olduğu gibi aṇa biçiminde geçmektedir. Onunla ilgili örnekler aşağıdadır:

daḡı biz aṇa dönerüz kıyāmet güninde anlaruḡ BKT23a/6
beni ve sizi yaradan pes ‘ ibādet eyleḡüz aṇa işbudur BKT 55a/4
anuḡ olmaḡdan virilmedi aṇa dünyā mālından nesne, faḡırdür MKT 28a/10
kırsa aṇa virür-biz āḡiretde ulu ecir, ebedī sa‘ ādete yitişür. MKT 62a/9
pes her kim gele aṇa öḡüt Çalabısından pes yıḡlında TİEM 40 21b/9
pes ol vaḡt kim yakınlık eyledi aṇa yüklendi yük yiyni TİEM 40 81b/11

I. Çokluk Şahıs: bize"bize"

Bu ek; Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde,Eski Anadolu Türkçesinin diğerkımetinlerinde olduğu gibi bize biçiminde geçmektedir. Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

bir ümmet muslumān eyle daḡı göster bize hac menāsikini BKT 19a/5
ba‘ zı kişiler eydürler yā rabbenā vēr bize dünyāda yoḡdur BKT 30b/6
Biz imān getürdük Taḡrı Ta‘ ālāya ki birdür daḡı bize inen kitāba MKT 14b/10
yüreklerümüze şek bırakma bize hidāyet virgenckn şonra MKT 35a/10
aḡır zamān peyḡamberiḡaḡkı içün bize arḡa virgil TİEM 40 7b/3
daḡı bize ‘ amellerümüz daḡı size ‘ amellerüḡüz TİEM 40 10b/5

II. Çokluk Şahıs: size "size"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi *size* biçiminde geçmektedir.

Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

ya'ni men ve selvā varıñuz Mısır'a siz istedigünüz ta'ab *size* vèrildi

BKT 9a/6

Tağrı Ta'āla katında 'ahd ya *size* va' de mi eyledi BKT 12a/1

vardur *size* yir yüzinde karar dutup, temettü' eyleyüp MKT 5a/5

varıñuz Mısır'a ki siz istenüz ta'ab *size* virildi. Zelilik düşdi MKT 7a/5

eger olurısa suyuñuz yire girici pes kim getüre *size* aķarsu TİEM 40

269b/8 aluñ anı kim virdük *size* ya'ni tevrili bicidlig ile daķı anuñ

TİEM 40 5b/9

III. Çokluk Şahıs: anlara "onlara"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *anlara/onlara* biçiminde görülmektedir. Ancak Bursa Kur'an Tercümesinde hem *anlara* hem *onlara* biçimlerinde geçerken üzerinde çalıştığımız diğer eserlerde sadece *anlara* şeklinde geçmektedir.

Ekin her iki kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

doğru yoluma yokdur kórku üstlerine ne daķı *anlara* BKT 6b/3

pes eyitdük *anlara* oluñuz meymunlar ıraķlar Tağrı rahmetinden BKT 10a/2

Şeytān vesvese eyledi *anlara*, çıkardı anları ol cennet içinde MKT 5a/4

'ahdini alduķ Beni İsrā'ıl kavminüñ. Eyitdük *anlara* ki 'İbādet eylemeñüz MKT 9a/6

va'ade virür *anlara* daķı arzulandurur anları daķı va'ade TİEM 40 44b/1

illā kıyāmata kim gele *anlara* ansuzda pes bayıķ geldi 'alametleri TİEM 40 242a/11

beni hāzretinden otururmen *onlara* doğru yolun üzere BKT 153b/1

bizüm āyelerümüzi baķıl eylemege *onlara* vardur 'azab BKT 461b/4

2.4.5 Bulunma Hali: +DA

Kalma durumu, bir yerde bulunmayı ifade eder. Eklendiği sözcük isimde kalma, içinde olma ifade eder kalma durumu eki, çoğunlukla eklendiği sözcüğün cümlede dolaylı tümleç olarak kullanılmasını sağl<Ar. Ayrıca yer ve içindelik bildirir. EAT dönemine eserlerinde kalma durumu ifadesi için Eski Türkçe döneminde –ta, -te şeklinde olan bu ek, daha sonra –da, -de şekline dönüşmüştür (Timurtaş; 1981,69).

Türkçenin tarihi seyri içinde bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelebilen sadece ünsüz uyumu kuralına uyarak ötümlü ve ötümsüz biçimleri kullanılan +ta/ +da ekleridir.

İsimlerle:

Bulunma hali eki; Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde,Eski Anadolu Türkçesinin diğer metinlerinde olduğu gibi +**da**, +**de** bulunma hal ekleriyle karşılanmıştır.

Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḡrı Ta'āla bilicidür **gönüllerde** olan nesneleri gelmedi mi size BKT 600a/4

ḥocaların tıydılar **kapuda** tırmış Zeliḥā eyitdi erine cezā BKT 250b/1
ol Taḡrı Ta'āla yaratdı, inṣā eyledi bostānl<Ar. **ba'zısında** 'arşlar var MKT 101b/7

eger siz mü'min olṣunuz. oturmaḡuz her **yolda**, dīn **yolında** (3) va' de eylersiz MKT 112b/2

'aḡillārı yoḡdur, fīkr eylemez **delillerde** MKT 152a/4

yā namāzda durıcı oḡırlar Taḡrı āyelerin gice **sā'atlarında** TİEM 40 29b/5

pes yürin **kıranlarında** yirün yā **tağlarında** daḡı yin rūzısından TİEM 40 233a/7

Zamirlerle:

Şahıs zamirlerinin bulunma bugün bende, sende, onda, bizde, sizde, onlarda şeklindedir (Gabain; 1974, 91-92-93).

Eski Türkçe'de minde (minte, mintide, mintede) sinde (sinte, sinide, sintede, sininde), anda (anta, antada, anında) bizde (bizinte, bizinde) sizde, (sizinde, sizlerde), olarda şeklinde idi. Eski Anadolu Türkçesinde ise bende, sende, onda, bizde, sizde, anlarda şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bulunma hal eki sadece 3. teklik, II. Çokluk ve 3 çokluk şahıslarda görülmektedir.

III. Tekil Şahıs: anda "onda"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **anda** biçiminde geçmektedir. Onunla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı anlar cehenem ehlidür anlar **anda** hemîşe qalurlar BKT 33b/3
 dağı evlerünüzde tahkik **anda** âyetler vardır size eger siz BKT 55a/1
 şuları südden baldan hamrdan. Ebedî qalurlar **anda** MKT 36a/3
 aqar anuqağaçları altından şular, ebedî qalurlar **anda** MKT 53a/5
 ol kim bayık geçdi qulları içinde dağı ziyānlu oldı **anda** kâfırlar TİEM
 40 226b/3
 satı yokdur **anda** ne dağı dostluk Tanrı oldur kim yarattı gökleri dağı
 yiri TİEM 40 122b/1

II. Çokluk Şahıs: sizde "sizde"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **sizde** biçiminde geçmektedir. Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

ri' âyet eylemezler **sizde** and içmegi ' ahd eylemegi rāzi ederler BKT
 194b/1
 savaş eylenüz size yakın kâfirlerle dağı **sizde** BKT 214b/7
 fitneye bırakmaq isterler. **sizde** vardır anlardan işidenler MKT
 134b/11
 yokdur **sizde** bir yahşı gişi ki haqqı bile qabîhi terk eyleye MKT 159a/8
 dağı yokdur yazuk üzer, eger ola **sizde** incinesi neşene yağmurdan,
 TİEM 40 43a/11
 sizûnile şafa'at daruñuzı, anları kim, şandımnz kim bayık anlar **sizde**
 ortaklardur ya' nî sizi qollatmaqda TİEM 40 64b/11

III. Çokluk Şahıs: anlarda "onlarda"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **anlarda** biçiminde geçmektedir. Ekin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

qullarunuzdan pes mükâteb eylenüz **anlarda** hayr BKT 379b/3

biri biri üstine dağı ayı anlarda nūr eyledi ve güneşi çırağ eyledi BKT 616b/1

barça yimişler dağı. Taḥkīk anlarda deliller vücūd-ı şāni‘a MKT 185a/10

yürürler anlar sākin olduğı yirlerdc? Taḥkīk anlarda MKT 296b/9

mükāteb eylen anları, eger ³bilürsenüz anlarda toğrulıḳ yā māl . Dağı virün anlara Taḥrī mālından TİEM 40 168a/3

Taḥrī aḡa. Taḥrī sūnneti, anlarda kim geçdiler ilerü ya‘ nī peygamberlar TİEM 40 201a/7

2.4.6 Ayrılma Hali: +DAn, +DIn

Ablatif eki çıkma ve uzaklaşma halinden başka, bugünde olduğu gibi sebep bilmektedir. Ek Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçesinin ilk devresinde –dan, -den Eski Türkçede –tın, -tin daha sonraki devrelerde –dın, din şeklinde olan bu ek , EAT. devre 'sinde -dan, -den şekline dönüşmüştür (Akkuş;1995, 184).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde ayrılma hali isimlerle ve zamirlerle kullanılmıştır. Ayrılma hali ekinin isimlerde ve zamirlerde kullanılışı bakımından diğer hallerde görülen farklılıklar görülmez (Akkuş;1995, 184).

İsimlerle:

Ayrılma hali eki isimlerde genellikle +dan, +den, +tan, +ten, kullanılır. –e > -i değişmesiyle +dın, +din şekiller de kullanılır. Yani bu ek EAT'nin karakteristik eki olmayan kalıplaşmış olarak görülen +dın, +din 'dir (Gülsevin; 1997, 405).

taḥkīk beni azdurdı ögütten bağı geldükden sonra BKT 388b/4

melik ‘avratı kendü kulından yamanlık istedi dēdiler BKT 251a/2

Zıkr eyle ol kışşayı ki Mūsā eyitdi ehline Taḥkīk od gördüm ırakdan MKT 265b/4

şular, ağıdi her dereden, nehirler oldu. Qadarınca getürdi, MKT 173b/7

dağı şor anlara köyden ol kim oldu yıkınında deniz ol vaḡt TİEM 40 80a/5

duşman müşriklerden dağı ṡap oldu Çalab' uḡ yol gösterdi TİEM 40 172a/6

Not:

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelelerinde her nekar ayrılma hali Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik bir özelliği olarak +DAn biçiminde geçmekler birlikte bir kaç örnekte Doğu Türkçesi özelliği olan +DIn biçiminde geçmektedir:

ola kim taḫvā üstine olası azmaḫ bile, hakdın ayrılmayasızMKT
103b/3
anlardan güçdinyaḫadaḫı sürdiler yiri ya' nī sürdiler yiri ekmeg-içün
daḫı imarat eylediler anı TİEM 40192b/3

Zamirlerle

Şahıs zamirlerinin ayrılma hali, bugün benden, senden, ondan, bizden, sizden, onlardan şeklindedir. Eski Türkçe'de mindin (mintin), sindin (sinitin, sinindin) andın (antın, anındın), bizindin, sizindin, olardin şeklinde idi. Eski Anadolu Türkçesinde benden (binden, menden), senden (sinden), andan (andın klişeleşmiş olarak), bizden, sizden, anlardan şeklindedir.

I. Tekil Şahıs: benden, menden "benden"

Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde ayrılma hali eki hem *benden* hem *menden* şeklinde geçmektedir. Ek, hem şahıs hem de işaret zamirleriyle kullanılmıştır.

Ek Manisa Kur'an Tercümesinde *benden* ve *menden* biçiminde geçerken Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde sadece *benden* şekli görülmektedir.

Ekin kullanışıyla üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgili örnekler aşağıdadır:

dünyā mālından daḫı benden şaḫınuḫuz daḫı örtmeḫüz BKT 7a/1
eyitdi ne yaman iş işledüḫüz benden şonra dēdi tizletdüḫüz
BKT172b/4
Kim içmese andan ol benden degüldür. Lākin ol kimse MKT 28b/7
Taḫḫīḫ geldi size Resüller benden burun beḫden öḫdün mu' cizātılar bile
MKT 51b/6
daḫı bayıḫ geḫdi bölükler benden ilerü daḫı ol iki TİEM 40 240a/5
ne eylenile baḫa ne daḫı size uymazın illā ana kim vahy olındı (2)
bendinyaḫadaḫı degülin benTİEM 40 239b/2

belki akar şudur. Kim içse andan menden degüldür, didi MKT 28b/6
eydür ki: Muşibetler gitdi menden, dir. Taḥkik ol ümid keser MKT
153b/7

II. Tekil Şahıs: senden, sendin "senden "

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliği olarak senden / sendin biçimlerinde geçmektedir.

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde senden, sendin biçiminde geçmektedir. Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde 2. Teklik şahıs zamiri sendengeçerken TİEM 40 Kur'anTercümesinde Doğu Türkçesinin bir yansıması olarak sendin şeklinde de görünmektedir.

Ekin her iki farklı şeklinde kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

fetvā isterler senden eyit yā Muḥammed Taḥrī Ta'ālāsizē fetvā vērür
BKT 105a/3

bileydün yalancıları senden destür istemez ol kişiler ki BKT 201a/1

Bağışla bize, senden bize rahmetler ni' metler bağışla MKT 35a/10

görürsen münāfıklar i' rāz iderler senden i' rāz eylemek MKT 61a/8
anlardur ardumcadur daḳı ivdüm ben sendin yaḡa iy ÇalabumTİEM
40150b/9

daḳı ardınca var anuḡ kim vahy olındı sendin yaḡa Çalab'undan TİEM
40 198b/5

ḥükm i bellü eylemek isterler senden eyit Taḥrīḥükm i bellü eyler size
TİEM 40 48a/8

III. Tekil Şahıs: andan "ondan"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde,Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliği olarak andan biçiminde geçmektedir.

Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

cehennem odından anlara çıkmak yokdur andan daḡı anlariçün BKT
11b/7

Taḥrī Ta'ālādergāhına andan şonra cezā vèrile her nefse tamām BKT
46b/3

andan şonra buzaḡuya 'ibādet eylemedünüz Mūsā münācāta MKT 6a/5

andan sonra i' rāz eyledünüz, terk eyledünüz; lākin az gişiler MKT 9a/9
 kim yüz döndürürise andan bayık ol götüre kıyāmat günü TİEM 40 151b/3
 virdünüz anların birisini çok māl alman andan nesene TİEM 40 36b/11

I. Çokluk Şahıs: bizden, bizdin "bizden"

Bu biçim Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde ***bizden***, ***bizdin*** şeklinde geçmektedir. Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde ***bizden*** şekli geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde Doğu Türkçesinin bir yansıması olarak ***bizdin*** şeklinde görülmektedir.

Ekin hem +**den** hem de +**dın** şeklindeki kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

bize inen kitabā dahı dahı ol kitāblara bizden burun indi taḥkik BKT 117a/1
 ziyānları bile ola kim du'ā dileyeler bizden taḥkik pes niçün BKT 132b/1
 gider bizden yamanlıkları bizüm hālümüz alganda MKT 52b/6
bizden öñdin Taḥkik biz anı oḡımaḡdan ḡāfil-idük MKT 103b/8
 oḡın Çalabuḡuzı yiyinildesün bizden bir gün TİEM 40224b/7
 yirde ḡaksuz daḡı eyittiler kimdür ḡatırak bizden güçdin yaḡa TİEM 40 227a/9
bizdin yaḡa dönülmeyesiz pes yüceli Taḡrı pādişāh Taḡrılıḡa lāyık TİEM 40 165b/7
 alduḡ anı ya'nī gölgeyi bizdin yaḡa almaḡlık azın azın TİEM 40 172b/8

II. Çokluk Şahıs: sizden "sizden"

Bu biçim; Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliḡi olarak II. Çokluk şahıs zamirinin ayrılma biçimi ***sizden*** biçiminde geçmektedir.

Ekin kullanıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı batıldan ayrıcıdur pes her kim görse sizden ramazān ayını BKT 27b/4

Taḥrī Ta'ālāışlegeni görıcüdür ol kişiler kim vefāt ederler sizden BKT 37a/3

karāyiblerünüzi. Çıkarursız sizden bir t̄ayifeyi MKT 9b/1

ayırıcı olduğı hâlde. Kim Ramazān ayını görse sizden MKT 20a/1

vire size yigrek andan kim alındı sizden ya' nī yolu TİEM 40 87a/5

dağı girü bakmasun sizden kimse dağı geçün anda kim TİEM 40 125a/8

III. Çokluk Şahıs: anlardan, olardan, onlardan "onlardan"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde anlardan, onlardan, olardan biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol kişiler ki zulm eylediler kâfirlerden pes anlardan korkmanız BKT 22b/3

hiç naşibi yokdur lîkin anlardan şaklanınız dağı anuñ gibi işlese BKT 52a/4

i' rāz eylediler lâkin az gişiler anlardan i' rāz eylemediler MKT 28a/7

anlardan bir t̄ayife i' rāz iderler, Taḥrī Ta'ālā buyruğın terk iderler. MKT36b/9

dağı aşağı indürür anlardan anların ağır yakın TİEM 40 79b/4

oldılar anlar katırak anlardan kuvvatdın yaña dağı nişānlardın TİEM 40 223a/5

Resûlullah bile destûr ister bay kişiler olardan eydürler BKT 208a/3

Taḥrī Ta'ālā'nun rızāsına dağı gözünü yumma olardan isteyici BKT 316a/4

dağışağın onlardan seni azdurmasunlar niçesinden Taḥrī Ta'ālā BKT 115a/6

2.4.7 Vasıta Hali : +ıla, +ile, +çün, +içün, +ılayın

Vasıta hali, ismin fiile bir vasıta olduğunu ifade etmek için girdiği haldir. Bu hal de ekli olup ismi fiile bağlar. Fiilin ne ile, kim ile yapıldığının yanında zaman, tarz, durum bildirir (Gülsevin; 1997, 469).

Vasıta hali eki, Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde isim kök ve gövdeleri ve iyelik eki almış isimlerle kullanılmıştır. Bu hal ekinin isimlerle kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

İsimlerle:

*İsim çekiminde bu hal, Bağlama edatı **ile**, **ıla** ve **içün** kullanılarak ifade edilmektedir. **ile** ve **içün** 'nin ilk hecesi yardımcı sesler gibi düşmektedir (Timurtaş; 1994, 75).*

her ne kim yerdeyse **ihtiyārıla**güçile^{da}hı rucuñuz BKT 59a/5
eyitdiler ey Hūd bize sen **bürhānıla** gelmedün BKT 238b/3
bizüm adetümüz resüller göndermekdür halka
rahmetiçünsenünTağrı'dan BKT 534a/7
ve āhiret hayrını ziyān ētdiler Taḥkīk biz yaratduk**cehenemçün** çok
kişileri BKT 178a/5
Eger istelerdi çıkmağı **seferiçün** yarağ iderler-idi MKT 134b/8
yol vere-y-idüm resül bile, toğrı yol üstine şābit ola-y-ıdum **necādçün**
MKT 254a/4
sizi taşlar uz, **taşıla** öldürünüz, didiler. Taḥkīk yitişür bizden MKT
316a/9,
Tağrı Ta'ālā'ya ḥazretine imān **tā'atıyla** kurbına yitişmege. MKT
256a/1

Diğer instrumental eki +**n** az görülmekle birlikte çekim eki olmaktan çıkmıştır. Bazı sözlerde klişeleşmiş şekilde yaşamaktadır (Timurtaş; 1994, 75).

gündüzün gelüp gitmegi pes niçün 'akıl bile 'amel eylemez+siz
(6)belki eyitdiler evvelki ümmetler 372a/5 BKT
birirbiri ardınca gelmegi gicenün^{da}ğı**gündüzün** ay anlamaz mısınız?
Belki eyittilerTİEM 40 164b/5

Üçüncü tip vasıta eki *+n* 'dir. Eski şekli *+ladın*, *+ledin* olan bu ekin üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece *+layın*+*leyin* biçim kullanılmıştır (Akkuş; 1995, 184).

tâ evlerinden illerinden ayrılalar ya' nî girçekleyin Tañrı yolında pes
eger yüz döndüreler TİEM 40 41b/11
neyi bulur-ısa helâk eyler dağıkomaz ya' nî ikileyin dirilicek renk
döndüricidür derilerün TİEM 40276a/3
aranuzda bir niceñüz oğımağı gibi bir niceyi bayık bilür Tañrı anları
kim ugurlayın çıkarlar TİEM 40 170b/2
oldum kim olam uşbu kargalayın ya' nî anı görmeyince bilmez idi kim
ol depelenmiş TİEM 40 51b/1
çıkarrur ölüyi diriden dağı dirürür yiri öldüğinden sonra dağı ancılayın
çıkarrınılasız TİEM 40 193a/1
Tañrıyı anmağa dağı aña kim indi haq yalnş Kan 'ân ? dağı olmasunlar
(5) anlarcılayın kim virinildiler kitâb TİEM 40 257b/4
gökleri ve yerleri kâdir degül midür anlarcılayın yaratmağa BKT
481a/2
belki inanmazlar pes getürsünler bir kelâm ancılayın eger anlar
girçekler ise BKT 566b/5
bostanını yapıdılar direkler üstine ancılayın yaradılmadı hîç iklimlerde
BKT 640b/2

Zamirlerle:

I. Tekil Şahıs: benümle, benüm ile "benimle", benümçün ve benüm için "benim için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *benümle*, *benüm ile*, *benümçün* ve *benüm için* biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

yâ Hâmân benümçün balçığı yandur tup eyle pes baña bir BKT 418b/1
baña nuşret vir, intikâm eyle benümçün anlardan. MKT 388b/2
ben saña eyitmedüm mi ki gücün yetişmez benümle BKT 321b/2
bize gele eyide kaşke benümle senün aranda mağribile BKT 530a/2
mübâdere eyle sen benümüçün. Eyitdi: E' ūzu bi' llâhi şân budur ki MKT
164a/9

yā hān benümiçün, balçığı top eyle, kıl benüm-içün bir şarh yap
MKT 275b/7

dağı eylegil benüm için i' timāda yarar yarı virici kavî eyle TİEM 40
148b/10

eyitti Mūsā iy Çalabum açî vir benüm için gögüzümü dağı genez
TİEM 40 148b/9

yā habsde sākin olanlar benümile müteferriķ bāṭıl ma'budlar mı
hayırludur MKT 165b/9

bu firāķdur, ayrılmaķdur benümile senün ortanda MKT 210a/2

dağıķarındaşum Hārūn pes viribi anı benümile arķa virici TİEM 40
185b/2

gönder menümile ķardaşum Hārūn. Anlaruñ benüm üstüme MKT
258a/1

II. Tekil Şahıs: senin için "senin için", senünile "senin ile"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde senünile ve senün için biçimlerinde
geçmektedir. Ayrıca Bursa Kur'an Tercümesinde senin için şeklinde de bulunup, Ekin
kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

nebîye paygamber anı evlenmek dilese hāliş senin için BKT 457a/7

senünile olanlar dağı gemi üstine şükrullāh de ki bizi ķuttardı BKT
368a/5

ķızları ki aña ķız ķardaşıdır. Anlar ki senünile hicret eylediler MKT
302b/6

ize senden yaman fāl geldi senünile olanlardan dağı MKT 268b/9

tartışurlar senünile ħaķ içinde andan sonra kim bellü oldu TİEM 40
83a/7

eger dilese nebî anı evlenmek hāliş senün için MKT 302b/8

dağı gir benüm cennetüme ki senün için yaratdum. MKT 442b/2

ay açmaduķ mı senün için gögsünü dağı yüceldmedük mi senün için
TİEM 40 286b/4

III. Tekil Şahıs: anınla, anuñıla, anuñla, "onunla" anuñ için , anuñçün ve anuñiçün "onun için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *anınla*, *anuñıla*, *anuñla*, *anuñ için*, *anuñçün* ve *anuñiçün* biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

anlara şorsan ki kim indürdi gökden şuları *anuñıla* BKT 433a/3,
 vur *anuñıla* andum bozma. biz tapduk anı şabr
 eyleyicilerden MKT 328a/11
 elleri boğazlarına dağı cehennem odı ki *anuñıla* yañarlar MKT 429b/10
 kaçan andurı virineler *anuñıla* yüzün düşeler secde eyleyicilerken
 TİEM 40 197b/7
 dağıbayıķ virdük Mūsā'ya Tevrātı dağı eyledük *anuñıla* karındaşın
 TİEM 40 172a/10
anuñiçün müferrak etti ki hatta ki anuñıla BKT 389a/2
 anlardur yürekler acıdııcı ‘azāb *anuñiçün* kim haķķı yalan dutarlardı
 BKT 3a/1
anuñiçün ki her cism-i mütenāhī kelimātu’llāh mütenāhī degüldür
 MKT 212a/4
anuñiçün bilinür yaman gişiler, ‘alāmetleri bile dutulurlar MKT
 391b/7
 dağı gösterür size nişānların *anuñ için* kim size anlayasız TİEM 40
 6a/10
 ödünç virmek görklü pes artura *anuñ için* artuķlar çok TİEM 40
 18b/8
 Hayırlı nesneyi *anuñçün* terk eylersiz MKT 7a/8
 Tańrı Ta‘ālā ni‘metleri çok, *anuñçün* ‘ibādet eylemezler MKT 449a/6
anuñla nuşret degüldür, illā Tańrı Ta‘ālādandır ki ‘azızdür MKT 46a/9

I. Çokluk Şahıs: bizimle, bizimile, bizümle, bizümile "bizimle" bizimiçün, bizimçün, bizümiçün ve bizimçün "bizim için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde imlalarına göre *bizimle*, *bizimile*, *bizümle*, *bizümile*, *bizimiçün*, *bizimçün*, *bizümiçün* ve *bizimçün* biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḥrının peygamberleriyüz pes gönder *bizimle* Beni İsrâ'îl BKT 336b/4

yâ oğlum! Bin *bizümle* bile gemiye, kâfirler bile olma MKT 156a/11

Taḥrıdan özge size kâfir olduk ve *bizümle* BKT 593a/5

gönder *bizümle* kardeşumuna, keyl eyleyelüm; Taḥkîk anı şaklaruz. MKT 167b/8

Rengini gören kişileri eyitdiler du' â eyle *bizimiçün* BKT 10b/2;

Yûsuf üstine *bizimiçün* inanmazsın dedilerdaḥı biz aḥa şefkat BKT 248b/3

bizümiçün ecr var mıdır? Virür misin Eger gâlib olsavuz? MKT 259a/4

du' â eyle *bizümiçün* senün Taḥru'na ki saḥa MKT 358a/11

eyit ya Muḥammed siz şaklaşmazsınız *bizümçün* illâ BKT 202a/4

bizi meşgul etti mâllarumuz ve ehlimüz dërler *bizümçün* istiğfâr eyle BKT 552b/2

du' â eyle *bizümçün* Taḥrı Ta' âlâya ki beyân eylesün bize MKT 8a/1

yâ Mûsâ, didiler. *bizümçün* mişâl eyle, ma' bûd eyleyelüm MKT 116a/7

II. Çokluk Şahıs: *sizünle*, *sizünile* "sizinle", *siziniçün*, *sizünüçün*, *vesizünçün* "sizin için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde yazılış biçimlerine göre *sizünle*, *sizünile*, *siziniçün*, *sizünüçün*, ve *sizünçün* biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

daḥıkılduk *siziniçün* anda dürlü ni' metler dirligiçün daḥı yara BKT 277a/7

bir kavme ki ederler daḥı *siziniçün* yaratduḡı nesnelerde BKT 283b/2

çıkar-biz sizün bile, Muṭî' olmaz- biz *siziniçün* bir kimseye ebedî MKT 403b/8

kim size rızk virür Eger Taḥrı Ta' âlâ dutsa, *siziniçün* yaratduḡı MKT 416b/8

kim çıkarduk yerden *sizünüçün* daḥıkaşd eyleyüp meyanlarına ol BKT 44a/7

kâfirlere naşîb olsa eydür biz *sizünüçün* meyl eyleyüp BKT 100a/1

Taḡrı Ta‘ālā ġanīdür, sizüñiçün ni‘metler çok yaradıpdur MKT 32a/1

Taḡrı Ta‘ālāsize öğretdüğünü. Yiñüz anlar sizüñiçün MKT 74b/5
gemi tā yörüye denizde anuñ destürıla daḡıMūsāḡḡar eyledi sizüñçün
BKT 273b/5

and içerdüñüz bundan burun yokdur sizüñçünhiç ırılmaḡ BKT 275a/4
doğurınca ki ‘iddetleri dükene. Eger süd içürseler sizüñçün MKT 412b/11

ben daḡısizüñileşaklaşıcılardan men pes koruduk BKT 162a/5
eyit şaklaşuñuz ben daḡısizüñileşaklaşıcılardan men dé yā anlaruñ
BKT 566b/3

siz muntazır oluñuz ben daḡı sizüñile muntazır olurun. MKT 145a/11
Taḡrı Ta‘ālā barça nesneye kādirdür. Eger sizüñile şavaş eyleseler
MKT 375a/11

siz şaklaşuñuz ben daḡısizüñleşaklaşanlardan men dé ya Muḡammed
BKT 230a/7

ve eger sizüñleşavaşsalar size nuşret éder biz Taḡrı Ta‘ālā BKT 590b/7

III. Çokluk Şahıs: anlarıla, anlarunla"onlarla" anlarıçün ve anlarçün"onlar için"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde anlarıla, anlarunla, anlarıçün ve anlarçün biçimlerinde geçmektedir.

Ekin kullanışlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

anlarçün her ne ki gücünüz yetişse kuvvetden ki oḡ atmaḡdur BKT 190b/1

zılm bile anlarçün vardır emīnlik daḡı anlar hidāyet BKT 138a/4

anlarçündür özleri istedüḡi oḡul kız MKT 188b/8

Cennat-ı ‘adn içinde kapuları açılmışdur anlarıçün taḡtlar üstinde
BKT 493a/7

daḡıanlarıçünkatı ‘azāb vardır TaḡrıTa‘ālā’dur kitābı indüren ḡaḡḡıla
BKT 522a/5

anlarıçünvardur yürekler acıdıcı. MKT 78b/9

anlarıçün yaman ḡisāb vardır, ḡisāb münāḡaşadır MKT 174a/3

senden ilerü daḡı eyledük anlaruniçün avratlar BKT 268a/4

dağı mālîk olmaz anlarun için zıyân degürmege ne dağı aşşı TİEM 40 151a/4

pes kılduğ aru ya' nî buzîne eylemegi 'azāb anlarun için kim andan ilerüdür TİEM 40 6a/1

anlarunıladağı uyma hevāsına anlaruñ kim 149a/3 BKT

begendürür ekincileri anlarılakağıtmağıçün kâfirleri va' de etti BKT 555b/5

ol atlarıla toz kapururlar girürler anlarıla düşman cemā'ati ortasına BKT 647a/7

siz anda anlarıla berāber olasız, korkarsız anlardan MKT 288b/3

istediler ki sen anlarıla yakınlık eyleyüp yumşak olasın MKT 417b/6

2.4.8 Eşitlik Hali : +CA, +IncA

Eski Anadolu Türkçesinde +ça, / +çe yanında genişlemiş şekli olan +cılayın / +cileyin'in kullanılış sahası zamirler olup "gibi" ve "kadar" anlamlarını verir, onların benzetme şekillerin yap<Ar. Eski Anadolu Türkçesi'nde bu da zamirlerde bir eşitlik çekim eki gibi vazife görmüştür (Ergin; 2009, 239).

+layın / +leyin ; +ça / +çe 'nin benzerlik fonksiyonunu kuvvetlendirmek için getirilmektedir. Eski Anadolu Türkçesi'nde hiç değilse uzun müddet ek tabi ç'li idi: ben+çileyin gibi. Sonradan ek yalnızca c'li olmuştur: ben+cileyin.

İsimlerle:

Eşitlik hal eki +CA / +ÇA Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde isim kök ve gövdeleriyle kullanılmıştır.

Ekin kullanışıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz vërdük Mūsā'ya Tevrat'ı dağı ardınca gönderdük BKT 13a/4

ol vaqtde qalmazlar senüñ ardunça illā az zamān sünnetidür BKT 308a/5

artur aña cehenemmde bizüm 'azābumuzca bir 'azābdağı BKT 494a/1
hâlde menüm elümce gelen kitabı ki Tevrit' dür hâlâl eylemek için MKT 39a/11

ol günde maħcūblardur, görmezler mü'minler hilāfinca MKT 437b/4
şibt sağışınca bayık bildi her (2)ādam içecek yirini. Yin dağı için Tañrı rüzısından TİEM 40 5b/2

ödemeye anı sañaillâ kim hemişe olduğuncaanın üzere durıcı ya' nî
 hemişe isteyü-durasan 27a/9 TİEM 40
 siz dahtıki ol kadarca anlara (11) eyitdünüz: Bu bize kıandan?MKT
 49b/10
 diri eyler türbede olanları va' desî mücibiñce ki hilâfı olmaz. MKT
 232a/10
 Mūsā' ya kitāb virdük ki Tevrît' dür, Mūsā ardınca Resüller
 gönderdükMKT 9b/9

Zamirlerle:

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde eşitlik hal eki isimlerde olduğu gibi zamirlerde de çok sık kullanılmamış olup sınırlı sayıda örnekte geçmektedir.

Şahıs zamirlerinde başka hal ekleriyle kalıplaşarak katmerli zamir çekimleri oluşturur. Dönüştürülme zamirleriyle kullanımı görülmeyen eşitlik hali ekinin diğer zamir türleriyle de kullanımı şahıs zamirlerinde olduğu gibi çok azdır.

III. Tekil Şahıs: *ancılayın* "onun gibi, öyle"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *anca* / *ancılayın* biçiminde görülmektedir. Manisa Kur'an Tercümesinde eşitlik hal biçimi 3. teklik zamirlerle hiç geçmemektedir.

Ekin üzerinde çalıştığımız metinlerde geçen biçimleri aşağıdadır:

belki inanmazlar pes getürsünler bie kelām ancılayın eger anlar
 girçekler ise BKT 566b/5
 bostānını yapıdılar direkler üstine ancılayın yaradılmadı hiç iklimlerde
 BKT 640b/2
 'azāb içinde ortaklardur bayık biz ancılayın eyleyevüz
 yazuklulara TİEM 40 212b/2
 Dağı girdünüz peygambar ayıklamağa, ancılayın kim girdilersunlar,
 bātıl oldu ' amelleri TİEM 40 92b/3

I. Çokluk Şahıs: *bizcileyin* "bizim gibi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *bizcileyin* biçiminde görülmekte olup sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçmektedir.

Ekin bu tür kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

degül siz siz illââdemî **bizcileyin** dilersiz kim yığasız BKT 270b/5
 görmezüz seni, illâ bir âdamî **bizcileyin**, dağı görmezüz seni kim
 uydısağa TİEM 40 105a/8
 degülsiz siz, illââdamî **bizcileyin**. Dilersiz kim yığasız, andan kim oldı
 TİEM 40 121a/5

II. Çokluk Şahıs: **sizcileyin** "sizin gibi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **sizcileyin** biçiminde görülmektedir.
 Bununla ilgili örneği aşağıdadır:

degülüz biz illââdemî **sizcileyin** dilersiz kim yağasız bizi BKT 270b/7
 degülüz biz, illâ âdamî **sizcileyin**, velî kin Tağrı ni'met virir âha kim
 diler, kullarından. TİEM 40 121a/6
 Pes eyitti ol cemâ'at kim kâfir oldılar, kavumdan: "degül uşbu, illâ bir
 âdamî **sizcileyin**, diler kim artuqlık isteye sizün üzere TİEM 40 162b/8

III. Çokluk Şahıs: **anlarcılayın** "onlar gibi"

Bu ek Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **anlarcılayın** biçiminde geçmektedir.
 Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

gökleri ve yerleri kâdir degül midür **anlarcılayın** yaratmağa BKT
 481a/2
 ağa evi halkını bir **anlarcılayın** dağı bizüm rahmetümüzle dağı BKT
 492b/7
 İy anlar kim imân getürdiler! olman **anlarcılayın** kim incittiler
 Mūsā'yı. Pes fcerî eyledi anı Tağrı, andan kim eyittiler TİEM 40
 203a/2
 dağı bağısladuk ağa ev kavumını, dağı **anlarcılayın** anlaruñ ıla rahmat
 içün bizden, dağı ögüt içün 'ağıllar işlerine TİEM 40 216a/9

2.4.9 Yön Gösterme Hali:

Yön gösterme hali, fiilin yönünü, kendisine doğru yapıldığını gösteren haldir. Yön durumu ekleri ismi fiile bağlayan eklerdir. Bu hususu çekim ekleri olduklarında söz konusudur. Yön gösterme hal ekleri bazı kelimelerde kalıplaşarak yapım eki karakteri gösterirler.

2.4.9.1 +ArU

Eski Türkçede +garu, +gerü ve +karu, +kerü şeklinde idi. Batı Türkçesine geçerken -ğ ve -g 'nin düşmesiyle +aru, +erü şekline girer, ek, Eski Anadolu Türkçesinde hep yuvarlak ünlülü olarak +aru, +erü şeklinde kullanılmıştır.

ecelleri gelse bir sâ'at arkuru gidemezler ilerüdağı gidemezler BKT

223b/6

bir sâ'at arkuru varamazlar ilerüdağı gidemezler dağıkılurlar BKT

289a/4

derenüñ yukarusından, maşrıq tarafından, aşağıdan dağı derenüñ
mağrib tarafındanMKT 298a/10

görüirdi ol vaqt ki geldilerdi size yukaruyanuñzdan BKT 451a/2

yukarudandağı geldi özlerine ' azâb sêzmedükleri yerden BKT 284b/7

dağı eger ola bir anuñdur yukaru. dağı atasımın anasınun, her birisinin
ol ikiden TİEM 4035b/10

anlarıñdur, [219a] yukarularındanşayvanlar oddan, dağı aşamalarından şayvanl<Ar. Şol, kôrkıdur Tañrıanıñ ıla kullarını TİEM
40 219a/1

bir bölük içine bayak geçdi andan ilerü bölükler BKT 266b/3

anlar çalışurlar hayırlarda dağı anlar hayır yollarına ilerü varurlar BKT
370b/4

dağı gelmedi size beñzeri anlarıñkim geçdiler, sizden ilerü? yok andı
anlara katılık yoñsullık, TİEM 40 16a/1

Dağı eger talâak virirsenüz anlara, andan ilerü kim yaqınlık eyleyesiz
anlara TİEM 40 18a/9

2.4.9.2 +rA, +rI, +rU

Türkçenin değişik devrelerinde önemli yer işgal eden bu ek, bugün Türkçenin çeşitli şivelerinde kalıplaşmış şekilde kendi varlığını devam ettirmektedir (Duran; 1956, 1-100).

ikinci gelse severler, isterler ki eger anlar Medîne'den dışra olalar
‘ Arab içinde beryelikde şora sizün MKT 299a/11

dağı ol kim ol gizlenicidür gice, dağı dışra çıkıcıdur gündüz ya‘nî bu
eyidilenlerün TİEM 40 117b/9

anda mu‘ tekif olup muķim olanı dağı sonradan geleni MKT 233b/10

andan sonrayı her yimişlerden yürî yimekte Tañrı Ta‘âlâ MKT 189b/6

öñdinkiler sonragıla yokdur sizün bizüm üstümüze BKT 157a/4

içinde kim olanları dağı sonradan gelenleri dağı BKT 359a/4

dağı anlar kim sırlar Tañrı‘ahdim, ‘ahdmdan sonradağı keserler anı

kim buyurdı Tañrı anı kira ulaştırıla TİEM 40 119a/1

hudüddan taşra çıkmañuz. Tañķık Tañrı Ta‘âlâ işlegeni bilür MKT
161b/9

dağı ol kim gizleyicidür gece dağı taşra çıkıcıdur gündüz BKT 263b/1

atası üzere eşnāmı ma‘būd mı idindi-men MKT 95a/3

kim ki Tañrı Ta‘âlâ hidāyet verse pes ol doğru yol üzredür BKT
310a/7

dağısaña minnetüz müzd vardır dağı sen ulu ÷u üzresin BKT 608b/5

ilerü varsun yā arda varsun. Her nefis kesb eyledügi nesne bile
merhündür MKT 428a/2

virineler müzdlarini iki kez şabr eyledüklerinden ötürü dağı girü
yığarlar eyü-y-ile 186b/4 TİEM 40

dağı muhacırlara dağı Enşāra ya‘nî destür virdükleri için munāfıklara
girü kalmağa 96a/3 TİEM 40

anlardan bir kavli ki üzerlerine ey dilenden özge kavldi MKT 119a/8

şevābı üzerinedür, şer kesb eylese ‘azābı üzerinedür MKT 34b/2

Benüm üzerimedağıbaña geliñüz Müslüman oluñuz denilmiş BKT
407a/5

Benüm ecrüm Allah katındadır dağı ol her nesne üzerinehāzırdur
BKT 467b/2

ķadırdur. dağı ol ġālbudur ķulları üzere, dağı ol dürüst işlödür,
bilürdür işleri TİEM 40 59b/10

tođru yol gošterdügi üzere size dađıanuş ıçun kim siz ŗükr
eyleyesiz. TIEM 40 13b/9

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSİM YAPIM EKLERİ

3.1 İsimden İsim Yapım Ekleri:

Yapı bakımından eklemeli bir dil olan Türkçe isim köklerinden başka kelime türetmek, kelime ve kavramların anlamını genişletmek için eklere ihtiyaç duy<Ar. Türkçede bu ihtiyacı karşılamak için kullanılan eklere yapım ekleri adı verilir. Yapım ekleri dört kısımda incelenir:

1. isimden isim Yapım Ekleri
2. İsimden Fiil Yapım ekleri
3. Fiilden Fiil yapım ekleri
4. Fiilden İsim Yapım Ekleri

Bu aşamada, Çalışımızın konusuna uygun olarak, sadece isim yapım eklerini incelemeye çalışacağız. İsimden isim yapım eklerinin sınıflandırılmasında Marcel Erdal'ın *Old Turkic Word Formation I-II* (Marcel Erdal'ın *Old Turkic Word Formation I-II*).adlı eserinde kullandığı adlardan yararlanılmış, fiilden fiil yapım ekleri ise alfeabetik sıraya göre incelenmiştir.

Batı Türkçesi Kura'an Tercümelerinde kelime türetmek için çeşitli yapım ekleri kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde kullanılan isim yapım ekleri aşağıdadır:

3.1.1 +ak

Küçültme, benzerlik ve sevgi ifadeli isim gövdeleri türeten isimden isim yapma ekidir (Erdal; 1991, 2.52).

baş+ak: "başak" BKT 253a/3

3.1.2 +An

Sadakat, kuvvetlendirme ve çoğu zaman çokluk ifadesi kazandıran isimden isim türetme ekidir (Erdal; 1991, 2.52).

Bu ek Türkçede eskiden beri bulunan hiç değişmemiş; Eski Anadolu Türkçesinde ve daha sonra hep aynı olmuştur (Ergin; 2009,174).

arşl+an: "aslan" *arşlandan* BKT 623a/1, *arşlandan* TİEM 40 276b/2

aşlan bk. **arşlan** BKT 106a/6

er+en: "adam, erkek, yiğit" *erenler* BKT 455a/1, *erenlerdür* MKT 19a/5, *erenlerine* TİEM 40 167b/6

oğl+an: "erkek çocuk, çocuk" *oğlancığım* BKT 443a/7, *oğlaniken* MKT 213a/1, *oğlanlarıñuz* TİEM 4037a/6

3.1.3 +CA

Kalıplaşmış eşitlik hali eki olup küçültme ve kuvvetlendirme ifadesiyle isimden isim türetme ekidir. Aynı zamanda Ergin' e göre bu yapım eki olarak da kavim isimlerinden dil, lehçe ve şive isimleri yapmakta kullanılır (Ergin; 2009,157).

ala+ca: "alaca" *alacalatıfdur* TİEM 40 177a/11

an+ca: "onun gibi, misli, katı" *ancalar* TİEM 40 69b/6

arab+ca: "Arap dili, Arapça" *arabca* TİEM 40 110b/6

ardın+ca: "arkasında, peşinde" *ardınca* TİEM 40 107b/11

‘azāb+ca: "azap, ceza, işkence" *‘azābımızca* BKT 494a/1

bar+ça: "bütün, hep" *barça* BKT 5b/6, *barçası* MKT 13a/2

ileyin+ce: "önce, öne sıra" *ileyince* TİEM 40 182a/5

3.1.4 +CAk

Küçültme ifadesi veren isimden isim yapma ekidir. Ekin +ç ve + k eklerinden oluşmuş birleşik ek olmalıdır (Hamilton;1998, 249).

an+cak: "sadece, yalnız" *Ancak* TİEM 40 258b/5

derin+cek: "baş örtüsü" *derinceklerini* TİEM 40 167b/6

küçü+cek: "küçücük" *küçücekden* BKT 356a/2

oyun+cak: "oyuncak" BKT 116b/4

örüm+cek: "örümcek" *örümceğe* BKT 430a/7, *örümcekdür* MKT 284a/4

tayın+cak: "kaygan" *tayınca* TİEM 40 141a/9

tulın+cak: "perde" *tulınca* TİEM 40 145a/7

tiz+cek: "çabucak" *tizcek* BKT 78b/2

yiye+cek: "yiyecek" *yiyecek* BKT 54b/7

3.1.5 +*can*

oğul+can:"rahim, döl yatağı" *oğulcanlar* BKT 263a/5, *oğulcanlar* TİEM 40 23a/9

3.1.6 +*CI*

Fail ve meslek isimleri türeten işlek isimden isim yapma ekidir(Eraslan; 2012, 95).Ek Moğolcadan da fiil ismi teşkil eder. Umumiyetle meslek ve uğraşmayla ilgili isimler yapan bu ekin Eski Türkçede –ç'li şekilleri de kullanılmıştır (Ergin; 2009,157).

Ek ünlüsü düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı değildir:

artuk+çı:"bol bol, fazlasıyla, çokça, arttıran, çoğaltan" *artukçı* BKT 150b/2, *artukçı* MKT 6b/7

av+cı:"avcı" *avcı canavarlardan* TİEM 40 49a/2

botla+cı:"yavrulayacak olan, gebe olan" *botlacı* TİEM 40 281a/6

ekin+ci:"çiftçi" *ekincileri* TİEM 40 245b/4, *ekincileri* BKT 555b/5

fâl+cı:"falcı" *fâlcıya* TİEM 40 135b/3

gele+ci:"söz, kelime" *gelecilerine* TİEM 40 79b/8

haber+ci:"peygamber" *haberciye* BKT 268a/5

il+çi:" elçi, resul" *ilçiler* BKT 407b/4

iş+çi:"ücretle çalışan kimse, memur" *işçileründür* TİEM 40 91b/10

kapu+cı:"hizmetçi, bekçi" *kapucıları* BKT 504a/4 , *kapucılarıdur* MKT 337a/6

kullık+çı:"hizmetçi, bekçi, gözetleyici" *kullıkçıları* TİEM 40 129b/10

miyan+cı:"arabulucu, aracı" *miyancı* TİEM 40 38a/7

muştı+cı:"müjdecı" *muştıcılar* BKT 32a/6

oyun+cı:"oynayan, eğlenen, eğlenceye, alan" *oyuncılarken* TİEM 40 236b/8

şavaş+cı:"savaşçı, savaşan" *şavaşçılarıdur* BKT 553a/7, *şavaşçı* MKT 374b/8, *katı şavaşçılar* TİEM 40 148a/3

şefâ'at+çı:"şefa'at eden" *şefâ'atçılarımızdur* MKT 145a/6, *şefâ'atçiler* BKT 500b/5, *şafâ'atçılar* TİEM 40 220a/10

tapu+cı:"hizmet" *tapucılar* BKT 566a/4

tapuçı bk. **tapucı** BKT 320b/2

yalan+cı:"yalancı" *yalancılarıdan* BKT 161b/2, *yalancılara* MKT 280b/6, *yalancıdur* TİEM 40 218a/5

yalgancı bk. **yalancı** MKT 40a/10

yardım+cı:"yardımcı" *yardımcısı* BKT 619a/3

yardumcu bk. **yardımcı** BKT 180b/4

3.1.7 +çigez

Bu ek de bir küçültme ekidir. Küçültme ve sevgiden başka bir de merhamet, şefakat, acıma gösterir (Ergin; 2009, 166).

ki-çigez : "küçük çocuk" BKT 250b/3

3.1.8 +cİlk/ +cUk

Küçültme ifadesi veren isimden isim yapma ekidir (Eraslan; 2012, 96).

Genişletilmiş olan sıfatlar, anlamca pekiştirilmiş küçültme ve ya abartma sıfatlarına dönüşür (Korkmaz; 2009, 43).

Ergin'e göre bu ekin a'lı şekil Eski Anadolu Türkçesinde vardır: az-a-cuk gibi. Bu bakımından +acuk, +ecük'ü tek bir ek de kabul edebilmektedir (Ergin; 2009, 164).

az+acuk: " azacık" *azacuk* BKT 258b/6 *azacuğına* TİEM40 90b/2

ata+cık: "babacık, atacık " *atacığım* BKT 486a/1

kicü+cük: "küçük" *küçücükken* BKT 394a/6

ki+cük: "küçük" *kicüksü* BKT 225a/6, *kiçükden* MKT231b/6

küc+cük: "küçük, henüz buluş çığına gelmemiş" *güççüklerin* TİEM 40 267a/3

oğlan+cuk: "sevgili küçük çocuk, oğlucuk" *oğlancuk* TİEM 40 110b/9

örüm+cük: "örümcek" *örümcük* TİEM 40 190b/8

3.1.9 +TAş

Berberlik ve ortalık ifade eden isimden isim yapma ekidir. Eski Türkçeden beri ünlü ve ünsüz uymlarına giren bir ektir (Korkmaz; 2009, 46).

adaş: (<ad+daş) "adaş" *adaş* TİEM 40 144b/11

din+deş: "aynı dine mensup olan" *dindeşindendir* TİEM 40 213a/11

kar+daş: "kardeş" *kardaşına* MKT 78a/2

karın+daş: "kardeş" *karındaşuñuzu* TİEM40 114a/4

sır+daş: "sırdaş" *sırdaşlar* BKT 64a/1

yaş+daş: "yaşıt" *yaşdaşlar* BKT 493b/2, *yaşdaşlar* TİEM 40 279b/4

yol+daş: "yol arkadaşı, arkadaş" *yoldaşını* BKT 484a/1, *yoldaşı* MKT 206b/10, *yoldaşa* TİEM 40 38a/10

3.1.10 +*TIn*

+din / +din eki "nereden" sorusuna cevap vermeyip "üleştirme" veya "toplama" manasında vasıflık (Attributiv) bildiren bu ekin "yer" gösterdiğini, çıkma eki +din /+din/+tın/+tin ile aynı kökenden türemiş olabileceği görüşündedir (Gabain; 1974, 408).

öñ+din : "önce, önceki" *öñdin* BKT 150a/7, *öñdin* MKT 354b/4, *öñdinden* TİEM 40 78a/11

öñdün bk. **öñdin** BKT 553b/2 MKT 10a/3

ay+dın: "parlak, ışıklı" *aydın* TİEM 40 3a/1

3.1.11 +*dI/ +dU*

Nadir kullanılan bir ek olup bazı sıfatlara getirilindiğinde sıfat kuvvetlendirmesi olur (Eraslan; 2012, 96).

ürün+dü: "seçkin, mümtaz" *üründü* TİEM 40 10b/10

3.1.12 +*dUz*

İşlevi kesin olarak bilinmeyen ölü bir ektir. Eski Türkçede de işlek değildir. Her halde eski Türkçeden daha eski döneme ait bir ek türü olmalıdır (Korkmaz; 2009, 47).

gün+düz: "gündüz" *gündüzüñ* BKT 537b/3, *gündüze* MKT 37a/5, *gündüz geçürelerdi* TİEM 40 124a/1

yıl+duz: "yıldız" *yılduzları* MKT 97b/1, *ıldızdur* TİEM 40 283b/6

3.1.13 +*I*

Sıfat mahiyetinde renk isimleri türeten isimden isim yapma ekidir. Ekin + sıl +sıl ekinin kısaltmış şekli olduğu da ayrıca düşünülmektedir (Eraslan; 2012, 98).

kız+ıl : "kızıl, kırmızı" *kızı* BKT 575a/5, MKT 313a/7, *kızıllar* TİEM 40 207b/9

yaş+ıl: "yeşil" *yaşıl* MKT 7a/3, *yaşı* TİEM 40 211b/4

3.1.14 +*k*

Küçültme ve sevgi ifadesi veren ve seyrek kullanılan isimden isim yapma ekidir (Hamilton; 1998, 252).

aşa+k: "aşağı, çukur" *aşak yır* TİEM 40 151b/6

aķsa+ķ: "total" *aķsaķ* MKT 251a/3, *aķsaķ* TİEM 40 244b/3

küç-ü+k-: "küçük" *küçükler* BKT 569b/1

3.1.15 +GA

Yönelme durumu eki ile aynı olup belirli kelimelerde yer alan isimden isim yapma ekidir (Gabain; 1974, 58).

baş+ķa: "başka" BKT 292b/7, *başķa* MKT 209b/9

başķa bk. **başķa** BKT 321b/7

göl+ge: "gölge" *gölgeleri* MKT 173b/1, *gölgeye* TİEM 40 39b/7

öz+ge-: "özge, başka, diğer" *özgeden* BKT 124b/4, *özgesine* MKT 83b/6

3.1.16 +kek

Bu ek de işlek olmayan eklerden biridir. Eski Türkçe de örnekleri daha çoktu. Batı Türkçesinde er+kek kelimesinde görebilmektedir. Bu ekte de kökün manasını tahsis eden, muayyenleştiren bir kuvvetlendirme, bir belirtme fonksiyonu olduğu anlaşılmaktadır (Ergin; 2009, 175).

ir+kek: "erkek" *irkeklerim*üze BKT 146b/6, *irkekleri* MKT 102a/3, *irkekden* TİEM 40 246b/5

3.1.17 +GI

Aitlik eki olmakla beraber, sıfat mahiyetinde gövdeler türeten yapım eki olarak da kullanılır. A. von Gabain, + ki şeklinin yaygın, +kı şeklinin nadir kullanıldığını bildirir (Gabain; 1974, 49 -74).

Ergin' e göre bu ek Eski Türkçede -ķı, -ki şeklindedir (Ergin; 2009, 163).

delim+gi: "önceki, eski" *delimgi* TİEM 40 116a/4

ķan+ķı: "hangi" *ķanķısı* MKT 205a/4

ķanķu bk. **ķanķı** MKT 153a/11

ilerü+gi: "önceki, evvelki, eski, geçmiş" *ilerüg i* TİEM 4064b/9

dükelcü+gi: "hepsi, her biri" *dükelcügilerine* TİEM 40 126a/1

güye+gü: "güveyi, damat" *güyegüler* TİEM 40 129b/10

şonra+ģı: "sonra gelecek olan, sonraki" *şonraģı*larumuza TİEM 4058a/11

3.1.18 +*LA*κ

Soyut isimlerle, yer ve hayvan isimleri türeten ve seyrek kullanılan birleşik bir ektir (Erdal; 1991, 2.45- 2.73).

çıp+laκ: "çıplak" *çıplaκ olmaya* MKT 223b/6

ot+laκ: "otlak" *otlağını* BKT 630b/7, *otlaκdan* MKT 185a/3, *otlaκ* TİEM 40281a/1

yav+laκ: "çok,pek,gayet" *yavlaκbahıl* TİEM 40 138a/10

3.1.19 +*II*/ +*IU*

İsimden sıfat yapmak için kullanılır. Kökün ünlüsü ne olursa olsun, ekteki ünlü daima yuvarlaktır. Bu yuvarlaklık ekin Eski Türkçe 'deki şekil +līg, +lig 'teki –ğ, ve –g'nin düşmesinden ileri gelmektedir (Akkuş; 1995, 196).

ābdest+lü: "abdest almış" MKT 395a/3

ad+lu: "adlı, isimli" BKT 351a/3

‘alāmet+lü: "alamet, belirti, iz, nişan" *‘alāmetlü* BKT 536b/2

aṇ+lu: "hafif,yavaş" *aṇlu eyleler* TİEM 40 245b/10

aşşı+lu: "faydalı" *assılu* TİEM 40 284a/5

at+lu: "atlı" *atlu* MKT 199b/11, *atlularun-ıla* TİEM 40 136b/1

aydınlık+lu: "parlak" *aydınlıκlu* BKT 357a/3

‘aķıbet+lü: "son, nihāye, sonunda" *‘aķıbetlüdür* BKT 86b/3

‘ayıb+lu: "eksik, kusurlu" BKT 322a/6, *‘ayıblueyleyem* MKT 210a/4

‘ayn+lu: "kaynaklı, pınarlı" MKT 241a/8

at+lu: "atlı" *atluṇıla* BKT 306b/4

‘azāb+lu: "azap eden" *‘azāblu* BKT 372a/1, *katı ‘zabludur* TİEM 40 12a/10

‘azamet+lü: "büyüklük, ululuk" *‘azametlü* BKT 274a/6

bahā+lu: "değerli,kıymatli" *bahalı* TİEM 40 88a/7

bağ+lu: "bağlı" *bağludur* BKT 117b/4, *bağlu* TİEM 40 154a/4

baht+lu: "talihli" *baht+lu* BKT 249b/1

bel+lü: "açık, aşikar" *bellü oldı* MKT 30b/4

bereket+lü: "bolluk veren, bereketli" *bereketlü* TİEM 40 247a/9

bıçak+lu: "bıçaklı" *bıçaklu* BKT 573b/7

borç+lu: "borcu olan" *borçlulara* BKT 203b/1, *borçlu* MKT 33a/7

çatal+lu: "kollu" *çatalu* BKT 627b/3

dāne+lü: "tohumlu, çekirdekli" *dānelü* MKT 31a/8

- dat+lu:**"acı olmayan, tatlı" *datlu* MKT 347a/5
- dirnek+lü :**"toplu halde yapılan" *dirneklü* BKT 384b/7
- dip+lü:**"sabit ve oturaklı dağ" *diplü tağlar* TİEM 40 126b/10
- dutu+lu:**"tutturulmuş" *dibi dutulu dürce* TİEM 40 168a/7
- duz+lu:**"tuzlu" *duzludur* MKT 269b/9
- dür+lü:**"türlü, çeşit" *dürlü* BKT 471b/5, *dürlü* MKT 432a/7, *dürlüleri* TİEM 40 233a/2
- ekin+lü:**"tarıma alverişli arazi, tarla" *ekinklü* BKT 274a/6, *ekinklünüze* MKT 25a/1, *ekinklü* TİEM 40 122b/7
- erken+lü:**"erkenci, işe erken başlayan; açıkgoz" *erkenlülerden* TİEM 40 177b/2
- ev+lü:**"nikāhlı, evli" *evlüler* TİEM 40 90b/6
- fazıl+lu:**"üstün kılmak, faziletli yapmak" *fazıllu eyledi* TİEM 40 179b/9
- giz+lü:**"gizli, saklı, kapalı, bilinmeyen" *gizlüsün* BKT 143b/6, *gizlüdür* TİEM 40 256b/7
- görkü+lü:**"güzel, iyi" *görkülüdür* BKT 265a/2, *görklüler* TİEM 40 254b/10;
- göz+lü:**"gözlü" *gözlüler* BKT 483b/4, *gözlü* TİEM 40 61b/9
- göz+lü:**"gören, görme özü olmayan" *gözlü* BKT 511a/1
- güç+lü:**"zorlu" *güçlümen* BKT 408a/2, *gücümüz* TİEM 40 19a/9
- gümeñ+lü:**"şüphe içinde olmak, şüphelenmek" *gümeñlü mi olurlar* TİEM 40 169a/6
- hayır+lı:**"faydalı olan, iyi" *hayırlısıdır* MKT 48a/4
- hayırlu** bk. **hayırlı** MKT 7a/4
- hayırlu** bk. **hayırlı** MKT 105b/3 , *hayırlu oldu* TİEM 40 162a/11
- hācat+lu:**"muhtac" *hācatlularsız* TİEM 40 207a/11
- heybet+lü:**"korkulan, korku veren, ürperten" *heybetlü* MKT 214a/9
- hidāyet+lü:**"hidāyetli" *hidāyetlü* BKT 27b/4
- hikmet+lü:**"hikmet dolu" *hikmetlü* TİEM 40 195a7
- hisāb+lu:**"hisab gören" *tiz hisābludur* TİEM 40 24a/7
- hoşnudlık+lu:**"beğenilen, arzulanan, razı olunan" *hoşnudlıklu* TİEM 40288a/11
- hulık+lu:**"huylu" *hulıklu* MKT 333a/10
- is+lü:**"sahib olan" *islü* TİEM 40 253b/8
- iş+lü:**"işe sahib" *dürüst işlü* TİEM 40 4a/2
- izzet+lü:**"şerefli, üstün gelen" *‘izzetlülerin* BKT 407b/2, *‘izzetlü* TİEM 40 243b/4
- ka-dem+lü:**"kutlu" *ka-demlü* BKT 328a/2
- kap+lu:**"kaplanmış, perdeli, kılıflı" *kapludur* TİEM 40 7b/1
- kaygu+lu:**"kaygılı, düşünceli" *kaygılu* BKT 610b/7, *kaygulu* MKT 117b/2, *kaygulu* TİEM 40 150b/10

ķaygulu bk. **ķaygulu**BKT 312b/7

ķıymet+lü: "kıymetli" BKT 50a/4, *ķıymetlü* MKT 35b/11

ķut+lu:"kutlu, bereketli"*ķutlu* BKT 150a/5, *ķutlu*TİEM 40 28b/4

ķuvvet+lü:"güçlü, kuvvetli, üstün"*ķuvvetlüz* BKT 407a/7, *ķuvvetli eyledi* MKT 402a/4,*ķuvvatlular* TİEM 40 50b/10

ķuvvetlü bk. **ķuvvetli** MKT 265b/8

lezzet+lü:"lezzetli"*lezzetlü*BKT 483b/3

māl+lu:"zengin"*māllumen* BKT 317a/5

mekir+lü:"hile yapan"*ķatı mekirlüdür*TİEM 40 118a/3

menfa‘at+lü:"yararlı"*menfa‘tlüdür* BKT 378b/4, *menfa‘atlüdür* MKT 247a/6, *mefā‘tlü*TİEM 40 150a/11

meşakķat+lu:"çetin, sıkıntı veren, zahmetli"*meşakķatlu*BKT 34a/3,*meşakķatludur* MKT 175b/4

mühür+lü:"mühürlü" BKT 635b/1, *mühürlü*TİEM 40 180b/2

müzd+lü:"mükafata layık, sevabı olan"*müzdölüdür*TİEM 40 95b/2

ne şabūr+lu:"ne kadar sabırlı"*ne şabūrludur*TİEM 40 13a/1

ni‘met+lü:"nimetli, nimete ermiş"*ni‘metlü* MKT 144a/8, *ni‘metlülerini*TİEM 40 164a/4

nūr+lu:"ışıklı, parlak, ışık saçan"*nūrlumuzu* BKT 605a/4, *nūrlu*MKT 51b/9, *nūrlu*TİEM 40 175a/2

rahmet+lü:"rahmet sahibi, çok acıyan, çok esirgeyen"*rahmetlüdür* BKT 17b/2, *rahmetlü* MKT 427a/5

rukû‘+lu:"rukû ve secde ile ifa edilen namāz"*rukû‘lu namāz*TİEM 40 4b/4

şabur+lu:"sabırlı, mütehammil"*şaburludur*TİEM 40 13a/1

şaç+lu:"saçı olan, saçlı"*ak saçlular*TİEM 40 275a/10

şagış+lu:"sayılı"*şagışlu* BKT 313a/7

sevgü+lü:"iyi, güzel, makbul"*sevgölüdür* BKT 251b/3, *sevgölüdür*MKT 132a/6, *sevgölü* TİEM 40 246a/4

silāh+lu:"silahlı"*silāhludan* TİEM 40 83a/8

şıfāt+lu:"sıfatlandırılmış"*şıfatluyıdılar* MKT 336b/1

süci+lü:"şarapla dolu kadeh"*sücilü kadah-ıla*TİEM 40 255a/10

sürme+lü:"sürmeli, sürme çekilmiş"*sürmelü*BKT 483b/4, *sürmelü* MKT 321b/3

şefķat+lü:"merhamet sahibi, acıyan"*şefķatlülerdür* BKT 555b/1, *şefķatlu* MKT 210a/8

şek+lü:"şüpheye düşmek"*şeklü olmaya* TİEM 40 276a/5

- şer+lü:**"kötü"*şerlüdür* MKT 51a/9
- şarab+lu:**"şarap dolu kadeh"*şarablu kapdan* TİEM 40 277b/2
- taş+lu:**"tatlı"*taşludur* BKT 390b/7, *taşlu* MKT 97b/8, *taşludur* TİEM 40 270a/5
- tuş+lu:**"tuzlu"*tuşludur* BKT 390b/7, *tuşludur* MKT 255b/6, *tuşlu* TİEM 40 173a/3
- ulūhiyyet+lü:**"yüce, büyük"*ulūhiyyetlü* MKT 419b/1
- ululıķ+lu:**"şerefli, itibarlı, şanlı"*ululıķlu* TİEM 40 247a/4
- uş+lu:**"akıl sahibi, akıllı"*yiyni uslular* TİEM 40 79a/9
- va^ˈda+lu:**"vaat sahibi, vadeden"*va^ˈdalı* TİEM 40146b/4
- yahtu+lu:**"parıldayan, ışıklı"*yahtulu büyük* TİEM 40 168a/8
- yalıñ+lu:**"alevli"*yalıñlu* BKT 278a/1
- yara+lu:**"yaralı"*yaralu eylediler* MKT 165a/3
- yaraķ+lu:**"hazırlıklı, hazır"*yaraķlular* TİEM 40 175b/4
- yaş+lu:**"kocamış"*yaşlu* TİEM 40 6a/4
- yazı+lu:**"yazılmış"*yazıludur* BKT 579b/5, *yazılı* TİEM 40 57b/6
- yazuķ+lu:**"günahkâr"*yazuķlular* BKT 276b/6, *yazuķlu olur* MKT 34a/6, *yazuķludur* TİEM 40 22b/7
- yimiş+lü:**"meyveli, meyve sahibi"*yimişlü* TİEM 40 141a/2
- yir+lü:**"yer ve mevki sahibi, hatırı sayılır, şerefli"*yirlüsin* TİEM 40 113b/11
- yük+lü :**"gebe, günahkar"*yüklü* BKT 197b/6, *yüklü* MKT 412b/6, *yüklü olmaz* TİEM 40 229a/3
- yol+lu:**"yol sahibi"*toĝru yolluraķdur* TİEM 40 186a/10
- yürek+lü:**"yürek sahibi"*za^ˈif yüreklü ola-duñuz* TİEM 40 85b/2
- yüz+lü:**"şerefli, itibarlı"*yüzlü* TİEM 40 203a/2
- ziyā+lu:**"ışıklı, aydınlık"*ziyalı eyledi* MKT 143b/11
- ziyān+lu :**"zarara uğrayan, zararda olan"*ziyānlular* BKT 67b/7, *ziyānlu oldu* TİEM 40 44b/1

3.1.20 +*Ilk*/ +*IUk*

Soyut ve somut isimlerle sıfat mahiyetinde gövdeler türeten isimden isim yapma ekidir ek Moğolcada da aynıdır (Eraslan; 2012, 100).

- alkış+lu+lık:**"anıma, yad edilme, hayır dua"*alkışluluĝı* TİEM 40 190a/1
- aç+lık:**"açlık"*açlıķdan* MKT 16b/11, *açlıķdan* TİEM 40 284a/11
- aĝır+lık:**"yük, aĝırlık"*aĝırlıĝınca* MKT 227b/10, *aĝırlıķdur* TİEM 40 130a/5
- ^ˈakıl+suz+lık:**"akılsızlık, ahmaklık"*^ˈakılsuzlıķ* BKT 147a/2

- aķ+lık:** "beyazlık, parlaklık" *aķlıđı* MKT 392a/8, *aķlık* TİEM 40 76b/6
- anıl-mak+lık:** "anılma, yad edilme" *anılmaķlıķ* TİEM 40 146b/2
- arpacı+lık:** "bir çeşit falcılık" *arpacılıkđur* TİEM 40 125b/11
- artuķ+lık:** "fazlalık" *artuķlıķ* TİEM 40 194a/2
- ‘aşı+lık:** "asilik" *‘aşılıķ* BKT 331b/6
- aş+lık:** "açlık" *aşlık* TİEM 40 138a/11
- aşak+lık:** "derin sayı" *aşaklıķ* TİEM 40 138b/8
- aydın+lık:** "aydınlık, parlak" *aydınlıķ* BKT 216b/5, *aydınlığı* MKT 20b/1, *aydınlıķ* TİEM 40 154b/11
- ayduń+lık** bk. **aydın+lık** BKT 127b/4
- ańmak+lık:** "anma, hatırlama, yadetme" *ańmaķlıđıńuz* TİEM 40 15a/4
- arı+lık:** "temizlik, saflık" *arılıķđur* BKT 458/1, *arılıķđur* MKT 247a/3
- artuķ+lık:** "aşırılık" *artuķlıķđur* BKT 199b/2
- aru+lık:** "temizlik, temizlenme" *arılıķđur* BKT 378b/1, *arılıķ* TİEM 40 214b/9
- ay+lık:** "otuz günlük" BKT 462b/2, *aylıķ* MKT 306b/3, *on aylıķ* TİEM 40 281a/6
- azđun+lık:** "azgınlık, sapkınlık, taşkınlık" *azđunlıķda* BKT 572a/1, *azđunlıķlarını* MKT 82a/9, *azđunlıđı* TİEM 40 2b/11
- azđunluķ** bk. **azđunlıķ** MKT 185a/3
- az-maķ+lık:** "sapıklık, dalalet" *azmaķlıķ* TİEM 40 147a/11
- bāđi+lık:** "asilik, haddi aşma, ileri gitme" *bāđiliķ* BKT 228b/6, *bāđiliķ* MKT 151a/7
- bağıl+lık:** "cimrilik" *bađıllıķ* BKT 98a/1, *bađıllıķden* MKT 403b/2, *bağıllığı* TİEM 40 258a/6
- bađıllıķ** bk. **bađıllıķ** 443b/10
- bāliđlıķ:** "erginlik" *bāliđlıđıńuz* BKT 250a/1
- barabar+lık:** "eşitlik, müsavat" *barabarlıķ* TİEM 40 86a/11
- baťran+lık:** "şımarıklık, azgınlık" *baťranlıķıla* BKT 188b/4
- bay+lık:** "zenginlik" *baylıķ* BKT 308b/7, *baylığı* MKT 413a/2, *baylığından* TİEM 40 45a/5
- bāzirđān+lık:** "alış veriş, ticaret" *bāzirđānlıķlar* BKT 196b/7
- be-cid+lık:** "üzerinde ısrarla durma" *becidligile* BKT 550b/7, *becidlig-ile* TİEM 40 5b/10
- bed-baťt+lık:** "talihsizlik" *bedbaťtlıđı* BKT 642b/5, *bedbaťtlıđımız* TİEM 40 165a/11
- beltek+lık:** "dil tutukluğu, pelteklik" *belteklığından* TİEM 40 234b/3
- beraber+lık:** "beraberlik" *beraberliğıla* BKT 190a/5
- beriyye+lık:** "çöl, kırsal" *beriyyelikde* BKT 452b/5, *berriyyelikde* MKT 299a/11

- bezirgen+lik:** "alışveriş, ticaret" *bezirgenlik* TİEM 40 168a/11
- beyân+lık:** "açıklama" *beyânlıkları* MKT 283b/10
- beyni+süz+lik:** "akılsızlık, kafasızlık, beynsizlik" *beynisüzlikden* TİEM 40 68a/1
- bilmez+lik:** "bilgisizlik, cahillik" *bilmezlik-ile* TİEM 40 36b/4
- bir+lik:** "birlik, tek olma" *birliğin* BKT 372a/4, *birliği* MKT 290b/6
- bîzâr+lık:** "ihtar, ilgiyi kesme" *bîzârlıktır* BKT 193a/3, *bîzârlık* TİEM 40 87b/5
- bırak-mak+lık:** "terk etme, vazgeçme, bırakma" *bırakmaklıktır* TİEM 40 5a/9
- câdu+lık:** "büyü, büyücülük" *câdulık* TİEM 40 212a/4
- câhil+lik:** "bilgisizlik, cehalet" *câhilik* BKT 562a/6, *câhilik* MKT 381b/6 *câhilik* TİEM 40 248b/3
- câhillik** bk. **câhillik** MKT 55b/11
- câzû+lık:** "büyücülük, sihirbazlık" *câzû+lığa* BKT 345b/3
- cebbâr+lık:** "zorbalık" *cebbârlığa* BKT 399b/4, MKT 262a/1
- cebbârlık** bkz. **cebârlık** MKT 340b/9
- cebel+lik:** "dağlık" *cebellik* MKT 60b/8
- comart+lık:** "cömertlik etmek, bol bol harcamak" *comartlık eyleyi* TİEM 40 285a/10
- çevük+lik:** "çeviklik" *çevüklük eylesün* TİEM 40 140a/3
- çok+lık:** "çokluk, bolluk, fazlalık" *çoklığını* BKT 197a/4, *çoklık* MKT 388a/10, *çoklık* TİEM 40 19a/3
- dağal+lık:** "hile ve fesat mevzuu, aldatma vasıtası" *dağallık* TİEM 40 131a/8
- dar+lık:** "darlık, dar olma" *darlık* BKT 411a/7, *darlığı* MKT 444b/8
- delü+lik:** "delilik, delirme" *delülüğü* BKT 467a/7, *delülikde* MKT 310a/3
- delü+lik:** "delilik, cinnet" *delüliginden* TİEM 40 162b/10
- delülük** bk. **delülük** BKT 371a/6
- dervîş+lik:** "yoksulluk" *dervîşlikden* BKT 302a/4
- dilenci+lik:** "dilencilik" *dilencilik edebilmeye* BKT 526b/5, *dilencilik eylemek* MKT 382a/2
- dilgîrlık:** "incitme, sıkıntı verme" *dilgîrlık ederler* BKT 452b/1
- dil+süz+lik:** "dilsiz olma, dilsizlik" *dilsizliğinden* TİEM 40 22a/9
- dirlik< tırig+lik:** "geçim" *dirlikçün* BKT 628b/4, *dirliğe* MKT 447b/9
- doğru+luğ:** "doğruluk" *doğruluğ* BKT 47a/5, *doğruluğ* MKT 33b/9
- dost+lık:** "dostluk" *dostlığına* BKT 26a/5, *dostlığı* MKT 132a/3, *dostlığı* TİEM 40 277b/3
- dölek+lik:** "sükunet, yavaşlık" *döleklik* TİEM 40 138b/5
- duşhâr+lık:** "güçlük, sıkıntı, zahmet" *duşharlığı-y-ıla* TİEM 40 126b/1

- düñür+lik:**"hısımlık" *düñürlük* TİEM 40 173a/4
- dünye+lik:**"mal mülk, dünyalık" *dünyelik* TİEM 40 4b/2
- dürüst+lik:**"dostlukta samimiyet, sadakat" *dürüstlik* TİEM 40 19b/9
- düşman+lık:**"düşmanlık" *düşmanlığım* BKT 336a/1, *düşmanlık* TİEM 40 30a/1
- düşmenlık** bk. **düşmanlık** BKT 593a/6
- düşvār+lık:** "güçlük, zorluk" *düşvārhlğıla* BKT 644a/6
- ebed+lik:** "ebediyet, sonsuzluk" *ebedlik* TİEM 40 152a/6
- efḏāl+lık:**"üstünlük" *efḏallığı* BKT 301a/3
- egri+lik:** "yanlışlık, bozukluk" *egriliksiz* BKT 499a/4, *egrilik* MKT 112b/3, *egrilik* TİEM 40 139a/3
- egrilük** bk. **egrilik** BKT 357a/6
- ekin+lik:** "ekinlik" *ekinliğine* BKT 63b/6, *ekinliğine* MKT 45b/1
- meksik+lik:**"az olma, eksiklik" *eksiklikden* BKT 618a/6, *eksüklüğinden* MKT 424b/8, *eksüklük* TİEM 40 137a/11
- eksmek+lik:**"eksiltme, azaltma" *eksmeklig-ile* TİEM 40 77b/1
- emîn+lik:**"emînlik, korkusuzluk, esenlik" *emînliği* BKT 259b/7, *emînliği* MKT 250a/7
- emînlik** bk. **emînlik** BKT 138a/3
- er+lik:**"erlik, yiğitlik, olgunluk" *erlik* MKT 54a/4
- esri+lük:**"sarhoşlık" *esrilüğinde* MKT 96b/11
- esrük+lik:** "sarhoşluk" *esrüklikden* BKT 626a/2, *esrükliğinde* MKT 183b/7
- esir+lik:**"esaret" *esirlig-ile* TİEM 40 88b/3
- ey+lük:** " iyilik, bollık" *eylügün* BKT 202a/4, *eylügen* TİEM 40 4b/4
- eylik** bk. **eylük** BKT 112b/6
- faķır+lık:**"yoksulluk" *faķırlıkden* BKT 219a/6, *faķırlık* MKT 132b/5
- faķırlık** bk. **faķırlık** MKT 92a/3
- fāzıl+lık:** "faziletli olma, üstünlük" *fāzıllık* TİEM 40 179b/9
- gāfil+lık:**"gaflet, sapıklık, dalgınlık, dikkatsizlik" *gāfillik* BKT 370b/6, *gāfillik* MKT 109a/7, *gāfillik* TİEM 40 146a/3
- gālīb+lık:**"galibiyet, galebe" *gālıblık eyledi* TİEM 40 216a/3
- gānī+lık:**"zenginlik" *gānılgı* MKT 69a/1
- gānīlik** bk. **gānīlik** MKT 153b/6
- garīb+lik:**"dikkat çekicilik" *garīblikde* MKT 323a/4
- gāzā+lık:**"Allah yolunda savaşma" *gāzālīgiçün* BKT 110a/7, *gāzālğında* MKT 241b/1
- geñez+lik:** "kolaylık" *geñezlik ile* BKT 630a/2

gəniş+lik: "genişlik, ferahlık, bolluk" *gənişlikdür* BKT 569b/1

gəñ+lik: "genişlik, rahatlık" *gəñlikler* BKT 93b/5

geñlü+lik: "göñüllü olma, isteme" *geñlülükden* BKT 264a/5, *geñlülükden* TİEM 40 118a/6

geñlüsiz+lik: "göñülsüzlük" *geñlüsizlikden* BKT 264a/5

geñez+lik: "kolaylık, suhulet" *geñezlik* TİEM 40 267a/4

giñ+lik: "genişlik" *giñligi-y-ile* TİEM 40 89a/11

girçek+lik: "doğruluk, haqikat, dürüstlük" *girçekliğin* BKT 522a/7, *gerçekliği* MKT 88b/2, *girçeklere* TİEM 40 199a/4

girtü+lik: "doğruluk, haq" *girtülig-ile* TİEM 40 53a/3

güç+lik: "zorluk" *güçligile* BKT 339a/2

göçercin+lik: "güvercinlik" *göçercinlik* TİEM 40 177a/3

gölge+lik: "gölgelik" *gölgelikler* TİEM 40 15b/4

görk+lü+lik: "güzellik, letāfet" *görklülügi* TİEM 40 217a/2

göz+süz+lik: "gözsüzlük, görmemek" *gözsüzliğı* MKT 346b/2, *gössüzlik* TİEM 40 152b/1

hafif+lık: "biñitli olma" *hafiflık* BKT 200b/2, *hafiflık* MKT 134a/9

haq+lık: "doğruluk" *haqlığına* BKT 233b/4, *haqlık* MKT 154a/8

hāliš+lık: "temizlik" *hālišlığıyla* BKT 445b/3

halife+lik: "yerine geçme, devlet reisliği" *halifelik eyledi* MKT 117b/3, *alifalık* TİEM 40 267b/10

haraf+lık: "bunaklık" *haraflık* TİEM 40 157b/9

haram+lık: "haram olma, haram kılınma" *haramlık* TİEM 40 159a/7

harış+lık: "düşkünlük, aşırıstek" MKT 370b/8

hasta+lık: "hastalık" *hastalıklarda* BKT 26b/1, *hastalıktan* MKT 153b/6

hasūd+lık: "çekememezlik, kıskançlık" *hasūdlıktan* BKT 201b/7,, *hasūdlılıkla* MKT 10a/6

hāyin+lık: "hainlik, alçaklık, asi olma, dinin emirlerine karşı gelme", *hāyynlıqmıdur* BKT 250a/4, *hāyynlığına* MKT 76a/6

hayrān+lık: "şaşkınlık" *hayrānlıkları* BKT 370a/5

helāk+lik: "yok olma, helak olma, perişanlık" *helākliğı* BKT 477a/1, *helāklıgımız* MKT 225b/7, *helāklik* TİEM 40 106a/10

helāklik bk. **helāklik** BKT 409a/6

helaklik bk. **helāklik** MKT 176b/6

hettik+lik: "rezillik" *hettikliğinden* MKT 143a/6

- hısım+lık:** "akrabalık, yakınlık, hısımlık" *hısımlık* TİEM 40 231a/2
- hor+lık:** "aşağılama, hor görme, kötülük" *horlğıla* BKT 407b/7, *horlık* TİEM 40 51b/7
- hoş+lık:** "iyilik, güzellik" *hoşlığı* MKT 262b/3, *hoşlığı-y-ıla* TİEM 40 35a/11
- hoşnüd+lık:** " memnuniyet" *hoşnüdlik* BKT 441a/3, *hoşnudlığın* TİEM 40 44a/5
- ırak+lık:** " uzaklık" *ıraklık* BKT 300b/5, *ıraklığı-mıssa* TİEM 40 234a/3
- imām+lık:** "önderlik" *imāmlığa* BKT 18b/4, *imāmlığa* MKT 13b/7
- imān+lik:** "eminlik, güven" *iminliği* BKT 200a/6, *iminlik* TİEM 40 32a/1
- iminlik** bk. **iminlik** BKT 90a/4
- inām+lık:** "emniyet, itimat, doğruluk" *inamlık* TİEM 40 56b/10
- ip+lik:** "iplik" *ipligini* BKT 293b/4, *iplikden* TİEM 40 14a/2
- iri+lik:** "sertlik, şiddet" *irilik* TİEM 40 96b/5
- kāhel+lık:** "gevşeklik, tembellik" *kāhelliğ* BKT 202b/3
- kaht+lık:** "kıtlık" *kahtlık* MKT 145b/1
- kāfir+lik:** "küfür, inkar, inanmama" *kāfirliğa* BKT 390b/5, *kāfirliklarına* TİEM 40 96b/7
- kalı+lık:** "genişlik" *kalınlığın* BKT 630b/5
- karaj+lık:** "karanlık" *karajlığı* BKT 640b/1
- karaju+lık:** "karanlık" *karajuluklarında* BKT 134b/6
- karajuluk** bk. **karajuluk** BKT 643a/3
- karanlılık** bk. **karagılık** MKT 99b/8
- karanlılık** bk. **karagılık** MKT 201a/2
- karajuluk** bk. **Karagılık** MKT 91b/9
- kara+lık:** "karalık, hüzn, keder" *karalık* BKT 220b/3, *karalık* TİEM 40 281a/4
- karalık** bk. **karagılık** MKT 146a/6
- karagılık** bk. **karag** MKT 3a/6
- karaguluk** bk. **karagılık** MKT 3a/9
- karı+lık:** "ihtiyarlık, yaşlılık" *karılığdan* TİEM 40 170a/2
- karındaş+lık:** "kardeşlik" *karındaşlığıdır* TİEM 40 13a/8
- katı+lık:** "sert davranma, acımasızlık" *katılıklar* BKT 32b/5, *katılığıdır* MKT 380a/2, *katılığumuz* TİEM 40 70a/7
- kıt+lık:** "kıtlık" *kıtlıkda* MKT 313a/8
- keslān+lık:** "tembellik" *keslānlık* MKT 134b/9
- kızıl+lık:** "kırmızılık" *kızılığ* MKT 392a/8, *kızılığ* TİEM 40 283a/1
- kız+lık:** "kıtlık, kuraklık, sıkıntı" *kızlıktır* BKT 642a/3, *kızlıktır* MKT 242b/1, *kızılığ-ıla* TİEM 40 77b/1

ķoca+lķķ:"yařılıķ" *ķocalķķda* BKT 351b/7, *ķocalķķdur* MKT 291a/1, *ķocalķķ* TİEM40 194b/9

ķonak+lķķ: " misafirleri ağırlama" *ķonaklıķķdur* BKT 517a/7

ķonuk+lķķ: "ağırlanma" *ķonuklıķķ* BKT 578b/7, *ķonuklıķķdur* MKT 347b/10

ķonıķlıķ bk. **ķonuklıķ** BKT 580a/6

ķonukluk bk. **ķonuklıķ** MKT 209b/11

ķorkucı+lķķ: "ruhbanlık, rahiplik, keşişlik" *ķorkucılıķ* TİEM40 258b/1

ķor+lķķ: "kōrlōk" *ķōrlķķ* MKT 257a/3

ķuhūr+lķķ:"kuvvetsizlik" *ķuhūrlıķ eylemeķe* MKT 389b/5

ķul+lķķ:"kulluk, ibadet, tapınma, hizmet" *ķullıķlardan* BKT 394b/3, MKT 116a/2, *ķullıķumdan* TİEM40 225a/8

ķulluk bk. **ķullıķ** BKT 360a/1, MKT 446a/10

ķurbān+lķķ: "kurbanlık" *ķurbānlıķķla* BKT 486a/5

ķuř+lķķ:"gōnōķ sabah ile ōķle arasındaki bōlōmō, kuşluk vaķti" *ķuřluķķ* BKT 631a/7, *ķuřlıķķnı* TİEM40 280a/8

ķuřlıķ bk. **ķuřluk** BKT 643b/6

leyyin+lķķ:"yumuşaklık" *leyyinlik eyleye* MKT 417b/6

maġbūn+lķķ: " aldanmıřlık" *maġbūnlıķ* BKT 600b/4, *maġbūnlıķ* TİEM 40 266a/5

maġrūr+lķķ:"aldanma, aldanıř" *maġrūrlıķ* MKT 106a/6, *maġrūrlıķķda* TİEM 40 258a/1

marazı+lķķ:"hastalık" *marazılıķķnı* MKT 413b/11

mirġı+lķķ:"zayıflık" *mirġılıķ eylemezōz* MKT 167b/5

mařġara+lķķ:"maskaralık, alay etme, eĭence konusu etme" *mařġaralıķķlar* BKT 207a/1, *mařġaralıķ-ıķōn* MKT 89b/2

menmen+lķķ:"ōvōnme, tefahūr, kibir" *menmenlik kılıķıdır* TİEM 40 104a/7

mestūr+lķķ: "namuslu olma, iffetlik" *mestūrlıķ* TİEM 40 168a/4

meş'ōm+lķķ:"kōtōmser olma, kōtōmserlik" *meş'ōmlıķķndan* MKT 289a/6

mıhruban+lķķ: "acıma, şefkat" *mıhrubanlıķ* TİEM 40 258b/1

miskīn+lķķ:"yoksulluk, dōřkōnlik, alķak gōņōllōlōk" *miskīnlik* BKT 9a/7, *miskīnlik* MKT 7a/6, *miskīnlik* TİEM 40 29b/3

miskīn lik bk. **miskīnlik** BKT 63a/2

muġkem+lķķ: "saĭlamlık" *muġkemlıķķndan* BKT 5a/4

muştı+lķķ: "mōjde" *muřtılıķķla* BKT 428b/7, *muřtılıķ* TİEM 40 101a/2

munāfıķ+lķķ: "ikiyōzlōlōk, kōtō, niyet, nifak" *munāfıķlıķ* BKT 115b/6, *mūnāfıķlıķķdan* MKT 138a/2, *munāfıķlıķ* TİEM 40 93a/6

müslümān+lık: "müslümanlık" *müslümānlık* BKT 115b/7, *müslümānlık* MKT 81a/2, *müslümenlikdür* TİEM 40 24a/6

müşrik+lik: "müşrik olma, Allah'a şerik koşma" *müşrikliği* TİEM 40 98b/4

nā+sipās+lık: "nankörlük, şükretmeme" *nā+sipāslığıla* BKT 273a/5, *nā+sipaslık* TİEM 40 120b/10

nebī+lik: "peygamberlik" *nebīlikde* BKT 326a/1, *nebīlikdür* MKT 158a/6;

nite+lik: "keyfiyet, mahiyet" *nitelik* TİEM 40 232b/9

oğlan+lık: "çocukluk" *oğlanlık* BKT 260a/2, *oğlanlık* MKT 170b/8, *oğlanlıktan* TİEM 40 194b/9

okımağ+lık: "okuma, kıraat etme" *okımālığı* TİEM 40 160b/1

ortak+lık: "ortaklık, eşi olma" *ortaklık eylemeyem* BKT 268a/1

ot+lık: "otluk" *otlığı* BKT 638b/7

öneg+lik: "inatçılık eden, inatçı" *öngelik idici* TİEM 40 247b/8

pādişāh+lık: "padişahlık, hükümrancılık, mülkiyet, idare, güç" *pādişāhlığını* BKT 260a/5, *pādişāhlığum* TİEM 40 271b/5

pādişāhlık bk. **pādişāhlık** BKT 599b/6

perekende+lik: "dağınıklık, tefrika" *perekendelik* TİEM 40 230a/10

peşimān+lık: "pişmanlık" *peşimānlığı* BKT 224a/6, *pīşmenlikler* TİEM 40 12b/1

peşimānulık bk. **peşimānlık** BKT 502a/6

peygamber+lik: "peygamberlik, nübüvvet" *peygamberliğe* BKT 144b/2, *peygambarlık* TİEM 40 156a/1

rāḥat+lık: "dinlenme, rahatlık" *rāḥatlık* BKT 140b/1, *rāḥatlığa* MKT 329a/3

rāzī+lık: "razı olma, hoşnut olma" *rāzīlığın* BKT 555b/2, *rāzīlığından* MKT 420a/6

rāzılık bk. **rāzılık** BKT 583b/1

reşīde+lik: "ergenlik çağı, rüş" *reşīdeligine* TİEM 40 134b/10

rind+lik: "alçakgönüllülük" *rindlik eylesin* BKT 314b/6

ruhbān+lık: "papazlık" *ruhbānlık* MKT 398b/11

rüsvāy+lık: "rezillik, alçaklık" *rüsvāylıkdur* BKT 112a/4, *rüsvāylıktan* MKT 295b/5, *rüsvāylığı* TİEM 40 219b/4

şabır+lık: "sabırlı olma" *şabırlık vēr* BKT 40b/1, *şabırlık* MKT 272b/9

şāfi+lık: "şeffaflık" *şāfılığı* BKT 625b/4, *şāfılık* MKT 430b/3

şāf+lık: "saflık, temizlik" *şāflığı* MKT 430a/11

şağır+lık: "sağırlık" BKT 304a/2, MKT 257a/3, *şağırlık* TİEM 40 195a/11

şağ+lık: "sağlık, sıhhat" *şağlığıla* BKT 612a/7, *şağlık* MKT 145b/1, *şağlığın* TİEM 40 211a/7

- şak+lık:** "dikkat, uyanıklık, teyakkuz" *şaklık eylerler* TİEM 40 64b/4
- şakınıcı+lık:** "sakinma, Allah'tan korkma, takva" *şakınıcılığı* TİEM 40259b/2
- şakınmak+lık:** "sakinma, Allah'tan korkma, takva" *şakınmaklılık* TİEM 40 95a/10
- şanuk+lık:** "suçlu olduğu sanılma, suçluluk" *şanuklıktır* MKT 223a/10
- şarp+lık:** "güçlük, zorluk" *şarplıktan* 603a/3 , *şarplık* TİEM 40 13b/8
- şayru+lık:** "hastalık, sıkıntı, dert" *şayruluk* TİEM 40 16a/1
- selâmet+lık:** "korku ve endişeden uzak olma, kurtuluşa erme, güven içinde olma" *selâmetliğümüzle* BKT 238a/1, *selâmetliğ-ıla* TİEM 40 248a/2
- serhoş+lık:** "sarhoşlık" *serhoşlık* BKT 566a/4
- sefih+lık:** "zevk ve eğlenceye düşkünlük" *sefihliğüm* MKT 110b/8
- selâmet+lık:** "selamet, emin olma, eminlik" *selâmetliğ* MKT 22b/7
- selâmetlik** bk. **selâmetlik** MKT 93a/2
- selâm+lık:** "esenlik, eminlik" *selâmlık* MKT 146a/5
- server+lik:** "başkanlık, riyaset" *serverlikde* TİEM 40 115a/8
- sevgü+lik:** "sevgi, muhabbet" *sevgülik* TİEM 40 149a/3
- sevme-mek+lik:** "sevmeme, kin besleme, şiddetli buğz" *sevmemeklik* TİEM 40 50a/6
- şıgır+lık:** "ineklik" *şıgırlık* MKT 116a/6
- ulţân+lık:** "hükümdarlık" *şulţānlığım* BKT 612b/3, *şulţānlığıu* MKT 330a/1
- şuşız+lık:** "susuzluk" *şuşızlık* BKT 214a/5, *şuşuzlığı* MKT 255b/6, *şuşuzlık* TİEM 40 96a/4
- şuşızlık** bk. **şuşızlık** BKT 470a/3
- şuşuzluk** bk. **şuşuzlık** MKT 142b/1
- şuşt+lık:** "gevşeklik" *şuştlık eylemen* TİEM 40 149a/7
- şâdi+lık:** "sevinç, ferahlık, gönül ferahlığı" *şâdilık* TİEM 40 277b/6
- şâzı+lık:** "mutluluk" *şâzılık* BKT 266b/2
- şerîk+lik:** "ortaklık" *şerîkliği* BKT 473b/4, *şerîkliği* MKT 314b/5
- şirrir+lik:** "çok kötülük yapma" *şirrirlikde* MKT 130b/10
- şom+lık:** "uğursuzluk" *şomlığındandır* BKT 169a/6, *şümlüğündandır* MKT 115b/3, *şomlık* TİEM 40 77b/3
- ta'al+lık:** "ilgi, nisbet" *ta'alluk dutar* TİEM 40 197b/1
- tâcir+lik:** "ticaretle uğraşma" *tâcirlik* BKT 81b/6, *tâcirliğe* MKT 408a/1
- tâcirlik** bk. **tâcirlik** MKT 57b/7
- taķşir+lık:** "kusur, ihmal" *taķşirlik* TİEM 40 80a/8
- tamam+lık:** "tamam etme, tamamlama" *tamamlığ-ıçun* TİEM 40 69a/7
- tamu+lık:** "cehennemlik" *tamulık* TİEM 40 121b/10

tanuþ+luk:"tanıklık, şahitlik"*tanuþlugumuz* BKT 125a/2, *tanuþlığını* MKT 87a/1,
*tanuþlığı*TİEM 40 10b/7

tanıklık bk. **tanuþlık** BKT 250b/3; **tanuþlık**MKT 72b/4

tañru+luk:"Tañrılık"*tañrulığa lāyık*TİEM 40 152a/1

tapmak+luk:"kulluk"*tapmağına*TİEM 40 147a/4

tar+luk :"darlık, zor durum, kötü şart"*tarlık* BKT 213b/3, *tarlık*MKT 349b/4,
*tarlık*TİEM 40 70a/5

tāze+lik: "canlılık, güzellik, parlaklık"*tāzeligin* BKT 635b/1, *tāzeligin*TİEM 40
282a/11

tecirlik bk.**tācirlik** BKT 47a/6

tekebbür+lik:"büyüklük taslama, kibirleme"*tekebbürligi* BKT 538a/1, *tekebbürlikdür*
MKT 191b/9, *tekebbürlik*TİEM 40 15a/11

tiz+lik: "çabukluk"*tizliğ-ile* BKT 405a/4, *tizliğ-ile*TİEM 40 154a/8

toğru+luk:"doğruluk, sadakat, hak"*toğrulığ-ıla*TİEM 40 223a/9

tok+luk:"tok olma, tokluk"*toklıktan* TİEM 4049a/1

tuşman+luk: "düşmanlık" BKT 12b/5

ucuz+luk: "kötülük"*ucuzlık* MKT 115b/2, *ucuzlık*TİEM 40 41a/7

ucuzlukbk. **ucuzlık** MKT 63a/2

uçmak+luk: "cennete layık olan kimse, cennetlik"*uçmağılık*TİEM 40 121b/10

uğur+luk: "hırsızlık"*uğurluk eyledi* BKT 258a/2, *uğruluk eyledisiz* MKT 168b/3,
uğruluk TİEM 40 43b/10

uğurlukbk. **uğruluk**MKT 78b/11

ulu+luk: "büyüklük, yücelik" BKT 227b/2, *ululukda* MKT 180a/5, *ululığı*TİEM 40
274a/1

ululuk bk. **ululuk** BKT 53b/5

ululuk bk. **ululuk** MKT 183a/5

uşağ+luk: "habersiz olma, gaflet"*uşağılık*TİEM 40 184a/6

uşlu+luk: "akıllılık"*uşluluk*TİEM 40 91a/8

uyanuk+luk:"uyanık olma, uyanıklık"*uyanuklukda* TİEM 40 112b/7

uyat+luk: "edep yeri"*uyatlıkları* BKT 343b/1

uzun+luk:"uzunluk"*uzunlığından* MKT 234a/3, *uzunlıkdin* TİEM 40 135a/2

uzunlukbk. **uzunlık** MKT 194a/10

üstün+lik:"üstünlük"*el üstünligin virdük*TİEM 40 114a/1

vācib+lik: "gereglik"*vācibliği*la BKT 302b/1

var+luk:"var olma, varlık"*varlığına* MKT 382a/2, *varlığın*TİEM 40 288b/4

vekîl+lik: "vekillik" *vekîlligi* BKT 90a/2

virme+lik: "verme, ödeme" *virme+lik* TİEM 40 155b/6

yağış+lık: "iyilik, güzellik, uygunluk" *yağışlığını* BKT 642b/3, *yağışlığa* MKT 5b/5

yakın+lık: "yakınlık" *yakınlıktır* BKT 210a/6, *yakınlığı* MKT 398a/5, *yakınlık* TİEM 40 216a/6

yalğan+lık: "yalancılık" *yalğanlığı* MKT 107b/2

yaman+lık: "kötülük, azgınlık, hayasızlık, günah işleme" *yamanlıktan* BKT 63a/7

yaradıcı+lık: "yaratıcı olma, yaratıcılık" *yaradıcılığına* TİEM 40 135a/9

yaraksuz+lık: "hazırlıklı olmama, gerekli silah ve teçhizata sahip bulunmama" *yaraksızlıklarından* TİEM 40 83a/6

yaratmak+lık: "yaratma, yaratış" *yaratma+lık* TİEM 40 145a/1

yarlıgama+lık: "bağışlama, mağfiret" *yarlıgama+lıklar* TİEM 40 11b/8

yaşşı+lık: "genişlik" *yaşşılığı* BKT 65b/6, *yaşşılığı* MKT 46b/6

yaşıl+lık: "yeşillik" *yaşillığı* MKT 440b/3, *yaşillıktan* TİEM 40 254b/8

yaş+lu+lık: "ihtiyarlık" *yaşlılıktan* TİEM 40 145a/1

yalavaç+lık: "peygamberlik" *yalavaçlığına* TİEM 40 54b/8

yavuz+lık: "kötülük" *yavuzlıktan* BKT 52b/1, *yavuzluğu* TİEM 40 12b/3

yesir+lik: "esirlik" *yesirlik* BKT 448b/1

yigit+lik- : "yiğitlik" *yigitlige* BKT 322b/4, *yigitlik* MKT 164a/6, *yigitligünüz* TİEM 40 225b/6

yig+lik: "iyilik, faydalı olma" *yigliğini* TİEM 40 245a/9

yıl+lık: "senelik, yıllık" *yıllık* TİEM 40 259b/5

yiyni+lik: "hafiflik" *yiynilikdür* BKT 26b/5, *yiyniliğinden* TİEM 40 81b/11;

yiyni bk. **yeyni** BKT 152b/6

yitüt+lik: "yetme, kafi gelme, kifaye" *yitütlikdür* TİEM 40 157a/5

yohsul+lık: "yoksulluk" *yohsulluğda* BKT 65b/7, *yohsulluğdan* TİEM 40 89b/4

yohsul bk. **yoksul** BKT 359b/3

yumuşak+lık: "yumuşaklık" *yumuşaklık edeler* BKT 609a/1

yüce+lik: "yücelik, büyüklük" *yücelik* BKT 424a/4, *yücelik-iken* TİEM 40 179b/8

yüzli+lik: "yüzlü, yüz sahibi olma" *iki yüzlilik eyleyedyünüz* TİEM 40 270a/2

zāhid+lık: "ruhbanlık" *zāhidlik* BKT 584b/3

za'if+lık: "acizlik, güçsüzlük" *za'iflikden* BKT 440b/3, *za'iflikda* MKT 313a/8

za'iflik bk. **za'iflik** MKT 128b/6, *za'iflikden* TİEM 40 194b/9

zağal+lık: "hile, aldatma" *zağallığı* MKT 182b/10

zārī+lık: "yalvarıp yakarma, ağlayıp inleme" *zārīlık kılmadılar* BKT 372a/1

zārılık bk. **zārılık** BKT 371a/1, *zārılıklar* TİEM 40 70a/8

zelil+lik: "alçaklık, aşağılanma, hakirlik" *zelilikden* 525b/1, *zeliliği* MKT 203b/3

zencir+lik: "zincirlik" *zencirlik* MKT 82a/6

ziyān+lık: "zarara uğrama" *ziyānlıklar* BKT 525b/2, *ziyānlıktır* MKT 427b/7

3.1.21 +*gu*

Bu ek vücudun belli kısımlarını karakterize etmek için kullanılmıştır.

kara+gu: "karanlık" *karağularında* BKT 519b/7, *karağu* TİEM 40 99a/3

sü+gü: "mızrak" *süğüler* MKT 85b/2

3.1.22 +(X)*ncI*

Türkçede eskiden beri işlek bulunan bu ek sayı isimleri yapmakta kullanılır. Fonksiyonu asıl sayı isimlerden sıra, derece ifade eden sayı isimleri yapmaktır (Ergin; 2009, 168).

altı+ncı: "altıncı" *altıncılarıdır* BKT 586a/5, *altıncıları* MKT 205b/1, *altıncı* TİEM 40 140a/8

bêş+inci: "beşinci" *bêşinci* BKT 375b/7, *Bişinci* MKT 245a/5

dörd+inci: "dördüncü" *dördincileridir* TİEM 40 259a/7

iki+inci: "ikinci" *ikiinci* BKT 638a/7, *ikinci* TİEM 40 169a/9

sekiz+inci: "sekizinci" *sekişinciler* MKT 205b/2

orta+ncı: "ortanca" *ortancı* BKT 21a/4

yedi+nci: "yedinci" *yedinci* BKT 29b/1, *yidinci* TİEM 40 143b/1

dörd+ünci: "dördüncü" *dördüncileridir* BKT 586a/5, MKT 383b/11

dördüncü bk. **dördünci** MKT 205a/11

üç+ünci: "üçüncü" *üçüncisidir* BKT 119b/1, *üçüncüsüdür* MKT 83a/11, *üçüncisidir* TİEM 40 55a/9

3.1.23 +*nti*

Sadece bir kelimesini getirilip sıra sayı sıfat teşkil eden işlev daralmış çok eski bir isimden isim yapma ekidir (Eraslan; 2012, 101).

ikinti < **iki** +**nti** < **iki**+**ndü**: "ikinci" *ikindü* TİEM 40 110a/5

3.1.24 +rak

Kuvvetlendirme eki olup, daha ziyade sıfat ve zarflara getirilmektedir. Bazı durumlarda diğer eklerle genişletilmiş olarak kullanılabilir (Eraslan; 2012, 101).

arı+rak: "daha temiz, daha arı, daha güzel, daha helal, daha günah" *arırağdur* BKT 241b/6, TİEM 40 167b/2

artuk+rak: "daha çok, daha fazla, daha başka" *artukrağ* BKT 528b/5

aşağa+rak: "en aşağı, en alçak, en kötü" *aşağarağ* TİEM 40 46a/6

azı+rak: "daha az, daha aşağı" *azırağ* TİEM 40 259a/7

azgunluk+rak- : "daha sapık, daha şaşkın" *azgunlukrağdur* BKT 390a/4, *azgunırağ* TİEM 40 239a/8

bākī+rak: "daha sürekli" *bākīrağdur* BKT 639a/6

bedbahtı+rak: "çok kötü talihli, pek bedbaht" *bedbahtırağ* TİEM 40 284a/5

berki+rek: "daha kuvvetli, daha; sağlam" *berkirek* TİEM 40 242a/3

bilici+rek: "en iyi bilen" *bilicirekdür* TİEM 40 33a/1

çokı+rak: "daha çok" *çokırağ* TİEM 40 259a/7

doğru+rak: "doğru, gerçek, hak" *doğrurağdur* BKT 309a/2

düşvār+rak: "zorluk, güçlük, sıkıntı" *düşvārırağdur* BKT 267b/3

ey+rek: "çok, ekser" *eyrek* BKT 262a/1

haklı+rak: "daha haklı, daha çok hak sahibi" *haklıırağdur* TİEM 40 17a/5

hidāyetlū+rak: "daha doğrudur, daha durust" *hidāyetlūırağmıdır* BKT 607b/6

horı+rak: "en alçak, en hakir" *horırağlar* TİEM 40 260a/5

ırağı+rak: "en uzak" *ırağırağından* TİEM 40 184b/4

görklū+rek: "daha güzel, en güzel" *görklūregi-y-ile* TİEM 40 219b/11

kalıcı+rak: "daha sürekli" *kalıcıırağdur* TİEM 40 150a/10

katı+rak: "daha şiddetli, en şiddetli" *katırağın* TİEM 40 208b/7

lāyıkı+rak: "daha layık, daha çok müstahak" *lāyıkırağ* TİEM 40 94b/3

rahmetlū+rak: "rahmet sahibi, çok acıyan, çok esirgeyen" *rahmetlūırağsın* BKT 353a/4

şakıncı+rak: "Allah'tan en çok korkan, en muttaki" *şakıncırağunuzdur* TİEM 40 246b/6

ulu+rak: "daha büyük" *ulurağdur* TİEM 40 89a/2

yakın+rak- : "daha yakın" *yakınırağdur* BKT 108a/1, *yakınırağuz* TİEM 40 247b/3

yavuzı+rak: "daha kötü" *yavuzırağın* TİEM 40 228a/1

yég+rek- : "iyi, daha iyi, güzel, hayırlı" *yégreksin* BKT 353b/5

yégirekbk. yégrek BKT 8a/4

za‘îfî+raķ:"daha zayıf,daha güçsüz" *za‘îfîraķdur* TİEM 40 147b/2

zîyānlu+raķ:"en çok zarara uğramış olan, en zavallı" *zîyānluraķlardur* TİEM 40 105a/3

3.1.25 +sIz/ +sUz

Yokluk ve olumsuzluk ifadeli sıfat mahiyetinde isimler teşkil eden ve yaygın kullanılışı olan isimden isim yapma ekidir": n ağzında +saz / +sez olan ek. Ekinin paralelidir: +sız / +süz < + sı +z / +sî +z". W. Bang, ekin yapısını sı- fiilinden –z ile yapılmış bir kabul edip, kullanılıştan düştükten sonra ek olarak dört şekliyle devam ettiğini belirtir (Eraslan; 2012, 102).

āfāt+suz :"kusursuz" *āfātsuz* MKT 266a/2

ağaç+suz :"nimetsiz" *ağaçsuz* MKT 419a/5

‘aķıl+suz :" akılsız, düşünmeyen, ahmak" *‘aķılsuzlar* BKT 21a/2, *‘aķılsuzlardur* MKT 3a/1

arı+suz:"temizsiz, arısız, güzelsiz, helalsiz, günahsız" *arısuz* BKT 273a/1, *arusuz* TİEM 40 89b/3

aşşı+suz :"faydasız, boş" *aşşısuz* TİEM 40 64b/2

‘aşıa+sız :"isyan etmeyen; karşı koymayan, emir dışına çıkmayan" *‘aşıasız* BKT 39a/5

aņ+suz:"ansızın, birdenbire" *aņsuzda* TİEM 40 160b/6

ayak+suz :" ayaksız" *ayaķsuz* BKT 92b/7

‘ayıb+suz :"kusursuz" *‘ayıbsuz* BKT 417b/5

belür+süz :"belirsiz hale getirmek, silmek, yok etmek" *belürsüz eyledük* TİEM 40 253a/5

beñdeş+süz:"eşsiz, büyük kudret sahibi" *beñdeşsüz* TİEM 40 52a/3

beşer+süz:"insansız" *beşersüzdür* MKT 427b/1

beyin+süz:"sersem, ahmak, beyinsiz, cahil" *beyinsüzler cahiller* TİEM 40 10b/9

bıçak+suz:" bıçaksız" *bıçaksuz* BKT 327a/7

cān+suz :"cansız" *cānsuz* BKT 350b/2, *cānsuz* MKT 228a/5, *cānsuz* TİEM 40 130b/8

cināyet+süz :"ağır bir suç olmaksızın" *cināyetsüz* MKT 304a/3

dil+süz:"dilsiz, konuşmayan" *dilsüzler* BKT 310b/2, *dilsüzlerdür* MKT 18a/10
dilsüzlerdür TİEM 40 12b/6

diņ+süz:"susmuş, sessiz" *diņsüzler-iseņüz* TİEM 40 82a/5

direk+süz :"direksiz" *direksüz* MKT 172a/2

delik+süz :"içi veya dışı görülmeyen, deliksiz" *deliksüz* MKT 293a/9

delil+süz :"delilsiz" *delilsüz* MKT 340b/7

- eksük+süz** : "eksiksiz" *eksüksüz* BKT 317a/3
- et+süz** : "etsiz" *etsüz* MKT 73a/2
- geñ+süz** : "icbar etmek, zorlamak" *geñsüz eyleyevüz* TİEM 40 275b/11
- göz+süz** : "kör, görme yeteneği olmayan" *gözsüzlere* BKT 223a/2, *gözsüzdür* MKT 200b/5, *gözsüz* TİEM 40 207b/3
- gözsiz** bk. **gözsüz** BKT 234b/5
- gümān+süz** : "kesin, şüphesiz" BKT 405b/2, *gümensüz dutaruz* TİEM 40 178a/8
- gümānsız** bk. **gümānsuz** BKT 580a/7
- haber+süz** : "habersiz, bilgisiz" *habersüz* BKT 556b/4
- hācat+süz** : "ihtiyac duymayan, müstağni" *hācatsuzdur* TİEM 40 28b/8
- had+süz** : "sonsuz" *had+süz* BKT 629a/3
- haķ+süz** : "haksız" *haķsuz* MKT 36b/5, *haķsuz* TİEM 40 251a/8
- heybetlürāķ+sız** : "dehşetli, korkunç" *heybetlürāķsız* BKT 591a/2
- hidāyet+sız** : "hidayet olmayan" *hidāyetsiz* BKT 419b/7, *hidāyetsüz* MKT 276b/10
- hisāb+süz** : "sayısız, çok, bol" *hisābsuz* BKT 629b/2, *hisābsuz* MKT 38a/7, *hisābsuz* TİEM 40 25a/9
- hisāb+sız** bk. **hisāb+süz** BKT 509a/6
- hüccet+süz** : "delilsiz" *hüccetsüz* MKT 340b/7
- ibtidā+süz** : "ezelî" *ibtidāsuz* BKT 580b/5
- ihtiyār+süz** : "seçmeden, seçmeksizin" *ihtiyārsuz* MKT 5a/4
- ‘ilim+süz** : "bilgisi olmamak" *‘ilimsüz* MKT 186a/7
- iş+süz** : "eşsiz, benzeri olmayan" *işsüz* TİEM 40 19a/7
- ıvaz+süz** : "ağır borç altına girmiş" *ıvazsuz* TİEM 40 256a/4
- kāhellik+süz** : "ağır davranmadan, geciktirmeden" *kāhelliksüz* TİEM 40 13a/8
- keyfiyyet+süz** : "niteliksiz" *keyfiyyetsüz* MKT 143b/6
- kitāb+süz** : "kitapsız" *kitābsuz* MKT 232b/1
- ķut+süz** : "uğursuz, meşum" *ķutsuz* TİEM 40 77b/3
- menfa‘at+süz** : "faydasız, yararsız" *menfa‘atsuz* MKT 110a/5
- minnet+süz** : "yardımsız" *minnetsüz* MKT 129b/6
- müceb+süz** : "neticesiz" *mücebsüz* MKT 235a/7
- od+süz** : "ateşsiz" *odsuz* MKT 306b/1
- oğlan+süz** : "evlatsız" *oğlansuz* TİEM 40 48a/8
- ortak+süz** : "eşi benzeri olmayan, tek" *ortakşuz* BKT 155b/6
- ot+süz** : "kurak, çorak" *otsuz* BKT 449a/3, *otsuz kuru yir* TİEM 40 139a/9
- ök+süz** : "öksüz" *öksüz* BKT 149b/3, *öksüze* TİEM 40 277b/4

sabr+suz:"sabırsız, feryadı basan, yaygaracı"*sabrsuz* TİEM 40 272a/10

sebeb+süz: "sebepsiz"*sebebsüz* MKT 338b/6

şu+sız :"susuz"*şusız* BKT 380b/6, *şusuz* MKT 248b/5

sünnet+süz:"sünnet olmamış"*sünnetsüz* TİEM 40 71b/4

şefkat+suz:"merhametsiz"*şefkatsuz* MKT 262a/1

şek+süz:"şüphesiz"*şeksüz* MKT 446a/1, *şeksüz bildiler* TİEM 40 142a/4

ta' ab+suz:"sıkıntısız"*ta'absuz* MKT 305b/10

tağdır+süz:"nasipsiz"*tağdırsüz* MKT 341a/9

töhmetsüz:"kabahatsiz, suçsuz"*töhmetsüz* MKT 361b/1

yavuzluk+suz:"kusursuz, ayıbsız"*yavuzlüksuz* TİEM 40 148b/8

yazuk+suz:"günahsız, suçsuz, masum"*yazuksuz* TİEM 40 44a/1

yol+suz:"yoldan çıkmak, yanılmak, sapmak"*yolsuz olmadı* TİEM 40 251a/2

yürek+süz:"cesareti kırılmak, yılmak"*yüreksüz olduğuz* TİEM 40 31b/7

zarar+sız:"zararsız"*zararsız* MKT 300a/9

3.1.26 +sı / +şu

Bu ek benzerlik ve gibilik ifade eder. Batı Türkçesinde ayruk+sı misalinde bu ek vardır. Bu ek eski şekilde +sığ, +sig vardır. Batı Türkçesindeki +sı, +si ekinin ğ ve g' nin düşmesi ile bu +sığ, +sig' den gelmiştir(Ergin; 2009, 170).

ayruk+şı:"başka, başka türlü"*ayrukşı* TİEM40 41a/10

yağ+şu:"alay, istihza"*yağşuya* TİEM40 217a/9

3.1.27 +sul

İşlek olmayan eklerden biridir, ilgi ifade eder(*Ergin; 2009, 168*).

yok+sul: "yoksul"*yoksullara* BKT 26a/6,*yoğsula* TİEM 40 271b/7

3.1.28 +t

Moğolcada da kullanılan çokluk ekidir(Eraslan; 2012, 103).

süt+t:"süt"*süddenkesmege* BKT 36b/7,*südden* MKT 185a/2,*südemzür* TİEM 40 37a/4

3.1.29 +te

Seyrek kullanılan isimden isim yapma ekidir(*Eraslan; 2012 103*).

er+te: "bir günün veya olayın arkasından gelen zaman" *erteye* MKT 443a/11

ir+te: "sabah, sabah vakti" *irte* TİEM 40 284b/7

3.1.30 +tUk

Üzerinde çalıştığımız metinlerde işlek kullanımı olmayıp, yalnızca koltuk kelimesinde kullanılmıştır.

kol+tuğ: "koltuk" *koltuğundan* MKT 114a/9, *koltuğun* BKT 335a/6

3.1.31 +vaş

Doğu Türkçesi **kara+baş** kelmisinde rastlanırken muhtemelen bu eki Batı Türkçesi kur'an Tercümlerinde b<v kelime içinde konsunant değişmesiyle bu şekline olmuştur.

ķara+vaş: "cariye" *bir ķaravaş* TİEM 40 16b/5

3.1.32 +z

İşlekliğini kaybeden ve ikilik veya çokluk ifadeli gövdeler türeten isimden isim yapma ekidir. W. Bang +z ekinin eski bir küçültme, ikileme veya çokluk eki olabileceği görüşündedir(Eraslan; 2012, 106).

boğaz <boğu+z "boğaz" *boğazında* BKT 300a/2, *boğazına* MKT 327b/9, *boğaza durmaķlu* 275a/6

boy(u)nu+z: "boynuz" *boynuz-ıla süsüp öldürilmiş* TİEM 40 48b/9

iki+z: "ikiz" *ikiz* TİEM 40 57a/11

yaluğu+z: "tek, yalnız" *yaluğuz* MKT 97a/4, *yaluğuz* TİEM 40 220b/1

3.2.Fiilden İsim Yapım Ekleri:

Fiilden isim yapma ekleri fiil kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan eklerdir. Bu ekler fiil köklerine, isimden yapılmış fiil gövdelerine ve fiilden yapılmış fiil gövdelerine eklenirler. Yani, fiilden isim yapma ekleri isimden fiil yapma eklerinden ve fiilden fiil yapma eklerinden sonra gelebilir (Ergin; 2009, 184).

Ş. Tekini, fiilden isim yapma ekler hakkında şu bilgiyi vermektedir: " *Fiilden ad (isim, sıfatveb.) yapan ekler: Bu ekler ile teşkil edilen kelimeler cümle içinde gördükleri vazifelere göre ilkin bunları 1) Tek fonksiyonlu ve 2) Çift fonksiyonlu ekler diye iki ana bölüme ayıracağız. Burada 'çift fonksiyon'dan maksat, bazı eklerin, isim vb. manalaradan*

başka, ilerde görüleceği gibi 'zaman' vb. gibi anlamları da ifade edebildiğidir. Burada bunların yalnız isim vb. olarak kullanıldıkları durumlar ele alınmış, 'zaman' vb. ifade etme hususiyetlerine ancak işaret etmekle yetinilmiştir." (Ş. TEKİN; 1976,19).

3.2.1 -Ak

Yaptığı isimler fiilin gösterdiği hareketi çokça yapanı, olanı, yapılanı; o hareketin yapıldığı yeri, alet, o hareketle yapılan şeyi; hâsılı fiilin tesirinde kalan çeşitli nesneleri karşılar (Ergin; 2009, 188).

bıç-ak: "bıçak" *bıçak* BKT 251a/5, *bıçak* MKT 165a/2, *bıçak* TİEM 40 112a/10

bud-ak: "dal, budak" *budağları* MKT 179a/2

döl-ek: "oturulmuş, meskun" *döle kolmamışdır* TİEM 40 167b/3

dur-ak: "duracak, barınacak yer, yurt, mahal" *durağları uzu* BKT 549a/4, *turağı* TİEM 40 268a/10

tur-ak: *bkz durak* TİEM 40 268a/10

kork-ak: "korkak" *korkak* BKT 203a/1, *korkak* MKT 402b/4

ölç-ek: "ölçek, ölçü kabı, su kabı" *ölçeğimi* BKT 255a/4, *ölçeği* TİEM 40 69a/3

yığ-ak: "yasak, memnu" *yığak iş* TİEM 40 143a/3

yığ(ı)n--ak: "toplanmış" *yığnak olsa* MKT 447b/7

yum(u)ş-ak: "yumuşak" *yumşakdır* MKT 262b/3, *yumşak* TİEM 40 149a/7

3.2.2 -am

İşlek olmayan bir ekidir. tut-am kelimesinde geçmektedir. (Ergin; 2009, 196).

dut-am : "tutam, demet" *dutam* BKT 493a/1

3.2.3 -DI, TU

Nadir kullanılan fiilden isim yapma ekidir (Erdal; 1991, 3. 114-3.117).

Ergin 'e göre esas itibarıyla -n- 'li fiil gövdelerine getirilir. Teşkil ettiği isimler yapan, olan veya yapılan çeşitli nesneleri karşılar<Ar. bu ek Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde yalnız -dı, di şeklinde idi. Sonradan vokal uymuna bağlanmış ve konsunantı sedasızlaşmış, böylece vokal bakımından çok şekilli olmuştur (Ergin; 2009, 194).

uyan-dı : "tabi olan" *uyandı* BKT 272a/3, *uyundularını* TİEM 40 212a/7

gir-tü: "gerçek, doğru, hak" *girtüyi* TİEM 40 76b/3

3.2.4 -cek

İşlek olmayan bir ektir. Eski Anadolu Türkçesi kelimelerinde bu ek geçmektedir (Ergin; 2009, 194).

Metinlerimizde sadece bir tek örnekte rastlanmıştır.

em-cek: "emicek, meme" *emcekden* BKT 80a/5, *emcegi* MKT 440a/4, *emcegi* TİEM 40 184a/3

3.2.5 -e

Eski bir ek olup muhtemelen zarf-fiil ekiyle aynıdır. Kalıplaşarak fiilden isim yapma eki durumuna geçmiştir (Eraslan; 2012, 104).

gice< gēce < giç+e "gece" *gice* TİEM 40 290a/8, *gēce* BKT

3.2.6 -ecek

Bu ekin partisip eklerinden biridir. Bu ekin esas itibarıyla geçici isimler yaparmaktadır (Ergin; 2009, 199).

giy+ecek: "giyecek eşya" *giyecek* MKT 191a/2

3.2.7 -esi

Bu ek bahsinde partisip eklerinden biri hareket vasıflarını bildirmek süretiyle nesneleri karşılayan partisiplerin bir çeşit isim oldukları şüphesizdir. Eski Anadolu Türkçesindeki giy+esi "giyecek, elbise" sonradan giysi olmuş, gibi kalıcı isimlerde bu ek vardır (Ergin; 2009, 188).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde çok işlek olmayan bir ek, sadece iki örnekte görünmektedir.

giy-esi: "giyecek" *giyesileri* BKT 359a/1

yëy-esi: "yiyecek" *yëyesiyesi* BKT 267b/4

3.2.8 -gen

Ergin 'e göre bu ekin fonksiyonu –an, -en partisip ekinin fonksiyonun ekinin mana bakımından kuvvetlisidir. –an, -en Eski Türkçede –gan, -gen şekli idi. Batı Türkçesinde partisip ekinin –ğ ve –g 'nin düşmesiyle –an, -en şekline geçmektedir(Ergin; 2009, 190).

er+gen:"bekar, evli olmayan"*ergenler* TİEM 40 90b/6

3.2.9 -GUN

Soyut isimlerle alet isimleri teşkil eden fiilden isim yapma ekidir(Erdal; 1991, 3. 112).

az-ğün: "azgın, sapıtmış, doğru yoldan çıkmış"*azğunlar* BKT 580a/6, *azğunlarıçün*

MKT 328b/11, *azğunsay* TİEM 40 184b/1

duğ-ğün:"esir" *duğgunlar* TİEM 40 87a/1

düz-ğün: "hile, düzen" *düzğün* TİEM 40 41a/9

ıl-ğün : " ılgın ağacı" *ılğün* BKT 463b/1

şın-ğün: "yenilgi, mağlûbiyet" *şınğün* TİEM 40 41a/7

sür-ğün:"carî olan adet, kanun" *sürgünü* TİEM 40 226b/3

3.2.10 +I/ +U

Bugünde kullanılan bu ekin üç menşeden geldiği ifade edilmektedir(Ergin; 2009, 192).

Eski Türkçede ki "-g ve-ğ" fiilden isim yapma ekinin Batı Türkçesinde düşmesi ve –ı-, -i- yardımcı sesinin fiilden isim yapma ekinin fonksiyonunu üstelenmesi zarf-fiil ekinin kalplaşması neticesinde -ğu, -gü fiilden isim yapma ekinin başındaki -ğ-, -g- 'nin düşmesi neticesinde meydana gelmiştir (Ergin; 2009, 192).

ay(i)r-u:"ayrı" *ayrukeksükyirde* TİEM 40 106a/6

bit-i : "mektup, kitap" *biti* BKT 407a/4

dart-u:" tartı" *dartısı* BKT 152b/5

dut-u: "rehin" *dutudur* BKT 622b/2, *tutular* TİEM 40 22b/5

doğ-u:"doğu, maşırık, şark" *güntoğusındın* TİEM 40 145a/7

doğrı <doğur-ı"doğru, yanlış olmayan" MKT 288b/8

doğru bk. **doğrı** MKT 358a/4

eg(i)r-i : " yanlış, saptırılmış" BKT 550a/5

- geçür-ü:** "mühlet" *geçürüvirdüm* TİEM 40 160a/3
- kar(ı)ş-u:** "karşı, -e doğru" *kar(ı)şu* MKT 321b/3, *karşu* TİEM 40 266b/7
- kap-u:** "kapı" *kapudan* MKT 71a/10, *kapular* TİEM 40 279a/10 *kapu* BKT 277a/1
- koğ-u:** "koğu" *koğusu* BKT 259b/1, *koğusını* MKT 170a/11
- konş-ı<konuş-ı+:** "komşu" *konşılara* MKT 58b/5, *konşıya* TİEM 40 38a/10
- kork-ı:** "korku" *korkı* BKT 11a/4
- kork-u:** "korku" *korkucılara* BKT 66b/1, *korku* MKT 193b/5, *korkusından* TİEM 40 6b/1
- ölç-ü:** "ölçü, ölçü kabı, su kabı, (mec.) erzak" *ölçüsini* BKT 256b/6
- öl-ü:** "ölü" *ölüyü* BKT 52a/1, *ölüleri* MKT 287b/5, *ölüler* TİEM 40 190b/2
- ört-ü:** "örtü, engel" *örtüler* BKT 157b/2, *örtüdür* TİEM 40 2b/3
- ötür-ü:** "dolayı, sebebiyle, için, yüzünden" *ötürü* TİEM 40 51b/2
- şat-u:** "alış veriş" *şatu* BKT 273b/3
- şan-u:** "düşünce, zan" *şanusından* BKT 509b/5, *şanūrlar* TİEM 40 100b/8
- tap-u:** "huzur, yan, kat, hizmet" *tapularına* TİEM 40 213b/3
- tol-u:** "dolu" *tolular* MKT 249a/5, *tolu* TİEM 40 279b/4
- uzad(t)-ı:** "mühlet" *uzadı* TİEM 40 242b/8
- ül-ü:** "pay, hisse" *ülüsü* TİEM 40 35b/10
- yağ(ı)ş-ı:** "iyi, güzel" *yağışısıdır* MKT 239a/7
- yap-u:** "yapı, biça" *yapudur* BKT 595b/1, *yaplular* TİEM 40 284b/8
- yar-u:** "yarı" *yarı* TİEM 40 35b/11
- yaz-ı:** "yazı" *yazılarıdır* MKT 367b/10, *yazuyı* TİEM 40 287a/2
- yazu** bk. **yazı** MKT 419b/11
- yitür-ü:** "müessir, dokunaklı" *yitürü* TİEM 40 40a/6
- yi(i)n-i:** "hafif, yenlik" *yiyniler-iken* TİEM 40 90b/6
- yolu<yul-u** "fidye, can bedeli" *yolu virelerdi* BKT 265a/4, *yolu* TİEM 40 4b/9

3.2.11 -IcI/ -UcI

Bu ek Türkçede eskiden beri kullanılan çok işlek fiilden isim yapma eklerinden biridir. Bu ek Eski Türkçede -ı-ğcı, -i-gç, şekillerinde idi. Bu şekillerin ise fiilden isim yapma ekleri -ğ, -g ve -ğu, -gü ile isimden isim yapma eki -cı, -çi 'den meydana geldikleri anlaşılmaktadır. Bat Türkçesinde eklerin sonundaki ve başındaki ğ ve g düşmüş; böylece ek Eski Anadolu Türkçesine -uçu, -üçi şeklinde geçmiş, sonradan ç'nin sedalaşması ve yuvarlak vokalin düzleşmesi ile -ıcı, -ici şeklini almıştır. Son zamanlarda vokal uymuna bağlanarak bugünkü çok şekilli hale gelmiştir (Ergin; 2009, 191).

- acı(d)-ıcı :** "elem veren, acı veren" *acı(d)ıcı* MKT 390a/3
- al-ıcı:** "alan, can alıcı" *alıcıdur* MKT 295b/3
- alday-ıcı:** "hilekar" *aldayıcısıdur* TİEM 40 46a/2
- añ-ıcı:** "düşünen, öğüt kabül eden" *anıclara* TİEM 40 110a/6
- ardıca gel-ici:** "takip eden, bir işin peşine düşen" *ardıca gelici* TİEM 40 136b/8
- ar-ıcı:** "yorulmuş, yorgun, bitkin" *arıcı* TİEM 40 284a/9
- arıt(d)-ıcı :** "temizleyen, arıtan" *arıdıcı* MKT 255a/11
- arın-ıcı:** "temizlenen, arınan" *arınıcıları* MKT 25a/1
- azdur-ıcı:** "doğru yoldan çıkaran, saptıran" *azdurıcıdur* TİEM 40 184a/9
- ‘ayıblay-ıcı:** "ayıplayan, kusur arayan" *‘ayıblayıcı* MKT 417b/7
- ayır-ıcı:** "ayıran, hakkı batıldan ayıran" *ayırıcıdur* MKT 147a/6, *ayırıcılar* TİEM 40 278a/9
- azdır-ıcı:** "doğru yoldan çıkaran" *azdırıcı* BKT 499b/7, *azdurıcıları* MKT 208a/5
- bağışlay-ıcı:** "bağışlayan" *bağışlayıcı* BKT 49b/1, *bağışlayıcısı* MKT 22a/3, *bağışlayıcı* TİEM 40 215b/3
- bil-ici:** "bilen, bilgili" *bilicidir* MKT 95a/2, *biliciler* TİEM 40 113a/9
- besley-ici:** "besleyen, doyuran" *besleyicidir* MKT 1b/3
- buyur-ucu:** "emreden, buyuran" *buyurucudur* MKT 167a/4
- dilen-ci:** "dilenci, yoksul" *dilenciye* BKT 585b/5, *dilenciler* MKT 444b/2
- dön-ici:** "dönecek olan" *dönicilerdür* MKT 400a/8
- dönder-ici :** "çeviren, döndüren" *dönderici* MKT 173a/4
- döşey-ici:** "düzelten, düzgünleştirme" *döşeyiciler* TİEM 40 249a/11
- durgur-ucu:** "yerine getiren" *durguruculardan* MKT 180a/6
- dur-ıcı:** "duran, yerine getiren" *durıcıdur* MKT 417b/7
- dut-ucu:** "dutan, ele geçiren, yerine getiren" *dutucılar* MKT 414a/11
- düşür-üci:** "düşüren" *düşürücüdür* MKT 177b/2
- düşürücü** bk. **düşürücü** MKT 310b/4
- emzür-ici:** "süt-anne" *emzüricileri* TİEM 40 184a/3
- getür-üci:** "getiren, ortaya çıkaran" *getürücüdür* MKT 404b/10
- gider+ici:** "yok eden, uzaklaştıran" *gidericidir* MKT 231b/8
- girçekley+ici:** "doğrulayan, gerçeği ortaya çıkaran" *girçekleyiciolduğı*, MKT 11a/1
- gönder-ici:** "gönderen" *gönderici* MKT 311a/1
- gör-ici:** "farkına varan, gören" *göricidir* MKT 10b/10
- göster-ici:** "gösteren" *gösterici* MKT 204b/9
- id-ici:** "yapan, eden" *idicileri* MKT 24b/11

istey-ici: "dileyen, isteyen" *isteyici olduğu* MKT 206a/2
 işi-ici: "dinleyen, dinleyici" *işidicilerdür* MKT 79a/7
 işley-ici: "yapan, yerine getiren" *işleyicidir* MKT 27b/11
 kaç-ıcı : "yabanî" *kaçıcı* BKT 622b/7
 kağıy-ıcı: "öfkeli" *kağıyıcı* TİEM 40 78b/11
 kıl-ıcı: "yapan, yerine getiren" *kılıçlılardan* MKT 428a/4
 kıştır-ıcı : "çağırıcı" *kıştırıcı* BKT 571a/1
 kopar-ıcı: "sökken, yerinden çıkaran" *koparıcıdır* MKT 441a/2
 kork-ıcı: "korkan" *korkucılara* MKT 5b/7, *korkıcı-y-iken* TİEM 40 184b/5
 korkucu bk. *korkıcı* MKT 301a/4
 korkut(d)+ıcı: "korkan" *korkutıcıdır* MKT 121a/8
 korkuducı bk. *korkutucu* MKT 13a/7
 kur-ucu: "kuran, meydana getiren" *kurucusu* MKT 264b/2
 kurut(d)-ucu: "kurutan" *kurutucu* MKT 290b/6
 ol-ıcı: "olan" *olıcı* MKT 173a/4
 olucı bk. *olıcı* MKT 262b/3
 ört-üci: "herkesi kaplayan, saran" *örtücü* TİEM 40 284a/9
 şaklay-ıcı: "gözetliyici" *şaklayıcılar* 634a/3, *şaklayıcıdır* MKT 157b/6
 şakın-ıcı: "kötülükten korunan, sakınan, takva sahibi" *şakınıcıları-iken* TİEM 40 49a/6
 sev-ici: "seven" *sevici* MKT 84a/8
 şındır-ıcı: "bozan, kıran" *şındırıcıdır* MKT 448b/3
 şındırucı bk. *şındırıcı* MKT 444a/2
 şındurucu bk. *şındırıcı* MKT 429a/5
 şındurucu bk. *şındırıcı* MKT 304b/4
 sor-ucu : "soru soran" *sorucular* BKT 248a
 sü-ci: "içki, şarap" *sücide* BKT 122a/4
 sür-üci: "süren" *sürücü* MKT 380a/4
 tal-ıcı : "dalgıç" *talıcı* BKT 492b/2
 tap-ucu: "hizmet eden" *tapucusına* MKT 208b/11, *tapucular* TİEM 40 218b/11
 tart-ıcı: "çekip alan, çekip çıkaran" *tartıcılar* TİEM 40 279b/11
 tartış-ıcı: "münakaşa eden, tartışan" *tartışıcı* TİEM 40 215b/11
 tad-ıcı: "tadacak, duçar olacak, çekecek olan" *tadıcılaruz* TİEM 40 212b/1
 toğur-ıcı: "çocuğun doğurmasına sebep olan baba" *toğurucu ataya* TİEM 40 285a/9
 toğurmay-ıcı: "kısır" *toğurmayıcı* TİEM 40 249a/1
 unıd(t)-ıcı: "unutan, unutkan, ihmalkar" *unıdıcılardan* TİEM 40 174b/6

uyandır-uci: "uyandıran" *uyandırıcı* MKT 225a/3

üfür-ici: "üfüren, üfleyen" *üfüriciler* MKT 450b/7

vahysuz diy-ici: "vahye dayanmadan konuşan, kahin" *vahysuzdiyici* TİEM 40 271b/9

vir-ici: "veren" *viricidir* MKT 142a/8

yağdır-ıcı: "yağdıran" *yağdırıcıdur* MKT 440a/6

yalanlay-ıcı: "yalanlayan" *yanlayıcılaru* MKT 187a/11

yap-ıcı : "bina kuran, yapı ustası" *yapıcı* BKT 492b/2

yarad(t)-ıcı: "yaratma, halkeden" *yaradıcılaruz* TİEM 40 256a/6

yaz-ıcı : "yazıcı, katip" *yazıcılara* MKT 34a/1, *yazıcı* BKT 46b/5, *yazıcılar* TİEM 40 280b/8

yetiştir+ici: "yetiştiren, eriştiren" *yetiştirici* MKT 210b/10

yetiştirücü bk. **yetiştirücü** MKT 123a/9

yi-y-ici: "yiyen" *yiycilerdür* MKT 79b/2

3.2.12 -(X)k

Daha ziyade sıfat mahiyetinde isimler türeten fiilden isim yapma ekidir; -ğ / -g ile teşkil edilenlerden farkını tesbit etmek mümkün değildir. Ş. Tekin, ek için, " sonuna geldiği fiilin gösterdiği hareketin neticesini, daha çok pasif olarak ifade eder." (Eraslan; 2012, 106).

aç-uk: "açık, kapalı olmayan" *açuk* BKT 535b/1, *açukdur* MKT 82a/7, *açuğ-ıdı* TİEM 40 139b/10

art-uk: "fazla, daha çok" *artuğa* MKT 46b/3

artuğ bk. **artuk** MKT 25b/2 TİEM 40 98b/110

aru-k: "zayıf, semiz olmayan" *aruğ* BKT 253a/3, *arık* MKT 166b/2

aruğ: bkz. **arık** MKT 166a/8, TİEM 40 159a/4

ayru-k: "başka ümmet, Müslümanlıktan başka bir dine mensup olanlar" *ayruğ* BKT 134a/6, *ayruğümme* TİEM 40 283a/6

az-ık: "azık" *azıklar* MKT 21b/9

bêze-k: "süs" *bêzek* BKT 264b/6, *bezek* TİEM 40 233a/7

biti-k: "amel defteri, kitap" *bitik* BKT 300a/3

bize-k: bkz **bezek BKT 454a/1**

bül-ük: "bölük, topluluk, ümmet" *bölüklerden* BKT 267b/7, *bölüğü* MKT 100a/10, *bölüklerdür* TİEM 40 61a/4

buyru-k: " buyruk, emir, sınır" *buyruğıdur* BKT 602b/3, *buyruğıdur* MKT 25b/10

buyrık bk. **buyruk** BKT 191b/2, *buyruğı* TİEM 40 31b/7

- büyü-k:** "büyük" *büyük* BKT 483b/4, *büyük* TİEM 40 96b/1
- esrü-k:** "sarhoş" *esrükler* MKT 231b/8, *esrükolınurlar* TİEM 40 212b/8
- danış-ık:** "danışma" *danışık eyle* BKT 69b/6
- del-ik:** "delik" *deligidür* BKT 85b/3, *in delügin* TİEM 40 60b/11
- dile-k:** "dilek, istek" *dilegün* BKT 335b/5, *dilegidür* MKT 327a/8, *dilegünü* TİEM 40 149a/1
- dirne+k:** "meclis, topluluk, cemaat" *dirnek* TİEM 40 175b/6
- döşe-k:** "yatacak, istirahatedilecek, gezip dolaşılacak yer" *döşekdür* BKT 265a/5, *döşeklere* MKT 392a/5, *döşek* TİEM 40 273b/2
- dop-uk:** "topuk" *dopuklar* MKT 75a/4
- eksi-k:** "eksik, az" *eksiksa* BKT 46b/7, *eksük* MKT 256b/4, *eksük* TİEM 40 22a/8
- eksükbk. eksik** BKT 245b/4
- eri-k:** "erik" *erikdür* MKT 7a/3
- esrü-k:** "sarhoşluk" BKT 356a/3
- srik bk. esrük** BKT 84a/2
- gere-k:** "icabeder, gerekir" *gerek* TİEM 40 18b/3
- ğara-ğ:** "karanlık" *ğarağında* MKT 386a/2
- ğarış-ık:** "karışık" *ğarışık* BKT 253a/5, *ğarışıkdeşlerdür* TİEM 40 113a/9
- ğatı-ğ:** "katık" *ğatığdur* MKT 239b/3, *ğatığ* TİEM 40 162b/5
- kes-ik:** "parça" *kesiklerin* BKT 324a/2, *kesükyirde* TİEM 40 106a/6
- konu-ğ:** "konuk, misafir" *konuğları* MKT 382a/5, *konuğdur* BKT 242a/1, *konuğlarınun* TİEM 40 248b/9
- konığ bk. konuğ** BKT 241b/5
- oğuldu-k:** "filiz, sürgün" *oğulduğını* TİEM 40 245b/3
- şarmaş-uk:** "sarmaşık" *şarmaşuk* TİEM 40 122a/6
- şovu-ğ:** "soğuk" *şovuğdan* BKT 292a/6, *şovuğı* MKT 419b/3, *şovuğ* TİEM 40 271a/4
- ğan-uk:** "tanık, şahit" *ğanuğlardan* BKT 47a/3, *ğanuğsın* MKT 88a/11, *ğanuğ-iken* TİEM 40 243b/11
- ğanığ bk. ğanuğ** BKT 83b/7
- ğanış-ık:** "müşaveret, istişare" *ğanışık eylemekdür* TİEM 40 231b/7
- ğartış-ık:** "kavga, niza, mücadele" *ğartışığın* TİEM 40 105b/5
- uva-ğ:** "ufak, ufalanmış, çörçöp haline gelmiş" *uvağ* TİEM 40 219a/8
- uyan-ık:** "uyanık, uyumaya" *uyanık* BKT 314a/7
- uyan-uk:** "uyanık" *uyanukdur* MKT 204b/9, *uyanuklar* TİEM 40 139b/10
- yakış-ık:** "uygun, münasip" *yakışık eylemek* TİEM 40 40a/5

yara-k: "hazırlık, önlem, teçhizat, yük" *yaraqlarını* BKT 256b/3

yar-uk: "yarık, çatlak" *yarukları* BKT 559a/6, *yaruklar* TİEM 40 247a/7

yaşdu< yasta-k: "yastık" *yaşduklara* BKT 479a/6, *yaşduklara* MKT 165a/2, TİEM 40 255a/1

yaz-uk: "günah" *yazuqlarımıza* BKT 259b/4, *yazuqlar* MKT 9a/3, *yazuğ-ıla* TİEM 40 7a/5

yazık bk. **yazuk** BKT 415b/2

yo-k: "varınızdı, yok, mevcut değil" *yog-ımlı* BKT 213b/7, *yog-iken* MKT 319b/3, *yoğdur* TİEM 40 2a/1

yumşa-k: "yumşak, iyi, güzel" *yumşakdur* BKT 400b/1

yü-k: "hayvanın taşıdığı şey veya taşıyabildiği miktar" *yüklerini* MKT 167b/11, *yükünde* BKT 257a/2, *yükidür* TİEM 40 114b/11

yükse-k: "yüce, alı" *yüksek* BKT 361b/7, *yüksekler* TİEM 40 150b/1

yügrü-k: "çabuk yürüyen, hızlıgiden, yürük(at)" *yügrük* BKT 492a/3, *yügrükler* TİEM 40 216b/2

3.2.13 -GI/ -GU

Bu ek de Türkçede eskiden beri olarak kullanılan eklerden biridir umumiyetle yapma ifade eden fiillerden isim yapar ve bu isimler daha çok yapılanı, bazan yapanı, bazan yapma işini; hülâsa fiilin gösterdiği hareketle ilgili çeşitli nesneleri karşılarlar(Ergin; 2009, 189).

boğazla-ğu: "gırtlak, boğaz" *boğazlağuya* TİEM 40 256a/10

kay-ğu: "kaygı, tasa, endişe" *kayğuya* BKT 586b/7, *kaygusından* MKT 188b/9

kay-ğı: " kaygı" *kayğıdan* BKT 68b/2

sev-gü: "sevgi" *sevgüleri* BKT 120b/4, *sevgü* TİEM 40 266b/10

yay-ğı: "yaygı" *yayğıdur* BKT 292a/2

iç-ki: " içecek" *içkiler* BKT 290a/1

uy-ku: "uyku" *uykularından* BKT 314b/3, *uykuyu* TİEM 40 172b/9

uyuk bk. **uyku** BKT 567b/4

3.2.14 -(X)m

Nesne ismi yapan fiilden isim yapma eklerinin çok işlek olanlarından biridir. Ergin'e göre iş ifade etmek olup o işle ilgili, o işten doğan varlık, eşya, yer v. s. gibi çeşitli isimler de yapar(Ergin; 2009, 188).

Ş Tekin' göre ek, işin neticesinin bildirir(Eraslan; 2012,106.).

al-ım: "alacak, hak" *alım* TİEM 40 22a/8

bir-ım: "yardım, para veya malzeme yardımı" *birim* TİEM 40 143b/11

düg-üm: "düğüm" *düğümler* BKT 651b/6

ıldır-ım: "yıldırım, şimşek" *ıldırım* BKT 381b/3, *ıldırım* TİEM 40 3a/4,

ıldırım bk. **ıldırım** BKT 3b/7

kötrü-m: "sakat, kötrüm" *kötrümler* TİEM 40 94a/4

öl-üm: "ölüm" *ölüme* BKT 182b/3, *ölümden* MKT 394b/1, *ölüm* TİEM 40 41a/4

şalk-ım: "salkım" *şalkımlar* BKT 141a/1

uldir-ım: "yıldırım" *uldırımı* BKT 436b/2

yarım<yar-ım "yarım" *yarım* TİEM 40 216b/4

yıldır-ım : "yıldırım" BKT 240b/3, *yıldırımı* MKT 173a/5

3.2.15 -me

Seyrek olarak kullanılan ve soyut, somut isimler teşkil eden fiilden isim yapma ekidir (Erdal; 1991, 109).

düz+me: "uydurma, masal" *düzmesidür* BKT 635a/2

sür+me : "göze çekilen sürme" *sürme* BKT 378b/6

3.2.16 -mAk

Bu ek de –mak, -mek gibi işleklik sahası bütün fiil kök ve gövdelerini içine alan bir ektir. –mak, -mek 'in hareket isimleri yapmasına karşılık +ma, +me 'nin fonksiyonu iş isimleri yapmaktadır (Ergin; 2009, 185).

ar-mağ: "yorgunluk" *armağ* TİEM 40 208a/8

başluol-mağ: "yaralı olma, yaralanma" *başlu olmağ* TİEM 40 31b/11

ek-mek: "ekmek" *ekmekdür* MKT 7a/3

et-mek: "etmek" *etmek* BKT 252a/1

ışıt-mağ: "cehennem ateşi" *ışıtmağdan* BKT 341b/1

iç-mek: "içecek" *içmekler* BKT 493b/1

kurtıl-mağ: "kurtuluş" *kurtılmağ* TİEM 40 253a/8

uç-mağ-: "cennet" *uçmağlar* BKT 4b/4

yè-mek: "yemek, aş" *yemekden* BKT 121b/5, *yimeklerüñ* MKT 101b/8

3.2.17 -*mİş*

Bu ekin partisip eklerinden biridir. Bu ekin esas itibarıyla geçici isimler yaparmaktadır(*Ergin; 2009, 199*).

az-mış:"sapık, doğru yoldan çıkmış"*azmışlar*TİEM40 1b/5

öl-miş: "ölü"*ölmüşken* BKT 557b/6

yè-miş:"yemiş, yiyecek, meyve, bitki"*yemişî* BKT 400b/1, *yemişini*MKT 97b/8,
yemişlerden TİEM 40 3a/8

3.2.18 -*mar/ -mur*

Seyrek olarak kullanılan fiilden isim yapma ekidir. Ş. Tekin, ekin fiilin neticesinin bildirdiğini ve ek ünlüsünün asli olup olmadığı hususunda tereddüt bulunduğunu belirtir (Ş. TEKİN; 1976, 19).

ta+mar : "damar kırstamur"*tamarların*BKT 613a/4,*tamar*TİEM 40 247b/3

yağ+mur:"yağmur"*yağmurları* BKT 128a/4,*yağmurdan* MKT 66a/10, *yağmuru*TİEM
40 273a/8

3.2.19 -*mAz*

Aslında olumsuz geniş zaman sıfat-fiil eki olup nadir olarak kalıplaşarak olumsuz isim, çoğunlukla sıfatlar teşkil eder (Gabain; 1974, 121-124).

bil+mez:"aklı ermez, zavallı, anlayışsız"*bilmezbeynisüz* TİEM 40 22a/9

toğur+maz: "kısır"*toğurmaz* TİEM 40 144b/9

yara-maz: "değersiz, faydasız"*yaramazın* BKT 123b/5, *yaramazlar* MKT 86a/6

3.2.20 -(X)*n*

Seyrek olarak kullanılan ve sıfat mahiyetinde isimler de teşkil eden fiilden isim yapma ekidir.Ş. Tekin'in ifadesiyle fiilin neticesini bildiren gövdeler teşkil eder (Eraslan; 2012,107).

arķ-un: "hafif, gizli"*arķın* MKT 93b/10

arş-un: "bir uzunluk ölçüsü, arşın"*arşındur* BKT 612b/4, *arşındur* TİEM 40 271b/6

ek-in: "ekin, ürün, (mec.) kadın"*ekinde* BKT 352b/2, *ekinden* MKT 101a/4,
*ekinin*TİEM 40 230b/7

ik-in:"ekin"*ikinleri* MKT 22b/3

ķar-in:"karın"*ķarın* MKT 230a/4

ŗat-un:"karşılık vererek almak, satınalmak"*ŗatun aldılar*TİEM 40 7a/9

tüt-ün:"tütün" *tütünü* MKT 206a/6,(*d*)*ütün* TİEM 40 236a/4

uz-un:"uzun" *uzunlar* TİEM 40 247a/10

yak-ın:"yakın" *yakın* MKT 55a/1,*yakındur* BKT32b/6, *yakınında* TİEM 40 80a/5

yalın<yal-ın"çıplak" *yalının* BKT 627b/3,*yalın olmayasın* TİEM 40 152a/5

3.2.21 -(ü)*nç*

Aslında -n ve +ç 'den oluşan birleşik bir ektir. Bazı teşkillerde -n'-nin dönüşlülük eki olduğu açıktır(Erdal; 1991, 104).

öd-ünç: "borç, ödünç" *ödünç* TİEM 4049b/11

ök-ünc:"öc, intikam" *öküncaladı* TİEM 40241b/6

3.2.22 -r

Aslında geniş zaman sıfat-fiil eki olup nadir olarak kalıplaşarak isim, çoğunlukla sıfatlar teşkil eder (Ergin; 2009, 199).

kayna+r : " kaynar" BKT 536b/2

kö+r : "kör" *körler* BKT 141b/2

3.2.23 -sı/ -su

Bu ek Türçede eskiden beri görülen, fakat bir iki kelimedede bulunan, işlek olmayan bir ektir. Ergin 'e göre bu ekin -sıg, +sig, +suğ, +süg gibi bir ekten gelebilir. Fakat yas+su kelimesinin Eski Türkçede de bulunduğu nuntmamamk lazımdır (Ergin; 2009, 196).

yaş-su: "yatsı" *yaşsu* TİEM 40 169b/8

yaş-şı:"yassı" *yaşşı* MKT 31a/7, *yaşşı* BKT43b/4

3.2.24 -(X)*ş*

Fiilin neticesini bildiren soyut isimler teşkil eden fiilden isim yapma ekidir(Eraslan; 2012,108).

alkı-ş: "dua, medih, iltifat" *alkışları* TİEM 40 97b/5

çal-ış: "savaş, harp" *çalış* TİEM 40 13a/6

doğ-uş: "çarpmışma, savaş" *doğuşında* TİEM 40 32b/8

dut-uş: "yakalama" *dutuşı* BKT 573a/1

öd-iş:"tediye, borç, ödememecburiyeti" *ödişden* TİEM 40 270b/8

öle-ş: "ölü" *öleşiken* BKT 5a/6

şag-ış: "sayı, miktar" *şagışına* BKT 199b/4, *şagışını* TİEM 40 97a/10

şava-ş: "savaş" *savaşda* MKT 127a/1, *şavaş için* BKT 64b/3, *şavaşı* TİEM 40 30a/6

ülü-ş: "pay" *ülüşde* BKT 77b/4

yarad(t)ıl-ış: "yaratılma, yaratılış" *yaradılışdın* TİEM 40 212a/2

yar-ış: "müسابaka, yarış" *yarışlar* TİEM 40 258a/1

3.2.25 -(U)t

Soyut isimler teşkil eden fiilden isim yapma ekidir (*Gabain; 1974, 131*).

ayır-t: "ayırım, fark" *ayırd eylemediler* TİEM 40 46b/3

ög-üt: "öğüt, mev'ize" *ögüt* TİEM 40 73b/11

yan-ud: "karşılık (mükafat ve cezâ)" *yanudı* TİEM 40 45a/10

yit-üt: "yeter, kafimiktarda, hesabedilmiş" *yitüt* TİEM 40 279b/5

3.2.26 -z

Canlı olmayan ek, fail ismi ifadesi ile hareketin neticesinin bildiren isimler teşkil eder (Eraslan; 2012, 108).

gö-z: "göz" *göz açup yum* MKT 390a/6, *göz* BKT 44b/1, *göz aydın* TİEM 40 183b/10

sö-z: "söz, sohbet" *sözde* BKT 491a/3, *sözleri* TİEM 40 110b/11

yavu-z: "kötü" *yavuz* MKT 87b/9, *yavuz* BKT 268b/4, *yavuzı* TİEM 40 224b/3

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SIFATLAR

Sıfatlar "isimleri niteleme, belirtme, gösterme gibi çeşitli yönlerden niteleyen, sınırlayan kelime türü"olarak tanımlanır.(Korkmaz, 1992, s.132).Sıfatlar tek başlarına kullanıldıklarında birer isim görevindedirler. Bu isimler sıfat görevinin ancak kendilerinden sonra gelen bir ismi çeşitli yönlerden nitelemeleri, belirtmeleri veya göstermeleri vs. sonuncu kazanırlıdır.

İsimlerle sıfatlar arasında çok önemli bir fark yoktur. Aynı kelime bazen isim bazen de sıfat olarak kullanılabilir. Buna rağmen bu iki kelime türü arasında temel bir fark vardır. Muhaerrem Ergin bu temel farkı şöyle açıklamaktadır:"Her sıfat isim olarak kullanılmakta, fakat her isim sıfat olarak kullanılmamaktadır. Her ismin sıfat olarak kullanılmamasına sebep, bu iki isim çeşidi arasında bir fark bulunmasıdır. İsimler nesnelerin adı olarak çok cepheli bir ifadeye sahip olan kelimelerdir. Bir isim karşıladığı varlığın yalnız bir vasfını değil, birçok vasıflarını bir çok cephelerini ifade eder; her cephesi ile varlığın bütününe göz önünde canlandırır. sıfatlar ise, nesnelerin vasıflarının adı olarak, vasıf isimleri olarak tek cepheli bir ifadeye sahiptirler"(Ergin, 1990, s. 232).

Sıfatlar kendi içerisinde bazı alt gruplara ayrılır. Sıfat çeşitleri sıfatların isim halindeyken bulunduğu duruma göre ad alır. Sıfatların sınıflandırılmasında iki temel yol izlenmiştir. Bütün bilim adamları sıfatlar 1. Niteleme sıfatları 2. Belirtme sıfatları (İşaret, Soru ve Belirsizlik sıfatları.) olarak sınıflandırılmasında bir görüş birliği sağlamışken, belirtme sıfatları arasında değerlendirilen sayı sıfatlarının sıfat sınıfları arasında alınıp alınmaması noktasında iki gruba ayrılmışlardır. Bazı bilim adamlar sayı adlarını sayı sıfatları içerisinde değerlendirirken, diğer bir kısım bilim adamı ise, sayılar için ayrı bir başlık açarak sıfat olarak kullanılan sayı adlarını bu üst başlık altında değerlendirilmektedir. İki yolda da temelde bir ayrılık olmamasına karşılık biz de çalışmamızda sayıları ayrı bir başlık altında incelemeye ve sıfat olarak kullanılan sayı adlarını da bu başlık altında incelemeyi tercih ettik. (Bu iki farklı tercih konusundaki değişik görüşler sayılar başlığı altındaki bölümde ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir. Bkz.Sayılar)

Çalışımızda sıfatları:

1. Niteleme Sıfatları
2. Belirtme Sıfatları (İşaret Sıfatları, Soru Sıfatları Belirsizlik sıfatları) olmak üzere iki ana başlık altında incelenecektir.

4.1 Sıfat Türleri:

4.1.1 Niteleme Sıfatları:

Varlıkları biçim, renk, uzunluk, yapı, görünüş v.s. bakımından niteleyen sıfatlardır (Ergin; 2009, 247)

Batı Türkçesi Kur'an Tercümesinde kullanılan sıfat çeşitleri içerisinde en önemli kısmı niteleme sıfatları tutmaktadır. Batı Türkçesi Kur'an Tercümesinden niteleme sıfat olarak kullanılan isimler genelde renk isimleri, durum bildiren isimler, büyüklük-küçüklük, uzunluk-kısalık vs. bildiren isimler olmuştur. Üzerinde alıştığımız metinlerde geçen niteleme sıfatları ve onların kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

4.1.1.1 Soyut Kavram Bildiren İsimlerden Oluşan Niteleme Sıfatları:

acı: "tuzlu, acı"

dağı Tañrı Ta'ālā oldur kim qarışdurdı iki deñizi birisi hōş tatlıdur birisi acı tuzludur BKT 390b/7

biri tatlı şusızlığı giderür içmegi geñez ve birisi tuzlu acı ve her birinden tāze BKT 470a/3

indürür-biz? Eger biz dilesevüz kıldurdu anı dürlü acı. Niçün şükr eylemezsiz MKT 394b/8

tebdil eyledük anların bostānları yirine iki cennet ki anın yimegi acı nesne-y-idi, MKT 307a/8

dağı her birinden yirsiz tāze et ya'nī acı deñizdendağı çıkarursız ya'nī acı deñizden TİEM 40 207a/ 5,6

'acāyib (<Ar.): "acayip, tuhaf, şaşılacak şey"

ne kadar yatdılar şaanınur gökler gaybıdağı yerler gaybı göster işitdür Allāh'ın 'acāyib şan' atını yokdur gök ve yer ehline BKT 315b/7 çok ma'būdlar ma'būd mı eyledi bey 'acāyib nesnedür dediler BKT 489b/5

'aķilları yokdur, fikr eylemez delillerde. Eyit: Görünüz, fikr eyleñüz gökler olan nesneleri 'acāyib şun'ından dağı yirlerde olan MKT 152a/4

işitdür Tañrı Ta'ālānın 'acāyib şun'ını. yokdur gök ehline MKT 205b/9

‘**āciz** (<Ar.): "aciz, gücü yetmeyen, elinden bir şey gelmeyen"

Taḥrī Ta‘ālāki ḳādirdür, ḥālīḳdür, yücedür, münezzehdür, şerīk
olmaḳdan ‘**āciz** ki maḥlūḳdur MKT 270a/3

aḡır: "aḡır, yüklü"

‘avrātlardan oḡlanlardan daḡı**aḡır** yükler dartılmışlar altundan ve
gümişden BKT 50a/3

daḡı yiyinildür üstlerinden (7) **aḡır** buyruḳları daḡı ol ḳaydalar ki
üstlerine varıdı BKT 174a/7

Taḥrī Ta‘ālārahmeti ileyinde ḳaçan götürse **aḡır** bulutlar ki içi yağmur
tolu sürer-biz bulutları MKT 110a/1

daḡı ṭama‘ eylemek bilegören gişiye yağmur yaḡa diyüp daḡı
yaradur **aḡır** bulutları (6) gök-ile yir ortasında MKT 173a/5

bayıḳ biz bıraḡavuz üzerüne söz **aḡır** TİEM 40 275a/2

āḥir (<Ar.): "nihayet, son"

daḡı beni şālihler yētişdür daḡı baḡa yaḡşı ad ḳıl (5) **āḥir** gelen
ümmeṭler de beni ḡayrla yād eylesünler BKT 397b/5

bir ecel ki ‘ömr müddeti tamām olunca **āḥir** ‘ömürdür. Eyitdiler: Siz
degül+siz illā biz gibi ādem oḡlanı MKT 177b/4

ḳıl baḡa girçek dil **āḥir** ümmeṭlerde medh-i şenā bile. Zıkr eylesünler
dünyāda MKT 260b/4

eydürler-idi: İlāhi, **āḥir** zamān peygāmbarı ḡaḳḳı içün, bize arḡa virgil
TİEM 40 7b/3

‘**ālī** (<Ar.): "yüce, yüksek"

dīvārları saḳfları üstine düşmişdür, ḡarāb olmuşdur, ḳuyuları baṭṭāldur,
kimse şuyın içmez, yüce ‘**ālī** ḳaşırlar baṭṭāldur, kimse sākin yokdur.
MKT 235b/7

arī: "temiz, arı, güzel, helal, günahsız, saf"

anuḡ içinde selāmdur görmedin mi nice vurdı Taḡrımeşel kelimesin
ya‘ nīlā-ilāhe illāḡllah **arī**(6) temr aḡaç gibidür BKT 272b/5

Taḡrı Ta‘ālāyā ihlāş bile, arı i‘tikād-ıla. Eger kırtarsan bizi bu helāklıktan alur-menşükr eyleyicilerden MKT 145b/7
şuarı arıdııcı tā dirildevüz anuñ-ıla ölmüş ili daķışuvaravuz anuñ-ıla andan kim yarattuķ TİEM 40172b/11

arısuz: "temizsiz, arışız, güzel, helalsız, günahsız, saf"

anuñçün anlar añlar daķı meşeli sözüñarısuzarısuz ağaç gibidür kıparınıldı BKT 273a/1
īmān getürdiler bayıķ müşriklerdür arusuzyaķın gelmesünler Mescidi- 'liharāma'a TİEM 40 89b/3

‘azīm (<Ar.): "büyük, yüce"

ulu ‘azīm günāhdur daķı zināya yaķın gelmeñüz taķķıķ ol BKT 302a/5
bu süre āyelerindendür ‘azīm kitābuñ ola kim sen yā Muḡammed nefşünü helāk etmek isteyesin BKT 393a/7
deprenmesi ulu ‘azīm nesnedür ol günü gördükde mündehiş ‘aķlı gider her murzi‘a ‘avrāt ki sūt içirür MKT 231b/6
Taķķıķ biz ulu belā eyledük, ‘azīm muşibete uğratduķ Nūḡ kıvmini. MKT 240a/8
temellerinden ya‘nī ol köşķ kim Nemrūd yaptı ‘azīm yüksek eyitti gerek gökdegilerle çalışam TİEM 40 127a/8

bağlı: "bağlı"

nice tesbīḡeder gökler ehli ve yerler ehli daķıķuşlar daķıķan‘atlar bağlışaf şaf durup BKT 381a/4

bıkr, bikir (<<Ar. bıkr): "bakire"

Bıkr kelimesinin ifade ettiği körpeliğin ortası bakirlikten sonra ilk doğum yapan ve kocası olan kadın, tam güçlü, kuvvetli ve dinç, genel olarak kadınların ve hayvanların orta yaşlısı gibi manalarla açıklanmaktadır (Kalın; 2001, 193).

Bu kelimenin onunla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

benzer daķı vardır anlar içün uçmaķ arı çiftler bıkrhüriler daķı anlar BKT4b/6

anda çok yemişler dağı çok içmekler dağı yanlarında ola bikr hüriler
BKT 493b/1

vardur anlar-içün cennet içinde yāḥşı arı ‘avrātlar, bikr hūrī kızları.
MKT 4a/2

‘ibadet eyleyici ‘avrātlar oruç dutıcı ‘avrātlar er görmemiş ‘avrātlar
dağı bikr ‘avrātlar (4) iy anlar kim imān getürdiler TİEM 40 268a/3

boş: "boş"

ķavmi anda ölmüşler, yanmışlar ħurma ağacının aşlı gibi ki çürümiş, içi
yanmış, boş. (6) hiç görür misin anlardan bākī kalmış kimseMKT
419b/5

çevre: " çevre; taraf "

biz yaratduķimīn ħaremi ki Mekke'dür yesir olınūrħalk
çevreyanlarından BKT 433b/3

cānsuz (<Fr.+T.): "cansız, ruhsuz"

bu cānsuzşuretleri nedür ki siz anlara ‘ibadet eyler biz dēdi eyitdiler
BKT 350b/2

Eyitdi atasına dağı ķavmine: Bu timsāller nedür? (5) Şüretlerdür cānsuz
ki siz aŗa ‘ibādeteylersiz. MKT 228a/5

dāyim (<Ar.): "sürekli, devamlı, kalıcı"

Sınırsız, uzun dehr, daim kadīm, ezeli bölünmeyen zaman manalarını ifade eden bir
kelimedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

andan dağı anlariçün (4) dāyim ‘azāb vardur uğru er kişinüğ ve uğru
‘avrātlaruğ kesinüğ elleriğ BKT112b/4

Anlar-içün dāyim ‘azāb vardur. Uğurlıķ, ħarāmılıķ eyleyen er
gişilerüğ dağı uğurlıķ eyleyen ‘avrātlaruğ kesinüğ ikisinden ellerini
MKT 78b/11

delü: "deli"

ay, bayık biz koyıcılar mıvuz Tañrılarumuzu, delü şā' ir içün? TİEM 40 212b/3

Dağı olman ancılaym kim girü çözdü egirdüğün ya' nî bir delü avrat var ıdı, egirdüğün girü çözer idi TİEM 40 131a/5

diri: "canlı, diri"

Ol yahşı diri saña yitişdi ni' metler içinde (6) Tañrı rāzılığından dāyim ta' zīm bile MKT 420a/5

aña ehlini bağısladuk gibi dağı ki oğlanları diri zürriyetlerinden virildi yā anlar gibi MKT 229b/11

Tāķorkıda anı kim oldı diri ya' nî diri göñüllü dağı vācīb ola huccat, kāfırlar üzere TİEM 40 211a/8

doğru: "doğru, gerçek, hak"

güç yokdur içinde taḥķik bellü oldı doğru yol azğunlıktan pes kim kāfir olsa BKT 41b/5

aña eyit ki hiçsenden meyl var mıdur küfürden arınmağadağısaña ben doğru yol göstereyim Tañrı'nıñ ma' rifetine tā ki 630b/2BKT rızķ viriciler ḡayırlusıdur. Taḥķik sen anları da' vet eylersin doğru yola MKT 242a/10

ki doğru yol budur. Taḥķik şeytān azdurdı sizden MKT 318b/5 dağıTañrıtoğru yol gösterür aña kim diler doğru yol dapa belki şandunuz mı kim giresiz 15b/11TİEM 40

pes şaķınsunlar Tañrı'dan; dağı eytsünler söz, doğru söz TİEM 40 35b/8

dürlü: "türlü, çeşit, nevi, cins"

dağı anlara vērile dürlüni' metler biri birine beñzerdağı vardur anlariçün uçmaķ arı çiftler bıkır ḡüriler dağı anlar BKT 4b/6

ol kişiler kim ķorķarlar Tañrıdan Çalab'ları ķatında vardur anlariçün uçmaķlar aķar aģaĉlar altında nice dürlü ırmaķlar ebedi ķalurlar anda BKT50a/6

rızķ eyle, naşib eyle (3) dürlü yimişlerden olam şükr eyleyeler MKT 180a/3

istihzā 'eyleyüp masharalığa alurlardı. görmezler mi yirlere nice dürlü
otlar bitirdük MKT 257b/6
pes çıkardukanuñ-ıla yimişler, dürlü renkleri TIEM 40 207b/9

eksük: "eksik, az"

naşiblerin 'azābdan eksüktaḥkīk biz vërdük Mūsā'yā Tevrat'ı BKT
245b/4
kızlıklar bile, қаһт olmaq bile, yağmur bile şuolmaduğı-çün,
yimişler eksük bile MKT 115b/1
eyeldür eksük ölçicilere şinigi anlar kim kaçan ölçüp aldılar şinik ile
ādamılardan tama' alurlar TIEM 282a/2

eyü: "iyi, güzel"

īmān getürdiler daḥı işlediler eyü işleri taḥkīk anlaradur uçmaqlar aḳar
altından ırmaqlar BKT4b/4
eyüşınmaḳtaḥkīkTaḥrı Ta'ālāher nesneyi işidicidür bilicidür
taḥkīkTaḥrı Ta'ālāBKT 184a/6
eyü söz daḳı suç geçürmek, yigrekdür şadaḳadan kim TIEM 40 20b/8
iḳrār eylediler yazuqlarına, qarışdurdılar, eyü 'ameli, daḳı ayruḳ
yavuzı TIEM 40 95a/1

ḡāfil (<Ar.): "gafil, habersiz, gerçeği görmeyen, farkında olmayan"

şular andan daḥı ol taşlaruñ nicesi düşer yüce taḡlardan pāre pāre olur
Taḥrı Ta'ālā ḳorḳusından Taḥrı Ta'ālā ḡāfildegildür BKT 11a/4
'azābuñ ḳatraḡına ki cehennem 'azābidür daḥı degüldür Taḥrı Ta'ālā
ḡāfilsiz işlegen işlerden şunlar BKT 13a/2
Taḥrı Ta'ālā ḡāfil degüldür siz işledüñüz işlerden. Tama' mı eylersiz
anlar īmān getürmege sizüñ bile? MKT 8a/11
barça ḥalka ḥisāb virilür. Şanmañuz ki Taḥrı Ta'ālā ḡāfildür MKT
180a/8
istersiz anı ya' nī yolu egri siz ṭanuḳla iken daḳı degül Taḥrı ḡāfilandan
kim işlersiz TIEM 40 28b/8

gizlü: "gizli, saklı, kapalı, bilinmeyen"

anların gizlü işlerini âşkâra êtdüklerini dağı dağı Tağrı Ta‘âlâ bilicidür ğayblarını BKT 206b/5

pes Tağrı Ta‘âlâ bilür gizlü sırları sırdan ğafiler dağı Tağrı Ta‘âlâ birdür andan özge Tağrıyoğdur anuğ BKT 334a/7

incü beğdeşleri gibi gizlüyanud vermek için ağı kim oldılar işlerler TİEM 40 255a/11

gey: "çok"

dağı eyledük sağı anlar kâfir olurlar (5) gey rahmet kılıcıya eyit oldur Çalab'um yoğdur BKT 266b/5

Tağrı ni‘metlerini şaymayasız bayak âdemi zılm eyleyicidür gey nâ sipasdur BKT 274a/1

görlü: "güzel, iyi"

ağı görlü rızğ cennetde ey peygamber ‘avrâtları siz özge ‘avrâtlar gibi degül siz BKT 454b/1

benüm kaşrum içine bir görlü biti bırağıldı ki ol Süleymândandur BKT 407a/4

Pes katlanmağdur ya‘nî işüm görlü. TİEM 40 111b/2

dağı bitirdük anuğ içinde her dürlüden görlü görür eylemek için TİEM 40 247a/8

ğōş: "hoş, iyi, güzel"

dağı Tağrı Ta‘âlâ oldur kim ğarışdurdı iki denizi birisi ğōşatludur birisi acı tuzludur BKT 390b/7

bayık şorınılasız ol ğün dinlenmekden ya‘nî dünyede ğōş ‘ayş geçürmekden TİEM 40 288b/5

dağı yüridiler ya‘nî gemiler, onların ıla bile, ğōş yıl ile. Dağı sevindiler anuğıla TİEM 40 98b/2

velikin ummasağı Tağrı'dan imdi olunca bunlara ğōş söz söyle pes eyit anlara söz ğeğez 134b/3 TİEM 40

igen: "çok, pek çok"

ķansı ķatı ‘āşīdür Tańrı Ta‘ālā buyruğına inen ‘āşılık andan sonra biz bilür biz BKT 331b/6

aķ ve kıızıl dürlü dürlü reŋglüler dağı inen ķara reŋglüler ādemīlerden dağı BKT 471b/6

igen: "çok, fazla"

ol gün kim tura Cebrāyīl yā bir igen ulu firişte dağı firışteler dizilmiş TİEM 40 279b/6

ķara: "kara, siyah"

anuđ üstinde olanı yarılmış ķara toprak (3) yā Muħammed sen şanūr mısın ki BKT 313a/2

dağı gölgeler içinde ķara tütünden şovuk degüldağı menf^e eti dağıyok anlar andan öŋdindünyāda BKT 578a/7

a‘ rāf ki sūrdur gişiler vardur bilürler her gişi ‘alāmetleri-y-ile yüz ķara yüzi aķ olmak bile nidā eyleyeler MKT 108b/9

aķ ķara kiçi ulu gice gündüz yapar hattā ķarağılık olur nūr-ılan. Taħķik anuđ gibi olmakda deliller var MKT 172a/7

dağı yin dağıiçün tā bellü ola size aķ iplik ķara plikden, irt e vaķtından TİEM 40 14a/2

dürlü dürlü renkli ya‘nīaķ bal ķara bal şaru bal yaşıl bal anuğ içinde dermāndur TİEM 40 129b/5

ķatı: "çok, fazla"

ķatı şarp ‘azāb yā boğazla(ya)yın anı yā baņa bir ulu hüccetile gele dedi BKT 406a/7

ol muħkem kuvvetlüdür ķatı ‘azābludur taħķik biz veribidük Mūsā'yı bizüm āyelerimizle BKT 507a/3

şağır, dilsüz, gözsüz, kör oldı<Ar. Anlar ķayıtmazlar, haķķı izdemezler. Yā ol ķatı yağmura beņzer münāfıklar ĥālī gökden iner MKT 3a/8

Taḡrı Ta'ālāya ki beyān eylesün bize, ol şıḡır levni nedür. Mūsā eyitdi ki Taḡrı Ta'āla eydür ol şıḡır levni şarudur kati cemī' eczāsı bile MKT 7b/11

kıymetlü (<Ar.+T.): "kıymetli, değerli"

daḡı kıymetlü otlardan daḡı yılkılardan deve koyun sığır gibi daḡı ekinlerden ol sevinmegidür dünyā dirliginüñ BKT 50a/4
altundan gümüşden daḡı kıymetlü atlardan, daḡı davarlardan koyun gibi şıḡır gibi özgesi gibi, daḡı atlardan MKT 35b/11

kızıl: "kıızıl, kırmızı"

aḡ ve kızıl dürlü dürlü renklüler daḡı inen ḡara renklüler ādemilerden daḡı BKT 471b/6
Taḡrı'ñuzunyalanlarsuz yā ins cin ḡaḡan ki gökler yarıla kızıl gül gibi ola BKT 575a/5
ḡıḡardıḡ ol şu-y-ıla, bitürdük yimişleri ki levnleri cinsleri miḡtelif dürlü dürlü, şarı, yaşıl, kızıl (8) daḡı ḡaḡlardan ḡāḡları yollan miḡtelif aḡ, kızıl kıtlıkda, za'īflıkda levnler muḡtelif MKT 313a/7
bezegi içinde ya'nī yüz ḡatırla kim eyeri kızıl altundan idi daḡıbiñ ḡişi ancılayın TİEM 40 187b/1

kuru: "kuru, ḡorak, ölü"

yaşları ve yēdi kuru başlar daḡı ey ulular fetvā ve ta'bir eylenüz benüm düşümi BKT 253a/4
ikinci delildür kıyamete daḡı görürsin yēri kuru ve yābis ḡaḡan üstine şu indürsevüz deprenür artar BKT 356b/5
üzüm aḡaçlarından yimekler idinürsüz, içmeg-içündür. yaḡşı rızḡ idinürsüz kuru üzüm, kuru ḡurma bekmez sirke gibi MKT 189b/3
Daḡı bayık yarattıḡādāmı, kuru balḡıḡdan kim ḡara balḡıḡdandur sūra tlanmış yā dökilmiş yā yiyimiş TİEM 40 124a/9
daḡı rüzī ḡörklü ya'nī bekmez, kuruüzüm gibi. “Bayık şunun içinde nişāndur, bir ḡavma kim anlarlar TİEM 40 129b/2

sa' âdet (<A.): "mutluluk, şaadet, kurtuluş"

Tahkîk dünyâda zafer, âhiretde sa'âdet müttakîler içündür ki küfri,
ma' şiyeti terk itdiler. MKT 157a/3

şag: "sağ"

görsen anları uyanıkşanürduñ anlar uyuklariken dahı dönderürbiz
anları şagyanlarına 314a/7 BKT

ol gün ki aşşı eylemeye māl ne dahı oğıl ve kızillā ol kimse ki gele
Allāhḥazretine aru şaggönül bile 397b/7 BKT

Eger mütevaḳkā aşḥāb-ı yemīnden olsa ki kitābları şag kıla virilür
MKT 395a/10

pes ol vaḳt kim geldi aña kığrınıldı(8)derenüñşagdınyanından
bereketlü yirde 185a/7 TİEM 40

biribirine selām virmek işideler daḳışagyan işleri nedür şagyan.
255b/1 TİEM 40

şol: "sol, taraf"

ola kim dünyâda âhiret ḥayrına yitişesiz. şol gişi ki kāfir oldılar Eger
anlaruñ olsa (8) yirde olan barçası anlar gibi dahı artuḳ MKT 78b/7
ol gişiler ki kitābları (11) şol kıla virilür aşḥāb-ı şimāl kimlerdür?
MKT 393b/11

anlaruñdur ol kim dilerler Çalabı'ları ḳatındaşol, yanuddur eylük
eyleyenlerim TİEM 40 219b/11

daḳı ammā ol kim virinildi bitiş şol eline, eyide iy keşki ben
'virinilmemiş missem bitümiTİEM 40 271b/3

şon: "son"

burun gelmişileridi pes gör nice oldı (4) şon işi zālimlerüñ anlaruñ
nicesi imān getürür aña BKT 222b/4

nice oldı şon işi zālimlerüñ andan şonra çok peygamberleri BKT 227

ṭatlu: "tatlı"

daḳı şuvarduḳ size ṭatlu şu TİEM 40 278b/5

gezdürünilür anlar şağrak, aḳar ırmaḳdan aḳ ṭatlu içicilere TİEM 40
212b/7

tiz: "tez"

anunġatında ħisābını tamām degürür özine Taġrı Ta‘ālā
tiz ħisābēdicidür yāqaranulıġa benzer ki BKT 380b/7

daġı Allāh şekür (3) ħālimdür tiz iġāb eylemez bilicidür ġaybı ve
aşġāreleri ġālībdür emrine ħikmetler issidür BKT 601b/3

Çalabuġuz issidür gineya‘ nī tiz azāb eylemez. TİEM 40 68b/4

Pes kāfir oldılar aġa ya‘ nī Qur‘ān'a pes tiz hileler daġı bayıġ²geçdi sözümüz,
ġullarumuza viribinilmişler TİEM 40 215a/1

tolu: " dolu"

daġı emcegi şaġlanmış ‘avrātlar yaşıdaşlar daġıġadaġ tolu işitmeyeler
anunġ içinde batıl söz bitürür TİEM 40 279b/4

ħaġ söyledi, didiler. Ol şıġıriderisi tolu altına şatun aldılar, yaġın
olmadılar işlemege. MKT 8a/5

ġurtarduġ Nūġ'ı bilesince olan mü‘minler daġı tolu gemi içinde. MKT
261b/4

Pes ġurtarduġ anı, daġı anları kim anunġ ıladur, tolu gemide.

Andan, ġark eyledük şorara TİEM 40 176b/10

Daġı nışāndur anlarıġ Bayıġ biz yükletdük atalarını tolu gemiye yā‘ nī
Nūġ gemisi gibi TİEM 40 210a/11

ulu: "ulu, yüce, büyük, yüksek"

ve daġı gözleri üstine ġapaġ vardur ve ġaġġı görmezler daġı anlaradur
ulu azāb BKT 2b/4

İşidüġüz, Taġġıġ kāfirlere ulu ‘azāb vardur yürekler acıdıġı. MKT
11b/8

ol anunġ gibi olmaġda ulu muşibet var-ıdı size Taġrı Ta‘ālādan. MKT
6a/3

Çalabı'sı nışānlarından ulu. ġaber virüġ Lat'dan daġı Uza'dan ya‘ nī Lat
Saġıf ġabilesi TİEM 40 251a/7

yaman: "kötü"

Allāh yolına yaman nesnelere ġaşd eyleyüp nafaġa eylemeġüz o
nesneyi ki MKT 31b/8

bize senden yaman fâl geldi senünileolanlardan dağı MKT 268b/9
 kavminden size katı yaman azāb ederlerdi öldürürlerdi oğlanlarıñuzı
 diri koyarlardı tapu eylemegiçün ‘ avrātlarıñuzı BKT 7b/4
 Zıkr eyleñüz ol vaqtı ki sizi kırtarduk Fir‘avn kavminden size
katıyaman (2)‘ azāb MKT 6a/1

yaluñuz: "tek başına, yalnız"

kañsunuñbuyruğın işidicek bilmeyen ve bir kişı dağı yaluñuz birkıulı
 olsa beraber olurlar mı? BKT 499a/5

yāvlak: "çok, pek, gaye"

tutadıñuzya‘ nī bağıllık eyleyedüñüzħarc eylemek kırkusundan dağı
 oldı ādamı yāvlak bağıldağıbayık virdük TİEM 40 138a/10
 dağı eger yuķanurısaña yavuz pes nevmit olıcıdur ya‘ nīrahmetten
yāvlak nevmit olıcı TİEM 40 229a/6

yavuz: "kötü"

dağı evdürmek ister senden yavuz ya‘ nī‘ azāb eyü işden ilerü
 ya‘ nīrahmetdağıbayık geçdi anlardan ilerü ‘ azāb lar BKT 263a/1
 taħķık ol kişiler ki katı yavuz buhtān söz getürdiler sizden bir cema‘ at
 anı size şer şanmañuz BKT 376a/4
 ki siz mü‘min, müsülmān olmañuz. Eyitdiler: Biz ister-biz ki andan mı
yavuz yüreklerümüz muṭma‘ın MKT 87b/9
 Tamu odı ! gireler ana. pes yavuz döşekdür . TİEM 40 217a/5
 gümen eyleyiciler Tağrı'ya yavuz gümen anlarıñ üzere yavuz
 yörenicisi dağıkağıdı Tağrı anlara TİEM 40 243b/9

zālim (<A.): "zalım, zulm eden, haksızlık yapan"

taħķıkTağrı Ta‘ ālāhidāyet vërmez zālim kavümlerden görürsin ol
 kişileri ki yüreklerinde BKT 115b/5
 dağı eger unutdursa seni şeytān pes oturma bildükden sonra (3) zālim
 kavimler bile dağı taķvā üstine olanlar üstine olmaz anlar ħisābı BKT
 136a/3
 ħasāret eylediler nefslerini anlar imān getürmezler. Ol günde ki zālim
 gişı kolıñ ısrırsa, dişlese iki ilini ħasretinden eydür ki MKT 254a/1

zerre (<A.): "ağırınca"

Taḥrī Ta'ālā zulm eylemez kimseye zerre ağırınca (5) eger zerre ağırınca ḥasenāt olsa Taḥrī Ta'ālā artur anı BKT 83b/4

Taḥkīk Allāh zulm eylemez zerre ağırınca. Eger zerre ağırınca ḥasenāt olsa Taḥrī Ta'ālā arturur anı MKT 59a/2

İraḳ olmaz andan zerre kadarı, göklerde ne dağı yirde; ne dağı giçirek² andan ne dakı uluraḳ TİEM 40 203b/1

4.2 Belirtme Sıfatları:

Belirtme sıfatı isimleri işaret, soru, belirsizlik ve sayı bakımından belirten sıfatlardır (Korkmaz; 1992, 23).

4.2.1 İşaret Sıfatları:

Somut ve soyut varlıkları türlü nesne ve kavramları yer. zaman ve tasavvurda uzaklığına göre belirten, işaretleyen sıfatlar işaret sıfatları olarak adlandırılır (Korkmaz; 1992, 91).

Bu sıfatlar aslında birer zamirdir. Bu zamirler başka bir ismin önünde işaret belirtme göreviyle kullanıldıklarında işaret sıfatı olarak anılır<Ar. "Türkçede sıfatlar hiçbir işletme eki almadıkları için işaret sıfatı olarak işaret zamirlerinin yalnız teklikşekilleri kullanılır (Ergin; 1990, 253).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde kullanılan işaret sıfatları **bu, şu, o, ol, şol** ve **aşağa, iç**'tir.

4.2.1.1 bu: "bu"

ne oldu bu kitāba ki ḳoymaz kiçi günāhı ne daḡı ulu günāhı BKT 318b/7

bu aḥruf Ḳur'ānāyetlerindendür ve beyānēdici 'aẓim kitābāyetlerindendür doḡru yoldur daḡı beṣaretdür BKT 404b/2

biz indürgen kitāba bizüm ḳulumuz ki Muḥammed resūlu' llāhdur. getürünüz bir süre bu Ḳur'ān gibi, du'ā eyleünüz MKT 3b/7

andan sonra iḳrār eyledünüz, siz ṭanuk olduğunuz bu hükme MKT9a/11 oturduğu evden çıkarmayalar; lakin bu āyet mensūḥ oldu. TİEM 40 18b/3

4.2.1.2 Şol, Şu: "şu"

Tağrı Ta‘ālā qorqusun örtünmek yəgrekdür (6) şol ayetlerindendür
 TağrıTa‘ālā'nun ol kim fikr eyleler BKT 154b/6
 enAllāhu'r-raḥmān şol kitābāyetleridür daḡı ol kim indürildi
 saḡaBKT261b/7
 daḡı şol imān getürenlerdür. Tağrı Ta‘ālāmü'minlerün mu‘inidür
 MKT 41a/1
şol yalavaçlar, artırdıq bir nicelerini TİEM 40 19b/4
 nefslər daḡı lezzet dutar gözler daḡı siz anuḡ içinde ebed qalıcısız
 daḡı şol uçmaq ol kim virinildünüz anı TİEM 40 235a/7

4.2.1.3 o, ol: "o"

o cennetdür ki mīrāşētdünüz anı ‘ameliñüz sebeble vardır anda
 sizün için BKT 532b/6
 aḡa yapışmasun illā arınmış kişiler inmişdür o Qur‘ān‘ālemler
 Tağrısından BKT 579b/6
 Allāh yolına yaman nesnelere qaşd eyleyüp nafaqa eylemeñüz o
 nesneyi ki MKT 31b/8
 hidāyet vir bize doḡrı yola, imān, tā‘at üstine şābit eyle. ol doḡrı yol
 ki nebīlere şālihlere naşib eyledün MKT 1b/5
 azdurur ol meşel bile çok gişileri, hidāyet virür ol meşel bile çok
 gişilere MKT 4a/6
 daḡı getirinildi anlara ol rızq, birbirine beñdeş. TİEM 40 3b/2
 pes tayındurdu ol ikiye uçmaqdan pes çıkardı ol ikiye andan kim
 oldılardı anuḡ içinde TİEM 40 4a/7
 qalular hīç çıkmazlar daḡı ol kişiler ki BKT 12a/3
 İbrāhīm'i dünyāda daḡı ol āḡiretde muḡarreblerdendür BKT19b/2
 ‘azābı i‘tibār olmaḡ- için ol zamānda olan qavme MKT 7b/5
 Maḡrūr eyledi anları dīnlerinde ol yalan ki söylediler. MKT36b/11
 bugün andan örtürü kim küfr eylerdünz ol gün mühr uravuz TİEM 40
 211a/4

4.2.1.4 aşağı: "aşağı"

cehennemün aşağı dibindedür dağı tapmazlar özlerini ‘azābdan
kurtarıcı likin tevbe eden kişiler BKT 100b/3

Tahkik münafıklar cehennem odunun aşağı dibinde olurlar MKT
70b/3

4.2.1.5 iç: "iç"

pes uruldu anlar ortasında bir divar ki anın kapısı var iç yüzinde
rahmet var ve dışarası BKT582a/5

her dırnağı olan nesneyi şğırdan koyından haram eyledük anlara iç
yağını MKT 102b/3

4.2.2 Soru Sıfatları:

soru sıfatları, varlık ve nesneleri soru yoluyla belirten sıfatlardır. Sıfatın işlevi, adın önüne getirilen kaç, kaçar, kaçını, hangi, ne, nasıl nerdeki gibi soru sözleri ile karşılanır (Korkmaz; 2009, 393).

4.2.2.1 kankı, kankı : "hangi"

TaıTa‘ālā'nındur gün doğduğı yer gün batduğı yer dağı pes
kankıya yüz çevürseñüzTaı Ta‘ālāol yerde hazırdu tahkikTaı
Ta‘ālāğın rahmetlüdür BKT 17b/2

dağı gösterür size nişānlarını pes kankınişānlarına Taı'nun inkār
eylersiz? TiEM 40 226a/9

pes rast eyledi seni ya‘nī orū yürir eyledi.kankı sūrat içinde kim diledi,
kondurdu seni TiEM 40 281b/7

4.2.2.2 ne: "ne, nasıl, hangi"

"Nesnenin ne olduğunu soran bir soru sıfatıdır. Aslında eşyasoru zamiri olan ne, ismin önüne gelince onun ne olduğunun belirtmek için kullanılan soru sıfat vazifesini görür." (Ergin; 1990, 240).

anı cehennem givireceğın ne bildürdi sağı ne nesnedür hiç nesne
kalmaz yandurmayınca.621b/7 BKT

hiç nefis ne nesne kazan-acacağın tağıla (3) dağı bilmez hiç nefis kaysı
yerde öleceğın Taı Ta‘ālā 446a/2 BKT

dağı anlar neyaḥşı yoldaşdur ol kerem TaḡrıTa'ālā'dandur yētişür
 TaḡrıTa'ālā'nuḡBKT 88a/1
 yatupuyuklarken yā gündüzün gelse ma'ışete meşgūlken nenesneyi
 ta'cīl iderler yamangişiler? MKT 148a/5
 ol dürüst işlūdūr, bilürdür işleri. Eyit ne nesne uluraḡdurTİEM 40
 59b/10

4.2.2.3 nice: "nasıl, ne şekilde, ne kadar"

Bu, nesnenin miktarını soran bir sıfattır. Eskiden ve bugün Azeri sahasında kaç ve hangi manaları ile kullanılan bir soru sıfatı olarak görünür. Nice kelimesi ne zamire ve çe eşitlik ekinden ortaya çıkmıştır (Ergin; 2009, 253-254).

Yā īmān getüren gişiler! Şormaḡuz nice nesneleri ki Eger āşikāre
 olsa. Size hoş gelmez MKT 86a/8
 Şordı nice ḡavm sizden öfidin, (11) andan şonra şabāḡda aḡa kāfir
 oldılar MKT 86a /10
nice günler ki şayılmışdur pes her kim ki sizden ol günlerde ḡasta olsa
 BKT 27a/7
 Telaḡki eyledi Ādem, öḡrendi, du'ā eyledi Taḡrı Ta'ālā'ya nice
 kelimeler bile tevbe eyledi MKT 5a/6

4.2.3 Belirsizlik Sıfatları:

Bu sıfatlar kişi ve nesnelerin dış niteliklerini, sayı ve miktarlarını belirsiz-
 kabataslak- bir şekilde bildirir. Bu sıfatlar aslında birer belirsizlik zamiri olup, bir ismin
 önünde sıfat görevi almışlardır.

Batı Türkçesi Kur'anTerümelerinde **ba'zı, bir, kamu, her, her bir, nice, neçe, bir nice, cümle, fulān, hep, hiç** ve **özge** kelimeleri belirsizlik sıfat olarak kullanılmıştır.

4.2.3.1 ba'zı (<Ar.): "bazı"

ba'zı gişiler eydürler biz Taḡrı Ta'ālāya īmān getür-ür-üz dirler
 kıyāmet günine īmān getürdük MKT 2b/5
 kim siz anuḡ ḡazretine dursaḡuz gerek dağı (5) ba'zı kişileruḡ sözüḡi
 beḡenürsüz yā Muḡammed BKT 31a/4
 Eger indür-se-y-idü-k Ḳur'ān'ı ba'zı 'acemler lūḡati üstine MKT
 264a/7

ba'zı kişiler eydürler yā rabbenā vēr bize dünyāda yokdur BKT 30b/6

4.2.3.2 bir: "bir, herhangi"

Bir sayı ismi, nesnenin bir tane olduğunu göstermek için asıl sayı sıfat olarak kullanıldığı gibi nesneyi belirsiz olarak ifade etmek için de kullanılır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde onunla ilgili örnekler aşağıdadır:

ben den dēdi daḥı dadması anı ol ben dēndür dēdi illā ol kimse ki bir
 avuç avuçlayup eli bile içse pes içdiler BKT 40a/3
 ol durmuş namāz kılurken mihrābda Taḥrı Ta'ālā muştılar saḥa bir oḡlan
 ki adı Yahyā'dur girçekleyicidür BKT 53b/3
 Yalanladuḡuz, bir t̄ayıfeyi öldürdūḡuz. Eyitdiler: Yüreklerümüz ḡılāf
 içinde yapılmışdur MKT 10a/1
bir nefis bir nefsdēn bir nesneyi ki anuḡ bile ḡalāş eyleye. Nefsdēn
 fidā daḥı ḡabūl olmaz MKT 13b/4
 anuḡdur doḡşan toḡuz dişi ḡoyun, daḡı benümdür dişi ḡoyun bir.
 TİEM 40 216a/2
 herḡiz şabr eylemeyevüz bir ta'ām üzere pes dile bizüm için
 Çalabuḡdan TİEM 40 5b/3

4.2.3.3 bir nice: "bir kısım, kimi, bazı"

bir nicemiz bir nice üzere. ancılayn beyān eyler Taḥrı size āyetleri.
 TİEM 40 169b/10
 ol Tanru'dur yaradıcı ayırıcı yaratmaḡda bir nice halkı bir nicedēn şurat
 eyleyici TİEM 40 261b/11
 Niçün te'ḡır eylemedün bizi bir nice müddet 'ömr bile MKT 62b/9

4.2.3.4 fülān, filān (<Ar.): "filanca, her"

Arapçadan geçmiş olan bu kelime, mikdar bildiren bir belirsizlik sıfatı olarak da kullanılabilir.

ḡaḡke ben peyḡamber ile doḡru yol dutaydum dēye yāḡaḡke
 ben (4) filān kiḡiye dost ēdinmeyeydim dēye BKT 388b/4
 Yā benüm helāk olmaḡum! Kāḡke men fülān ḡiḡi dost
 idinmeye-y- idüm MKT 254a/4

4.2.3.5 cümle (<Ar.): "bütün, hep"

Arapçadan geçmiş olan bu kelime, miktar bildiren bir belirsizlik sıfatı olarak da kullanılabilir.

Tahkik biz Kur'an'ı indürdük kadar gicesinde cümle dünyâ günine
MKT 445b/11

4.2.3.6 hep (<Fr.): "hep, bütün"

uyıvermediler aña eger bayakanların olaydı ol kim yêrdedür hepdağı
ancılâyın BKT 265a/3

dağı eyitdi Mûsâ eger kâfir olasız siz dağı ol kim yêrdedür hep
BKT270a/4

şanda kim olasız, getüre sizi Tanrı hep. TİEM 40 11a/9

dağıyapışun Tanrı ipine ya' nîdînine hepdağıbölük bölük olman TİEM
40 29a/1

4.2.3.7 her (<Fr.): "her"

Türkçeye Farsçadan geçmiş bulunan bu kelime nesnenin muayyen olmadığını, umumi olarak ifade edildiğini, nesnenin bütününü anlatan belirsizlik sıfatı olarak kullanılır.

kim dilese sizden ilerü varsun yâ ardına kayıtsun her nefis kazandığı
amele dutudur 622b/2 BKT

dağı Tanrı Ta'âlâ(7) her nesneyi bilicidir sizün dostunuz Tanrı'dur
dağıpeygamberidir dağımü'minlerdür BKT 116a/7

gök ehli dağı yir ehli. her gün Tanrı Ta'âlâışdedür,
şahşları hadiş eyler, hâlleri tecdîd eyler. MKT 391a/8

Yâ imân getüren gişiler! Tanrı Ta'âlâdan korkunuz, her nefis görsün
(10) ne nesne taqdîm eyledi. MKT 404a/9

kıranına cehennem şamusınınyâ içine dizin çöküplerken andan
dartavuz(7)her bir bölükden şankırağı 147a/6 TİEM 40

bayık ben andan, tamâm virinile her nefis, anı İrim., kazandı; dağı
anlar şulm olunmayal<Ar. TİEM 40 32b/4

4.2.3.8 her bir: "her bir"

anun şerikleri ola yaman hulflu (11) her bir muhâlif buyruklar buyura
MKT 333a/11

yanı üzere iken yâ oturıcı iken yâ durıcı iken yâ' nî her birhalda iken.

Pes ol vaqt kim açduķ giderdük. TİEM 40 97b/8

âdamılara uşbu Qur'an içinde her bir meşelden ola kim anlar
öğütleneler TİEM 40 219b/5

4.2.3.9 hiç: "hiç"

daķı eylemedük hiç âdamıya senden ilerü ebed olmak Ay, eger ölür-
iseñ sen pes anlar TİEM 40154a/8

hiç dostlık olmamış gibi kâske ben anlarıñla olaydum ulu sa'âdete
yêtişirdüm BKT 88a/6

yoķdur olmağında anun yalancı ya' nî olduğunda hiç yalancı yâ yalan
duttıcı ķalası degül TİEM 40255a/5

hiç nesne almañuz bir nesne alur mısız (7) bühtânıla ulu günâhıla daķı
nice alursız BKT 79b/6

Tağrı ta'âlânıñdur gökler yirler ğaybı hiç nesne maħfî olmaz (3)
barça işler TağrıMKT 162b/2

4.2.3.10 hiçbir: "hiç ir"

İrem bostânını yapıdılar 'amüdlar üstine.(9) Ol irem bostânı gibi
yaradılmadı hiçbir iķlîmde MKT 421b/9

hiçbir ümmet ecelerinden geçmez ğerü daķı ķalmazlar andan sonra
vêribidük BKT 369a/7

Tağrı Ta'âlâ 'âciz eylemez hiçbir nesne göklerde BKT 474b/2

Tağrı Ta'âlâ hiçbir nesne indürmedi, didiler. Siz degül+siz; illâ yalan
söyleyiciler+siz, didiler. MKT 316a/6

Ol irem bostânı gibi yaradılmadı hiçbir iķlîmde. Daķı Şemüd ķavmine
ne işler işledi ki kesdiler taşları MKT 441b/9

4.2.3.11 **ķamu:** "hep, bütün, herkes"

Kamu, nesnenin bütününü ifade eden bir sıfattır. zerinde ćalıřtıćımız metinlerde bununla ilgili rneći ařaćıdadır:

sālmdr ķamu ayblardan hıć'aybı yoķdur eyitdiler imdi
geldnćhaķķıla bel tdn BKT 10b/5

4.2.3.12 **nice, niće:** "pek ćok, nice, ne kadar"

gözleri nrnı niće kim ıldırsa anlara ıldırım yürürler anlar nrnda
daćıķaćan ķaranulıķolsa üstlerine dururlar BKT 4a/1

Telaķki eyledi ādem, ćrendi, du'ā eyledi Taćrı Ta'ālāyā, nice
kelimeler bile tevbe eyledi MKT 5a/6

Ola kim Taćrı Ta'ālādan ķorķasız, buyrućın dutasız. nice günler ki
şayılmışdur MKT19b/7

4.2.3.13 **Özge:** "bařka, dićer"

daćı ol gişiler ki şabı'ı oldılar, zge dn dutdıl<Ar. Kim Ėmān
getürse Taćrı Ta'ālā'yā MKT 7a/9

4.3. Berkitme Sıfatları:

Berkitme sıfatlarından bir kısmı, sıfatın ilk hecesine p, s, m, r, konsonantlardan birinin eklenmesiyle meydana gelen hecenin sıfat önüne getirilip birleştirilmesiyle yapılmaktadır. Kullandıćımız metinlerde p, konsonantı kullanılırken sadece bir tek örnekte rastlanmıştır (Timurtař; 1994, 90)

ķapķara: "kapķara, her tarafı kara"

daćı cem' eyledi māl, ķapķara ķopdı, řaķladı. Taćķıķ ādem oćlanı
yaradıldı ćıřř üstine, ćıřř ķatı oldu MKT 421b/4

4.4 Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Sıfatları:

+rak / +rek

Sıfatlarda karşılaştırma +rak / +rek eki ile yapılmaktadır. Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Eski Anadolu diğer eserlerinde gibi +rak / +rek şeklinde kelimeye eklendiği görülmektedir (Timurtaş; 1994, 90).

+rak / +rek ekiyle yapılan kuvvetlendirme biçimleri üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde kullanılmaktadır.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı Tañrı'nundur şıfât yücerək. Dağı ol beñdeşüzdür güci yiter,
dürüst işlü sözlü TİEM 40 129a/4

ķanķısm kim oķıyasız, anuñdur adlar görlürek dağı güçlü oķıma
namāzunda, dağı gizlü oķıma anda TİEM 40 138b/9

ķatı: "katı, çok, sert, aşırı, zor, şiddetli, kuvvetli, sağlam"

dönmezler yā ķatı yağmura beñzer münāfiklar hāli ki gökden iner anuñ
içinde ķaranulıķlar vardur BKT 3b/5

anı kim incidü yükledi anlara, 'azāb yavuzlıķın ķatı azāb ı. Bayıķ TİEM
40 80a/11

4.5 Tekrarlanmasıyla Yapılan Sıfatlar:

4.5.1 bölük bölük: "parça parça, dağınık bir halde"

yā sizi bölük bölük ķeri eyleye dağı daddura ba'zuñuz ba'zuñuzun
şavaşını gör yā Muħammed nice BKT 135b/4

yā ayaklarıñuz altından yā sizi bölük bölük ķeri eyleye dağı MKT
94a/3

ol günde ĥaşr eyler-biz her ümmetden bölük bölük yalanlayanlardan
bizüm āyetleriñüz MKT 271a/7

bayıķ Ćalab'uñlĥām virdi aña yā buyurdı ya'nī gönline bıraķdı ol gün
döneler ādamılar bölük bölük TİEM 40 287b/11

4.5.2 dürlü dürlü: "tütlü türlü, çeşitli"

nice ki rızķ vèrile dürlü dürlü işlediler eyü işleri taḥķīķ anlaradur
uçmaķlar aķar altından ırmaķlar BKT 4b/5

Çalab'um bu Mekke şehrini emīn eyle afetlerden daḥırızķ vèr Mekke
ḥalkına(19a) dürlü dürlü yemişlerden kim ki imān getürse BKT 19a/1
ola, anuḡ ol bostān içinde cemī' yemişlerden dürlü dürlü? Özi daḥı ulu
gişi olmiş ola MKT 31b/4

Bu elif lām rā süresidür bu kitāb saḡa indürdük sen çıkarmaḡ-içün
ķaranılıķdan dürlü dürlü azḡunlık MKT 176b/4

'daḡıḡurma aḡacıdaķı ekin, dürlü dürlü iken yimişi. anuḡ; daḡı zeytünidaķı
nārı TİEM 40 68a/3

daḡıaḡaçlardan, daḡıayruķnesnelerden, dürlü dürlü iken renkleri. Bayık
şunuḡ içinde TİEM 40 126b/7

çıķar ķarınlarından içesi neşene, dürlü dürlü renkleri yā' nī aķ bal, ķara
bal, şaru bal, yāsıl bal TİEM 40 129b/5

4.5.3 pāre pāre: "parça parça"

anlar ortasında sed eyler-men. getürünüz baḡa pāre pāre demürler;
ḡattā berāber eyledi MKT 211a/7

4.6 Küçültme Sıfatları:

Küçültme sıfatları +caķ, +cek ve +cuk, +cük ekleriyle yapılmaktadır (Timurtaş;1994, 90).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıda yazılmıştır

azacuk: "azacık"

manfa' atı āḡıratdan illā az ya' nī dünyā dükeli uçmaḡuḡ azacuḡına göre
azdur. TİEM 40 90b/2

4.7 Sayı Sıfatları

Ergin, Sayı sıfatları nesneleri sayılarını bildirmek suretiyle belirten kelimelerdir. Bunlar aslında tek başlarına sayı isimleridir. Sayı sıfatları nesneleri sayı bakımından yayalınız adet olarakya dereceli olarakya bölük bölükya parça halinde veya topluluk şeklinde belirtirler. Bu fonksiyonlarına göre sayı sıfatları asıl sayısıfatları, sıra sayı sıfatları, üleştirme sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları, topluluk sıfatları olmak üzere beşe ayrılırlar (Ergin; 2009, 249).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu fonksiyonlarına göre sayı sıfatları, asıl sayısifatları, sıra sayı sıfatları ve üleştirme sayı sıfatlarını geçmektedir.

4.7.1 Asıl Sayı Sıfatları:

Asıl Sayı Sıfatları, eklendikleri, adla birer sıfat tamlaması oluşturan ve adın sayısını belirten sıfatlardır (Korkmaz; 2009, 388.)

Üzerinde çalıştığımız metinlerde geçen asıl sayı sıfatlarının örnekleri aşağıdadır:

bir: "sayı adı, bir (1)"

evvelki zamān ehlinden daḥıkorḡunuz (2) bir gün heybetinden ki bir nefes hıç nesne aşşıétmez BKT 7b/2

bir altun kaytarmaz anı saḡaillā her vaḡt üstine durmuş olmasan anlar anuḡ gibi eylemek anuḡıçündür kim BKT 58a/1

Muḡammed resūlu‘llāhdur. getürünüz bir süre bu Ḳur‘ān gibi, du‘ā eylenüz MKT 3b/7

ḡaraḡulıklarda üç ya‘nī birḡarın, ikinci oḡlan. TİEM 40 218a/10

iki: "sayı adı, iki (2)"

pes eger dişiler iki‘āikiden yuḡaru olsa anlar naşibi tereke mālınuḡşülüşidür daḡı eger ölen kişinün BKT 77b/3

ol mülk idi iki öksüz oḡlanuḡ şehir içinde daḡıanuḡ altında gencleri varıdı BKT 322b/3

ol nesne ki size yitişdi iki çeri ṡapısup şavaş günde Taḡrı Ta‘ālābuyruḡı bile-y-idi MKT 50a/1

iyÇalabumuz öldürdün bizi iki kez ya‘nī bir ata bilinde bir daḡı dünyāde daḡı diriltdün bizi TİEM 40 222b/5

vire size iki ülü raḡmatından ya‘nī biri Mūsā'yā İşa'yā inanduklarıyıçun biri Muḡammed'eTİEM 40 258b/3

on iki: "on iki (12)"

Mūsāḡavmine pes eyitdik vur ‘aşanıla ṡaşı pes aḡdı ol ṡaşdan on ikibiḡar BKT 9a/1

gönderdük anlardan on iki naḡib. Taḡrı Ta‘ālāeyitdi anlaraTaḡḡıḡ men sizün bile-men mu‘in nāşır MKT 75b/10

Akdi, çıkdı taşdan (2) on iki ‘ayn. Taḥkīk bildi her şıbt içmek için yirlerini MKT 119a/2

üç: "sayı adı, üç (13)"

ki ki ḳurbān eyleyecek bulmasa üç gün oruç dutsunḥac günlerinde ve yedi gün ehline döngende BKT 30a/2

eger şek eyleseñüzanların ‘iddetli üç aydur (2) ve ol ‘avrātlar ki ḥayız görmezler BKT 602b/1

boşatmış ‘avrātlar ‘iddet çeksünler nefslerinde üç ḳan görmek bile MKT 25a/9

nişānuñ oldur kim söylemeyesenādamılara üç günler, illā işaret eylemek TİEM 40 25b/2

dört: "sayı adı, dört (4)"

şaklaşmak gerek dört ay eger ḳaytup andlarından dönseler pes Taḥrı Ta‘ālā yazuḳlar BKT 35a/3

Taḥrı Ta‘ālā gökleri yaratdı daḥı yerleri yaratdı ol ayların dördi muḥarrem aylarıdır BKT 199a/6

ol gişiye beñzer ki ḳarağılık gicede od yandurdı. Vaḳtī ki nūrlandı dörtyanı MKT 3a/6

daḳıḳoyalar ‘avrātlar göz dutalar nefslerine dört aylar daḳı on ya‘nī on gün TİEM 40 18a/2

biş: "sayı adı, beş (5)"

taḥkīk Taḥrı Ta‘ālā yabēşde bir vardur peygāmbere daḥı beş ülüşde bir ülüş vardur ḳarayıblere daḥı BKT 187b/2

İtseler gerek üç gişidür, dördüncüleri itleridür, dirler daḥı eydürler beş gişidür MKT 205a/11

Üç gişi cem‘ olmasa bir yirde söyleşmeg-içün illā Taḥrı Ta‘ālādur, dönicişlerdür. biş gişi cem‘ olmasa MKT 400a/8

ḳılmadı Taḥrıya‘nī buyurmadı, biş deveya‘nī ḥiç deve kim biş gez botlayıcaḳ, ḳulaḡın yıralar TİEM 40 57a/10

biş biş: "beş bin (5000)"

size anlar ardınca yardım etmege Tañrıqatında bêş (3)
bişferiştelerden kâmil geymek dañıqılmađı anı size BKT 65a/2
 meded gönderür size yardım eylemek içün biş biş melek (8) kâmil
 geymek bile MKT 46a/

altı: "sayı adı, altı (6)"

kızı bir olsanaşibi buçuqđur dağı atası anası naşibi her birisinüñaşibi
altı ülüşde bir ülüşdür BKT 77b/4
 qardaşı olsa andan yāqız qardaşı olsa her birisi naşibi altı ülüşde bir
 ülüşdür pes eger BKT 78a/7
 gökleri yaratdı, yirleri yaratdı, gice gündüz yapar altı günde andan
 şonra müstevî oldı MKT 109b/5
 ki gökleri yaratdı dağı yirleri yaratdı uşul-ı mümkünatı altıgünde,
 andan şonra ‘arşa müstevî oldı MKT 143b/5
 yarattı gökleri dağı yiri altıgünler içinde andan eli üstün oldı arş üzere
 TİEM 40 73a/11

altmış: "altmış (60)"

yetişmedin biri birine pes kimün güci yetişmese altmış dilenciye
 yemek yedürsin BKT 585b/5
 burun kimün güci yitışmese (11) altmış miskine yimek yidürsün MKT
 399b/11
 pes her kim güci yitmeye ya‘nî oruc ta‘ām virmekdür altmış miskine
 şolTİEM 40 259a/2

yedi: "sayı adı, yedi (7)"

olan nesnelerin qamusını andan şonra gökleri yaratmağa başladı pes
 yaratdı anları yedikat gökler ol BKT 5b/1
 kim ki qurbān eyleyecek bulamasa üç gün oruç dutsun hac günlerinde
 ve yedi gün ehline döngende BKT 30a/2
 andan şonra gökler yaratmağa başladı. Yaratdı, berāber eyledi yidi kat
 gökleri ki hiçyarılmış yırtılmış yiri yok MKT 4b/1
 hac günlerinde, yidi gün ehline varğanda oruç dutsun, ol on tamām
 olur. MKT 21b/5

Taḡrı ol kim yarattı yidi gökleri daḡı yirden anlarayılayın. İner buyruḡ aralarında TİEM 40 267b/5

sekiz: "sayı adı, sekiz (8)"

oḡlanuḡuz olmasa pes eger oḡlanıḡuzolsa‘avrātlanıḡuznaşıbi sekiz ülüşde bir ülüşdür BKT 78a/5

şeytān yollarına taḡḡıḡ size ol ulu dümāndur sekiz çift ḡayvanlarından BKT 147b/2

size düşmāndur āşıkāre. sekiz cins ḡayvānlardan, ḡoyunlardan iki, irkek dişi keḡilerden iki. MKT 102a/2

bu iki ḡızumun birisini. Bunuḡ üstine nefsüḡi baḡa icārete virmesin. sekiz yıl MKT 274b/2

anuḡ üzere kim işcüm olasıñ benüm sekiz yıllar pes eger tamām eylersen TİEM 40 185a/3

seksen: "sayı adı, seksen (80)"

andan şonra dört ḡanıḡ durḡurmasalar anlara (3) seksen aḡaḡ vuruḡuzdaḡıanlaruḡ herḡiz ḡanuklıḡın ḡabūylelemeḡüz BKT 375b/3

tokuz: "sayı adı, dokuz (9)"

daḡı beglerine ḡerisine bizüm āyetlerümüze ki dokuz āyetdi tekebbürlik eylediler MKT 150a/5

daḡı oldıydı şar içinde ya‘nīŞālih şarı Hicr tokuz bölük feşad eylerlerdi yirde TİEM 40 181b/1

orandan geḡiciler işine ya‘nī müşrikler, yādokuz ḡişi kim deveyiöldürdiler, anlar kim fesād eylerlerTİEM 40 177b/1

on: "sayı adı, on (10)"

ol on ḡün tamām olur ol temettu‘ḡur‘ān anadur kim ehli anuḡ Mekke'de ḡāzırolmayalar BKT 30a/3

pes siz daḡı geḡürüḡuzanuḡ gibi onsüre (4) yalanıla düzülmüş daḡıḡıḡıruḡuz size yardım eylemeḡe kime gücüḡüz BKT 233a/3

ḡaḡ ḡünlerinde, yidi ḡün ehline varḡanda oruç dutsun, ol on tamām olur MKT 21b/5

tuз gice tamām eyledük on gice bile tamām oldı Tañrı Ta‘ālānuñ miķātı MKT 116b/2

ķanķısını ol iki müddetden ya‘nī sekiz yıl, daķı on yıl,tamām eyler isem TİEM 40 185a/4

daķı kaçan tağlar yüridinile,daķı kaçan, on aylık botlacı develer terk olına TİEM 40 281a/8

yigirmi: "sayı adı, yirmi (20)"

şavaş eylemege eger sizden(5) yigirmi kişi olsaşabr êdiciler yeñerler iki yüz kişi daķı BKT 191a/5

Eger sizden yigirmi(4) gişi olsa şabr eyleyici ġālib olurlar MKT 128b/3

oķıduķ senüñ üstine āyet āyet birbiri ardınca yigirmi yılda. 254a/11

iy peygambar ķındurğıl mü‘minleri çalış üzere eger ola sizden yigirmiķatlancılar TİEM 40 86b/8

otuz: "sayı adı, otuz (30)"

ulu mihnetile daķı biz va‘de eyledük Mūsā'yāotuz ġece BKT 171a/1 anuñ yüklenmegi ve südden kesmegi otuz aydur kaçan ki balıģolsa BKT 543a/7

va‘de eyledük Mūsā‘yā (2) otuz gice tamām eyledük on gice bile tamām oldı Tañrı Ta‘ālānuñ miķātı MKT 116b/2

doğurur kerahet bile, meşakķat bile. Anuñ yüklü olmağı südden kesmegi otuzaydur MKT 367a/11

daķı va‘da virdük Mūsā'yāotuz gice daķıtamām eyledük anı onıla ya‘nī andan şonra munācāt eylemeye TİEM 40 78a/7

ķırķ: "sayı adı, kırk (40)"

Mūsā'yaķırķġece münacāt içün ‘ibādet eyledüñüz bızağuyā Mūsādan şonra siz zālimleridüñüz BKT 7b/7

Yahūdiler eyitdiler bizi od yandurmaz illā niçe günler ki ķırķgündür BKT 11b/7

Mūsā‘yā münacāt eylemege Tūr‘da ķırķgice, andan şonra buzağuyā ‘ibādet eylemedüñüz MKT 6a/5

ki ķırķgündür. Eyit yā Muħammed Tañrı Ta‘ālāķatında ‘ahd

eyledünüz. Size va' de mi eyledi?MKT 9a/1
 anların üzere kırk yıl hayran olalar yerde ya'nı her gün yürirleridi irtedururlaridi TIEM 40 51a/5

yüz: "sayı adı, yüz (100)"

öldükden sonra pes öldürdü anı Tanrı Ta'ālāyüz yıl ölü yatdı andan sonra dirilti anı BKT 42b/2
 zinā eden ere her birisine onların (5) yüz ağaçvurunuzdağı anlara şefkat eylemeniz Tanrı Ta'ālāhükminde BKT 375a/5
 Tanrı Ta'ālāöldürdi anı, (11) yüz yıl yitdi, andan sonra diri eyledi MKT 30a/11
 gişi olsa şabr eyleyici gālib olurlar iki gişiye Tanrı Ta'ālānın 'avnı nuşreti bile Eger yüz gişi olsa şabr eyleyici MKT 128b/4
 pes öldürdi anı Tanrıyüz yıl andan dirilti anı TIEM 40 20a/9

bin: "sayı adı, bin (1000)"

Tanrı Ta'ālādiler her birisi ki (4) bin yıl 'ömri ola dağı anı 'azābdan kurtarmaz bin yıl yaşamadağı Tanrı Ta'ālāBKT 14b/4
 andan çıkar hāzretine bir günde ki ol günün mıkdarı bin yıl kadarıncadır BKT 446b/5
 size meded eyledüm (6) bin melek bile melāyiklerden birbiri ardınca. MKT 123b/6
 severler her birisi ki bin yıl 'ömri ola. bin yıl 'ömri olmak MKT 324b/3

binbin: "sayı adı, binbin(1000)"

birisine binbin vērür dağı Tanrı Ta'ālābazı kişileri fakīr eder ve bazı kişileri bay eder dağı Tanrı Ta'ālā'ya BKT 39a/2
 muzā'afa eyler, çok artuk eyler, birisine bin bin virür. Tanrı Ta'ālākabz eyler, ba'zı kişileri fakīr eyler MKT 28a/1

yitmiş bin: "sayı adı, yetmiş bin(70000)"

ol günde, cehennemi hāzır eyleseler yitmiş bin maḳūd bile. Her maḳūd yitmiş bin melek çeker MKT 442a/9

yitmiş: "sayı adı, yetmiş (70)"

ķavminden yétmiş kişi bizüm miķtarumuza ol vaķt ki řā' iķa aldı anları
BKT 173b/2

andan bir zencir givirünüzki uzunlığı yétmiş arşundur ağzından
şoķunuz aşāğadan çıkaruņuz ol BKT 612b/4

Taņrı Ta'ālādan ķorķar!<Ar. Mūsā iķtiyār eyledi ķavminden yitmiş
gişi MKT 118a/2

andan zencir içine ölçmegi anuņyitmiş arşundurpes givirüņanı TİEM
40271b/6

toķşanbiņ: "sayı adı, doksanbin (90.000)"

daķı Hāmān daķı ķerileri ģatā üstine-y-idiler her nesnede, ģattā doksan
biņ tıfl oģlan oldılar Mūsā öldürmeg-iķün MKT 272b/6

4.7.2 Sıra Sayı Sıfatları:

Sıra sayı sıfatları varlık ve nesnelerdeki derecelendirme sayısını gösteren
sıfatlardır (*Korkmaz; 2009, 388.*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sayı sıfatlarıyla ilgili örnekler
aşağıdadır:

bişinci: "beşinci (5.)"

ve béşinci şehādeti Taņrı'la l'aneti özi üstine eger yalancılardan ise
def'eder BKT 375b/7

ve béşinci şehādet Taņrı Ta'ālāğazabı ol 'avrāt üstine eger er
girçeklerden ise BKT 376a/2

Taķķiķ ol girçekdür zinā bile ķazf eyledüģi nesnede. Bişinci şahādeti
Taņrı la'neti MKT 245a/5

Taķķiķ ol girçekdür zinā bile ķazf eyledüģi nesnede. Bişinci şahādeti
Taņrı la'neti MKT 245a/5

Taķķiķ ol yalancılardanım bişinci şahādet Taķķiķ Taņrı Ta'ālānuğ
ğazabı ol 'avrāt üstine MKT 245a/8

daķıbişinci bayıķTaņrığazabıanuğ üzere eger oldısa er girçeklerden
TİEM 40 166a/10

dördüncü: "dördüncü (4.)"

Beyt-i ma‘mûr haqqıyıçün ki Ka‘bedür yâ dördüncü kat gökdedür.
Yüce şaḳf haqqı-y-içün gökdür MKT 383b/11

ikinci: "ikinci (2.)"

‘avrātaña andan sonra özge er almayınca eger ikinci er
boşasayazukyoğdur anların üstine BKT 35b/7
siz yer yüzünde iki kez evvel Şuayb'ı yalanlamak (7) ikinci
Zekeriyyā'yı ve Yahyā'yı öldürmek daḥı büyüklenecek siz BKT
298b/7
tābi‘ olan gişiler: Eger ikinci dünyāyā varsayduk biz daḥı teberri
eyler-idük anlardan teberri eylegen gibi MKT 18a/2
hattā özge er evlenmeyince. Eger ikinci er boşasayazuk yoğdur anlar
üstine MKT 25b/9
ya‘nī evvelki ḳorḳu mazıdaḡı yazukdan ikinciḳorḳu mustaḳbaldaḡı
yazukdandır TİEM 40 169a/9

sekizinci: "sekizinci (8.)"

itdür dërler ḡaybıla artarlar daḥı eydürler yedi kişidür sekizinci
itleridür dërler BKT 315a/7

üçüncü: "üçüncü (3.)"

pes yalanladılar ikisin daḥı pes ḳuvvetlendürdük anları üçüncü nebîyle
eyitdiler biz size BKT 475b/7
ol aşnām ki adları Lat'ıla Uzza'dur daḥı Menat ki üçüncü putdur size
irkekler mi vërdi ve özi BKT 568b/1
eger üçüncü boşatsa‘avrātını ḥalāl olmaz ol ‘avrāt aña andan sonra
MKT 25b/8
ol ikisini yalanladı<Ar. Ḳuvvetlü eyledük anları üçüncü Resül bile.
Eyitdiler ki Taḥḳik biz size MKT 316a/4

yedinci: "yedinci (7.)"

ḥazret aleyhi's+selāma ehl-i Mekke ‘umre eylemege māni‘
olduklarıçün zi'l-ḳadde yedinci senesinde muḥarrem aylarında zi'l-
ḥiccede muḳatele ediḡ BKT 29b/1

yā ol eyü gişi yidinci dedeleridi pes diledi Çalabuñ kim ire ol iki
TİEM 40 143b/1

BEŞİNCİ BÖLÜM

SAYILAR

5.1 Asıl Sayılar:

Bunlar sayıların adlarını bildirdiklerinden adayı isimdirler. Fakat kullanılışları bakımından sıfat vazifesi görürler. Üzerinde çalıştığımız metinlerinde tespit ettiğimiz sayı isimleri aşağıdagösterilmiştir:

bir: "sayı adı, bir (1)"

bir gün haybetinden ki bir nefis bir nefis hiç nesne aşşıétmez daḥıkabûl olmaz BKT 7b/2

size delîl ve ‘alamet iki t̄âyifede ki biri birine doḡunup şavaş étdiler birâyife şavaş éder ġazalıġıçün TaḡrıTa‘âlâ yolında birâyife kâfirleridi BKT 49b/7

taḥkîk işlemezsiz. Korkuñuz birod ‘azābindan , özünüzi ḡalāş eyleñüz MKT 3b/9

biz aña? İki göz yaratmaduḡ mı? Birden iki dudak yaratmaduḡ mı?MKT 442b/10

daḡı biz aña boyun viricilerüz şol bir bölük kavumdur bayık geçdi TİEM 40 10a/9

yaratmaḡdan şonra ya‘nî ilk nuṭfe andan ‘alaḡa andan muḡḡa andan süñük karañulıḡlarda üç ya‘nîbirkarın ikinci oḡlan durduḡı yir TİEM 40 218a/10

iki: "sayı adı, iki (2)"

öġredürler âdemîler bugünyile daḡı ol nesne kim indi ikiferîşte üstine Bâbil kapuşunda ki adları Hārût ve Mārût'dur BKT 15b/1

pes yalanladılar ikisindaḡı pes kuvvetlendürdük anları üçünci nebîyile eyitdiler biz size BKT 475b/7

daḡı ol gün kim, ışıra kâfir iki elini, eyideîy, keşki ben dutmış mıssam Yalavaç ile yā‘nî Muhammed yol TİEM 40 172a/2

daḡıkavşur seḡdinyaña elüñi, korkmaḡdan ya‘nî elüñi göḡsün üzere ḡo ur. Pes şol iki, ikiTİEM 40 185a/11

Taḥḫīḳ bunlar iki sāḥirlerdür isterler ki sizi çıkaralar yirlerünüzden müstevlī MKT 120a/8
 ki iki melege düşdi Bābil ḳapusunda adları Hārūt‘dur, Mārūt‘dur.
 öğretmezler siḥri kimseye MKT 11a/11
 iy Çalabumuz öldürdüm bizi iki kez ya‘nī bir ata bilinde bir dağı dünyāde dağı diriltdün bizi TİEM 40 222b/5
 viren size iki ülü raḥmatından ya‘nī biri Mūsā'yā İṣa'yā inanduklarıyıçün biri Muḥammede inanduklarıyıçünTİEM 40 258b/3

iki bin: "İki bin (2000)"

eger sizden bin gişi olsa gālib olurlar iki bin gişi üstine Taḥḫīḳ Ta‘ālānuḡ izni bile ve ḳatı vācib eyledi bir gişi on MKT 128b/8

on iki: "on iki (12)"

Mūsāḳavmine pes eyitdük vur ‘aşanıla taşı pes aḳdı ol taşdan on iki bınarBKT 9a/1
 gönderdük anlardan on iki naḳib. Taḥḫīḳ Ta‘ālāeyitdi anlaraTaḥḫīḳ men sizün bile-men mu‘īn nāşır MKT 75b/10
on iki ‘ayn. Taḥḫīḳ bildi her şıbt içmek içün yirlerini. gölge eyledük anlar üstine MKT 119a/2
 pes aḳdı andan on iki çeşme ya‘nīon ikişıbt şağışınca bayıḳ bildi TİEM 40 5b/1

üç: "sayı adı, üç (3)"

bir miskīn yemek yédürmek her gün içün yüz yètmış üç dirhem éder déyü BKT 27b/1
 kim ki ḳurbān eyleyecek bulamasaüç gün oruç dutsun ḥac günlerinde ve yedi gün ehli anuḡ Mekke'de ḥāzırolmayalar BKT30a/2
 Her neye ki güci yitişse ḳurbān eylesün. Kim ki ḳurbān eyleyecek nesne olmasaüç gün oruç dutsun MKT 21b/4
 MKT 25a/9
 üçün üçüncisidürdaḳıyoḳdur hīçTaḥḫīḳ illā bir Taḥḫīḳdaḳı eger yıḡlınmayalar andan kim eydürler yoḳaḡa anlara kim TİEM 40 55a/9

dört: "sayı adı, dört (4)"

pes ol vakt kim nūrlandı anuñ dörtyanı giderdi Tañrı
Ta'ālāanlaruñ nūrını BKT 3b/3
şaqlamak gerek dört ay eger qaytup andlarından dönseler pes Tañrı
Ta'ālāyazuqlar bağışlayıcıdur BKT 35a/3
vaqtı ki nūrlandı dörtyanı, (7) Tañrı Ta'ālāanlaruñ nūrını giderdi dañı
terk eyledi anları MKT 3a/6
bile. Her kez ki nūr çıksa berkden, ıldırasa dörtyanların görürler,
yürürler MKT3b/11
dañıqoyalar 'avrātlar göz dutalar nefslerine dört aylar dañı on ya'nı on
gün TİEM 40 18a/2

biş: "sayı adı, beş (5)"

üç kişidür dördünciler itleridür dērler dañı eydürler bés kişidür
altınıları BKT 315a/6
üç kişinüñillā dördüncileridür ne dañı bés kişinüñillā ol altıncılarıdur
ne dañı anlardan az BKT586a/5
Üç gişi cem' olmasa bir yirde söyleşmeg-içün illā Tañrı Ta'ālā'dur,
dönicilerdür. biş gişi cem' olmasa MKT 400a/8
üçdür dördüncileri itleridür dañı eydürler bişdür altıncıları itleridür
TİEM 40 140a/8

beş: "beş (5)"

İtseler gerek üç gişidür, dördüncüleri itleridür, dirler dañı eydürler beş
gişidür MKT 205a/11

biş biñ: "beş bin (5000)"

sizeanlar ardınca yardım étmege Tañrıqatında bés (3) biñ
feriştelerden kāmīl geymek dañıqılmadı anı size Tañrı Ta'ālā illā
beşaret étmeğiçün BKT 65a/2,3
meded gönderür size yardım eylemek içün biş biñ melek MKT 46a/7

altı: "sayı adı, altı (6)"

kıızı bir olsanaşibi buçuqdur dañı atası anası naşibi herbirisinüñnaşibi
altı ülüşde bir ülüşdür BKT 77b/4

kardeşe olsa andan yâkızkardeşe olsa her birisi naşibi altı ülüşde bir
 ülüşdür pes eger BKT78a/7
 gökleri yaratdı, yirleri yaratdı, gice gündüz yapar altı günde andan
 şonra müstevî oldı MKT 109b/5
 ki gökleri yaratdı dağı yirleri yaratdı uşul-ı mümkünâtı altı günde,
 andan şonra ‘arşa müstevî oldı MKT 143b/5
 yarattı gökleri dağı yiri altı günler içinde andan eli üstün oldı ‘arş
 üzere örter giceyi gündüze TİEM 40 73a/11

yedi: "sayı adı, yedi (7)"

şamusını andan şonra gökleri yaratmağa başladı pes yaratdı anları
yedi kat gökler ol Taşrı BKT 5b/1
 kim ki kurbân eyleyecek bulamasa üç gün oruç dutsun hac günlerinde
 ve yedi gün ehline döngenden BKT 30a/2
 andan şonra gökler yaratmağa başladı. Yaratdı, berâber eyledi yidi kat
 gökleri ki hiçyarılmış yırtılmış yiri yok MKT 4b/1
 hac günlerinde, yidi gün ehline varğanda oruç dutsun, ol on tamâm
 olur MKT21b/5
yidi gökleri dağı yirden anlarçılâyın iner buyruk aralarında tâbilesiz
 kim bayıkTaşrı her nese TİEM 40 267b/5

sekiz: "sayı adı, sekiz (8)"

oğlanıñuz olmasa pes eger oğlanıñuz olsa‘avrâtlarıñuz naşibi
sekiz ülüşde bir ülüşdür siz tereke kodusıñuz mâldan vaşiyetden şonra
 BKT 78a/5
 şeytân yollarına tahkîk size ol ulu düşmandur sekiz çift hayvânlardan
 BKT 147b/2
 size düşmândur âşikâre. sekiz ins hayvânlardan, koyunlardan iki,
 irkek dişi keçilerden iki. MKT 102a/2
 bu iki kızumun birisini. Bunun üstine nefsüñi baña icârete virmesin.
sekiz yıl MKT 274b/2
 anıñ üzere kim işcüm olasın benüm sekiz yıllar pes eger tamâm
 eylersen TİEM 40 185a/3

seksen: "sayı adı, seksen (80)"

seksen ağaç vuruñuz dağı anlaruñ hergiz tanuqlığın kabül eylemeñüz
dağı anlar fāsıqlardur BKT 375b/3

toğuz: "sayı adı, dokuz (9)"

anlardan şonra Mūsā'yı dağı Hārūn'ı Fir'avn'a dağı beglerine çerisine
bizüm āyetlerümüze ki dokuz āyetdi tekebbürlik eylediler MKT
150a/5

Taḥḳīḳ biz virdük Mūsā'yā dokuz āyat ki 'aşādur, yed-i beyzādur MKT
202b/8

dağı oldıydı şar içinde ya'nī Şalih şarı Hicr toğuz bölük feşād
eylerlerdi yirde TİEM 40 181b/1

dağı dölendiler inlerinde üç yüz yıllar dağı arturdılar dokuz TİEM 40
140b/1

on: "sayı adı, on (10)"

ol on gün tamām olur ol temetü' kur'an anadur kim ehli anuñ
Mekke'de ḥāzır olmayalar BKT 30a/3

eydürler mi ki öz yanıñ yalanıñ söyledi kur'an'ı eyit pes siz dağı
getürüñüz anuñ gibi onşüre BKT 233a/3

ḥac günlerinde, yidi gün ehline varğanda oruç dutsun, ol on tamām
olur MKT 21b/5

yigirmi: "sayı adı, yirmi (20)"

yigirmi kişi olsaşabr ediciler yenerler iki yüz kişi dağı eger sizden yüz
şabr edici kişi olsa BKT 191a/5

İbrāhīm 'avrātı eyitdi va veyla ne 'aceb ben doğurur mıyın qarı
olduğdan şonra ki yüz yigirmi bile geçti dağı bu benüm erüm qocadur
BKT 241a/3

Eger sizden yigirmi (4) gişi olsa şabr eyleyici gālib olurlar iki gişiye
MKT 128b/3

oğıduğ senüñ üstine āyet āyet birbiri ardınca yigirmi yılda
MKT 254a/11

iy peygambar kındurğıl mü'minleri çalış üzere eger ola sizden yigirmi
qatlancılar TİEM 40 86b/8

otuz: "sayı adı, otuz (30)"

Çalabı'nuzdan ulu mihnetile dağı biz va' de eyledük Mūsā'yā otuz gece
BKT 171a/1

anun yüklenmegi ve südden kesmegi otuz aydur kaçan ki balıgolsa
BKT 543a/7

otuz gice tamām eyledük on gice bile tamām oldı Tañrı Ta'ālānun
miķātı MKT 116b/2

doğurur kerahet bile, meşakķat bile. Anun yüklü olmağı südden
kesmegi otuz aydur MKT 367a/11

kırk: "sayı adı, kırk (40)"

ol anun içündür kim eyitdiler bizi od yandurmaz illā niçe günler ki
sayılmışdur kırk gün kadarınca dèdiler BKT 51b/2

kırkyıl azsunlar yer yüzinde pes kayğırma fāsıķlar qavimleri BKT
111a/2

Zıkr eyle ol vaķtı ki va' de eyledük Mūsā'yā münācāt eylemege Tūr'da
kırk gice MKT 6a/5

ki kırk gündür. Eyit yā Muħammed Tañrı Ta'ālāķatında 'ahd
eyledüğüz. Size va' de mi eyledi? MKT 9a/1

anların üzere kırk yıl. Ħayran olalar yirde ya'nī her gün yürirleridi
irte dururlaradı TİEM 40 51a/5

yüz: "sayı adı, yüz (100)"

öldükden sonra pes öldürdüdi anı Tañrı Ta'ālā yüz yıl ölü yatdı andan
sonra diriltdi anı Tañrı eyitdi niçe yıl yatduñ dèdi BKT 42b/2

eger sizden yüz sabr eyleyici kişi olsa yerler iki yüz kişiyi ve eger
sizden biñ şabr èdici BKT 191b/1

yüz yıl yitdi, andan sonra diri eyledi. Eyitdi ki Nice yıl olmuş, yatduñ,
didi MKT 30a/11

Yā buçuķ gün didi. Tañrı Ta'ālā eyitdi belki yüz yıl olmuş, yatdı+sen,
didi. baķ, gör sen koyğan yimegi MKT 30b/1

pes öldürdi anı Tañrı yüz yıl andan dirilti anı TİEM 40 20a/9

biḡ: "sayıadı, bin (1000)"

biḡ yıl ‘umri ola daḡı anı ‘azāb dan kırtarmaz biḡ yıl yaşama kıdaḡı
Taḡrı Ta‘ālāBKT 14b/4

andan çıkar ḡazretine bir günde ki ol günün mıkdarı biḡ yıl
kıdarıncadır BKT 446b/5

Çalab'ıñuz yardımıçün üç biḡ ferīştehler gökden ineler evet siz
kıatlansañuz BKT65a/1

severler her birisi ki biḡ yıl ‘ömri ola. biḡ yıl ‘ömri olmak MKT 10b/9
biḡ melek bile melāyiklerden birbiri ardınca. Taḡrı Ta‘ālākılmadı
mededi size illā beşāret-içün başirete MKT 123b/6

biḡbiḡ: "sayı adı, binbin(1000)"

birisine biḡbiḡ vērür daḡıTaḡrı Ta‘ālābaḡı kışileri fakır eder ve baḡı
kışileri bay eder daḡıTaḡrıTa‘ālāyā döner siz kıyāmet güninde BKT
39a/2

muḡā‘afa eyler, çok artuḡ eyler, birisine biḡ biḡ virür. Taḡrı
Ta‘ālākabḡ eyler MKT 28a/1

yitmiḡ: "sayı adı, yetmiḡ (70)"

biḡ miskīn yemek yedürmek her gün içün yüz yétmiḡ üç dirhem eder
dēyü buyurdı BKT 27b/1

ķavminden yétmiḡ kışı bizüm mıkdarımuza ol vaḡt ki şa‘iķe aldı anları
BKT 173b/2

Taḡrı Ta‘ālā'dan ķorķar!<Ar. Mūsā iḡtiyar eyledi ķavminden yitmiḡ
ģişı MKT 118a/2

Eger istiḡfār anlara yitmiḡ kez daḡı artuḡ (7) Taḡrı Ta‘ālā‘afv
eylemez anlardan ol anuḡ gibi olmak MKT 138a/6

andan zencir içine ölçmegi anuḡyitmiḡ arşundurpes givirüñanı TİEM
40 271b/6

toḡşan biḡ: "sayı adı, doksanbin (90000)"

daḡı Hāmān daḡı ķerileri ḡaḡā üstine-y-idiler her nesnede, ḡattā dokşan
biḡ tıfl oḡlan oldılar Mūsā öldürmeg-içün MKT 272b/6

yüz bin: "sayı adı, yüz bin (100000)"

gönderdik anı yüz bin gişiye resûl; belki yüz binden artı-ıdı. imān getürdiler MKT 324b/3

5.2 Sıra Sayı İsimleri:

Sıra sayı isimleri asıl sayı isimlerine -ncı, -nci ; -(ı)ncı, -(i)nci isimden isim yapma ekleri getirilerek yapılmaktadır. Bu sayı nesnenin veya derecesinin adedi değil, derecenin kaçınıcı olduğunu gösteren sayıdır (*Ergin; 2009, 251*).

altıncı: "altıncı (6.)"

üç kişinüñ ol dördüncileridür ne dağı beş kişinüñ illā ol altıncılarıdur ne dağı anlardan az BKT 586a/5

altıncıları itleridür, didiler. gayb bile atarlar dağı eydürler MKT 205b/1

üçdür dördüncileri itleridür dağı eydürler bişdür altıncıları itleridür TİEM 40 140a/8

bişinci: "beşinci (5.)"

bişinci şehādeti Tañrı la'neti özi üstine olsun eger yalancılardan ise def' eder BKT 375b/7

bişinci şehādet Tañrı Ta'ālāğazabı ol 'avrāt üstine eger er girçekleden ise BKT 376a/2

Taḥkik ol girçekdür zinā bile kazf eyledügi nesnede. bişinci şahādeti Tañrı la'neti MKT 245a/5

Taḥkik ol yalancılardanım bişinci şahādet Taḥkik Tañrı Ta'ālā'nun ğazabı ol 'avrāt üstine MKT 245a/8

dağı bişinci bayık Tañrı ğazabıanun üzere eger oldısa er girçeklerden TİEM 40 166a/10

dördüncü: "dördüncü (4.)"

üç kişinüñ ol dördüncileridür ne dağı beş kişinüñ illā ol altıncılarıdur ne dağı anlardan az BKT 586a/5

Beyt-i ma'mūr ḥaqqı-y-içün ki Ka'bedür yā dördünci kat gökdedür. Yüce şaḳf ḥaqqı-y-içün gökdür MKT 383b/11

üç gişinüñillā ol dördincileridür ne dağı bişünillā ol altıncılarıdur ne dağı azıraķ andan TİEM 40 259a/7

ikinci: "ikinci (2.)"

dağı eyitdiler ol vaktde ki biz süñük ve toprak olacaķ ikinci biz türbeden durup BKT 304a/7

ikince kez dünyāya dönüp varmaķolsaydı mü'minlerden olurduķtaḥķīķ anda āyetler vardur BKT 398a/7

Eger ikinci dünyāya varsayduķ biz dağı teberri eyler-idük anlardan teberri eylegen gibi MKT 18a/2

ḥattā özge er evlenmeyince. Eger ikinci er boşatsayazuķ yokdur anlar üstine MKT 25b/9

ya' nī evvelki ḳorķumazıdağı yazuķdan ikinci ḳorķumuş taķbaldağı yazuķdandur TİEM 40 169a/9

sekizinci: "sekizinci (8.)"

itdür dërler ğaybıla artarlar dağı eydürler yedi kişidür sekizinci itleridür dërler BKT 315a/7

Yidi gişidür, sekizinciler itleridür, dirler. Eyit yā Muḥammed Taḡrı Ta' ālābilür ki beni yaratdı MKT 205b/2

yididür sekizincisi itleridür eyit Çalabum bilürirekdür sağışlarını bilmez anları illā az TİEM 40 140a/9

üçünci: "üçüncü (3.)"

Taḡrı Ta' ālābuyruğından pes anlardur zālimler eger üçünci boşasa' avrātını ḥalāl olmaz ol BKT 35b/6

pes yalanladılar ikisin dağı pes ḳuvvetlendürdük anları üçünci nebīyle eyitdiler BKT 475b/7

Eger üçünci boşatşa' avrātını ḥalāl olmaz ol 'avrāt aḡa andan şoḡra MKT 25b/8

ola kim Taḡrı Ta' ālāki sizi yaratdı size raḡmet eyleye. Eger ḳayıtşañuz bir nevbet dağı üçünci kez, 'azāba ḳaytarur-biz, ḳılur-biz cehennemi MKT 195b/3

bayıķTaḡrı üçün üçüncisidürdaķıyokdur ḥiçTaḡrıillā bir Taḡrı TİEM 40 55a/9

yidinci, yèdinci: "yedinci (7.)"

hazret aleyhi'sselāma ehl-i Mekke 'umre eylemege māni' olduklarıçün
zi'l-ḳadde yèdinci senesinde muḥarrem aylarında zi'l-hiccede muḳatele
édünBKT BKT 29b/1

yā ol eyü gişi yidinci dedeleridi pes diledi Çalabuḡ kim ire ol iki
TİEM 40 143b/1

ALTINCI BÖLÜM

ZAMİRLER

Türkçede ismin yerini tutan kelimeler zamir olarak adlandırılır. İsmin yerini tutan sözcükler olarak zamirler konusunda birçok bilim adamı birbirine yakın tanımlar yapmıştır. Örneğin, Tahsin Banguoğlu zamirleri "ardında bir nesne veya kimse kavramı olan, dolayısıyla bir adın yerini tutan kelimeye zamir deriz." şeklinde tanımlanmaktadır (Banguoğlu; 1958, 356).

Muharem Ergin ise; zamirleri, nesneleri temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimeler olarak tanımlar. Ergin, isim sıfat ve zarfların nesneleri doğrudan doğruya karşılayan, onların dildeki karşılıkları olan, onların adları bulunan kelimeler olduğunu, zamirlerin ise nesnelerin dildeki gerçek karşılıkları olmayan, fakat gereğince onları ifade edebilen kelimeler olduklarını belirtir. Yine Ergin'e göre, zamirlerin anlamları nesnelerin bilinmesine bağlıdır. Nesne biliniyorsa zamir onu ifade eder. Nesneye bağlanmamışsa, zamir, kelime olarak zihinde hiçbir varlığı canlandırmaz." (Ergin; 1990, 249).

Kaya Bilgegil, "Zamirler, isimleri temsil veya müsammaları işaret eden kelimelerdir." şeklinde ifade eder (Bilgegil; 1963, 208).

6.1 Şahıs Zamirleri:

6.1.1 Teklik zamirleri:

6.1.1.1 I. Teklik Şahıs Zamiri: (ben)

*Bu şahıs zamiri Türkçede başlangıçta da bugünkü gibi **ben** idi. Fakat Eski Türkçenin başlarında iken uzak benzeşme ile bu zamirin **men** şekli de ortaya çıkmıştır. Batı Türkçesine gelince hem **ben** hem **men** şekillerinin kullanılmış olduğunu görüyoruz. Fakat Eski Anadolu Türkçesinin **men** şekli daha az kullanılmıştır (Ergin; 2009, 255-266).*

Yalın Halde Kullanımı: ben "ben"

*Batı Türkçesinden elde edilen örneklerde yalın halde zamirin kelime başında hep **b+li** şeklinde **ben** olduğu; çekimli şekillerde ise **b+li'** ve **m+li** (Ergin; 2009, 265). Şekillerin karışık kullanıldığı görülmektedir*

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde dönemin Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde olduğu gibi eksiz olarak geçmektedir. Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde birinci

teklik şahıs zamiri Bursa ve ManisaKur'anTercümelerinde hem **ben** hem **men** şeklinde geçerken TİEM 40 Kur'anTercümesinde sadece **ben** şeklinde geçmektedir.

Metinlerimizde geçen örnekleri aşağıdadır:

ferişteler ki **ben** yaradur-men hâlife yer yüzinde BKT 5b/2
 Tañrı Ta'âlâ eyitdi **ben** seni halka imâm eyler men BKT18b/3
 Tañrı Ta'âlâeyitdi **ben** size eyitmedüm mi MKT4b/9
ben dahı sizün 'ahduñuz tamâm eylerin MKT5b/1
 Eyitti Meryem bayık**ben** şıgırırvan Tañrı'yasenden TİEM 40 145/8
 degülin **ben** kurtarıcı sizi degülsiz kurtarıcı beni TİEM 40 122a/1
 ni' metlerümi dahı **men** razi oldumBKT 106b/2
 Tañrı Ta'âlâ eyitdi taḥkik **men** indürür-men BKT 126b/2
 Taḥkik **men** seni halka imâm eyler-men MKT13b/6
 Taḥkik **men** tevbeler kabül eyleyici-men MKT17a/9

İlgi Hali Eki Kullanımı:

Teklik ve Çokluk 1. şahıs zamirlerinin genetik hali **-üm** eki ile yapılmaktadır (Timurtaş; 1977, 82).

Batı Türkçesi Kur'anTercümelerinde ilgi hali **benüm**ya da **menüm** şeklinde görülürkenTİEM 40 Kur'anTercümesinde sadece **menüm** şeklinde geçmemektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerinde geçen örnekleri aşağıdadır:

Mūsā kavmine ey **benüm** kavmüm siz zūlm eylediñüz BKT 8a/3
 Yā' kûb oğlanları zıkr eyleñüz **benüm** ol ni' metlerümi BKT 18a/6
 Tebdil eylemeñüz **benüm** âyetlerümi, kitâbumı MKT5b/2
 Zıkr eyleñüz **benüm** ni' metlerümi ki size virdümMKT 13b/2
 anuñ üzere kim işçüm olasın **benüm** sekizyıllar TİEM 40 185a/3
 ya' niyalan söyledüm. dağı olmadı **benüm**TİEM 40 121b/10
 imân getürdilerse **menüm** paygamberliğuma ve bir bölük BKT 164b/2
 güman içindeyiseñüz **menüm** dînümden ben tapmaz men BKT 230b/2
 Yā Yā' kûb oğlanları! (11) **Menüm** ni' metlerümi zıkr eylenMKT 5a/11
 yā Muhammed saña, **menüm** kullanım menden. Men özlerine MKT20a/5

Yükleme Hali Eki İle Kullanımı: **beni, meni** "beni"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinden Teklik 1. şahıs zamirinin yükleme hali **beni**, **b>m-** değişmesi ile **meni** şeklindedir. **beni** biçimi üzerinde çalıştığımız metinlerden Manisa Kur'an Tercümesinde ve TİEM 40'da oldukça sık rastlanırken **meni** biçimi Bursa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

nesnelerden pes **beni** anuñuz ta' atle ben sizi anarmen BKT 22b/7
 Tañrı Ta' ālā'dur **beni** ve sizi yaradan pes ' ibādet eylenüz BKT 55a/4
 Tañrı Ta' ālā'yaki **beni** yaratdı dañı sizi yaratdı MKT 88a/9
 Tañrı Ta' ālā'ya ki **beni** yaratmışdur bir günün MKT 89b/10
 dañı gegülsiz kırtarcı **beni** bayık ben kâfir oldum TİEM 40 122a/1
 dañı ırağ eyle **beni** dañı oğlanlarımı kim tapavuz TİEM 40 122b/5
 yā rabbī **meni** alıñuz zürriyyetsüz qoyma dedi BKT 353b/5
 Tañkık Tañrı Ta' ālā **meni** yaratdı, sizi dañı yaratdı MKT 39b/2
 ' İbādet eylenüz Allāh' a ki **meni** yaratdı, bisledi, sizi dañı MKT 83a/9

Yönelme Hali Eki İle Kullanımı: **baña** "baña"

*Eski Anadolu Türkçesinde Teklik 1. Şahıs zamirinin yönelme hali esasen **baña**, nadiren de doğru Türkçesi ve Azeri tesiriyle **maña** şeklindedir. Batı Türkçesinde yönelme ekinin +ğve +g'si düştüğü halde teklik şahıslarda zamir çekimi eskisi gibi devam etmiştir (Ergin; 2009, 269).*

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde I. Teklik şahıs zamirinin yönelme hali sadece **baña** şeklinde geçmektedir.

Metinimizde geçen örnekleri aşağıdadır:

kaçan **baña** du' ā eyleseler baña icābet eylesünler BKT 28a/2
 yā rabbī göster **baña** göreyin neçük dirildürsin BKT 42b/7
 Haber virünüz **baña** adlarını bu nesnelerün MKT 4b/6
 Kaçan baña du' ā eyleseler **baña** icābet eylesünler MKT 20a/6
 illā kim okıdum sizi pes uy virdünüz **baña** TİEM 40 121b/11
 muşyılar mısız **baña**, anuñ üzere kim yokandı **baña** TİEM 40 125a/2

Ayrılma Hali Eki İle Kullanımı: *benden*, *menden* "benden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde I. Teklik şahıs zamirinin ayrılma hali için *benden*, *bendin*, *b->m-* değişmesi ile *menden* biçimlerinde geçmektedir. Bursave TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde *benden* şeklinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde hem *benden* hem *menden* şeklinde görülmektedir. TİEM 40 Kur'an Tercümesinde *-k-e* değişmesi tesiriyle I. Teklik şahıs ayrılma çekiminde hem *benden* hem *bendin* şekilleri geçmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde seçen örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ve *benden* korkunuz hatta ki tamām eyleyem BKT 22b/4
benden dedi dağı dadmasa anı ol beğdendür BKT 40a/3
 Cennete iledünüz. *benden* korkunuz özgeden MKT 5b/1
 andan ol *benden* degüldür. Lâkin ol kimse MKT 28b/7
 vahy olunur *bendin* ya degül Tañrıñuz TİEM 40 226b/9
 yokdur Tañrı pes ben pes korkun *benden* TİEM 40 126a/8
menden korkunuz, menüm 'āzābum katıdur MKT 5b/3
 taqvādur. *menden* korkunuz yā 'aqlı olan gişiler. MKT 21b/10

Vasıta Hali Eki İle Kullanma : +ıla, +ile, +cılayın, + cileyin, +layın, +leyin, +ın, +in, +içün, +çün

I. Tekil şahıs zamirinin vasıta bildirilmesi için bu zamir +(ile, çün, içün) vasıta hal eklerinin eklenmesiyle sağlanır. Vasıta hal ekini alan ben zamirinin kökünde herhangi bir değişme olmaz.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde vasıta hali eki ile kullanılan I. tekil şahıs zamirine ilişkin örnekler aşağıdadır:

hüküm olurdu her iş *benümle* sizün arañuzda BKT 134b/3
 kaçımak dağı *benümle* çekişürmi+siz nice adlarda BKT 162a/3
 Yā habsde sākin olanlar *benüm-ile* müteferriğ bātı MKT 165b/9
 Tañkık sen gücin yitişmez *benüm-ile* şabr eylemege MKT 209a/10
 ol ravan dillürekdür beğden, dildınyaya; pes viribi anı benüm ile, arğa verici TİEM 40 185b/2
 Hergiz çıkmayasız *benüm ile* hemişe, dağı hergiz çalışmayasız benüm ile bile, duşman ıla TİEM 40 93b/4
 gönder *menüm-ile* kardaşum Hārūn MKT 258a/1

yā Hāmān benümçün balcığı yandur tub eyle BKT 418b/1
 intikām eyle benüm-çün anlardan MKT 388b/2
 Yā Hāmān! benüm-içün yap bir binā ki meksūf ola MKT 340b/10
 Yā Rabbī, didi. Yap benüm-içün senün ʔatunda bir ev MKT 415a/7
 pes eyle benüm içün köşk ola kim ağavan Mūsā TİEM 40 185b
 dağı eyle benüm içün görklü alkış şonrağılarda TİEM 40 176a/6

6.1.1.2 II. Tekil Şahıs Zamiri: (sen)

*Kotwicz, Altay dillerinde zamirler adlı makalesinde II. Tekil şahıs zamiri için si+, *ti+, +çi köklerini asıl kökler olarak düşünür ve **sen** zamirinin kökenini bu köklere dayandırır (W. Kotwicz 1936).*

Bang ise, bu şahıs zamirini kökence +*se, +se'ye dayandırmakta ve zamirin sonunda görülen +n ekinin zamir çekiminde görülen +n olduğuna dikkat çekmektedir (Kocasavaş; 2004,347).

Yalın Halde Kullanımı: sen "sen"

*Batı Türkçesi Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde olduğu gibi II. Tekil şahıs zamirinin yalın hali **sen** şeklindedir. Çekim ekleri aldığı zaman bazen **sin** şeklinde de görülmektedir (Timurtaş; 1994, 83).*

biz degülüz illā fitne sen kâfir olma derler BKT 15b/2
 kim sen anuñ üstüneyidi+sen hatta ki bilevüz BKT 21a/6
 Yā Allāh! sen münezzehsin barça ‘ayblardan MKT 4b/7
sen kâfir olma. öğrenürler ol ikisinden MKT 11b/1
 yā ögüt ya‘nī ʔur‘an bayık sen delüsin nişe getürmezsin TİEM 40
 123b/7
 tāsen arasın ikin ögüt virmek içün aña kim ʔorʔar TİEM 40 148a/7

İlgi Hali Eki İle Kullanımı: senün "senin"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Teklik 2. şahıs zamirinin ilgi hali **senün** şeklinde geçmektedir. İlgi eki metinlerimizde yuvarlak şekilli olarak geçmektedir.

bizi ʔılgıl muṭi‘ ve münkād senün ʔa‘ atuña dağı BKT 19a/4
 dağı ʔaçan senün anuñdan dönse sa‘y eyler BKT 31a/6
 Cebrā‘ il indürdi senün yeregüne ʔur‘an‘ı MKT10b/11

muṭī^c münkāḍ senünā^c atunā. Müsülmān olmuş MKT 14a/5
 arulıgün senün iy Tañrı dağı TİEM 40 97b/5
 yā ola senün ev altundan yā ağısın göge TİEM 40 137b/10

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: seni "seni"

Batı Türkçesinde II. Tekil şahıs zamirinin yükleme hali seni şeklinde görülmektedir (*Timurtaş; 1994; 83*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde yükleme hal ekinin geçişiyle ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Tañrı Ta^c ālā eyitdi ben seni halka imām eyler-men BKT 18b/3
seni yaradandan pes olma sen yā muḥāmmēd BKT 22a/4
seni saña Tañrı Ta^c ālā'dan ḥalāṣ eyleyici MKT13a/10
 Taḥḳīḳ men seni halka imām eyler-men. MKT 13b/6
 mūsā 'lāt eyleyevüz seni anlara andan TİEM 40 202b/6
 görsin anları tañladur seni tenleri anlaruñ TİEM 40 265a/6

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: saña "saña"

Batı Türkçesinde yönelme ekinin ğ ve g'si düştüğü halde teklik şahıslarda zamir çekimi uzun müddet eskisi gibi yani saña şeklinde devam etmiştir (*Kocasavaş; 2004, 230*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sañaz amirinin yönelme hal eki ile kullanımına ilişkin şu örnekler tespit edilmiştir:

günüñüñ pādīṣāhı saña aparuz ve dağı sañaşığınırüz BKT 1b/4
sañay āMūḥāmmēd āyetler beyān eyleyiciler dağı kāfir olmaz
 BKT15a/2
 Zıkr eyle ol vaḳtī saña ehlün yaraḳ eyledi MKT 45b/11
 şaḳlarlar nefslerinde saña āşīḳare eylemegeni MKT 48b/6
 Tañrı saña ıñmarladı eger açarşañ bizden 'azabı TİEM 40 77b/7
 iy Zekerıyyā bayıḳ biz muştılaruz saña TİEM 40 144b/10

Bulunma Hali Eki İle Kullanma: *sinde* "sende"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Teklik 2. şahıs zamirinin bulunma hali *sinde* şeklinde görülmektedir. TİEM 40 Kur'an Tercümesinde bulunma hali *sinde* geçerken Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde II. Teklik şahıs zamirinin bulunma hali hiç geçmemektedir.

ya' nîdünyâda yâ *sindedaki* ahıratda dağı TİEM 40 122a/7
 dolenmediler yâ' nî *sinde* yâ dünyâde, illâ giceye yakın kadarı,
 yâ kuşluğu kadarı TİEM 40 280b/3

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: *senden, sinden* "senden"

Batı Türkçesinde II. Teklik şahıs zamirinin ayrılma hali esasen *senden* şeklinde olup bu şeklin yanı sıra -e->-i- değişmesi ile *sinden* ve *sendin* şeklinde de geçmektedir (*Timurtaş; 1983, 66*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde II. Tekil şahıs zamirinin ayrılma hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekler aşağıdadır:

pes edfa' eyler *senden* anların şerrini Tañrı Ta' âlâ BKT 20b/1
 şoralar *senden* yâ Muhammed aylardan eyit BKT 28b/5
senden burun inen kitâblara dağı imân getürürler MKT 2a/6
 Yâ Muhammed! şoralar *senden* hilâl aylardan MKT 20b/7
 dağı viribimedük *senden* ilerü mürşellerden TİEM 40 171b/6
 dağı bayık viribidük *senden* ilerü TİEM 40 123b/9
 dağı ivdüm ben *sendin* anaiy Çalabum TİEM 40 150b/9
 ancılayın vahy eyler *sendin* yaña dağı anlardan yaña TİEM 40 229b/4
 dağı çıkdılar Tañrı için bir ya' nî *sinden* TİEM 40 123a/10
 dağı çıkdılar Tañrı için hep ya' nî *sinlerinden* çıkalar TİEM 40 121b/7

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: *senünj ile, senünjiçün*

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde vasıta hal biçimi *-ileve -içün* edatlarının eklenmesiyle *senünj ile, senünjle* biçimindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde vasıta hali eki ile kullanılan II. Tekil şahıs zamirine ilişkin örnekler aşağıdadır:

anı evlenmek dilese hâliş *senünjiçün* mü' minlerden özge BKT 457a/7
 Taḥkîk *senünjiçün* cennetde vardur açmayasın MKT 223b/6

dağı gir benüm cennetüme ki senün için yaratdum MKT 442b/2
 kılalum mı senün için birimya' nî âletlerle TİEM 40 143b/11
 dağı yücelmedükmi senün için anılmağın TİEM 40 286b/4
 mü'minlerden kerahet ederler çekişürler senün-ile haşda BKT 182b/2
 hattâ ki senün-ile gözi aydin ola kayurmaya dağı bir nefes BKT 336a/4
 eger çekişseler senün -ile eyit ki Tağrı Ta' âlâbilür MKT 237b/3
 bize sendenyaman fâl geldi senün ile olanlardan dağı MKT 268b/9
 dağı ol kim döndi senün ile, dağı haddan geçmen. bayıkol, anı kim
 işlersiz görıcıdır. TİEM 40 110a/3
 anlar seri'et dutıcılarıdır anı; pes dartışık eylemesünler senün
ile kurbân işinde TİEM 40 161a/8
 bir tâife durşunlar senünle namâza bir rekat kılsunlar BKT 94a/3
 dağı üstünüze senünle olan ümmetler üstine dağıdağı ol BKT 238a/2

6.1.1.3 III Tekil Şahıs Zamiri: (o, ol, anı)

Ol zamiri, Kotwicz tarafından Altay dillerindeki *i*+ köküne bağlanmaktadır (Kocasavaş; 2004, 347).

Peppe de, Türkçede görülen *-i(n)* şeklini Mançucadaki 3. Tekil şahıs zamiri ekiyle karşılaştırmakta ve *ol* zamirini köken olarak bu *i* köküne bağlamaktadır (M. Rasenen; 1957, 18)

M. Ergin, III. Teklik şahıs zamiri için " *Teklik 3. şahıs zamiri esasen işaret zamiridir. İşaret zamirleri, yerini göstermek suretiyle nesneleri karşılayan kelimelerdir. Uzak için kullanılan işaret zamiri başlangıçtan beri üçüncü şahıs zamiri olarak da kullanılmış,*" böylece bu iki zamir birleşmiştir (Ergin; 2009, 266).

Yalın Halde Kullanımı: ol "o"

Batı Türkçesi III. Teklik şahıs zamirinin Yalın hali *ol* şeklindeyken yavaş yavaş daha çok devrinin sonlarına doğru ve Osmanlıca'nın başlarında *o* şekli ortaya çıkmıştır (Timurtaş; 1994, 83).

Yâ ol katı yağmura benzer münâfıklar MKT 3a/8
 eylemeg-içün.(3) ol anuñ gibi olmakda ulu MKT 6a/3
 Tağrı Ta' âlânuñ. ol anuñ-içün oldı ki MKT 7a/6
ol anuñ- içün oldı ki Tağrı Ta' âlâyâ ' âşî oldılar MKT 7a/8

İlgi Hali Eki İle Kullanma: anun "onun"

Batı Türkçesinde III. Tekil şahıs zamirinin ilgi hali ek ünlüsünün yuvarlaklaşmasıyla anun şeklinde görülür (Timurtaş; 1994, 83).

Ancak Bursa Kur'an Tercümesinde anun şeklinde derastlanılmaktadır. Bu şahıs zamirinin ilgi hal eki ile kullanımına ilişkin üzerinde çalıştığımız metinlerden alınmış örnekler aşağıdadır:

Taḡrı adını anunüstine ḡorḡunuz Taḡrı Ta'ālādan BKT 106b/6
 yerden sürmekdür ol anun gibi olmak BKT 112a/3
 ḡabūlolmaz anun ḡaḡḡında ṣefa' at daḡı alınmaz BKT 7b/2
 bile daḡıḡıkr eyleḡüz anun içinde olan buyruḡları BKT 9b/6
 illā Taḡrı Ta'ālā anun mālīḡidür, ḡādirdür MKT 157b/3
 eṣer ṣolyanından anlar anun ortasında maḡarada 204b/7
 cezādür ya' nī anun yanudı ancılayın gibi TİEM 4056b/10
 adı anun Yahyā eylemdük aḡa ilerüden adaṣ TİEM 40144b/11

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: anı "onu"

Batı Türkçesinde 3. Teklik şahıs zamirinin yükleme hali anı şeklindedir (Ergin; 2009, 268).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bazı geçen örnekler aşağıdadır:

bizüm üstümüze anı bilmezüz dēdiler daḡı biz BKT 10b/3
 kelāmını andan taḡır ederlerdi anı fehmi eylerken BKT 11a/6
 illā biz anı helāk eylesevüz gerek ölmek MKT 199a/10
 Sürer-biz anı ölmüş yirlere MKT 311b/4
anı kim oldılar işlerler pes ol vaḡt kim unıttılar TİEM 40 61a /11
 gelecı mi idāresiz anlara, anı kim açdı Taḡrıṣızün TİEM 406b/4

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: aḡa "ona"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde ekinin -ḡ- ve -ḡ-si düṣtüḡü halde teklik şahıslarda zamir çekimi uzun müddet eskisi gibi devam etmiştir (Timurtaş; 1994, 83).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde, teklik 3. şahıs zamirinin yönelme hali aḡa şeklini görmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı anlar ana dönecekdür ey Ya' kub oğlanları BKT7a/7
 eyitmez ana illā ol pes olur vucuda gelür dağı BKT 17b/5
 anuñ kim meyl eylerler ana acemidür ya' nī TİEM 40 131b/8
 tākaçan kim geleler ana açılmış iken TİEM 40 221b/6

Bulunma Hali Eki İle Kullanma: anda "onda, orada"

Batı Türkçesinde 3. teklik şahıs zamirinin bulunma halini **anda**"onda, orada, o zaman" şeklinde görürüz (*Timurtaş; 1994, 83*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu hal ile ilgili örnekler aşağıdadır:

anlar anda kalurlar ey yakup oğlanları auz benüm ol BKT 6b/5
 şehrine pes yeñüz anda ne yerden dilesenüz afiyetile dağı BKT 8b/4
 kızduralar anda, cehennem odında yanduralar MKT 133a/11
 çekişdiler anda tevḥidden kıyamet ahvālinden MKT189a/9
 pes anda açılıp kalıcıdur gözleri anlaruñ kim kāfir oldılar TİEM 40
 156b/8

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: andan "ondan, oradan"

Batı Türkçesinde III. Teklik şahıs zamirinin ayrılma hali **andan** şeklinde görülür (*Ergin; 2009, 269*).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde 3. Teklik şahıs zamirinin ayrılma hal eki ile kullanılmasına ilişkin saptanmış örneklerden bir kısmı aşağıda gösterilmiştir:

dağı yeñüz andan afiyetile ne yerden dilerseñüz BKT 6a/5
andan 'afv eyledük size bızağyāpduğunuzdan BKT 8a/1
andan sonra imānı terk eylese anlar fāsıqlardur MKT 42a/11
 bir nesneyi ki andan şerlü, andan yaman MKT81b/8
andan kim işmarladı yüzini Tañrıyaya' nīṭa' atını TİEM 40 44b/7
 yin andan kim ruzi virdi size Tañrı TİEM 4068a/5

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: la, le, ıla , ile, layın, leyin, cılayın, cileyin, ıçun, içün, çun, çün,

Ol zamirine +*ıla*, +*ile*, +*la*, +*le*, +*içün*, +*çün* vasıta hal ekinin getirilmesiyle bu zamir vasıta haline sokulur. Bu ekin bu şahıs zamirine getirilmesi bu zamirin kökünde diğer hal eklerinin yüklenmesinde olduğu gibi değişiklik oluşturur ve bu zamirin vasıta ekli durumu *anuç* olarak görülür.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

imān getürdiler anuçıla çalışurlar mällarıla BKT 208a/6
 anııçün müferrağ etdi ki hatta ki anuçıla BKT 389a/2
 Qur'ān'a yapışdılar, anuç-ıla ameyleyler MKT 73b/1
 ferāh olurlar anuç-ıla. Eger yitişse anlara şiddet MKT 289a/6
 dağağaçdan yaprak indürürin anuç-ıla koyunum üzere TİEM 40
 148b/5
 iy cadu okı bizüm içün Çalabu anuç-ıla kim 234a/11 TİEM 40
 götürdigiçün anuçiçün yazduk beni İsrā'ıl üstine BKT 111b/4
 dağımällarını anuçiçün kim verdi anlara cenneti BKT 212a/7
anuç-içün mü 'minmü 'mine hayır zan eylemek MKT 245b/3
 Tahkik anuç-içün (8) cehennem odı vardır MKT 425a/7
 anı, anuç-ıçun kim öğüt dutasız yā anasız TİEM 40 69a/5
 andağ çıkaruruz ölüleri anuç-ıçun kim siz anasız TİEM 40 73b/6
 kâfirlerden anuççün ki anlar bir kavmdür BKT 191a/6
anuççün anlar anlardağı meşeli sözüñ BKT 273a/1
 ol anuç- içün oldı ki Tağrı Ta'ālā'yā 'āşî oldılar MKT 7a/8
 Tağrı Ta'ālāni' metleri çok, anuç-çün ibâdet eylemezler MKT 449a/6
 dağı dâr ola anuçla senüñ yüregün anlar üstine okumağa BKT 233a/1
 bizden ilerü varmazlardı anuçla hidâyet bilmediler eydürlerki
 BKT 542b/7
anuçla nuşret degüldür, illâ Tağrı Ta'ālā'dandur MKT 46a/9

Eşitlik Hali Eki İle Kullanma: **ancılayın** "onun gibi"

Batı Türkçesinde 3. teklik şahıs zamirinin eşitlik hali **ancılayın** şeklinde görülmektedir (*Timurtaş; 1994, 83*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde III. Teklik şahıs zamirinin eşitlik hali Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ancılayın verbidük saña bir bölük içine BKT 266b/3

maşharaya alıcılar gine **ancılayın** givürürüz anı BKT 276b/6

dağı**ancılayan** vâcib oldı Çalabuñ sözi TİEM 40 222a/9

ancılayın azdurur Tañrı anı kim ol feşād TİEM 40224a/1

6.1.2 Çoğul zamirleri

6.1.2.1 I. Çokluk Şahıs Eki: (biz)

*I. çoğul şahıs zamiri, Altay dillerinde birinci şahıslara kök olarak kabul edilen **bi** zamirinin eski bir çokluk eki olan +z ile birleşmesinden oluşmuştur. Kotwicz Türkçedeki çokluk 1. şahıs biz, çokluk 2. şahıs siz, zamirlerinin aslında çokluk olmayıp ikilik bildiren şekiller olduğunu Ancak 3. şahısta olması gereken *i şekline rastlanmadığını bildirir (Kocasavaş; 2004, 347).*

Bu şahıs zamirinin hal ekleriyle çekimli biçimleri aşağıda değerlendirilmektedir:

Yalın Halde Kullanımı: biz "biz"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs zamiri eskiden beri **biz** ve çokluk ekinin getirilmesiyle **bizler** şeklinde kullanıla gelmiştir. Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnek **bizler** olarak geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

namāzı dağı**biz** kendülere verdüğümüz rızıkdan şadağa BKT 2a/5

feşād eylemeñüz yerde eydürleri **biz** degilüz illā muşliħlerden

BKT 3a/2

biz Tañrı Ta'ālāyā imān getürürüz dirler MKT 2b/5

Taħkik **biz** degülüz illā ıslāħ eyleyici MKT 2b/9

oldıydı bağılu pes açduķ**biz**ol ikiyi TİEM 40 154a/4

dağı eyittiler **biz** eyregüz mällardınyaña TİEM 40 144b/11

Taħkik **bizler**her nesneyi yaratduķ taķdır bile MKT 390a/5

İlgi Hali Eki İle Kullanma: bizüm "bizim"

*Batı Türkçesi'nin ilk devresinde ilgi ünlüsü bütün şahıslarda yuvarlaklaşmış ve uyum dışına çıkmıştır. Bu sebeple I. Çokluk şahıs zamirinin ilgi hali **bizüm** şeklinde görülmektedir(Timurtaş; 1994, 82).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz indürgen kitāba **bizüm** kulumuz Muḥammed üstine BKT 4a/7
 daḥıyalanladılar **bizüm** āyelerümüzü şunlar cehennem ehlidür BKT6b/4
 biz indürgen kitāba **bizüm** kulumuz ki MKT 3b/7
bizüm ‘ilmümüz yokdur, illā sen bize öğretgeni bilürüz MKT4b/7
 bizden ya‘ nī **bizüm**‘ azāb umuzdan amān virilürler TİEM 40154b/6
bizüm andumuz ḥaḳḳluraḳdur ol iki andından TİEM 40 57b/9

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: bizi "bizi" bizleri "bizleri"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs zamirinin yükleme hali **bizi** ve çokluk eki getirilerek **bizleri** şeklindedir (Ergin; 2009, 268).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde yükleme hal ekiyle ilgili örnekler aşağıdadır:

eyitdiler maşḥaralığa mı alursun **bizi** dediler BKT 10a/5
 Yehūdiler eyitdiler **bizi** od yandurmaz illā niçe günler BKT 11b/7
bizi maşḥaralığa mı alursın, didiler. Eyitdi MKT 7b/7
 Yahūdiler eyitdiler **bizi** od yandurmaz, illā nice günler MKT8b/11
 kim incittünüz **bizi** daḳı Taḡrı'yā tevekkül eylesün TİEM 40 121a/9
 kim azdurdı **bizi** perriden daḳı ādamıdan TİEM 40 228a/3
 Taḡrı Ta‘ ālānuḡ birliğine delil Taḥḳıḳ sen görürsin **bizleri** MKT
 348a/11

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: bize "bize"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs zamirinin yönelme hali **bize** şeklinde görünmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

göster **bize** hidāyet tefikile doğru yolu BKT 1b/5
 ‘aybdan sen **bize** öğretgen nesneyi BKT5b/6
 Hidāyet vir **bize** doğru yola, imān, ḫā‘at üstine ṣābit eyle MKT 1b/5
 illā sen **bize** öğretgeni bilürüz, özgesini bilmezüz MKT4b/7

ya' nī anı kim Tañrı bildürdi bize Muḥammed şıfâtlarından TİEM 40
6b/4
iy Çalabumuz yarlığa bize yazuqlarumuzu dağı' afv eylegil TİEM 40
34b/3

Bulunma Hali Eki İle Kullanma:

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs zaimirinin bulunma hali kullandığımız eserlerde örneğine rastlanmamıştır.

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: **bizden** "bizden" / **bizdin** "bizden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 1. şahıs zaimirinin ayrılma hali **bizden**, -
e-i değişmesiyle **bizdin** şeklinde görülmektedir (*Timurtaş 1994: 82*).

eydürlerdi yā Rābbena qabūl eyle bizden BKT 19a/3
anlar bizden anuñ gibi gösterür anlara Tañrı Ta' ālā BKT 24b/6
Qabūl eyle bizden taḥkīk sen du' ālar qabūl eyleyici+sen MKT 14a/4
ḥaml eylegen gibi buyurğan gibi bizden öñdün geçen MKT 34b/4
anlaruñ üzere kim bizden ilerüdi iy Çalabumuz TİEM 40 23a/2
gündüzilerine yarı virmeklige ne dağı anlar bizden TİEM 40 154b/6
bizdin yaña almaqlıq azın azın dağı ol TİEM 40 172b/9b
Pes bizdin yaña döndürineler dağı bayıq TİEM 40 226a/4

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: **bizümçün**, **bizimiçün**, **bizümiçün**, **bizimle**, **bizümle**, **bizümile**.

Biz zaimirine +ıla, +ile, +la, +le, +içün, +çün vasıta hal ekinin getirilmesiyle bu zaimir vasıta haline sokulur.

Mūsād' uā eyle bizümçün senüñ Çalabuña ki BKT 169b/5
Eyit yā Muḥammed siz şaqlaşmazsız bizümçün illā BKT 202a/4
du' ā eyle bizüm-çün Tañrı Ta' ālāyā ki beyān eylesün bize
MKT 8a/1
bir yemek üstine pes d' uā eyle bizimiçün Çalabuña BKT 9a/4
eyitdiler d' uā eyle bizimiçün Tañrı Ta' ālāki BKT 10a/6
bir yimek bile. du' ā eyle bizüm-içün MKT 7a/2
du' ā eyle bizim-içün Tañrı Ta' ālāyā ki beyān eylesün bize MKT 7b/8
İy cadu ok bizüm içün Çalabunı anuñla ahd eyledi TİEM 40 234a/11

Tā aqıdasın **bizüm içün**yirden bıñar TİEM 40 137b/8
 pes gönder **bizimle** Beni İsrā'ıl kavmını BKT336b/4
 eyit yā Muḥammed **bizümle** çekişür mi+siz Taḡrı Ta'ālāBKT 20b/3
 Çalabumuz ḥükm eyle **bizümle**kavmumuz ortasındaBKT165a/2
 Yā oğlum! Bin**bizümle** bile gemiye, kāfirler bile olmaMKT 156a/11
 koy**bizümle** anlar ortasını, ehlüni al, git gice bile MKT 159a/11
 Taḡrıdan özge size kāfir olduḡ ve **bizümle**BKT 593a/5
 Yitişür Taḡrı Ta'ālātanuḡ **bizüm-ile** sizün ortaḡuzdaMKT 146b/2
 Gönder **bizüm-ile** Yūsufı taḡla şaḡrāyā yirüz MKT 163a/11
 Viribi anı **bizüm-ile**irte otlayaya' nī yimiş iye TİEM 40 111a/7

Eşitlik Hali Eki İle Kullanma: bizcileyin "bizim gibi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindeçokluk 1. şahıs zamirinin eşitlik hali ***bizcileyin*** şeklinde görünmektedir (*Ergin; 2009, 270*).

Bu biçim Bursa ve TİEM 40 Kur'anTercümelerinde geçerken ManisaKur'an Tercümesindehiç görünmemektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

degülsiz siz illāādemi**bizceleyin** dilersiz kim BKT 270b/5
 illā bir ādem**bizceleyin** pes bize mucize göster BKT 400b/5
 degülsiz illāādami **bizcileyin**daḡı indürmedi raḡman hīç nesne TİEM
 40 209b/3

6.1.2.2 II Çokluk Şahıs Eki: (siz)

*Çoḡul zamiri **siz** olup bu zaminin oluşması konusunda en çok kabulgören görüş, Altay dillerindeki *si zamirine eski çoḡul olan +z ekinin gelmesiyle oluştuḡu yönündekidir. II. Çoḡul şahıs zamirini ifade edebilmek için siz şeklinin yanında sizler şeklinde kullanılmıştır. Gabian, bu zaminin Brahimi metinlerinde sis şeklinin olduğunu da haber vermektedir (Gabian; 1988 66).*

Yalın Halde Kullanımı: siz "siz" sizler "sizler"

Batı Türkçesi II. Çokluk şahıs zamirinin Yalın hali **siz** ve **sizler** şeklinde görülmektedir (*R. Öztürk; 1994, 63*).

kim **siz**Taḡrıdan ḡorḡasız ol Taḡrı kim ḡıldı BKT 4a/4

eger siz gerçeksenüz pes eger siz işlemesenüz BKT 4b/2
 kāfir olmağunuz siz bilüriken MKT 3b/6
 Taḥkīk men bilür-men siz bilmegen nesneyi MKT 4b/5
 Bayık siz āciz eyleyici degülsiz Taḥrī'yı TİEM 40 87b/6
siz şunlarsız kim dartıldıñuzanuñ içinde kim sizüñdür TİEM 40
 26b/9
 çıkmagañadirdür sizler aşkare oğlan günde BKT 638a/7
 Taḥkīk Taḥrī Ta' ālā bilür sizler daḥı maḥfl nesneleri MKT 217b/10
sizler bilür göklerde daḥı yirlerde MKT 252b/2

İlgi Hali Eki İle Kullanma: sizin, sizün "sizin"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin ilgi hali, esasen ek ünlüsünün yuvarlaklaşmasıyla uyum dışına çıkarak sizün şeklindedir. Ancak Bursa Kur'an Tercümesinde sizin şeklinde de rastlanmıştır.

Taḥrī Ta' ālāñidür sizin şadañuzdan BKT 44b/2
sizin ikinci dirilmegünüz daḥı anuñ gibidür BKT 469b/3
 Taḥrī Ta' ālāḥükm eyler sizün ortañuzda BKT 100a/2
 daḥı sizün yerünüze sizden özge bir qavm getürür BKT 200a/2
 Kaçan şeyṭānlar-ıla ḥalvet olsalar eydürler ki biz sizün bileyüz MKT 3a/2
 Taḥrī Ta' ālākatında. sizün tevbeñüz qabül eyledi MKT 6a/10
 anuñ üzere kim degşürevüz ya' nī sizün yerünüze TİEM 40 256a/1
 yokdur sizün Taḥrīdan hīçşaklayıcı TİEM 40 223b/10

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: sizi "sizi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin yükleme hali sizi şeklinde geçmektedir.

‘ ibadet eyleñüz Çalabuñuz ol kim yaratdı sizi BKT 4a/3
 pes dutuñuz tevbe eyleñüz sizi yaradan Taḥrīya BKT 8a/4
 Zıkr eyleñüz ol vaḳtī ki sizi kırtardıñ Fir‘avn qavminden MKT
 6a/1
 Allāh‘ a ki meni yaratdı, bisledi, sizi daḥı yaratdı MKT 83a/9
 Pes gerek eyleye sizi andan ötürü kim kāfir olduñuz TİEM 40 136b/8
 İy ev qavmı daḥı arıda sizi arıtmak TİEM 40 200b/7

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: *size* "size" *sizlere* "sizlere"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin yönelme hali *siz* biçiminde geçerken sadece Manisa Kur'an Tercümesinde çokluk eki getirilerek *sizlere* şeklinde görünmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu şekillerin geçtiği örnekler aşağıdadır:

ben *siz* eyitmedüm ki taḥḫīḳ ben bilür men BKT 6a/1
 andan ‘afv eyledük *siz* bızağuya tapduğunuzdan sonra BKT 8a/1
 ol Taḡrı Ta‘ālā *siz* yiri döşek kıldı MKT 3b/4
 vardır *siz* yir yüzinde qarār dutup MKT 5a/5
 eksemediler *siz* nesene daḳı arḳa virmediler TİEM 40 87b/10
 daḳı geleler *siz* қақımaqlarından üşbu TİEM 40 30a/10
 Taḥḫīḳ biz *sizlere* tābi‘ olduk nebileri yalanlamakda MKT 178b/2

Bulunma Hali Eki İle Kullanma: *sizde* "sizde"

Batı Türkçesinde Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin bulunma hali *sizde* şeklinde görünmektedir.

oḳurken Taḡrı Ta‘ālā ayetlerini daḳı *sizde* BKT 61b/1
 sizün üstünüzden bildi ki *sizde* za‘ iflik vardır BKT 191a/7
 kim *sizde* ol günlerde ḡasta olsa yā seferde olsa yisün MKT 19b/8
 Taḡrı Ta‘ālā sizden bildi ki *sizde* za‘ iflik var tende MKT 128b/6
 eger ola *sizde* incinesi nesene yağmurdan TİEM 40 43a/10
 şaḳlamayalar *sizde* ḡışımlıḳ ne daḳı ‘ahd ḳavı TİEM 40 88a/6

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: *sizden* "sizden" *sizdin* "sizden"

Eski Anadolu Türkçesinde çokluk 2. şahıs zamirinin ayrılma hali *sizden*, *sizlerden* şeklinde geçmektedir (Kocasavaş; 2004, 478).

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde *sizden* şeklinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde Doḡu Türkçesinin tesiriyle *sizdin* şeklinde görülmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

daḳı anları kim *sizden* ilerüyidi ola BKT 4a/4

buyruğun terk etdiler sizden sebt güninde BKT10a/2
sizden burun ümmetleri dağı yarattıMKT 3b/3
 lâkin az gişiler sizdeni‘ rāz eylemedilerMKT9a/9
 andan kaçan aç a gidere zıyanı sizdenTİEM 40 128b/9
 barābar olmayasizden ol kim nafağa kim eyledi TİEM 40 257a/5
 dağıbayık ilerü duttum sizdinyağa TİEM 40 247b/10

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: sizinle, sizinile, sizünle, sizünile "sizinle" sizin için, sizünçün, sizün için "sizin için "

siz zamirine +ıla, +ile, +la, +le, +içün, +çün vasıta hal ekinin getirilmesiyle bu zamir vasıta haline sokulur.

yüce taşları sizinle egilmegiçün dağı ırmağlar BKT 283b/7
 Taşrı Ta‘ ālāeyitdi qorqmağuz ben sizinlehāzırmen BKT 336b/3
 girçekleyicidür sizinile gelen kitābı ağa imān getürsüz BKT 59a/1
 girçekler sizünle olan kitābı ki BKT 6b/7
 eger sizünleşavaş eyleseler BKT 62b/7
 şavaşmayınca sizünileanun içinde BKT 29a/4
 girçekleyicidür sizünile olan kitābı andan BKT 84b/7
 Eger sizün-ile şavaş eyleseler siz de anları öldürünüz MKT 21a/3
 dağı sizün-ile muntazır olurun ol āyetler gelmegi.MKT145a/11
 ol kim ‘ ahd bağladı sizün-ile anı şol vaqt kim TİEM 40 49b/2
 dağı eger çalışsa-dı sizün-ile anlar kim kâfir oldılar TİEM 40 244b/10
 anun gibi beyān eyler Taşrı Ta‘ ālāsizin-içünMKT 27b/6
 Kılduğ sizin-içün anda ma‘ işet dirlig-içünMKT 181b/10
 ihtiyār eyledi sizünçün İslām dīnini pes BKT 19b/4
 ruzisizünçündağımusahhar eyledi size BKT 273b/5
 ‘iddetleri dükene. Eger süd içürseler sizün-çünMKT 412b/11
 Taşrıdan qorqasız ol Taşrı kim kıldı sizün içinBKT 4a/4
 dağısizün içinanda yolları yarattı ola kim BKT 527b/1
 Taşrı Ta‘ ālāyarattı sizün-içün yirde olğanı barçasmıMKT 4a/11
 Taşrı Ta‘ ālāğanīdür, sizün-içünmi‘ metler çok yaradıpdurMKT 32a/1
sizün içindağımusahhar eyledi ya‘ nī bouyn TİEM 40 122b/2
 Şusizün için andan içesi nesenedür dağı andan TİEM 40 126b/4

Eşitlik Hali Eki İle Kullanma: *sizcileyin* "sizin gibi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 2. şahıs zamirinin eşitlik hali Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde de görüldüğü gibi *sizcileyin* şeklinde geçmektedir. Bu biçim metinlerimizde sık olarak geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır

degülüz biz illââdemi *sizcileyin* dilersiz kim yağasız bizi BKT 270b/7

kim degşürevüz ya' nîsizün yirünüze *sizcileyinler* TİEM 40 256a/1

degülven ben illââdamî *sizcileyin* vahy olunur beşdin TİEM 40 226b/9

6.1.2.3 III. Çokluk Şahıs Eki: (onlar, olar, anlar)

III. Çokluk şahıs zamiri de teklikte olduğu gibi işaret zamiri ile aynidir. Eski Türkçede olar şeklinde idi. Eski Anadolu Türkçesinde de önce olar idi, sonradan anlar şekli de ortaya çıkmıştır. Eski anadolu Türkçesinden sonra olar şekli yerini tamamiyle anlar'a bırakmış, Osmanlıcanın sonlarında zamirini hayet bugünkü onlar şekline girmiştir (Ergin; 2009, 267).

Yalın Halde Kullanımı: onlar "onlar" anlar "onlar"

*Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin yalın hali için **anlar** ve **olar** şekillerinde görünmektedir (Timurtaş; 1994, 83).*

Ayrıca Bursa Kur'an Tercümesinde **anlar** şeklinde de görülmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

korğu dağı yokdur anlara ne dağı **anlar** BKT 17a/2

biz tapmazuz anlara illâ bizi **anlar** Allâha BKT 495b/6

göstericidür muttakîlere **anlar** kim imân getürü BKT 2a/4

dağı degüldür **anlar** doğru yoldutıcılar anları BKT 3b/2

anlar hidâyet üstinedür anları yaradan Tanrı' dan MKT 2b/1

anlar yaman kavm-idiler. Vakti ki haş geldi MKT 150a/6

bayık **anlar** acırlar nite kim acırsız TİEM 40 43b/3

bayık **anlar** âciz eylemezler ya' nîşonra TİEM 40 86b/1

İlgi Hali Eki İle Kullanımı: anların "onların" anların"onların"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin ilgi hali ekteki yuvarlaklaşmayla anların yanı sıra onların ve oların şeklinde geçmektedir. Bu biçimi BursaKur'an Tercümesinde anların şeklinde görünmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyitdi uluları anların kim kâfir oldılar BKT 161b/1
anların başası hâş kullardan idi bu Qur'ân BKT 493a/6
 pes aşşı eylemedi bazırganlıkları anların dağı BKT 3b/2
 dağı' amel-i Şalîh işlese anların müzdi vardır BKT 9b/4
 Tañrı Ta'âlâ anların nûrını giderdi dağı MKT 3a/7
 giderdük anların yüreklerinde olan MKT 182b/10
 açılıp kalıcıdur gözleri anların kim kâfir TİEM 40 156b/8
 ola anların üzere hasrat andan yinilinelir TİEM 4085a/11

Yükleme Hali Eki İle Kullanma: anları "onları"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin yükleme hali Eski Anadolu Türkçesinin diğer eserlerinde olduğu gibi anları şeklinde görülmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinler Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

anları korqutsandağı korqutmasandağı BKT 2b/2
 dağı anları kim sizden ilerüyidi ola kim siz BKT 4a/4
anları Tañrı Ta'âlâ la' net eyler MKT 17a/8
 bilürsen anları ' alâmetler bile MKT 32b/1
 dağı kodı anları karañılıklar içinde görmezler TİEM 40 3a/2
 dağı bayık bildiñüz anları kim haddan geçdiler ya' nî balık avlâdılar,
 sizlerden TİEM 40 5b/11

Yönelme Hali Eki İle Kullanma: anlara "onlara"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin yönelme hali anlara şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinler bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kaçan muşîbet yetse anlara eydürler biz BKT 23a/5

görmez misin ol kişiler ki eydürler ki anlara BKT 86b/3
 gönder anlara resül özleri cinsinden MKT 14a/7
 beyân eylemeg-içün anlara Tañrı Ta‘âlâ buyruğum MKT 176b/10
 dağı‘ acabaladılar kim geldi anlara TİEM 40 215a/9
 dağı boyun virmediler anlara TİEM 40 72a/11

Bulunma Hali Eki İle Kullanma: anlarda "onlarda"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin bulunma hali anlarda şeklinde görülmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinler bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eger anlarda‘ akıl ve tedbîr bulsañuz BKT 76b/5
 dağı anlarda olan mañlûk dağı Tañrı Ta‘âlâ BKT 127a/7
 eger anlarda (5) yañşılık görseñüz def eyleñüz MKT 54a/4
 gökler dağı yirler anlarda olan mañlûkât dağı MKT 88b/5
 Pes dartışma anlarda‘ā‘nî kitâb ehliyle, illâ dartışmak görinici
 140a/9 TİEM 40

Ayrılma Hali Eki İle Kullanma: anlardan "onlardan"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin ayrılma hali anlardan şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinler bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bir bölük anlardan işidürlerdi Tañrı Ta‘âlâ kelâmını BKT 11a/6
 imân getürse anlardan Tañrı Ta‘âlânıñ birliğine dağı BKT 19a/1
anlardan işidürler-idi Tañrı Ta‘âlâ kelâmını MKT 8b/2
 Tañrı Ta‘âlârâzı oldı anlardan tã‘at kabûl eylemek bile MKT 140a/8
anlardan ilerü geçmiş bölükden TİEM 40 215a/9
 kaçan bir yaña ayrıldıñuz anlardan TİEM 40 139b/5

Vasıta Hali Eki İle Kullanma: anlarıla, anlarıuıla, anlarıuıla, anlarıçün, anlarıuıçün

+la, +le ve +içün, +çün ile edatının ekleşmiş şekli olduğu için hal ekleri gibi yalnız teklik, çokluk ve iyelik şekillerinden sonra değil, bir hal eki olan genitif ekinden sonra gelebilmektedir (Ergin; 2009,238).

girçekligi vardır anlarıçün uçmaqlar ki aqar aqaqlar BKT 127a/5
 pes anlar hayrān oldılar anlarıçün vardır yaman' azāb BKT 404b/5
 kesb eyledükleri sebebi-y-ile ta' cıl eyler-idi anlar-çün MKT 208b/8
anlar-çün. Cennetler, bostānlar vardır. MKT 88b/3
 girçekleyici anlarıla olan kitābı bıraqladı bir tāife BKT 15a/4
 yegrekdür anlarıla eger qaruşsañuzdağı BKT 34a/2
 Qaçan anlar-ıla olsan seferde, ğazālıqda MKT 66a/4
 istediler ki sen anlar-ıla yaqınlıq eyleyüp MKT 417b/6
anlarıuıla dağı uyma hevāsına anlarıu kim BKT 149a/3
 ki berāber ola anlarıuıla yer ya' nī yuda anları BKT 84a/1
 ben anlarıuıla olaydum ulu sā' adete yētişirdüm BKT 88a/6
 dağı vardır anlarıiçün uçmaql arı çiftler bıkır hüriler BKT 4b/6
 taqltılar üstinde yasduqlara tayanup oturalar anlarıiçün BKT 479a/6
anlarıiçün ulu ' azāb vardır yürekler acıdıdı MKT 2b/8
 vardır anlar-içün anda, her ne ki ebedi qalurlar MKT 253a/6
 senden ilerü dağı eyledük anlarıuıçün avrātlar BKT 268a/4
 açılmayā anlarıuı içün gökler qapuları TİEM 40 72a/11
 daqımālıq olmaz anlarıuı içün ziyān degürmege TİEM 40
 151a/4

Eşitlik Hali Eki İle Kullanma: anlarıcılayın "onlar gibi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çokluk 3. şahıs zamirinin eşitlik hali anlarıcılayın şeklinde görülmektedir.

gökleri ve yerleri qādir degül midür anlarıcılayın yaratmağa BKT
 481a/2
 yerlerden dağı anlarıcılayın iner buyruql anlarında siz BKT 603b/5

6.2 İşaret Zamirleri:

"*Bunlar işaret etmek, göstermek suretiyle nesneleri karşılayan kelimelerdir. İşaret zamirleri nesneleri bir yer içinde gösterir, onlara yerlerine göre işaret ederler. Yani bu zamirlerle belirtilen varlıkları şu veya bu vasıfları ile değil, yerleri ile ifade etmiş olurlar*" (Ergin; 1990, 259).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde işaret zamirleri **bu**, **şu**, **şol**, **o**, **ol** 'dur. Ayrıca çokluk şekli de **bular**, **bunlar**, **şunlar**, **ollar** şeklindedir. Ancak **şu** ve **şol** şeklini Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde hiç geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

6.2.1 Bu Zamiri:

*Gabaine göre işaret zamirleri, şahıs zamirlerinin 3. şahsını temsil ederler. Gabaine bu işaret zamirinin de Eski Moğolca III. Şahıs zamiri *mu ve mun"o", çokluk mut şekilleriyle ilgili olabileceğini savunmaktadır (Gabain; 1988, 67).*

*Bu işaret zamirinin etimolojik Eski Moğolcadaki III. Şahıs zamiri *mun veya Moğulcada öz anlamına gelen *mön ile ilgili olabileceği Ramsted, Peppe ve Kotwicz gibi bilim adamları tarafından da ileri sürülmüştür (M. Rasanen; 1957, 27).*

İşaret zamiri bu'nun çokluk şekli bular ve bunlar olarak tesbit edilmiştir. Bugün zamirin bu şekli kullanılmaktadır. Çekim ve kullanılış olarak bugünkü durumla aynıdır.

Yalın Halde Kullanımı: bu "bu" bunlar "bunlar"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde bu işaret zamirini yalın hali **bu**, çokluk biçimi **bular** ve **bunlar** şeklinde karşılanmıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

pes getirün bir süre bu Kur'an mişilli BKT4b/1

bu ahıf haqqıçün bu Kur'an'da ya' nıhaq olduğına BKT 2a/3

bu doğru yoldurvaqtı ki ise bildi MKT 39b/3

bu bize kandan? Eyit yā Muhammed ol sizün MKT49b/11

dağışonrağı güne dağı degüldür bular inanmışlar aldarlar TİEM 40
2b/4

dağı getirsevüz seni bunlar üstine BKT 83b/6

kāfir olanlarıçün bunlar doğru yol üstinedürler BKT 85b/1

bunlar anlar mıdur? And içdiler Tağrı Ta' ālāadı MKT 81a/4

kāfir olanlarıçün bunlar hidāyet üstine doğru yol MKT60a/8

illâTañrı'dan ya' nî**bunlar**tapduğunun dükelinden TİEM 40 139b/6

İlgi Halde Kullanımı: **bunun** "bunun" **bunların** "bunların"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde**bu** işaret zamirini ilgi hali kullanımı **bunun** ve çoğulu**bunların** şeklinde geçmektedir. AncakManisaKur'an Tercümesinde**bu** işaret zamirini ilgi hali **bunun** sadece teklik şeklinde kullanılmaktadır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgili hal ekini almış **bu** ve **bunlar**, işaret zamirinin kullanmanına örnekler aşağıdaki gibidir:

bunun gibi bu degüldür illâ taşnî' leri BKT 186a/3
senünhtahtun**bunun** gibi nidür eyitdi BKT 408b/1
size vaşıyyet eyledi **bunun** bile MKT 102a/7
eger dilesevüz biz eydürüz **bunun** gibi. Bu degüldür MKT125a/11
bayık**bunun** içinde ya' nîKur'ân yitütlikdür kavma TİEM 40 157a/5
bunlarındağı nicesi aña inanurdağı inkâr eylemez BKT 431a/6
‘amellerinünğdağı**bunların**zâlimlerine dağırısecekdür BKT 501b/5
bayık işlemiş ola farızaları pes şunlar **bunlarındur** TİEM 40 150a/11

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: **bunu** "bunu" **bunları** "bunları"

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde**bu** işaret zamirini yükleme hali **bunu** ve **bunları** şeklinde görünmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerden ManisaKur'an Tercümesindebu işaret zamirinin yükleme hali teklik şeklinde geçerken Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde çokluk biçimleri geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Yaratmadun sen **bunu** bāṭıl üstineMKT 52b/2
ḥarām eyledi **bunki** siz eyitdünüzMKT 103a/1
azere **bunların**ma' būd mı edinürsin taḥḫīk ben BKT 137a/3
garre eyledi **bunları**dinleri dēdiler dağı kim ki BKT189a/3
Mekke kāfırları **bunları** incidüğinden sonra git diler TİEM40 132a/4
sonra kim ‘azāb eylenildiler ya' nî Mekke kāfırları, **bunları**
incitdügindert sonra gitdiler TİEM 40 132a/4

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı: **bunda** "bunda"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **bu** işaret zamirini bulunma hali **bunda** şeklinde görülmektedir. Bursave Manisa Kur'an Tercümelelerinde **bunda** şekli geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde bu biçime rastlanılmamıştır.

bizi **bunda** eyit yâ Muhammed eger olsayduñuz BKT 68b/7
 savaş eylenüz biz **bunda** (7) oturmuş biz Mūsā eyitdi BKT 110b/6
 iş üstine olsa-y-ıduñ bizi **bunda** öldürmezler-idi MKT 48b/7
 savaş eylenüz cebbârlar bile taḥkîk biz **bunda** oturmuşbiz. MKT 77b/4

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: **bundan** "bundan" **bunlardan** "bunlardan"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **bu** işaret zamirini ayrılma hali **bundan** ve **bunlardan** şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ki kumaşları **bundan** yaḥşıydı ni' metleri daḥı BKT 332a/5
 sañaanlardan **bundan** burun (7) daḥı özge nebîlerki BKT 103a/6
 kıyamet güninde Taḥkîk biz **bundan** ġāfiller-idük MKT 120a/11
 kıvmün daḥı bilmezidi **bundan** burun. Sen şabr eyle MKT 157a/3
 bayık olduğıdı ġāfillik içinde **bundanya'** nî bu günden belki olduğıdı
 zālımlar TİEM 40 156b/9
 bayık olduğıdı ġaflatda **bundan**, pes giderdük senden TİEM 40 247b/6
 daḥı zulm eylediler **bunlardan** yitişür anlara MKT 335a/9
 anların dutmağı **bunlardan** katıydı taşarruf eylediler MKT 380b/8
 ol kim **bunlardan** imān getürdi Taḥrı'ya, daḥı şonrağı güne daḥı işledi
 eyü iş TİEM 40 5b/8

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: **buna** "buna" **bunlara** "bunlara"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **bu** işaret zamirini yönelme hali **buna** ve **bunlara** şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerinde bununla ilgili örnekler aşağıdadır.

biz **buna** bildürdük ki bizden bir kimse yokdur MKT 349a/11
 girü alurlar ulu Taḥrının **buna** ihtiyacı yokdur TİEM 40 76b/4
 ki eyideler **bunlarani'** met mi vèrdi TaḥrıTa' ālā BKT 133b/7

tāifenün anlara dağı bunlaradağı atalarından BKT 300b/7
 ba' zısını ba' zısı bile hattā ki eyideler bunlaraMKT 92b/11
 Tañrı'dan indi olunca bunlarahōş söz söyle TİEM 40 134b/3
 buyruğından kim ire bunlara azgunlıqyā ire bunlara azāb ağırdıcı
 TİEM 40 170b/3

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: bunlarınla "bunlarıyla"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindebu işaret zamirinin vasıta hali sadece çokluk bunlarınla şeklinde TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır.

tā kıllar dağı bunlarınla barābar ola imdi kıllar bunlarınla barābar
 olmaz TİEM 40 129b/9

Eşitlik Hal Eki İle Kullanımı: bunca "buna göre" bularınca "bunlara göre"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindebu işaret zamirini eşitlik hali bunca ve bularınca şeklindedir. Bursa ve ManisaKur'anTercümelerinde birer örneği geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesindegeçmemektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bunca genişligile andan şonra arkaqaytarup BKT 197a/6
 her ne ki dilese bularınca olmak gerek MKT 128b/1

6.2.2 Şu, Şol Zamiri:

Yalın Halde Kullanım: şol "şu" şunlar "şunlar"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerindeşu ve şol işaret zamirini yalın hali şu, şol ve çokluk şekli şunlar şeklindedir.Ancak şu ve şol biçimi Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

şolayetlerindendür TañrıTa' ālānuñ ola kim fikr eyleyeler BKT 154b/6
 anuñ gölgesi şolşonıdur anlar kim şağındılar BKT 267b/5
 boyun viricilerüz şolbir bölük qavumdur bayıq geçdi TİEM 40 10a/9
 dağı degüldür Tañrı Ta' ālāsiz işlegen işlerden şunlarBKT 13a/2
 toprak bayaq biz mi yaratmaqdavuz yeni şunlaranlardur BKT262b/5
 eyitti bayıqşunlarkonuqlarıdur pes rusvay eylemen beni TİEM 40
 125a/10

iy Çalabu'muz! sunlar ortaklarımızdur anlar kim TİEM 40 130b/7

İlgi Hal Eki İle Kullanımı: şunu "şunu"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde şu işaret zamirini ilgi hali şunu şeklindedir. Üzerinde çalıştığımız metinler bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bayakşunu içinde nişānlardur bir kavme kim endişe BKT 262a/7
 dağışunu içinde belādur Çalabuñuz'dan ulu dağı ol vaqt BKT 270a/2
 ‘umurlu ululıklı olmayasın dükeli şunu (3) oldı yavuz işi TİEM 40
 135a/2
 dağı isde şunu arasında yol dağı eyit ögmek Tañrı'nındur TİEM 40
 138b/10
 dağı getürdük seni şanukşunlarun üzere ya‘ nıķavmun üzere TİEM 40
 130b/11

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı: şunda "şurada, orada"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde şu işaret zamirini bulunma hali şunda şeklindedir. Ancak TİEM 40 Kur'an Tercümesinde şunda geçerken Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelrinde hiç görünmemektedir. bunula ilgili örnekler aşağıdadır:

ol kim oldılarıdı işlerler yinildiler şunda (2) dağı döndiler ğorlar TİEM
 40 77a/1
şunda sinayā her nefis anı kim ilerü viribidi dağı döndürinildiler Tañrı
 dapa TİEM 40 99a/6

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: şundan "şundan"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde şu işaret zamirini ayrılma hali şundan ve çokluk biçimi şunlardan şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

daha şadaķa vërdiler şundan kim anlara rızķ vërdük BKT 265b/3
 dağı harc eyleler şundan kim rızķ vërdük anlara gizlü BKT 273b/2
 kāfirlaruñuz yigrek midür şunlardan ya‘ nı iy Kırayş yāsizün midür
 TİEM 40 253a/8

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: şuna "şuna" şunlara "şunlara"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde çok sık kullanılmayan şu işaret zamirinin yönelme hal ekli biçimi aşağıda gösterilmiştir.

dükeline meded eylerüz (6) şunlara daķı şunlaraya^c nî iki bölüğe daķı

TİEM 40 134a/6

daķı yokdur anlanın, şuna hiç bilmek; degül anlar, illâ gümen eylerler.

TİEM 40 237a/9

6.2.3 O, Ol Zamiri:

Batı Türkçesinde şahıs zamiri olan **ol** ile işaret zamiri olan **ol** unyazılışta benzerliği ve bunları birbirinden ayırmanın ancak konuşma sırasında konuşucu ve dinleyici arasında belirlenebilmesi sebebiyle bu iki zamir sürekli olarak karıştırılmış ve bunların bazı durumlar hariç yazılı metinde işaret zamiri mi yoksa şahıs zamiri mi olduğu kesinleştirilmemiştir. Sonuç olarak şahıs zamiri **ol** ile aralarında hiçbir farklı durum yoktur. İşaret zamiri **o**, **ol** un çokluğu **olar** ve **onlar,olar** şeklinde görülmektedir.

Yalın Halde Kullanımı: ol"o" onlar "onlar"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **ol** işaret zamirinin yalın hali **ol** şeklindedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerinde bütün eserlerde geçmektedir.

andan sonra dirildür daķı ol kim umaram kim baņa benüm günāhum
bağışlaya 397b/3 BKT

daķı ol kim baņa yêdür-ür ve içdür-ür ve kaçan hasta olsam ol baņa sağlık
vêr-ür 397b/2 BKT

hiç var mı ortaklarıñuzdan (2) ol kim toğru yol gösterür haķ dapa
TİEM 40 99b/2

daķı ol kim t̃ama^c dutar-ın kim yarlığaya baņa yazuğımı yanud
güni.176a/5 TİEM 40

Size vardur kışāş eylemekde dirlik. Yā ^c aķlı olan gişiler! ol kim Tañrı
ta^c ālādanķorķısar ādem öldürmek terk idesiz MKT 19a/11

Şavaş eylenüz, ğazālıķ eylenüz Tañrı yolına ol kim kāfirler bile sizün
bile şavaş MKT 20b/10

Bat Türkçesi Kur'anTercümelerinde **onlar**ve **olar** işaret zamirinin yalın hali sadeceBursaKur'an Tercümesinde**onlar**biçiminde geçmektedir.

dağıyokdur anlara ne dağı**onlar**kayururlar BKT 17a/2

biz tapmazuz anlara illā bizi **onlar**Allāh'a yakın eylemegiçün BKT 495b/6

dağılīkin ‘avrātları **olar** bile kalanlardan oldu BKT 163b/6

dağıbaıl işlere girdiñüz**olar** girdigi gibi BKT 205a/2

İlgi Hal Eki İle Kullanımı: olarun "oların"

Bat Türkçesi Kur'anTercümelerinde **ol** işaret zamirinin ilgi hali çokluk biçimi **olarun**şeklinde geçmektedir. Çokluk şekli **olar** işaret zamirinin ilgi haliyle kullanımına ilişkin Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde birer örnek tespit edilmiştir.

Beni İsrā’ili **olarun**şomlğıındandur derlerdi BKT 169a/6

Pes tañlatmasun seni mälları anlanun, dağı oğlanları **onlarun** bayık diler Tañrı kim ‘azāb eyley anlara TİEM 40 91b/4

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: onları "onları"

Bat Türkçesi Kur'anTercümelerinde **onlar** işaret zamirinin yükleme hali çokluk biçimiyle**onları** şeklinde tek bir örnekte geçmektedir.

onlarkonuqlamağa rāzī olmadılar pes anda BKT 322a/2

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: onlardan "onlardan" olardan "olardan"

Bat Türkçesi Kur'anTercümelerinde onlar işaret zamirinin ayrılma hali sadece Bursa Kur'an Tercümesinde**onlardan** ve **ollardan** şeklinde geçmektedir.

dağışağın **onlardan** seni azdurmasunlar niçesinden BKT 115a/6

qalemlerini qanğı kişi **olardan** Meryemi besleye BKT 54a/5

‘ahd eyledüñüz müşrik kâfirlerden Allāh bizardur **olardan** BKT 193a/3

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: *ona* "ona" *onlara* "onlara"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelrinde *o* işaret zamirinin yönelme hali *ona* çoğul biçimi *onlara* şeklindedir.

Bu biçim sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

çok eylemegiçün sizi *ona* şebîh yokdur ol her nesne BKT 521a/5
beni hâzretinden oturur men *onlara* doğru yolun üzre BKT 153b/1
bizüm âyelerümüzi bağıl eylemege *onlara* vardur 'azâb BKT 461b/4

6.3 Dönüştülük Zamirleri:

Yapılan işin yapan kişiye döndüğünü ifade etmek ve kendisine dönüleni anlam yönünden pekiştiren zamirler dönüştülük zamirleri olarak adlandırılırlar. Bu zamirler yapıları gereği diğer zamirlerden farklı olarak iyelik eklerini alarak kullanılabilirler.

Üzerinde çalıştığımız metinlerinde tespit ettiğimiz dönüştülük zamirleri *gendü* > *kendü*, *gendüz* > *kendüz* ve *öz* şeklindedir. TIEM 40 Kur'an Tercümesinde dönüştülük zamiri *gendü* ve *gendüz* şekline geçerken g > k değişmesiyle Bursa Kur'an Tercümesinde *kendü* şeklinde görünmektedir. Ancak Manisa Kur'an Tercümesinde sadece *öz* şeklinde geçmektedir. Manisa Kur'an Tercümesinde dönüştülük zamirleri *öz* şekline geçerken *kendü* şekli sadece bir tek örneğine rastlanmıştır.

6.3.1 Öz Zamiri:

Bazı bilim adamları tarafından etimolojik olarak Moğolcada ön taraf ve göğüs anlamlarına gelen öber kelimesine bağlanan öz zamiri Orhun Türkçesi eserlerinden başlamak üzere günümüze kadar gelen ve çok sık kullanılan bir dönüştülük zamiri olmuştur (M. Rasanen; 1957, 38).

Genel Türk Dili alanı içinde gerek tek başına gerekse bazı isim çekim ve hal eklerini de alarak da kullanılabilen bu zamir. *öz* dönüştülük zamirlerinin isim hal ekleriyle kullanım biçimleri bununla ilgil örnekleri aşağıda gösterilmektedir:

6.3.1.1 Hal Ekleriyle Kullanımı:

Yalın Halde Kullanımı: *öz* "kendi"

Bu şahıs zamirinin yalın halde kullanımında Orhun Türkçesi eserlerinden başlamak üzere Batı Türkçesine gelinceye kadar bir değişim olmamıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zamirin yalın halde kullanımıyla ilgili örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

zûlm eylemişdür öz nefsiñe dağı almağuz BKT 36a/4
 dağı kim yamanlıķkazanā(3) öz nefsiçün kazanūr BKT 95b/3
 Taḥḳīḳ öz nefsiñe zûlm eylemişdür MKT 26a/2
 Kim ḥaḳḳı görse öz nefsiyiçündür. Şevābı özine virilür MKT 98a/6

İlgi Hal Eki İle Kullanımı: özinün, özünün "kendinin"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde öz zamirinin ilgi hali özinün şeklindedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol şeytāndur ḳorḳudur özinün dostlarını pes BKT 71b/6
 bu sözler Cebrā'îl dili üstinedür özinün şerḥḥalidür BKT 488b/5
 ribāyı terk eylese özinün olur. (10) Anuḡ ḥükmi Taḡrı Ta'ālāyādur MKT 32b/9
 anı ḥarām eyledi. (9) özinün ḥaḳḳı mülkidür barça nesne MKT 271b/9
 biz özünün süñüklerin dërmez evet biz ḳādirlerüz BKT 623a/7

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: özin, özini, özünü "kendini"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde öz zamirin yükleme hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekleri aşağıda gösterilmektedir:

Ol özin melāmet eyledi. Eger ol çok zıkr eyleyüp tesbīḥ eyleyiciler olmasaydı MKT 324a/11
 saḡa şıḡındurdum özini dağı zürriyyetini şeyṭān şerrinden ki sürülmişdür. MKT 38a/3
 evi şaḳfına andan şonra özünü boḡup ipi kessün ḥilesi sevmegen nesneyi 357b/7 BKT
 pes vërsün emanet olḡan emānet vërgene emānetini dağı ḳorḳşun özünü aradan Taḡrı'dan dağı 47b/4 BKT

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı: özinde "kendinde"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde öz şahıs zamirinin bulunma hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekleri aşağıdadır:

giderdük özinde olan zaḥmet ve baḡışladuḡ özine BKT 353a/5

du‘āsın kabûl eyledük, açduk, giderdük özinde olan zararı virdük
MKT 229b/10

Ne nesne vardur özinde? degüldür ol illâ korkuducıdır MKT 310a/3
kâfir oldılar eger özlerinde olsa her ne kim yerde varısaşamusı bir anuñ
gibi dañıolsa bile fida vèreseler BKT 112b/1

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: özinden "kendinden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde özzamirinin yönelme hali özinden biçimindedir
Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Muhammed degildür illāpeygamber geçdi özinden BKT 67a/2
özünden yardım istemişti geçen günde gine Mūsādan BKT 415b/5
özinden özgeye bakmadı. Yirleri dañı yaratdı MKT 98a/1
Taḥkik geçdi özinden öñdün Resüller aşası Meryem MKT 83b/4
ta‘addi eylemñüz sebt güninde dedük dañı aldük özlerinden BKT
101b/7
nice kavmi helāk eyledük özlerinden burun geçmiş zamānlarda BKT
128a/3
bilmezler mi nice kavmi helāk eyledük özlerinden burun MKT 89a/4
özlerinden burun ümmetler; ḥattā ki daddılar bizüm ‘āzābumuzı MKT
102b/9

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: öz(X)ne "kendine"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde özzamirinin yönelme hal eki ile kullanımı ilgili
örneklerde aşağıda gösterilmiştir:

pes ol vaqt kim kendi özine eyitdi bilür men ki BKT 42b/6
cemi‘ yemişler dañı yetişse özüne kocalıkdāñı anuñ BKT 44a/4
Dañı kitāb öğredür özine, ḥikmet bildürür dañı MKT 39a/5
dañı özlerine mu‘cizātlar gelgenden sonra dañı Tañrı Ta‘ālā BKT 59b/5
geldi özlerine beyān eyleyici deliller, mu‘cizātlar MKT 42b/8

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: özi+çün, öz+ile

Üzerinde çalıştığımız metinlerde vasıta hal eki ile kullanılan **öz** zamirine ilişkin örnekler aşağıdadır:

özümçün dedi pes ol vaqt ki Yūsuf geldi BKT 254b/4
 İslāh eyledük öziçün avrātını. Taḥkīk anlar MKT 230a/8
 ḥaḳ ḡazālīk eylemek ḥālīş öziçün. Ol sizi ihtiyareyledi MKT 238a/11
 daḥı er ‘avrātlar özleriçün yaradılmışdur MKT 36a/4
 biz yaralduḳ özleriçün biz yaratdığımız ḥayvānları MKT 319a/5
 Allāhdan dileye ki özile avuzluḳ arasında ırāḳ yollar ola daḥı ḳorḳudur
 sizi Taḡrı Ta‘ālā BKT 52b/1
 yā niçün bir ferīşte gelmedi özile özünü ḡirçeklemege yoḳdur senün
 üstüne BKT 233a/2

6.3.1.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı:

Öz dönüşlülük zamirlerinin iyelik ekleriyle kullanılış biçimleri aşağıdadır

I. Teklik Şahıs :özümü "kendimi"

pes eyit yā Muḥammed ki ben ıṣmarladum özümü BKT 51a/1
 eyitti getürünüz Yūsufı ḥāşedineyüm kendüyi(4) özümçün dedi
 254b/3 BKT
 ben teslīm eyledüm özümü, Taḡrı Ta‘ālāyā ıṣmarladum MKT 36b/1
 yā özlerümü azışdı yoldan. Ma‘būdlar eyide Sen münezzehsin
 şerīkden MKT 253a/9

II. Teklik Şahıs: öz(X)nün "kendinin"

sen özün resūlisin Taḡrı Ta‘ālā ṭanūḳluk vērir ki BKT 598b/1
 ‘ayıbsuz daḥı ḳavuşdur özüne iki ḳoluḡu ol iki mucizedür BKT 417b/5
 Taḡrısına ki anı ḥarām eyledi. (9) özün ḥalkı mülkidür barça
 nesne MKT 271b/9

III. Teklik Şahıs :özi "kendi"

Ki geḫdi ol şuyı özi bilesince imān getürenler daḥı BKT 40a/4
 Miḥrābda ṭaparda öz katında dürlü ni‘metler eydürdi yā Meryem BKT
 53a/6

bostān içinde cemī‘ yimişlerden dürlü dürlü? özi dağı ulu gişi olmuş
ola. MKT 31b/4

Vaqtī ki geçdi ol şuyı özi dağı imān getürenler bilesince (9) eyitdiler
bizüm tākātumuz MKT 28b/8

I. Çokluk Şahıs:özümüz"kendimiz"

ni‘ met virür fażlı keremi bile kime dilese kullarındanyokdur bize (8)
biz özümüz āyetler deliller getürmek illā Tağrı Ta‘ālānuñ izni bile
Tağrı Ta‘ālātevekkül MKT 177b/8

II. Çokluk Şahıs: özünüz "kendiniz"

nedir Yūsuf‘ı özünüz istedigüz vaqt eyitdilerBKT 254a/4
pes özünüzü yaşılamayuz ol müttakileri bilicidürBKT 569b/2
taḥkīk işlemezsiz. Qorquñuz bir od ‘azābıñdan, özünüzü ḥalāş eyleñüz.
Ol oduñ oduñı ādem oğlanı bile taşlar dur MKT 3b/9

III. Çokluk Şahıs:özleri "kendileri"

görürler anları iki özleri kadırınca gözi görmek bile BKT 50a/1
ki gönderdi anlara bir peygamber özleri cinsinden (7) oqurlar üstlerine
Tağrı BKT 70a/6
anlar sefihler, ‘aqlışuzlardur; lākin bilmezler özleri sefih olğanı.MKT
3a/1
Tağrı Ta‘ālākatından taşdıq eyleyici özleri katında olğan kitābı
kiTevrīt‘dür. MKT 10a/3

6.3.2 Kendü, Gendü:

*Hamilton bu sözcüğün Türkçede **kin**"göbek, misk kesesi"ile Moğolcada **küi**"göbek, göbek bağı"olarak tanıklanabilen bir sözcükle (bu kelimenin kökü *ki olarak düşünülmüş ve sonundaki -n sesi de boyun, egin, qarın, alın, vs. organ adları yapan ek olarak değerlendirilmiştir.) Altay dillerinde bulunma-yaklaşma eki olan -du / -tu eklerinden oluştuğunu ileri sürmektedir. Hamilton'ın bu zamir için önerdiği etimoloji şöyle izah edilebilir: *ki- /ke+n+tü (Hamilton; 1998, 92).*

*Batı Türkçesinde iyelik şekilleri dönüşlülük zamiri olarak kullanılan üçüncü kelime de **kendü** ile **öz'ün** birleşmesinden doğan **kendüz** veyagendüz kelimesidir. Bu zamir Batı Türkçesinden sonra, Osmanlıcada da terk edilmiştir. Dönüşlülük zamirleri birer iyelik*

şekilleri olduğu için çekim ve edata bağlanma durumları, isimlerden farkısızdır (Ergin; 2009, 273).

kendü, *gendü* ve *kendüz*, *gendüz* dönüşlülük zamirlerinin isim hal ekleriyle kullanım biçimleri bunula ilgil örnekleridir:

6.3.2.1 Hal Ekleriyle Kullanımı:

YalınHalde Kullanımı: *kendi*, *kendü* / *gendü*, *gendi* "kendi"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kendü* zamirinin yalın hali eksiz olarak geçmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde *kendü* ve *gendü* biçiminde geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde sadece bir yerde *kendi* şekli geçmiştir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

pes ol vaqt kim *kendi* özine eyitdi bilür men BKT 42b/6
 kişiden kim gizledi *kendü* katındağı tanuqlığı BKT 20b/6
 Ya' küb *kendü* nefsiñe Tevrât inmezden burun eyit BKT 60b/2
 ya' nî *gendü* nefsi için özr dilemege meşğül ola TİEM 40 132a/5
 kıygu dönene *gendü* yañasına ya' nîkâfırlığa ziyân oldı TİEM 40
 158a/5

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: *kendüyi* "kendini" *kendülerini* "kendilerini"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kendü* zamirinin kökü ünlüyle bitmesinden dolayı yardımcı ses +(y) veya +(n) eklenmiştir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

nitekim durur ol kişi kim cin dutar *kendüyi* (5) ol anuñ gibi
 olmanuñ içindir BKT 45b/4
 eyitdi getirüñüz Yūsuf'ı hâşedineyüm *kendüyi* (4) özimçün dèdi pes
 ol vaqt ki Yūsuf geldi BKT 254b/3
 eyitti Fir'avn görmez ben size ya' nî dilemez illâ anı kim görürin
 ya' nî *gendüzümü* TİEM 40223b/6
 ola kim sen helāk eyleyicisen *gendüzünü* olmaduğlarından (7)
 mü'minler eger dilersevüz indirevüz anlaruñ TİEM 40174a/6
 pes anlardur kim ziyân eylediler *kendülerini* BKT 152b/6
 anlar *kendülerini* doğru yol üstinedür iy âdem BKT 155b/2
 şanmasun anlar kim kâfir oldılar ya' nî *gendüzilerini* (6) de' vet olıcıla
 yirde TİEM 40 169b/5

sen helāk eyleyicisin gendüzünanların izlerince ya'nî TİEM 40
139a/7

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı: kendilerinde "kendilerinde"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kendü* ve *gendü* zamirinin bulunma hali fazla kullanılmamaktadır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde ManisaKur'an Tercümesinde bir tek örneği bulunurken Bursa ve TİEM 40 Kur'anTercümelerinde görülmemiştir.

emirlerini kendilerinde İhtilāf eylediler, anların barçası bize rucū'e
eyler MKT 230b/2

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: kendüden "kendiden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *kendü* ve *gendü* dönüşlülük zamirlerinin ayrılma hali çok sık kullanılmıştır.

Çalıştığımız metinlerde bulunma hali ile ilişkin örneklerin aşağıda gösterilmiştir:

TağrıTa'ālā tapmazduk kendüden özge hiç kimseye biz BKT 286a/4
Tağrı Ta'ālāyāihtiyārılarını dağı azısa kendülerden BKT293a/1
karişik düşlerdür belki gendüden bağladı anı TİEM 40 153a/5
ya'nî gendüzünüzden nesneyi hālāylemeñdağıharām eylemeñ TİEM
40 132b/1
pes döndiler (11) gendüzilerindinyaña pes eyittiler bayık sizler TİEM
40 155a/11

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: kendülere "kendilere"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *kendü* zamirinin yönelme hal ekli durumu ile ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı ol kitāba ki indi kendülerekorğarlar BKT 75b/1
liğin oldılar kendülerinezulmediciler dağı ol BKT 8b/3
Karandaşının başını çekdi kendüye BKT 172b/5
bellü oldu kendüye ki atası Allāh düşmanıdır BKT 213a/4
güçleri yitmez gendüzilerineyarı virmeklige ne dağı anlar TİEM 40
154b/6
ya'nî kaçırıyacak gendünüzine oğlına kızına mālına yavuzd'üaeyler
TİEM 40 133b/6

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: **kendüyle** "kendin ile"

kendü, **gendü** zamirine +**ile** vasıta hal ekinin getirilmesiyle bu zamir vasıta haline sokulur. **kendü**, **gendü** dönüşlülük zamirinin vasıta hal ekiyle kullanımına ilişkin üzerinde çalıştığımız metinlerde seçilmiş örnekler aşağıdadır:

ķurtarduk biz şalih'i **kendüyle** olan müminleri dahı bizüm BKT
240b/1

bayıķtoĝru yol dutar **gendüzi için**daķı ol kim aza TİEM 40 133b/10
eylük eyleyesiz **gendüzünüz için**daķı eger yavuzlık eyleysiz TİEM 40
133b/1

6.3.2.2 İyelik Ekleri İle Kullanımı: **kendü**, **kendi** ve **gendü**

kendü ve **gendü** dönüşlülük zamirlerinin iyelik ekleriyle kullanım biçimleri aşağıdadır:

I. Teklik Şahıs: **kendüm** "kendim"

dahı ben **kendüme** istedim özüni rāzi olmadı mümteni' oldı BKT
251b/1

daķı girü döndürmez ya'nī şaytānı ilk yaratmaz daķı girü dirürmez
eyit eger azar-ısa-m bayıķ azarın **gendüzüm** 206a/4 TİEM 40

ya'nī Fāṭıma, daķı 'avratlaruñuzı (4) daķı **gendüzimüzleri**ya'nī
Peygamlmr daķı Alī, daķı gendüzünüzleri TİEM 40 26b/4

III. Teklik Şahıs: **kendüsi** "kendisi"

dört kez and içmekdür Tañrı adıyla ki **kendüsi** girçeklerdendür BKT
375b/6

kimi dilese ve hidāyet vērür kim TañrıTa'ālā'nun çerilerin bilmez
illā**kendüsi** BKT 622a/6

illā ol kim ħarām eyledi Ya'ķūb **gendüzi** üzere, andan ilerü kim
indürinile TİEM 40 28b/1

I. Çokluk Şahıs: **kendümüz** "kendimize"

zūlm eyledük **kendümüze** eger sen bizi yarlıĝmazsan yārahmet
étmezsen BKT 154b/1

Bayıkbiz zılm eyledük gendüzümüzedağı eger yarlıgamazsañ “bizi, dağı rahmat kılmazsañ bizi TİEM 40 70

II. Çokluk Şahıs: kendünüz"kendinize"

siz kendünüzü dāyim ƙalacaƙ mı şanursız bu dünyāda BKT 400a/7
dağıkendülerünüzü ayıblamağuzdağı bir birünüzü BKT 557b/2
zekātı. Dağı her nesene kim ilerü duttuğuz gendüzünüzçün, Һayr; bul
asız anı Tağrı ƙatında 9a/1 TİEM 40
Dağı her ne kim nafaƙa eylesesiz Һayr, gendüzünüz içündür. Dağı
nafaƙa eylemeyesiz

III. Çokluk Şahıs :kendüleri "kendileri"

kendüleri üstine taħƙıƙ anlar ƙāfirleridiler eyide Tağrı
Ta‘ālāğiriğüzBKT 156b/5
ve anlar kendüleriyağşı‘amel işlerler şanūrlar anlar ƙāfir oldılar BKT
324b/6
otsuz yire pes çıkar-ur-uz anuğla yir andan yıllıƙları dağı gendüzileri
ay görmezler mi198a/10 TİEM 40
ƙıyāmat günü ya‘nī ƙurtaralardı gendüzilerini anuğla ‘azābdan dağı
zāhir oldı 220b/4 TİEM 40

6.4 Soru Zamirleri:

İsimlerin yerini soru sorarak alan kelimeler soru zamiri olarak adlandırılır<Ar. Bunlar üç çeşit olup biri insanların, biri nesnelerin ve insanlar dışında kalan canlı varlıkların, bir diğeri ise yer adlarının yerini tut<Ar. Bu üç zamirden insanlar için kimi nesneler ve insan dışındaki canlı varlıklar için ne zamirleri Kur'anTercümelerinde kullanılmıştır.

6.4.1 Kim:

Ramstad tarafından Türk dilleri ile aynı dil ailesinden sayılan Fin-Ugor dil grubundaki ke-n "kim"edatıyla ilgili görülen kim zamiri, Ramsted tarafından Moğolcadaki ke-n kelimesiyle de ilişkilendirilmiştir (M. Rsesnen; 1957, 40).

Clauson, kim zamirinin ne zamirine paralel olduğunu Fakatsoru sıfatı olarak kullanılmadığını belirtmiştir. Clauson'a göre bu zamir Türkçeye Hint-Avrupa dillerinin birinden girmiş olabilir (Clauson; 1972, 720).

Bu zamir, Eski Türkçeden itibaren kullanılmaya başlanmış ve günümüze kadar gelmiştir. Genellikle, Farsçadan alınmış olan kim ile ilgili görülmüş ve çoğu zaman köken olarak Farsçadan alınmış kim kelimesine bağlanmıştır. Kullandığımız eserlerde hem yalın hem de hal ekleriyle birlikte geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Yalın Halde Kullanımı: kim "kim"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde kim olarak kullanılan bu zamir ile ilgili kullandığımız metinlerden alınmış örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ol munāfıklar anlardur kim satun aldılar azgunlığı BKT 3b/1
 pes kim halāşolsa cehennem odından ve girse BKT 73a/7
 belki akar şudur. kim içse andan menden degüldür MKT 28b/6
kim Mekke'ye girse emîn olur nefsi MKT43b/4
 aña kim işlerssiz habarludur kimdür ol kim ödünç vire Tañrı'ya TİEM
 40 257a/7
 tākayğurmayasız anuñ üzere kim geçdi sizden daķı sevinmeyesiz aña
kim virdi size TİEM 40 258a/6

İlgi Hal Eki İle Kullanımı: kimüñ "kimin"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde bu zamirin ilgi hali kimüñ olarak görülür. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Tañrı Ta'ālādini haķdur kimüñ dini yaķşıraķdur BKT 20b/2
 halk üstine hac eylemegi Mekke'ye kimüñ güci yetişse BKT 61a/1
 ba'zısı eydür ki kimüñ imānın artırdı sizden bu süredirler MKT
 142b/11
 benüm 'āzābum. Lāzım olur, vācib olur kimüñ üstine benüm 'āzābum
 hūlūl eylese MKT 221b/3
 bayıķ ol ol'dur işidici bilici haber vireyin mi size kimüñ üzere iner
 şeytānlar? TİEM 40 179a/1

Yükleme Hal eki ile Kullanımı: kimi "kimi"

Bu zamirin hal ekiyle kullanımı TİEM 40 Kur'an Tercümeseinde bulunmazken diğer kullandığımız eserlerde kimi şeklinde geçmektedir.

Bu soru zamirinin yükleme hal ekiyle kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

rahmetiyle kimi dilese TañrıTa‘ ālānuñBKT 16a/3

Tañrı Ta‘ ālākuvvettlendirür nuşretile kimi dilese BKT 50a/1

dañıyanuñ getürürsin kimi dileseñdañıkimi dileseñ ayırduğınan
şonra talak-ı ric‘ ile 457b/4 BKT

TañrıTa‘ ālānuñdur gök ehli dañı yir ehli yazuk bağışlar kimün dilese
‘afv eyler kimi dilese ‘azāb eylerMKT 46b/1

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: **kimden** "kimden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **kim** soru zamirine ayrılma hal ekinini getirilmesiyle oluşan bu zamir biçimi Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **kimden** olarak görülür.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kimden dileseñ kimi dileseñ ‘azīz eylersin BKT 51b/6

bir günün ‘azābından ki uludur kimden kayıtsa BKT 129a/5

Tañrı Ta‘ ālānuñ mülkidür gökler dañı yirler. ‘afv eyler kimden dilese
‘azāb eyler MKT 374b/2

bir günün ‘azābından ki uludur. kimden kayıtsa ol ‘azāb ol günde
Taħkik Tañrı Ta‘ ālāña rahmet eylemişdür, ol MKT 89b/11

Yönelme Hal Eki ile Kullanımı: **kime** "kime"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **kim** zamirine yönelme hal ekinin getirilmesiyle oluşan bu biçim yaygın olarak kullanılmaktadır:

kiyāmet güninde Tañrı Ta‘ ālāvèrür kime dilese BKT 32a/4

kime dileseñ hisābsuz mü‘minler kāfırlar (3) dost edinmesinler
mü‘minlerden özge dañı kim anuñ gibi 52a/3 BKT

siz bilseñüz gerek. kime ‘azāb gelür ki MKT334a/7

kime dilese. Nefsüni helāk eyleme anlaruñ üstine hasret çeküp
anlaruñ MKT 311b/2

ata ‘avrātın ata öliceğ oğul gerek ise gerekmeş gendü alurıdı yākime
gereg-ise çiftlendirür-idi TİEM 4036b/7

yavuz ay dağı bilmediler mi kim bayıkTağrı döşer ruzıyı her kime
dilerise TİEM 40 220b/9

6.4.2 Ne:

Bu kelimenin kökeni ile ilgili gerekli bilgiler soru sıfatları bahsinde verildiği için burada ayrıca değrinilmeyecek, sadece kullandığımız metinlerdeki kullanımı üzerinde durulacaktır.

Çalıştığımız eserlerde hem yalın hem de bazı hal ekleriyle kullanılan bu zamirle ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Yalın Halde Kullanımı: ne "ne"

Ne zamirinin yalın hal biçimi, üzerinde çalıştığımız bütün eserlerde geçmektedir.

Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır.

beyān eylesün bize ol sığır ne nesnedür Mūsā BKT 10a/6
şehrine pes yēñüz anda ne yērden dilesenüz' afyetile BKT 8b/4
Tağrı Ta'ālā'yā ki beyān eylesün bize, (9) ol şığır ne nesnedürMKT
7b/9
Anlar-içündür hayr şer her ne ki kesb eylediler MKT 15a/11
yügütdürmemedünüzanuñ üzere atlar ne dağı develer velikin Tağrı
Mūsāllat eyler 260b/7 TİEM 40
müzd ulu dağıne oldu size inanmazsız Tağrı'yādağıyalavaç okır sizi
tāinanıcılar ya' nī huccatlara 257a/2 TİEM 40

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: neyi "neyi"

Bu zamirin yükleme hal eki ile Bursa ve Manisa Kur'an tercümelrinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmamıştır. +yi yükleme hal eki ile kullanılan bu zamirle ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağıTağrı Ta'ālāher neyi dilese yaradur ve ihtiyār eyler anlaruñihtiyār
yoğdurBKT 421b/7
neyi dilese işleyicidür hiç geldi mi sañaçeriler BKT 637b/6
her neyi ki dilese. Yā imān getüren gişiler! MKT 29b/2
Anuñ gibidür, Tağrı Ta'ālāyaradur neyi dilese MKT 39a/3

bākīkomaz ya' nī neyi bulurısa helāk eyler, daķı komaz ya' nī
ikileyin dirilicek. TİEM 40 276a/3

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: neden "neden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde ne soru zamirinin ayrılma hal ekiyle kullanımında +dan ayrılma hal eki kullanılmıştır. Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde bu biçim geçerken, Bursa Kur'an Tercümesinde bu yapıp rastlanılmamıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Her neden ki sizi nehy eyler kaytuñuz, Tañrı'dan qorquñuz MKT
403a/6

Ne qatı kâfirdür. Tañrı Ta' âläanı neden yaratdı? MKT 435a/8
pes baqşun âdami neden yaradıldı. yaradıldı şudan segriyici TİEM 40
283b/7

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: neye "neye"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde ne soru zamirinin yönelme hal ekiyle kullanımında +ye yönelme hal eki kullanılmıştır. Bu hal ekini almış olan ne zamiri Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde neye olarak görülür. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kim temettü' eylese umreyile hacce pes neye ki güci yêtişse qurbân
eylesün BKT 30a/1

pes tapuñuz neye dilesenüz Tañrı'dan özge BKT 497b/2

Ol Tañrı Ta' âläğâlibdür, her neye dilese hüküm eyleyicidür MKT
311a/1

işle her neye ki buyruşan taparsın meni Tañrı Ta' âlâdilese MKT
323a/7

ây şanūr mı kim görmedi anı kimse? Ya' nī neden gelüp neye harc
olduğın eylese Tañrı şorası degül 285a/11 TİEM 40

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı:

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **ne** soru zamirinin vasıta hal ekiyle kullanımında +**icün**, **çün** ve **ile** edat ekleri ile vasıta hal eki kullanılmıştır. Bu hal ekini almış olan **ne** zamiri Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **neyicün**, **neçün** ve **neyile** olarak görülür. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

pes **neyicün** öldürdünüzTağrı Ta'ālāpaygamberlerini BKT 14a/1
 'azāb pes **neyicün** tevbe eylemezler TağrıTa'ālā'yā dönmezler dağı
 BKT 119b/3
neçünistiğfār eylemezler dağıTağrıyazuklar bağışlayıcıdur BKT
 119b/4
 ben koca olğandan sonra pes **neyile** muştılarısız BKT 279b/3

6.5 BelirsizlikZamirleri:

Nesneleri belirsiz bir şekilde gösteren ve bu nesnelerin asıl adlarının yerini alan zamirler belirsizlikzamiri olarak tanımlanır. Bu zamirler aynı isim gibi bazı hal eklerini alabilir ve çekime girebilir. Bunlar tamlamalarda da kullanılabilirve bazen de edatlarla kullanılabilirler. Bu zamirleri, isim çekim ekleri ve iyelik ekleriyle kullanım biçimleri aşağıda gösterilmiştir.

6.5.1 kim:

Yalın Hal Eki İle Kullanımı: kim "kim"

Aslında bir soru zamirden bu söz, bazı durumlarda belirsizlikzamiri olarak kullanılmaktadır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde **kim** kelimesinin hem yalın halde hem de yükleme hal ekini alarakbelirsizlikzamiri olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu zaminin Yalın halde kullanımı ile ilgili örnekler aşağıdadır:

anlar **kim**mān getirür kıyāmet olacağına dağı durğururlar BKT 2a/4
 Tağrı'dan kōrkıdılar anlara ulu şevāb vardur anlar **kim** kişiler anlara
 eyitdi BKT 71b/2
 rahmet ki nebīlkdür. **Kim** men' eyler meni Tağrı Ta'ālā'nun
 MKT158a/6
Kim azar Tağrı Ta'ālāyolından ol Tağrı Ta'ālāgāyetde bilicidür
 hidāyet üstine olanları MKT 99a/9

dağıTağrıtanuklık virür kimbayıp anlar yalancılardur TİEM 40 261a/8

Yükleme Hal Eki ile Kullanımı: kimi "kimi"

Bu belirsizlik zamiri yükleme halinde +i hal ekiyle kullanılmıştır. Bu zamirin yükleme hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

kimi dilese ve hidāyet vērür kim TağrıTa‘ālā’nun çerilerin bilmez illā kendüsi BKT 622a/6

kimi dilese pes imān getürünüzTağrıTa‘ālā’ya peğamberlerine BKT 72b/1

birbirine oğşar dağı oğşamaz ki kimiatlu kimi ekşi. Görünüz yimişini kaçan yimişi yitişseMKT 97b/8

Geldi anlar bizüm nuşretümüz, kırtarur biz kimi dilesevüz, dönmez bizüm ‘āzābumuz ni‘ metümüz MKT 171b/5

6.5.2 kimse: "kimse, kişi"

6.5.2.1 Hal Ekleriyle Kullanımı:

Yalın Halde Kullanımı: kimse, kimseler

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde kimse belirsizlik zamiri olarak kullanılan bu zamir ile ilgili üzerinde çalıştığımız metinlerden örnekler aşağıdadır:

anlara özleri bilgen kimse ki nebīdür kāfir oldılar BKT 13b/3

ol günden kim fayide eylemez kimse kimseye hīç nesneyile kabūl olmaz dağı BKT18b/1

Allāh haqqına siz bilmegen nesneleri? Belā, kimse ki yamanlık kesb eylese MKT 9a/2

vaqtī ki geldi anlara özleri bilgen kimse nebīdür kāfir oldılar MKT 10a/4

dağı ayırd eylemediler hīçkimse arasında anlardan şunlar şonra TİEM 40 46b/3

Tağrı'ğuzdan dağı uymağuz andan ayruqkimselerdīnine (7) az dağı fikr eylemezsiz BKT152a/6

yā siz epsem olmağtağkī ol kimseler ki taparsız TağrıTa‘ālāēdan özge BKT 180a/6

rahmet eylediği kimseler aşıl hak üstine ittifak eylediler MKT 162a/8

Tahkik ol kimseler ki 'ibadet eylesiz Tanrı Ta'ālā'dan özge, sizün gibi kullardur MKT 122a/5

İlgili Hal Eki İle Kullanımı: kimsenün "kimsenin" kimselerün "kimselerin"

kimse belirsizlik zamiri, +*nuñ* ilgi hal ekini alarak ilgi durumuna girmiştir.

Üzerinde çalıştığım metinlerde *kimse* zamirinin ilgi hal ekli kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda yer verilmiştir:

ben yitürmezem kimsenün amelini sizden (7) irkekden ve dışıdan bir biriñüzden BKT 74b/6

ol cezāsıdur ol kimsenün ki nefsi rezailden arındı tahkik biz vahy eyledük Mūsāya ki BKT 339a/7

Eger Muṭī' olsan yirde olan kimsenün çoğma azdurdılar seni Tanrı Ta'ālā'nuñ yolından MKT 99a/7

sañayı' eylemezüz ecrini ol kimsenün ki yāḥşı 'amel işlediler. MKT 206a/9

hatta ki göreler nice oldı şını ol kimselerün ki özlerinden burun geçdiler anlar çoğıdı BKT 513a/7

icārete alğan kimselerün hem kuvvetlüdür hem emindür MKT 274b/1

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: kimseyi "kimseyi" kimseleri "kimseleri"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde belirsizlik zamiri *kimseyi* olarak görülür. Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

bilmiş ol kimseyi ki (7) benüm üstüme yüceltdün eger beni diri koysan BKT 306a/6

Tanrı Ta'ālāsevmez her ḥā'in kimseyini metlerine kāfir olanlar daḥı BKT 361a/1

lākin Tanrı Ta'ālādiledüğü kimseyi çıkarur rahmeti bile MKT 100b/2

Ben secde mi eyler-men bir kimseye ki balçıkdan? MKT 199b/6

her ḥayvān cinsinden iki çift senün ehlini daḥı götür illā kimseleri ki şefā' at BKT 236b/7

şeytānlardan ol kimseleri ki denizlere talarlardı ve andan özge dağı
işler işlerdi BKT 353a/2

şirk mi getürürler? ol kimseleri ki bir nesne yaratmadılar, anlar
yaradılmışlardır MKT 122a/2

bilür ol kimseleri ki hidāyet üstinedür, ıoğır yol üstinedür. MKT
201b/1

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: **kimseden** "kimseden" **kimselerden** "kimselerden"

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde **kimse** zamiri +**den** hal ekini alarak ayrılma hal ekiyle kullanılmaktadır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde tekil olarak **kimseden**, çoğul olarak da **kimselerden** şekilleri görülmektedir.

Bu zaminin kullanımıyla ilgili örnek aşağıdadır:

ol kimseden ki yalan söyleye Tağır Ta'ālāhāzretine yā eyide ki BKT
139b/4

ki baylardır kimseden nesne istemedükleriçün bilürsin anları
‘alāmetleriyle halkdan nesne istemezler BKT 45a/7

Cāhil gişiler ğanī şanūrlar ‘afif olmağ-ıçün ki kimsedem nesne MKT
32b/1

Qatı hağ kimdür ol kimseden ki iftirā eyledi, Tağır Ta'ālāhağğına
yalan söyledi? MKT 96b/9

dağı ol kimselerden ki biz yaratduğ bir cema‘at vardır hidāyet ederler
BKT 178b/4

hağdini ki İslāmdinidür ol kimselerden ki kitāb verildi anlara BKT
198a/1

bāıl eyledi ol kimselerden kitāb virildi ağı MKT 132b/8

yaratduğumuz kimselerden efzāl kılmak MKT 200b/2

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: **kimseye** "kimseye"

+**ye** yönelme ekini alan **kimse** belirsizlik zamiri, yönelme haline girmiş olur. Bu belirsizlik zamininin yönelme hal ekiyle kullanımı diğeri isim çekim hal ekleri gibi hem teklik hem de çokluk şekilleriyle geçmektedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ilgili örnekler aşağıdaki gibidir:

dağı anlar ziyān eylemezler anuñıla hīç kimseye (4) illā izniyile
Tañrı'nıñ BKT 15b/3
meşeli ol kişilerün kim kâfir oldılar ol kimseye benzer kim eşek gibi
çağırur BKT 25a/6
kâfir oldılar ol kimseye benzer ki eşek gibi MKT 18a/9
‘İbâdet eylemeñüz Tañrı Ta‘âlâdan özge kimseye, atayā MKT 9a/6
dağıkılurlar özleri bilmedügi kimselere naşibler vèrdüğümüz rızqdan
BKT 288b/2
eyit yâ Muḥammed ol kimselere ki taparsız Tañrı'dan özge mālîk
olmaz BKT 464a/4
ol kimselere ki taḳvâ üstinedür. Allāh'dan ḳorḳuñuz, bilüñüz MKT
22a/11
ol kimselere ki anlara menfa‘atı yokdur MKT 255b/9
dağı durmazıduñuz hīç kimseye dağıyalavaç oḳırdı sizi sonumuzda
TİEM 40 31b/10

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: kimseyile "kimseyle"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *kimse* belirsizlik zamiri + *ile* edatını alarak vasıta hal biçimini karşılamıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

pes ḳoy beni ol kimseyile ki yalanlar (4) bu sözi anları azın ‘azāba
yakın iltürürüz BKT 610b/3
dağı anlar ol kimselerile olur ki Tañrı Ta‘âlāni‘met (7) vèrdi anlara
nebilerden şādıqlardan şehidlerden şālihlerden BKT 87b/6

6.5.2.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *kimse* zamirinin II. Çokluk ve III. Çokluk iyelik ekleriyle kullanıldıkları görülmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eger ḥasta olsañuz yâ seferde olsañuz yâ bir kimsenüz gelse şu evinden
yâ BKT 84a/4
diledüğümüz kimseleri dağıdağı helākètdük müsrifleri taḥḳıḳ biz
indürdük size BKT 346a/5

6.5.3 Kimesne, Kimsene

Yalın Halde Kullanımı: *kimesne, kimsene* "kimse"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *kimesne, kimsene'nin* yalın halyanında bazı isim çekim eklerini de alarak belirsizlik zamiri olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu zamirlerin yalın halde kullanımlarıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Yā mültef olan kimse, kumāşı yā liḥāfi bile yatup
uyuklayan *kimesnedur* gice bile illā az eksük eyle. MKT 425b/7
ol kayğu budur ki *kimsene* bilmezdi oğlanları eyitdiler Allāhi sen
unutmazsın BKT 258a/7
söyler biz *kimsene* ki heñüz beşikde oğlandur dediler 'İşa söyledi ve
eyitdi ki ben TañrıTa'ālā'nuñkulı men BIKT328a/1
dağı girü bakmasun sizden *kimsene* illā' avrātuñbayık iricidür TİEM 40
108a/10
çok isteyesen ya' nī çok yanud umup mālunı *kimsene* virme TİEM 40
275b/9

İlgili Hal Eki İle Kullanımı: *kimesnenün, kimsenenün* "kimsenin"

Bu zamirin ilgi hal ekiyle kullanımlarına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Tañrı Ta'ālāve hem anlardur aql issileri ol *kimesnenün*ki (2) vācib
oldı üstine BKT 498a/1
erine cezā degüldür ol *kimsenenün* ki senün ehlüne (2) yamanlıkkaşd
eyleye BKT 250b/1
dağı yokdur *kimsenün*, anuñkatında, hiç ni' met kim yanud virinilür
illā istemek içün, Çalabı'sı rızāsını TİEM 40 286a/8

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: *kimseneyi* "kimseyi"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu biçim sadec Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

illāTañrırahmet eyledügi *kimseneyi* Çalabu'um (3) günāhlar
bağışlayıcıdur BKT 254b/2
kişiden gayrı *kimseneyi* ol biz zālimlerden oluruz dedi BKT 257b/4

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu biçim sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

çok isteyesen ya' nī çok yanud umup mālum kimseneye virme dağı
Çalabuñ içün şabr eyle TİEM 40 275b/9

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: kimsenden "kimseden"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu biçim sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde bir örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

dağı korkmazlar hīç kimseneden, illā Tañrı'dandağı tap oldı Tañrı
TİEM 40 201a/7

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: kimseneyiçün" kimseye için"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde kimsene belirsizlik zamiri +içün edatını alarak vasıta hal biçimini karşılamıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

yalanlarsız yā ins bile cin. kimsene-y-içün ki kırkar Tañrı
Ta'ālāhazretine durmağdan hisāb-içün MKT 391b/11

6.5.4 bir kimse:" herhangi bir kimse"

Yalın Halde Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bir yere sürebiz halkınlardan bir kimse (4) kıomaz biz dağı BKT
318b/3
dağı bizden bir kimseyeoğdur illāanuñ bilinmiş mağamı vardur BKT
488b/4

Sizden *bir kimse* yoktur; illā cehenneme girse gerek. Taḡrı Ta' ālāüstine vācibdür MKT 216a/8
daḡı yirleri, men' eyler zāyil olmaḡdan. Eger zāyil olsa *bir kimse* durmaḡ bilmez MKT 314b/8

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: bir kimseyi "herhangi bir kimseyi"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zamirle +*yi* yüklem hal ekinin birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ferišteher eyitdiler yaradur musun yer yüzinde *bir kimseyi* ki fesād ède anda daḡıḡanlar dōke biz tesbīhèderüz BKT 5b/3
ki Taḡrı Ta' ālāba'ş eylemez, diri eylemez *bir kimseyi*, didiler. MKT 424a/11
Taḡrı Ta' ālā*bir kimseyi* Niçün bostān ki girdükde sen eyitmedi+sen Taḡrı Ta' ālāher ne dilese olur? MKT

6.5.5 her ki, her kim: "kim ki, her kim, her kim ki"

Yalın Halde Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri yalın halde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir. Diğer kullandığımız eserlerde yalın hali biçimine rastlanmazken bazı isim çekim ve hal ekleriyle birlikte kullanıldıkları görülmektedir.

Bu zamirin kullanımı ile ilgili örnekler aşağıdadır:

kim indürdi Taḡrıanūḡ içinde daḡı *her kim* hüküm eylemeye TİEM 40 53a/2
sevmez zālimleri daḡı *her kim* öç ala zulm eylenildüğinden sonra anlar yokdur anlarūḡ üzere hīç yol 231b/9 TİEM 40

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: her kime "her kime"

+*e* yönelme hal ekini alan *her kim* belirsizlik zamiri, yönelme hali biçimiyle kullanılır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde bu biçim geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ay dağı bilmediler mi kim bayıkTağrı döşer ruzıyı her kime dilerise
(10) dağıtar dutar? TIEM 40220b/9

Yavuz ay dağı bilmediler mi kim bayıkTağrı döşer ruzıyı her kime
dilerise TIEM 40220b/9

her kime dilesevüz zāyī^ʿ eylemezüz muhsinler ecrini dünyāda āhiretde
tamām virür biz MKT167a/10

yitişdürür-biz rahmet ümüzi (10) her kime dilesevüz, zāyī^ʿ eylemezüz
muhsinler ecrini MKT 167a/10

Yüklem Hal Eki İle Kullanımı: her kimi "her kimi"

Bu belirsizlik zamiri yükleme hal +*i* ekiyle birlikte kullanılmıştır. Bu biçim Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

her kimi ki yaman^ʿ ameller şaklaşan dünyāda ol günde ki kıyamet
günidür MKT 338a/9

her kimi dilese nitcki sizi yaratdı özge kavm zürriyetinden MKT
100b/11

dağıher kimi azdura Tağrıyoğdur anuñ yol gösterici dağıbayık geldi
size Yūsūf TIEM 40 223b/10

dağışakla anları yavuz işlerden dağıher kimişaklayasın yavuz işlerden
ol gün bayık 222b/3 TIEM 40

İlgili Hal Eki İle Kullanımı: her kimün

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **her kimz**amiri, +*ün* ilgi hal ekinin alarak ilgi durumuna girmiştir. Bu biçim sadece Manisa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bu zaminin ilgi hal ekli kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

her kimün mizānı ağır gelse yā^ʿ nī ḥasenātı yā ḥasenāt dartılan nesne
MKT 105a/7

Ba^ʿ zısı Ba^ʿ zısna şormaz özi ḥāline Meşgūl olduğı-çün. her kimün ki
mizānı ağır gelseMKT 243b/6

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: *her kimtin* "her kimden"

Bu belirsizlik zamiri, + *tin* ayrılma hal ekiyle birlikte kullanılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Ol günde ki da'vet eyler-biz her gişi kitābı bile, dīni bile *her kimtin*
kitābı virüse sağ eline MKT 200b/3

6.5.6 her biri, her birisi, biri: "her biri ,her birisi, biri"

6.5.6.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

YalınHalde Kullanımı:

ve güneşi ve ayı *her birisi* bir felekde seyr ederler dağı biz kılmaduk
BKT 348b/2

dağı nice musahharédüpdür ayla güneşi her birisi yörür feleginde (5)
bir müddete degin BKT 445a/4

severler *her birisi* ki biñ yıl 'ömri ola. biñ yıl 'ömri olmak MKT 10b/9
illā iki 'ākıbet birisini ki *her birisi* ahsen-i 'avākıbdur ki yā nuşret yā
şehādet MKT 135a/8

nışānhır kaçınılmışlar ya' nī *her birisi* yitlipün idi, *her birisi* arasında bir ay
ıdı TİEM 40 77b/

İlgili Hal Eki İle Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri, + *n(X)ğ* ilgi hal ekini alarak ilgi durumunu karşılamıştır.

Bu zamirin ilgi hal ekli kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda yer verilmiştir:

dağı atası anası naşibi *her birisinün* naşibi altı ülüşde bir ülüşdür BKT
77b/4

dağı her birisine birere oturup tayanacak yer eyledi dağı *her* (5)
birisinün eline bir bıçağ vèrdi BKT 251a/4

yaşduklara dayanmak için, virdi *herbirisinün* eline bir bıçağ. (3)
Eyitdi ki çık anlar üstine MKT 165a/2

dağı atasının ahasınun, *herbirisinin* ol ikiden, altıda birdir TİEM 40
35b/11

Ayrılma Hal Eki İle Kuulanımı:

Bu belirsizlik zamiri, +**den** ayrılma halekine almıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde birer örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

olalar hidāyet üstine, olalar ümmetlerün herbirisinden vaḳtī ki geldi
anlara ḳorḳuducı MKT 314b/11
daḳı uşbu ṭuzludur, acıdaḳı her birinden yirsiz tāze et ya' nī acı
deñizden TİEM 40 207a/5

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zaminin yükleme hal ekiyle kullanımına sadece bir örnekte rastlamaktayız. Bu kullanım ile ilgili örnek aşağıda gösterilmiştir:

eger her birinden ayrılısalar Taḳrī Ta'ālā bay eder her
birini metlerinden Taḳrī Ta'ālā ġāyede ġanidür BKT 98a/5

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

+**ne** yönelme hal ekini alan her birisine belirsizlik zamininin üzerinde çalıştığımız metinlerde kullanımıyla ilişkin örnekler aşağıdadır:

daḳı her birisine anlaruḅ (7) Taḳrī Ta'ālā amelleri cezāsın vērse gerek
Taḳrī Ta'ālā anlar işledüġi işleri bilicidür BKT 245b/6
pes anı Süleyman'a bildürdük ve her birisine ḥükm vërdük ve 'ilm
vërdük daḳı BKT 352b/4
eyide Taḳrī Ta'ālā her birinüze vardır ülüş likin siz bilmez siz BKT
157a/3
ina eyleyici 'avrāt bile, zinā eyleyici ere vuruḅuz her birisine (6)
anlardan yüz ağaç MKT 244b/5
zinā eyleyici er uruḅ her birisine ol ikiden yüz urmaḳdaḳı dutmasun
sizi ol ikide TİEM 40 166a/1

6.5.6.2. İyelik Ekleriyle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu belirsizlik zamirinin bazı iyelik ve hal ekleriyle birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Bu zaminin kullanımlarına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmektedir:

III. Teklik Şahıs Zamiri: *her birisi*"her birisi"

dağı *her birisine*anların (7) Tañrı Ta'ālā' amelleri cezāsın vërse gerek
Tañrı Ta'ālāanlar işledüğü işleri bilicidür BKT 245b/6

I. Çokluk Şahıs Zamiri: *her birimiz* "her birimiz"

*her birimiz*muntaşırdur bizden ve sizden muntaşar oluñuz pes
bileceksiz BKT 345a/3

eyit *her birümüz* muntaşırdur bizden, sizden, temettü' eyleñüz. (10)
bilseñüz gerek,
kim toğrı yol ehlidür, kim hidāyet üstinedür.MKT 224b/9

II. Çokluk Şahıs Zamiri: *her birinize* "her birinize"

eyide Tañrı Ta'ālā*her birinize* vardır ülüş likin siz bilmez siz BKT
157a/3

6.5.7 ne

Bu kelime hem soru sıfatları hem de soru zamirleri bahsinde geçtiği için burada bilgiler verilmeyecektir. Sadece isim çekim hal eki ve iyelik ekleriyle kullanımı üzerinde durulacaktır.

Yalın Halde Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu tür kullanımla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

kāfir olanlar eydürler *ne* diledi Tañrı Ta'ālābu meşeli eyitmekden
BKT 5a/2

ol gün ki aşşı eylemeye māl *ne* dağı oğıl ve kızillā ol kimse ki gele
Allāhğa zretine aru sağ göñül bile 397b/7 BKT

hacda hac tamām olunca *ne* ki işleseler hayrlarda Tañrı Ta'ālā anı bilür
MKT 21b/9

Her ne ki işleseler (5) nefslerinde yâhşılık bile. Tañrı Ta‘âlâ‘azîzdür
MKT 27b/4

aķar anlarıñ altından ırmaķlar ebed ķalıcılarķen anun idindedaķı ne
eyüdüş işleyicilerün müzdiTİEM 40 12b/10

iy atamız! ne isterüz ya‘nîâmîn eylüģine nişân, bundan artuķ uşbu
mâlumuzdur, döndürinildi bize TİEM 40 114a/11

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı: neyi "neyi"

Üzerinde ķalıştıģımız metinlerde ise bu zamirle +yi yükleme hali ekinin birlikte kullanıldığı görölmektedir.

Bu belirsizlik zahirinin yükleme hal ekiyle birlikte kullanımına ilişkin örnekler aşığıda gösterilmiştir:

neyi dilese kaçan hüküm eylese bir işe pes aña ol BKT 54b/3

neyi dilese işleyicidür hiç geldi mi saña çeriler heberi ki BKT 637b/6
Tañrı Ta‘âlâtekdür âhiret dağı dünyâ virür kime dilese neyi dilese. İy
nice melek MKT 386b/3

eyitdi Anuñ gibidür, Tañrı Ta‘âlâyaradur neyi dilese. (4) Kaçan hüküm
eylese bir ise aña eydür MKT 39a/3

neyi bulur-ısa helâk eyler daķıķomazya‘nî ikileyin dirilicek renk
döndüricidür derilerünTİEM 40 276a/3

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: neye "neye"

neye olarak kullanılan bu zamir Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken
Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bu zahirin yönelme hal eki ile kullanımına ilişkin örnekler aşığıdadır:

‘umrile hacca pes neye ki güci yetişse ķurbân eylesün BKT 30a/1

pes tapuñuzneye dileseñüzTañrı'dan özge eyit ziyânlılar BKT 497b/2

ây şanur mı kim görmedi anı kimse? Ya‘nî neden gelüp neye harc
olduğın eylese Tañrı şorası degülTİEM 40 285a/11

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı: neyile "neyle" neyiçün "neyçin"

Bu belirsizlik zamiri vasıta hal *ne+yile,+yiçün* ekleriyle birlikte kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zaminin vasıta hal ekleriyle kullanımına sadece Bursa Kur'an Tercümesinde rastlanmaktadır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ben koca olğandan sonra pes *neyile* muştıarsız beni dèdi BKT 279b/3
 ‘azāb pes *neyiçün* tevbe eylemezler TañrıTa‘ālā'ya dönmezler dañı
 neçün istiğfār eylemezler BKT 119b/3
 namāzdan dañı pes siz *neyiçün* kayıtmazsınız TañrıTa‘ālā'ya muti‘
 oluñuzdañı muti‘ oluñuz BKT 122a/5

6.5.8 ne kim: "ne ki, şey"

Yalın Halde Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *ne kim* belirsizlik zaminine sadece yalın halde rastlanılmaktadır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ne kim işleseñüz görür dañı vèriñüz yetimlere mällarını dañı
 değışmeñüz BKT 76a/3
 ھاçتامام olunca dañı *ne kim* işleseñüz hayırdan Tañrı Ta‘ālā anı bilür
 30a/6 BKT
 anuñdur *ne kim* göklerdeñür dañı *ne kim* yirdedür dañı dapdur Tañrı iş
 sürici TİEM 40 48a/1
 degülsin anlaruñ üzere Mūsāllat ya‘ nī *ne kim* dilersin eyleyesin TİEM
 40 284b/4

6.5.9 her ne: "her ne"

Yalın Hal Eki İle Kullanımı:

Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde *her ne* belirsizlik zamiri hem yalın halde hem de bazı isim çekim ve hal eklerini alarak kullanıldığı görülür.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dañı anuñ halkı mülkidür *her ne* göklerdeyise ve *her ne* kim yerlerseyise
 kimdür oldur BKT 41b/1

dağı eyitdiler her neye bile ki gelsen bize sehr eylemegiçün BKT 169b/1

Eyitdiler her ne bile ki gelsek (5) bize sihr eylemek içün biz aña imān getürmez-biz didiler MKT 115b/4

Yüklem Hal Eki İle Kullanımı: her neyi "her neyi"

Bu belirsizlik zamiri yükleme hal +*yi* ekiyle birlikte kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde bu zamirle ilgili örneklere rastlanırken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz anlar karnında her neyi dilesevüz bilinmiş vakte degin BKT 356b/2

her neyi dilese münezehdür ol Allāh birdür BKT 496a/2

Hîç toğurmadı. Tañrı Ta'ālāeyitdi Anuñgibidür, Tañrı Ta'ālāişler her neyi dilese. MKT 38b/2

borç virün üz Tañrı Ta'ālā'yāyāhşı borç virmek. her neyi ki taqđim eyleseñüz MKT 426b/8

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: her neye "her niye"

Bu belirsizlikzamiri +*ye* yönelme hal ekiyle birlikte kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde bu zamir kullanımına rastlanılırken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmamıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ihrāmdan her neye ki gücünüz yétse kurbānèdiñüz BKT 29b/5

‘āşī olmaz<Ar. Tañrı Ta'ālā(3) her neye buyurşa işlerler Tañrı Ta'ālābuyurduğı nesneyi. MKT 414b/3

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı: her neden "her neden"

SadeceManisaKur'an Tercümesindebir tek örnekte rastlanılan bu zamirin kullanımıyla ilgili örnek aşağıdadır:

virse aluñuz. her neden ki sizi nehy eyler kaytuñuz, Tañrı'dan kórkuñuz MKT 403a/6

6.5.10 **kamu**: "hep, bütün, herkes"

Yalın Halde Kullanımı:

Sıfat, zarf ve zamir olarak kullanılan bir kelime sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bununla ilgili örneklere aşağıda yer verilmiştir:

nesnelerin kamusını andan sonra gökleri yaratmağa başladı BKT 5b/1
 Ta'î Ta'âlânın rızası kamusından efdâldur da'î Ta'î Ta'âlâ görür
 kullarını BKT 50a/7
 eğer özlğinde olsa her ne kim yerde varısa kamusı bir anın gibi BKT
 112b/1
 anların kamusı bize dönecektür pes kim ki eylik eylese BKT 354a/4

6.5.11 **ayruk**: "başka, türlü, farklı"

Belirsizlik zamiri üzerinde çalıştığımız metinlerden sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir

andan helâk eyledük ayrukları da'î bayık siz geçersiz anların üzere
 ya' nî Şam yolunda TİEM 40 214a/11
 es degşurdi anlar kim zulm eylediler, bir sözi, andan ayruk kim
 eyidildi anlara TİEM 40 4b/10

6.5.12 **cümle, cümlesi**: "cümle"

Arapça olan bu kelime sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bu kelimenin belirsizlik zamiri olarak kullanımına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

kim Ta'î ba'î anların bir cümlesin getüre (6) ol Allâh her nesneyi
 bilicidür BKT 258a/5
 ya' nî aru dutaruz cümleye eyitti bayık ben bilürin anı kim bilmezsiniz
 TİEM 40 3b/11

6.5.13 nice: "nasıl, ne kadar, ne şekilde"

Bu belirsizlik zamiri üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde isim çekim hal eki ve iyelik ekleriyle görülürken Manisa Kur'an Tercümesinde sadeceyalın halinde geçmektedir. Bu zamirin isim çekimi ve iyelik ekleriyle ilgili örnekler aşağıdadır gösterilmiştir:

6.5.13.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

Yalın Halde Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri üzerinde çalıştığımız metinlerde yalın haldeyken **nice** şeklinde görülür. Bu zamirin yalın haliyle Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

nice çıkardılarşa sizi fitne eylemek öldürmekten katıdırBKT 29a/3
bizi od yandurmaz illâ nice gün ki sayılmışdur kırk gün kadarınca
MKT 36b/11
eyitti eyidici anlardan (2) nice dölendünüz ? eyttiller dölendük bir gün
TİEM 40 140a/2
yazuqlular gibi ne oldu size nice hükm eylersiz TİEM 40 270b/2

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **nice** belirsizlik zamirinin yönelme hali zamir köküne yönelme hal eki +e getirilmesiyle oluşur. Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

baıl ma' bûdlardan pes nicesine Tanrı Ta' âlâhidâyet vèrdi BKT 286b/1
özlerine delîl êtdük nicesine inerler anlarıu BKT 480a/7
dağı ilerü geldi bir niceleri bir niceye orışurlar eyittiller bayık biz
olduğ ilerüden yanı dünyâdeTİEM 40 250a/8
aşa söz-ile yüksek getürmegi gibi bir niceñüzün bir niceñüze kim baıl
olmayaTİEM 40 245b/9

İlgili Hal Eki İle Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri 2. teklik ve I. Çokluk şahıs iyelik eklerinin üzerine ilgili ekinin +**nüñ** eklenmesiyle meydana gelir.

Bu zamir türünün kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḡrı Ta‘ālāsöyledi Mūsā gibi daḡı yüceltildi nicesinün BKT 40b/7
 anlar nicesinün andan şonra tevbelerin qabülêtdi BKT 213b/4
 aḡa söz-ile yüksek getürmegi gibi bir niceñüzün bir niceñüze kim baḡıl
 olmayaTİEM 40 245b/9

Yüklem Hal Eki İle Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri yükleme hal eklerinin +in,+ün, +ni ve +izamire ilave edilmesiyle edilir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zaminin yükleme hal ekiyle kullanımlarına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

yêr yüzinde ümmet eyledük anların nicelerin sâlihler eyledük BKT 176b/1
 daḡı ilerü geldi bir niceleri bir niceye şonşurlar eyittiler bayıḡ biz
 olduk ilerüden yanı dünyâdeTİEM 40 250a/8
 arañızda bir niceñüz oḡımaḡı gibi bir nicey bayıḡ bilür Taḡrı anları
 kim uğurlayın çıkarlar TİEM 40 170b/2
 anların nicelerin saḡaḡaber vêrdük ve nicelerin saḡaḡaber vêrmedük
 BKT 513a/1
 efdâl kıldı niceñüzi niceñüz üstine rızḡda ol efdâl olanlar BKT 290b/2

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

+den ayrılma hal ekinin eklenmesiyle meydana gelen bu zamir türüyle ilişkin örnekler aşağıdadır:

ümmetlerin nicesinden pes kaçan ki geldi özlerine peyḡambar BKT 474a/3
 aḡa bildürdi nicesin ve i‘râz êtdi nicesinden (6) olvaḡt ki ḡaber vêrdi
 BKT 604a/5
 Bir niceñüz bir niceden yanı dükelcügünüzün ḡükmi birdür pes anlar
 kim gittiler yirlerinden daḡı çıkarınıdılar illerinden TİEM 40 34b/5

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde bir örnekte görülen bu zamir türüyle ilgili örnek aşağıdadır:

dağı gicenün bir nicesinde tesbîh eyle yānamāzķıldaki yüz
döndürdüğünde ılduzlar TİEM 40250b/11

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı:

Vasıta hal eki zamire +ile edatı vasıta ekinin ilave edilmesiyle elde edilirken bu biçim sadece Bursa Kur'an Tercümesinde tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıda gösterilmiştir:

bir niceñüzledağı ol kişiler ki depelendiler Tağrı yolında anlar
‘amelini Tağrızāyı‘ eylemez anlara hidāyet vērür BKT 547b/1

6.5.13.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı:

nice belirsizlik zamirinin iyelik ekleriyle kullanımına ait örnekler aşağıda gösterilmiştir:

II. Tekli Şahıs:

nicesin yüceldür kaçan yer ditreyip deprense kaçtı deprenmek ve taşlar
uvansaķatı uvanmak BKT 577a/4
ol vaķt ki bildürdi ve muti etti nebıyyallah aña bildürdi nicesin ve
i‘rāz etti BKT 604a/5
dölendük bir gün yā günün bir nicesinya‘nī güneş doğa dururken
girdiler TİEM 40 140a/2

III. Tekli Şahıs:

hayrluydı anların nicesinmü‘minlerdür dağınların çoğı fāşıkıldur
BKT62b/6
Tağrı Ta‘ālāķatında oğlan nesne yēgdür yağşı kişilere tağķıķkitāb
ehlinün nicesi BKT 75a/7
dağı bir nicesianların oldur kim kulaķ dutar seğdinyāna tāķaķan
çıkıldılar kaçatundan eyittler anlara kim virinildiler TİEM 40 242a/8

I. Çokluk Şahıs:

ķorkma iki ĥaşm güc eyledi bir nicemüz üzere pes ĥükm eyle
aramuzda ĥaķ-ıla TİEM 40 216a/1

II. Çokluk Şahıs:

olursız andan şonra ķocalar olursız nicelerünüz vefât eder andan burun
daĥı yetişmegiķün BKT512a/3

yügürünüz barķanuztaĥķiksizün niceñüz eglenür tizledüp gitmez BKT
88a/3

küçük iken andan şonra balıĥ olursız ve niceñüz balıĥ olmazdan
burun ölür BKT 356b/3

Bir niceñüz bir niceden ya' nī dūkelcügünüzün ĥükmi birdür pes anlar
kim gittiler yirlerinden daķı çıkarnıdılar illerinden TİEM 40 34b/5
aķa sözile yüksek getürmegi gibi bir niceñüzün bir niceñüze kim baķıl
olmaya TİEM 40245b/9

III. Çokluk Şahıs:

TańrıTa' ālā'yıla niceleri şehīd oldu ve niceleri şaķlaşur şehādeti BKT
453a/5

daĥı yüceldi anlaruñ nicesi niceleri üstine menzileler biri birini BKT
529b/1

6.5.14 özge: "başka, diĥer"

Üzerinde ĥalıştığımız metinlerde **özge** belirsizlik zamiri isim çekim ekleriyle birlikte
kullanıldıkları görölmektedir. Ancakbu biķim Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde
geķerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmamıştır:

6.5.14.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

Yalın Halde Kullanımı:

Yalın halde kullanılan özge belirsizlik zamiri hem Teklik hem de çokluk
biķimlerinde geķmektedir. Bununla ilgili örnekler aşıĥıda yer verilmiştir:

daĥıyoķdur size TańrıTa' ālā'dan özge (7) ĥiķpādişāh ne daĥıyardım
ēdici BKT 16a/6

siz yaradan bir Tańrı'dur andan özgeTańrıyoķdur BKT 24a/2

‘İbâdet eylemenüz Tañrı Ta‘âlâ'dan özge kimseye, atayā, anayā MKT 9a/6

cehennem ‘azābıdur özgeleridağı mütehaliflerdür ikrârêtdiler BKT 210b/7

sizden hastalar olacağdur özgeleridağı ki sefer ederler BKT 620b/5

Yükleme Hal Eki İle Kuulanımı:

Bu belirsizlik zamirinin +*n*, +*ni*, +*i* yükleme hal eklerinin ilave edilmesiyle oluşur.

Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

cehennem odına ne kadar girse bir ümmet l‘anet eder özgesini tãol vaqt ki BKT 156b/7

özgesini ol vaqtden seni dost edinürlerdi eger seni şabit eylemiş edük taḥkîk BKT 308a/1

ḥalāl eyledi size anlardan özgesini. İzdenüz, fettiş eylenüz mällarunuz bile, kabîñ kıyunuz MKT 57a/1

Kim Tañrı Ta‘âlākāfir olsa‘afv eyler andan özgesini kime dilese MKT 60a/2

Tañrı Ta‘âlābile özgenima‘budêdindiler (3)pes özlerine ne olacağın girçeklerdür BKT 282a/2

benđenözgeyima‘būd nesli ol kimselerün ki (5)getürdük Nūḥ'ıla taḥkîk BKT 298b/4

eger oқısağır yüklü kimse özgeyi kendü yükine götürürmeye andan BKT 471a/1

helāk eyledük istihzā eyleyenleri. ol gışiler ki Tañrı Ta‘âlābile özgeyi ma‘būd idindiler MKT 184b/2

yetişdüğini TañrıTa‘âlā'dan özgeleri eger siz girçek iseñüz BKT 222b/1

dağı barça andan şonra ğark êtdük özgeleritaḥkîk anda ‘ibretler vardur BKT 397a/1

özgeleridağı anlardandur şahabelerden şonra kıyamete degin MKT 408b/4

andan şonra özgelerinhelâkêtdük dağı üstlerine yağmur gibi BKT 401b/5

İlgili Hal Eki İle Kullanımı:

özge belirsizlik zamirine +*n(X)η* ilgi hal ekinin eklenmesiyle meydana gelen bu biçim sadece Bursa Kur'an Tercümesinde görülmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

anları degüşdürmek dağı *özge* ‘avrātlarla helāl degüldür eger
özgelerün hüsnüñi begenseg dağı BKT 458a/1
 dağı götürmez yük götürici *özgenün* yükünü ya‘nī bir kişi m‘aşıyeti
 BKT 151b/4
 dağı götürmez yük götürürce *özgenün* yükünü ya‘nī bir kişiye *özge*
 kişiçün ‘azāb olmaz BKT 300a/6
 anları degüşdürmek dağı *özge* ‘avrātlarla helāl degüldür eger
 özgelerün hüsnüñi begenseg dağı BKT 458a/1

Bulunma Hal Eki İle Kullanımı:

özge belirsizlik zamirinin bulunma hali üzerinde çalıştığımız metinlerden sadece Manisa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bununla ilgili örneklere aşağıda yer verilmiştir:

ālemінде yā *özgesinde*. (11) Siz eyitdünüz: Biz işitdük, Muṭī‘ olduk
 MKT 75a/10
 Eger görseñ anları fezā’ içinde, qorqsalar ölmek hālinde yā *özgesinde*,
 dutulsalar MKT 310a/10

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ayrılma hal ekiyle meydana gelen bu tür zamirlere sık rastlanılmaktadır. Bu zamir biçimi *özge* zamirine +*den* ayrılma hal ekinin ilavesiyle meydana gelmiştir.

Bunula ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

iki yahşı kişi ṭanuk olsun sizden yā iki kişi sizden *özgeden* eger siz
 sefer eyleseñüz BKT 124b/4
 anlar iḳtirāḥ eylediler niçün sen *özgeden* söylemedün, didiler. Eyit yā
 Muḥammed ben tābi‘ olmazmen MKT 122b/6
 dağı anlar bizüm ḳatımızda *özgelerden* ihtiyār olınmışlardandır BKT
 493a/4

özgelerden dağı mütehalliflerden ikrâr eyledilerşâlih ‘ameli
 karşıdurdılar MKT 140b/1
 dağıkaçan anılsaTağrıdan özgelerinden ol vaqt anlar sevinüşürler BKT
 5001a/2
 ol haberler Meryem'den ve özgesinden (4) gayb haberlerinden saña
 vahy eyler BKT 54a/3
 Tağrı Ta‘âlāsizden gâzâlık eyleyenler, muhlîsler. Bilmeye özgesinden
 elbette ‘ilm lâzımdur MKT 131a/9

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

+*ge* yönelme hal ekinin eklenmesiyle elde edilen bu zamir biçiminin
 metinlerimizdeki kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

‘ibâdet mi edersin TağrıTa‘âlâ'dan özgelere ki sen hîçaşşıedemezler
 BKT 351b/1
 anda ne yaman varacak yêrdür ol size ve özgelere yetişmez BKT
 600b/7
 ‘İbâdet mi eylersiz Tağrı Ta‘âlâ'dan özgesine (7) ki mâlik olmaz size
 zarar eylemege MKT 83b/6
 bilmez+sen Tağrı Ta‘âlâ'nun sünneti naql eyleyici mükezziblerden
özgesine. Niçün seyr eylemezler? MKT 315a/4
 TağrıTa‘âlâ'dan özgeyedağı şirk getürmeyelün aña hiç nesneye dağı
 BKT 56b/3
 gelse size Tağrı Tala'dan özgeye‘ua eyler midisiz eger siz BKT
 132a/5
 ‘ibâdet eylemez biz Tağrı Ta‘âlâ'dan özgeye, şirk getürür-biz Tağrı
 Ta‘âlâ'dan özgeye bir nesneyi MKT 40b/3

Vasıta Hal Eki İle Kullanım:

Bu zamire vasıta hal ekinin +*ile* ve +*içün* ilavesiyle elde edilen bu biçimin
 metinlerimizde geçen örnekler aşağıdadır:

yâ Muhammed Tağrı'dan özgelerile kimi ki Tağrı Ta‘âlâazadursa BKT
 499b/6
 Tağrı Ta‘âlâ'dan özgesi-çün oldu. Kim zarûrete düşse, haq olmasa,
 ta‘addi eylemese MKT 102b/1

dağı Tañrı Ta'ālā'dan özge-y-içün boğazlanan nesne kim zarûret olsa
hâlet-i mahmaşada MKT 193b/10

6.5.14.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı:

Bu belirsizlik zamiri metinlerimizde 2. teklik, ve 3. teklikiyelik ekleriyle birlikte geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

II. Teklik Şahıs:

anlardan ol eyit gel sözden özgesin söyle Tañrı Ta'ālāyazar anlar BKT
90a/1
Tañrı Ta'ālā'dan özgesin ma'būd idindiler, şirk getürdiler Tañrı
Ta'ālāraķıbdür anlarıñ MKT 350b/2

III. Teklik Şahıs:

anlar üstine tã'ün ve özgesi eyitdiler Mūsā d' uā eyle bizümçün senün
Çalab'una BKT 169b/5
üstünüzü okınanlar toñuz eti gibi özgesi gibi (7) pes ıraķ olunuz necis
BKT 359b/6
metā' eyleñüz anlara kumāş bile yā özgesi bile ğaniler ismine, baylar
ismine ķadarınca MKT 27a/5
dağı davarlardan koyun gibi şıgır gibi özgesi gibi, dağı atlardan MKT
35b/11

6.5.15 fülān (<A.) "filan"

Arapça olan bu kelimenin belirsizlik zamiri olarak kullanılmasına ilişkin metinlerimizde çok az örneğe rastlanılmıştır.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

iy vaveyli keşki ben tıtmamışmısam fülānı dost TİEM 40 172a/3

6.5.16 bir kimse : "herhangi bir kimse"

Yalın Halde Kullanımı:

Bu zamir biçimi sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

yêrleri dağı ki zâyil olmayalar ve zâyil olsalar *bir kimse* dutmak bilmez

BKT 473b/7

dağı bizden *bir kimsey* oğdur illāanun bilinmiş maķama vardur dağı

BKT 488b/4

yaradur musun yêr yüzinde *bir kimseyi* ki fisād êde anda dağıķanlar

döke biz tesbîhederüz BKT 5b/3

6.5.17 bir biri "birbiri"

6.5.17.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

Yalın Halde Kullanımı:

Bu zamir biçimi Bursa Kur'an Tercümesinde sık geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde sadece tek örnekte geçmektedir. Bu belirsizlik zamirinin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

anun gibi fitne düşütdük *bir biri* ortasında ĥatta ki eyideler BKT

133b/7

biñferište bile *bir biri* ardınca dağıķılmadı anı Tağrı Ta'ālāBKT

183a/2

muĥkem kuvvetlüdür kāfirler üstine ģazalıķda *bir biri* ortasında. (11)

Görürsin anlar rükū' eylemede secde eylemekde MKT 376a/10

Yüklem Hal Eki İle Kullanım:

Belirsizlik zamirine +*nî*, +*î* yükleme hal ekinin eklenmesiyle elde edilen bu biçim le ilgili örnekler aşağıdadır:

ķoçlar ķoyun *bir birini* başına vursa, öldürse dağı ĥarām oldu MKT

74a/9

gündüze dağı givürür gündüzi giceye, *birbirini* yāyar, (9) güneşi

Mūsāĥķar eyledi ayı MKT 330b/8

anda rahat olmağıçün dağı gündüzi yaratdı *bir birinüzi* görmeğıçün
 anuñ içinde âyeler vardur bir kavme ki BKT 226a/1
 Zıkr eyleñüz ol günü ki ‘ahduñuzu alduğ. Dökmeñüz kanlaruñuzu,
birbirinüzi öldürmeñüz, çıkarmañuz MKT 9a/10

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

Belirsizlik zamirine ayrılma hal+*den* ekinini ilavesiyle elde edilen bu biçimin
 kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağıkıyâmet kopduğı gün anlar *bir birinden* ayrılurlar ammâ ol kişiler
 ki BKT 435b/1
 yürekleri dilegenden *bir birinden* alurlar anda BKT566a/3
 Eger ayrılısalar *bir birinden* Tañrı Ta‘âlâğanı eyler herbirisini ğanılığı
 bile. Tañrı Ta‘âlâğâyetde ğanıdür MKT 69a/1
 alurlar *bir birinden* anda kadehler tolu şarâblar hamrdan. Lağv sözler
 yokdur MKT 384b/4

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı:

+*ne* yönelme hal ekinin ilavesiyle elde edilen bu biçimin kullanımıyla ilgili örnekler
 aşağıdadır:

zeytünü dağıyaratdı enarı dağıyaratdı *bir birine*benzer BKT 147a/5
 dağı*bir birine* tañıyyet eylemegi selâmdur dağıñhiri du‘âlarınuñ BKT
 217b/1
 buyururlar *bir birine* ki seni öldüreler çık; Tañkık men saña naşihat
 eyleyici-men MKT 273b/10
 bir kitâb ki âyetler mu‘ciz olmağda, *bir birine* oñşar tafşil olup
 ayrılmışdur haq bātılada. MKT 332b/9
 ta‘addi eylemeñüz*bir birinüze*yardım edinüzyağşılık üstine takva
 üstine dağı*bir birinüze*yardım eylemeñüzyamanlık üstine BKT 106a/2
 Mekketu‘llâh‘dan, ta‘addi eylemeñüz. (6) *bir birinüze*yardım
 eyleñüz yāğşılık üstine MKT 74a/6
 illâ eşnâmi *bir birinüze* mağabbet eylemegi anuñ ‘ibâdetine cem‘
 olğanda dünyâ dirliginde MKT 282b/2

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı:

Belirsizlik zamirine vasıta hal ekleri+ **ile** ve +**n** eklenmesiyle elde edilir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu zamir için kullanılan örnekler aşağıdadır:

âdemilerden iy bizi yaradan Allāhḥōṣ geçdük **bir birimüzle**dünyāda
dahı yetişdük ol ecele ki BKT 145a/3

Çalab'unḡan azḡunlık ve kāfirlikdahı bıraḡduḡ anlar ortasına
düşmanlığı ve **bir birin** sevmemegi BKT 117b/6

vaḡtī ki ṭāyife **bir birin** gördükde (6) ardına döndi, ḡaçdı. Eyitdi ki:
Taḡḡik men beri-men sizden MKT 127a/5

İki deḡizi aḡıtdı **birbiri-y-ile** ṭapıştırl<Ar. İkiisi ortasında barzaḡ vardur
MKT 391a/1

Ḳaysı ḡaberden şorarlar **birbirile** söyleşürler yā istihzā eyleyüp ulu
ḡaberden ki MKT 432b/4

6.5.17.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı:

Bu zamir biçiminesadece II. Çokluk şahıs iyelik ekiyle birlikte rastlanılmaktadır.
Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol vaḡt kim aldūḡ^c ahdünḡüzi dökmeḡüz**birbirinüz**kanlarını dahı
çıḡarmaḡüzḡarabetleriḡüzi BKT 12b/2

dahıyaḡın olmadılar işlemege dahı ol vaḡt kim bir nefis öldürdünḡüz**bir**
birinüzden^{def} eyledünḡüzTaḡrı Ta'ālā BKT 10b/6

Zikr eyleḡüz ol Vaḡtī ki bir nefis öldürdünḡüz, **bir birinüzden**^{def}
eyledünḡüz. Taḡrı Ta'ālā çıkārur MKT 8a/6

6.5.18 biribiri : "birbiri"

6.5.18.1 Hal Ekleriyle Kullanımı

YalınHalde Kullanımı:

Biribiri belirsizlik zamiri hem yalın halde hem de isim çekim hal ekleriyle birlikte kullanılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bunun kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

dutsun iki ay **biribiri** ardınca tevbedür Taḡrı'dan dahıTaḡrı Ta'ālāher
nesneyi BKT 92a/7

biribiri üstüne yetmiş dağıhurma ağaçlarından biri birine yakın BKT
141a/1
iki ay oruç dutsun mütetābi‘ *biribiri* ardınca tevbesi kabūl Taḡrı
Ta‘ālākatında MKT 64b/11

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı: biri birine "birbirine"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde belirsizlik zamirinin yönelme hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

İbrāhīm eyitdi belī inandum līkin yūregim berkitmegiçün Taḡrı
Ta‘ālāeyitdi al dört cins kuşlardan *biribirine* karşıdurup dök BKT
43a/1
Dāvūd üstüne pes kōrkdi Dāvūd anlardan eyitdiler kōrkma biz iki
hāşmuz *biribirimūze* zulmētdük BKT 490b/7
İkbāl eyleye ba‘zısı ba‘zısına karşı. *biribirine* şorarlar, çekiştirler.
MKT 320b/10
kaçan denizler açılsa, *biribirine* karısa, barçası bir cüz‘ olsa MKT
436b/6

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

Bu zamirin ayrılma hal ekiyle kullanımına ilişkin örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı efdāl kılduḡ *biribirinden* (7) dağıTaḡrı Ta‘ālāişidicidür BKT
52b/6
eger *biribirinden* ayrılısalar Taḡrı Ta‘ālābay eder BKT 98a/5
āşīkare *biribirinden* ayrılmış tekebbürlik eylediler anlar
yaman kavmi MKT 115b/7
irkekden ve dişiden *biribirinüzden* pes ol kişiler ki hicret eylediler
BKT 74b/7
size minnet eyledi Taḡrı Ta‘ālā *biribirinüzden* belürünüztaḡkīḡ BKT
92b/6

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı:

Belirsizlik zamirine +*ni*, +*i* yükleme hal eklerinin eklenmesiyle meydana getirilen bu biçime ait örnekler aşağıdadır:

biribirini kaytarmağda eger bilselerkim durğururlar BKT 36a/1
niceleri üstine menzileler *biribirini* (2) işletmegiçün ve Tañırırâhmeti
yègrekdür BKT 529b/1
ne katı yaman işlerlerdi ki *biribirini* kaytarmaz<Ar. görürsen anlar
çoğını dost idinürler ol gişiler MKT 84a/2
bir qarâyib qarâyibi hâlini. *biribirini* görür, sever, ister yaman gişiler
ki fidâ virelerdi MKT 421a/11
bile degül *biribirinüzi* dost eylemek bile dağı degül kaçan evlenseler
BKT 81a/4
adıyıla çağırmağuz *biribirinüzü* kığırmağ gibi BKT 385a/4
zinâ eylemek bile degül ki şu döküp gitmekdür (9) *biribirinüzü* dost
eylemek degül MKT 57a/9
Kılduğ sizi çok cemâ' at biz aşıldan dağı kabîleler eyledük *biribirinüzü*
bilmeg-içün MKT 378a/9

Vasıta Hal Eki İle Kullanımı:

Belirsizlik zamirine vasıta hal eklerinin+ *ile* ve +*ne* klenmesiyle elde edilen bu biçime ait örnekler aşağıdadır:

bilişürler *biribirile* ahkîk ziyânlu oldı ol kişiler ki yalanladılar BKT
223a/6
ne dağı *biribirile* sorısalar her kimün mîzânı ağırolsa BKT 373b/5
getürürbiz sizi *biribirinüzile* karışmış dağı biz Qur'ân'ı haqqıla
indürdükol haq bile indi BKT 311b/3
Tañrı Ta' âlâademileri *biribiriyle* yer harâb olurdıBKT 40b/4
andan sorısurlar *biribiriyle* istihzâedüp ulu haberden ol BKT 628b/1
dağı *biribirin* kaytarurlar imândan yahşı işlerden dağı bağıllıkêderler
BKT 204b/2
nice şâf bağlayupdur üstlerinde dağı *biribirin* avlar anları tutmaz BKT
607b/2

6.5.18.2 İyelik Ekleriyle Kullanımı:

Bu tür belirsizlik zamirinin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

III. Teklik şahıs:

dağı vër *biribirisini* ‘ömür müddeti tamām olunca taḥkīk anda āyeler vardur bir kavme ki BKT 500b/4
Anlar *biri birisini* nehy eyleyüp qaytarmazlar-ıdı yamanlık işlerden ki MKT 84a/1

II. Çokluk Şahıs:

günāhdur dağı *biribiriñüz* aybını aramañuz ve *biribiriñüz* ardınca söylemeñüz BKT 557b/5
dağı faḥrlenmekdür *biribiriñüz* ortasında dağı çoğaltmağdur BKT 583a/6
Ne oldı size? *Biribiriñüz* ḥalāş eylemezsiz nuşret eylemek bile. Belki anlar Muṭī‘, münkād olurlar ‘āciz olmak bile. hīle qalmadı MKT 320b/9

6.5.19 dükeli: "hepsi"

Yalın Halde Kullanımı:

Bu belirsizlik zamirinin TİEM 40 Kur'an Tercümesinde yalın halde görülürken Manisa Kur'an Tercümesinde sadece yükleme halinde görülmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

aḡa secde eyleyiciler pes secde eyledi firışteler *dükeli* dirilüben(4)illā
İblīs boyun virmedi TİEM 40217b/3

Yükleme Hal Eki İle Kullanımı:

belirsizlik zamirine yükleme hal eklerinden +n ekini alarak meydana getirilmiş olan bu biçimle ilgili örnekler aşağıdadır:

Andan şonra taḥkīk anlar-içün vardur içmek ıssı qaynamış şudan ki cehennem ehlinüñ teninden *dükelin* irin qandur MKT 322a/5
ehli minteninden *dükelin* irin qan içerler. Yimez anı illā ḡaṭā üstine olup yaman iş işleyenler MKT 420b/4

yâ' nî mällarından dağı kavumlarmdan, ekse ekse dükelin helāk eyleye. Bayık Çalabuñuz TİEM 40 128b/2
 dağı döşeme anı, dö femegün dükelin yâ' nî Peygambar, gönlegin şadağa virdi TİEM 40 134b/4
 ol vaqt kim kırtarduğ anı dağı kavumını dükelin illā bir qarı ya' nî Lut
 'avrāt girü qalmışlarda TİEM 40 214a/10

Yönelme Hal Eki İle Kullanımı :

Dükeli belirsizlik zamirine yönelme hal+e ekinin getirilmesiyle elde edilen bu biçimle ilgili örnekler aşağıdadır:

huccet tamām pes eger dilesedi yol gösterdi size dükeline eyit
 getürünğanuqlaruñuzı TİEM 40 68b/8
 oldı dürişmegi anlaruñ şükr olınmış ya' nî begenilmiş dükeline meded
 eylerüz TİEM 40 134a/5

Ayrılma Hal Eki İle Kullanımı:

Dükeli zamirine +den ayrılma hal ekinin ilavesiyle elde edilen bu biçime metinlerimizde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır.

ya' nî bunlar tapduğınuñ dükelinden Tañrı'dan artuğdan ayrıldıñuz
 TİEM 40 139b/6

6.5.20 her kim: "her kim"

Bu belirsizlik zamiri sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

belki bezenildi anlara kim kâfir oldılar yavuzşanmaqlıkları dağı
 yıgdılar yoldan dağı her kim BKT 267b/1
 âdemlerden pes her kim uya başa bayaq ol beñdendür dağı BKT
 274a/4
 yâ kimse depelemeg ile. Dağı her kim depelenile, zulm eylenmiş iken
 bayıkkılduğ TİEM 40 134b/9
 dağı her kim toğru yol göstere Tañrı, ol toğru yol dutıcıdur; dağı her
kimi azdura, hergiz bulmayasın anlaruñ içün TİEM 40 138a/4

pes her kimünki bitigi vèrîlse şağ eline pes anlar okurlar
bitikleriniBKT 307b/4

ne dağı biri birile şorisalar her kimünmizānı ağırolsa pes anlar
‘azābdan kırtılurlar BKT 373b/5

6.5.21 her ne kim: her ne ki"

Bu belirsizlik zamiri Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı bilür her ne kimkazansağuzhayırdan ve şerden dağı bir āye
BKT127b/7

diriligin dilese vèrür biz baña dünyāda her ne kim dilese BKT 300b/4
yakın olmazlar kim anlayalar sözi her ne kim ire saña(7) eylük ya‘nī
ucuzlık nuşrat bulmak TİEM 40 41a/6

dağı eyittiler her ne kim getürsin bize anı nışān tábügüle yesen bizi
anuñıla degülüz saña inancılar TİEM 40 77b/4

6.5.22 hiç kimse: "hiç kimse"

Bu zamirin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

hiç şeriklikdağıña anlardan hiç kimseyardım edici yokdur BKT
464a/6

Ay, bayık siz gelürsüz ise; örcürtmedi sizden ana, hiç kimseālemler-
den? TİEM 40 190a/2

dağı korkmazlar hiç kimseneden, illāTañrı’dan. Dağı tap oldı Tann
TİEM 40 201a/7

TañrıTa‘ālādur hiç kimsenün elinden gelmez aña i‘rāz edüp söylemek
ol gün ki du‘ā Cebra’ıl ve barça melā’ikeler dağı BKT 629b/3

kendüden özge hiç kimseye biz dağı atalarımız dağıBKT 286a/4

dağı anlar kışşasını anlardan hiç kimseyeşorma BKT 315b/2

siz şağan gibi ki Tañrı Ta‘ālāhiç kimseyi ikinci diriltmez göge
yetişmege taleb étdük pes anı tapduk BKT 617b/7

dağı bağışla baña pādīşāhlık kim, olmayahiç kimseyebendeşonra .
Bayık sen TİEM 40 216b/4

6.5.23 hiçbir:"hiç bir"

Bu belirsizlik zamirinin kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

şāf bağlayup hiçbirisi söylemez illā ol kimse ki aḡa destūr vēre Taḡrı Ta'ālāyāşevāb söyle ki lā il-ilāha illāllah Muḡammedün reşulullāh BKT 629b/4

daḡı kitāblarına, daḡı yalavaçlarına. Ayırmazuz hiçbirisi arasında yalavaçlanndan TİEM 40 22b/10

Ayırtlamazuz hiçbirisi arasında anlardan. Daḡı biz aḡa boyun viricilerüz. TİEM 40 28a/2

nice ḡavmı helāk eyledük anlardan burun geçmiş zamānda hiç görür misin anların hiçbirisini BKT 333b/7

6.6 Bağlama Zamirleri:

Bu tür bağlama zamirleri "ki o"manasını verir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

6.6.1 ki: "ki o"

ḡaḡır edici 'azābı ol nesne sebeble ki söylerdi siz Taḡrı Ta'ālāḡaḡına baḡıl nesneler daḡı BKT 140a/1

eyit diler cezāsı oldur kimünüyükinde bulunursa övünü alup ḡul eyleye siz anuḡ gibi cezā eylerüz BKT 257a/2

Tebdīl mi eylersiz ol nesneyi ki denidür, yaman ḡoḡusı vardır? Ḥayırlı nesneyi MKT 7a/4

görmez misin yā Muḡammed, ol ḡişileri ki eydildi anlara Ḳoluḡuz çekünüz yamanlıḡdan MKT 62b/5

daḡı eyitti işi ya' nī yazıcı firişte bu oldur ki benüm ḡatımda ḡāzırdur TİEM 40 247b/7

6.6.2 kim:"ki"

daḡı ol vaḡt kim geldi anlara peyḡamber kim Muḡammed'dür Taḡrı Ta'ālāḡatında ḡirçekleyici BKT 15a/4

daḡı biliünüz kim Taḡrı Ta'ālāişlegeni ḡöricidür ol kişiler kim vefāt ederler sizden BKT 37a/3

ol Taḡrı Ta‘ālāya kim ‘ālemlerüñ ḡālīķidür, ‘ālemlerüñ rāzıķıdur.
MKT 14b/1

ol gişiler kim eyitdiler (7) ķardaşlarma oturdılar eger bize Muṡı‘
olsalardı kimse MKT 50a/6

şunlar anlardır kim (3) ķabūleylerüz anlardan görklüregın
işledüklerinüñTİEM 40 240a/2

degül ola illā ögüt ‘alemlere aḡa kim diledi sizden kim ṡoḡru ola
TİEM 40 281b/2

YEDİNCİ BÖLÜM

ZARFLAR

Zarflar "fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, niteleme, yer-yön gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren ve ya sınırlayan kelime türüdür." (Korkmaz; 1992, 187).

Zarflarda isim soylu sözcüklerdir ve tek başlarına bir isimden başka bir şey değildir. Her zarf bir isim olmasına karşılık, her isim zarf olmamaktadır. Bir ismin zarf olabilmesi için bu ismin zaman, yer-yön, miktar ve hal bildirebilmesi gerekmektedir.

"Zarflar esas itibarıyla çekimsiz unsurlardır. İsim oldukları zaman çekim eklerini alır. Fakat zarf oldukları zaman hal ve yer bildiren çekim ekleri dışındaki çekim eklerini almazlar. Hal ve yer bildiren çekim ekleri eşitlik, instrumental ve yön ekleridir. Bu ekler, edat fonksiyonunda olup çekim ekleri içinde zarf eki durumundadırlar. Edeta bir zarf yapım eki gibi görünürler... Demek ki zarf olan isimler ya eksiz olurlar veya eşitlik. instrumental ve yön eki almış bulunurlar." (Ergin; 1990, 245).

7.1 Zaman Zarfları:

Türkçe ve yabancı asılı pek çok zaman zarfı kullanılmıştır. Bunların bir kısmı basit, bir kısmı birleşiktir. Zarflar sıfat ve isimlerden isimlerin çeşitli çekim eki ve edatlarla kullanılmasından meydana gelmişlerdir. Birçok isimden zaman zarfı meydana getirmek mümkündür (Timurtaş; 1994, 92).

Bu zarflar, cümlede fiilin karşıladığı oluş ve kılışı zaman bakımından belirgin duruma getiren ve sınırlayan sözcüklerdir (Korkmaz; 1992, 176).

7.1.1 İsim ve Sıfatlardan Zaman Zarfı Oluşanlar:

ahşam: "akşam"

Dağı gicenüñ bir nicesinde namāz kıl ya' nī ahşam namāzı dağı yatşu
namāzı TİEM 40 248a/7
dağı ilk bölüklerde giceden ya' nī ahşam dağı yatşu namāzı 110a/4
TİEM 40

anşuzın: "ansızın, anıden"

özlerine kıyāmet günün anşuzın eyideler ey bizüm hasretimüz ol
yamanlıklara ki biz işledük dünyāda daḥı BKT 131a/2
anların üstine her ni‘metler kapusını ḥatta ol vaḳt ki sevindiler
özlerine vērilen nesneyile alduḳ anları anşuzın BKT 132b/4
şek içinde andan ya‘nī Qur‘ān‘dan tā gele anlara kıyāmat anşuzda
nageḥ anşuzda yā gele anlara ‘azābı TİEM 40 160b/6

bir kezden: "bir seferden, bir kereden"

Taḥkīḳ Taḥrī Ta‘ālā barça nesneye kādirdür ki barça ḥalkı def‘aten *bir kezden* diri eyler 190b/5 MKT
Niçün Qur‘ān barça *bir kezden* inmedi Muḥammed
üstine, didiler 254a/9 MKT

bir müdet: (<T. <Ar.) "bir süre, bir zaman"

üzürümüze çalışı nişe girü bırakmadun bizi bir müdette deḡin az eyit
dünyā menfa‘tı yā gönenmegi azdur TİEM 40 41a/3

bir sâ‘at: (<T. <Ar.) "bir saat"

ki ḳalmaduḳ dünyāda yā ḳabirde bir sâ‘atdan özge, anuḡ şarf olurlardı
291a/3 MKT
ḳalmamış gibi olurlar illā bir sâ‘at (5) gündüzden. Bu naşīḥat teblīḡ-
çündür 369b/4 MKT
şanasın anları ol gün ki ‘azābı göreler ḳaşmamışlardır türbelerde illā
bir sâ‘at gündüzden 546b/3 BKT
ecelleri gelse bir sâ‘at arkuru gidemezler ilerü daḥı gidemezler BKT
223b/6
ḳaçan kim geldi ecelānların girü ḳalmayalar bir sâ‘at TİEM 40
71b/10

bir zamān: (<T. <Ar.) "zaman"

senün bile Benī İsrā‘īl ḳavmini. Vaḳtī ki keşf ol ‘azābı anlardan bir zamāna deḡin ki MKT 115b/10
yitişmeyince yā bir zamān gidmeyince ki uzun zamāndur. Vaḳtī ki
yitişdiler, mecma‘a‘l-baḥreyni MKT 209a/1

dağı sizünde yirde dölenecek yir dağı dönenmekmanfaat dutmak bir
zamana degin TİEM 40 4a/8

biñ yıl: "bin yıl"

biñ yıl umri ola dağı anı ‘azābdan kırtarmaz biñ yıl yaşamağdağıTağrı
Ta‘ālāBKT 14b/4
severler her birisi ki biñ yıl‘ ömri ola. biñ yıl‘ ömri olmağ MKT 10b/9

bugün: " bugün, şimdi, şu anda"

eyitdiler bizüm gücümüz yétmez bugün Çalabu'ıla çerisine eyitdiler ol
kişiler kim BKT 40a/5
ferişteleri dağı uzatmışlar ellerini eyüdürler ki çıkarıñuz cānlarıñuzı
bugüncezā görürsiz BKT 139b/7
Bizüm tākatumuz, gücümüz yok bugün Cālūt‘a Cālūt çerisine dağı,
didiler MKT 28b/9
bugün ümīd kesdi kāfirler sizüñ dīnüñüzden. Anlardan
korkmañuz, beñden korkıñuz MKT 74a/11
bugün tamām eyledün sizüñiçün dīnüñüzü dağı tamām eyledüm
üzereñüzü ni‘metümi ya‘nī sizi Mekke'ye givürmekile TİEM 40
48b/11

düñe gün: "düñkü gün, gece gündüz"

diller misin ki beni öldüresin nitekim bir kişi öldürdün düñe gün sen
istemezsin illāBKT 415b/7
ol nuşret eyledügi kimse. düñe gün meded isterler, yardım ister MKT
273b/4
sen ister misin ki beni öldüresin (7) düñe gün bir gişi öldürdügün gibi
MKT273b/7

gice: "gece"

güneşe lāyık degüldür aya yėtişmek ya‘nī yēr cemā‘ olmağgecedağı
BKT 477b/7
anuñ üstine geceyileTağrı‘azābı anlar uyuklamışlariken pes ol bostān
kappaarayandı gece gibi oldu BKT 609a/7

Zıkr eyle ol vaqtı ki va‘de eyledük Mūsā‘ya münācāt eylemege
Tūr‘da kırk gice MKT 6a/5

Taḥkīk gökleri yaratmaḳda, yirleri yaratmaḳda, gice gündüz mühtelif
olmaḳda, gelüp gitmekde MKT17b3

daḳı aḡ Çalabu'ḡıdın ırte daḳı gice yeni ırte namāzında
daḳıyatşunamāzında TİEM 40 278a/3

gün: "gün, zamān, gündüz"

kim ki ḳurbān eyleyecek bulmasa üç gün oruç dutsunḡac günlerinde ve
yedi gün ehline döngende BKT 30a/2

īmān getürenler üstine gün evvelinde daḡıkāfir oluḡuz aḡırinde ola
kim īmān getürenler ḳaytalar BKT 57b/2

Ḳorḡuḡuz, şaḳlanuḡuz bir gün heybetinden ki bir nefis bir nefse fāyide
eylemez MKT 5b/10

‘avrātlarından ki cimā‘ eylemeyeler dört ay on gün. Eger
ḳayıtsalar, andlarını bozsalar MKT25a/7

bir ādamı kim mülk ola pes her kim bulmasa oruçdur üç günler şol
yazuḡın gidercisidür TİEM 40 56a/10

pes ol vaḡt kim anlar baḳalar daḳı eyittiler iy ‘azābumuz uşbu
cezā günidür TİEM 40 212a/6

gündüz: "gündüz vaḡtı, gündüzün"

geceyle gündüzdaḡı ol gemilerde segirdürler deḡizlerde ḡaḳa
menfa‘atiçün BKT24a/4

barḡa nesneye ḳadırsıḡ givürsin geceyi gündüz içine daḡı givürsin
BKT 51b/7

cānuḡuzı ḳabz eyler. gice bile cān tenden gider. Bilür gündüzün kesb
eyleyüp işlegen işler MKT 93b/4

Andan şoḡra diri eyler, durḡurur gündüzün ḡattā ‘ömür müddeti tamām
olınca MKT 93b/5

bayık gökler yaratmaḡında daḳı yiri daḳı gitmeginde gelmeginde
gicenünḡaḳı gündüzündaḳı gemide TİEM 40 12a/5

gice ya'ni ukuda dağı bilür anı kim kazandıñuz gündüz andan girü
dirürür sizi anuñ içinde ya'ni gündüz içinde tātām olun TİEM 40
62b/1

ilkin: "ilk önce, ilk olarak, birinci defa"

girçekler sizünle olan kitāb ki Tevrit'dür dağı olmañuz ilk kâfir
olanlardan BKT 6b/7

iy Meryem bayıķTañrı üyürdi seni ya'ni ilk dağı arıttı seni dağı
üyürdi seni ya'ni şoñra 'alemler 'avrātları üzeri TİEM 40 25b/4

irte: "sabah, sabahleyin, yarın, ertesi gün"

Her iş faşl olur ol gicede selāmetlik bile, ol gicede irte çıkınca MKT
446a/2

viribi anı bizümile irte otlayaya'ni yimiş yiye dağı oynayadağı bayıķ
biz anı şaķlayıcılaruz TİEM 40 111a/7

dağı an Çalab'uñ adıñ irte dağı gice ya'ni irte namāzında
dağı yatşunamāzında dağı gicenüñ bir nicesin namāzķılanuñ içün
TİEM 40 278a/3

her ān: "an, hemen"

her gün ol bir işdedür her ān (7) ķanķını'etlerini Tañrı'ñızın BKT
574b/6

her ay: "her ay"

ana baķır çeşmesini ya'ni her ayda üç gün aķ-ar-dı dağı perrilerden
anı kim işlerdi 204a/1 TİEM 40

her zamānda: (<T. <Ar.) "her zaman "

Lākin biz yaratduķ muhtelif ķavm her zamānda, (8) 'ömürleri uzun
oldı. Sen muķīm MKT 276a/7

öñ: "ön, ileri, geçmiş, evvel"

şoñraları ya'ni uymadular öñlerine ya'ni severlerine iy Çalabı'muz
şunlar azdurdular bizi pes bir anlara 'azābı TİEM 40 72a/8

dirürür daķı öldürür daķı ol her nese üzere güci yiter ol
öndürdaķışonđur daķı görünürdür TIEM 40 256b/7

pes: "sonra, sonunda"

baņa giç mühlet vërmenüzpes eger yüz kıytarşanuz men sizden ücret
 istemez BKT 226b/4

ol kimseden ki öğütlene Tańrı Ta‘ālāyeleriyle pes yüz kıytara andan
 daķı BKT 320a/3

pes haddan geçdiler kibr eyleyü Çalab'ları buyruğundan pes duttı
 anları ‘azāb göyündürici TIEM 40 249a/9

pesyokđur anuğ bugün uşbunda hısmı daķıyokđur ta‘ām illātamulıķlar
 yağından TIEM 40 271b/7

şonđ: "son, gelecek"

yıllar içinde Tańrı'nunđur buyruk ilderüden daķışonđandaķı ol gün
 ya‘ nī Rümiler yindügi gün TIEM 40 192a/9

tańla: "tan vakti, sabah"

bizüm ile tanıla yërüz içerüz oynaruz daķı biz anı şaķlaruz dëdiler
 ataları eyitdiBKT 248b/4

daķı eyitmez bir nesne içün ki men tanılaanı işler men dëme illā
 inşaAllāh dëmek bile BKT 315b/3

daķı gice haķkıy içün kaçan yüz döndürdi daķıtanılahaķkıy içün kaçan
 aydın oldu TIEM 40 276a/8

tiz: "çabuk, hızlı"

aşşı eylemedi aņa mālı daķı ol kim kesb eyledi tiz gire oda yalıń issi
 TIEM 40 290a/2

7.1.2 İsme Son Çekim Edatları Getirilerek:

a degin: "a kadar"

rızqdan, ecelden ol **vakta degin** ki bizüm resüllerümüz gelse cânların
 kabz eylemeg-içün eydelerMKT 107b/7
 dağı sizünde yirde dölenecek yir dağı dönenmekmanfaat dutmak bir
zamanadegin TİEM 40 4a/8
 temettü' eylemek içün, bir **yıla degin** (4) evlerinden çıkarmasunl<Ar.
 Eger çıksalar hâcetleri-çün yazuk yokdur sizün üstünüze MKT 27b/3
 neçün komadunbizi dünya göreydük bir niçe **müddete degin** yakın
eceledegin eyit ya Muhammed dünya nimetleri azdur BKT 89a/5
 bir kelime sabkat eylemeseyidi Tañrı Taala'dan azabı tehir eylemekde
kiyametedegin BKT 219a/2

den berü: "-denberi"

ol **gündenberü** ki Tañrı Ta'âlâkatında on iki aydur Tañrı
 Ta'âlâkitâbında BKT 199a/6

den girü: "bir daha"

'afv eyledi Tañrı anı ya'nî ilerü şonduklarunuzu **imdengirü**şorman
 dağıTañrıyarlığayıcıdur TİEM 40 57a/9
 dağıña arka viren firişteler dağı anlar tağşirlik eylemezler **andangirü**
 döndürinileler TañrıTİEM 40 62b/3

dan şonra: "dan sonra "

biz ikinci dirlige dönüp dirilürmiyiz çukurlara girdüğümüz**denşonra**
 dërler ol vaqt ki biz 630a/5 BKT
 siz kıytup gitdügünüz**denşonra**bayram yérine pes ol putlrı päre päre
 eyledi illâ putların 350b/7 BKT
 namâzı anuñTañrı'yı ya'nîkılur-iken yānamāz**danşonra**urmağ-iken
 dağı oturmağ-iken dağıyanlarınuzTİEM 40 43b/1
 pes katı oldu yüreklerünüz **andan sonra** pes ol yürekler taşlar gibi oldu
 ya katırak kaşdan dağı tağkık taşların nicesinden sular çıkar ırmaklar
 akar BKT 11a/2
 anlara **bilindükden şonra**, beyān **oldukdan şonra** hidāyet yolu mu'cizāt
 bile şeytān MKT 372a/2

andan sonra katı oldu yüreklerünüz. Ölmüş diri olğandan sonra ol
yürekler taşlar gibi MKT 8a/9

7.1.3 Doğrudan Doğruya Edat ve Zarf Olanlar:

imdi : "şimdi"

sālimdür kamu ‘ayblardan hīç ‘aybı yokdur eyitdiler imdi geldün
haqqıla bellü étdün BKT 10b/5

dağışuçuñuzbağısladı pes imdi cimā‘ eylenüz anlara dağıtaleb édüñüz
BKT 28a/5

sālīm ola barça ‘ayblardan, hīç ‘aybı olmaya. Eyitdiler: İmdi haqqı
aşıḳare eyledi+sen MKT 8a/4

İmdi anlara mübaşeret eylenüz. cimā‘ eylenüz Ramazān ayı
gicelerinde MKT 20a/11

pes tevbe virdi size daḳı‘afv eyledi sizden pes imdi yaḳınlıḳ eylen
anlara daḳı isten TİEM 40 14a/1

şimdi : "şimdi, şu anda"

ne eyitdi ne nesne söyledi şimdi dērler anlar ol kişilerdür ki mühr urdı
Taḡrı Ta‘ālāyürekleri üstine dağı nefsleri BKT 548b/6

anlaruñ birisine ülüm eyittibayıḳ ben tevbe eyledüm şimdi daḳı ne dağı
anlaruñ kim ölürler anlar kāfirler iken TİEM 40 36b/6

oturacaḳ yirlere işitmege pes her kim kulaḳ duta işitmege şimdi bula
anuñıñ od yılduz yol bekleyici TİEM 40 274a/6

girü : "sonra"

dünyā dirliginde yāAllāh azmaiçün senüñ yolından ey Çalab'ımız
gerü bitür BKT 228b/2

eger şek içinde iseñüz gerü dirilmekden pes biz sizi yaratduḳtopraḳdan
BKT 356a/7

Uşbu oldur kim rüzī virinildük ilerdeya‘nī girü uçmakda, yā dün yerde
3b/2 TİEM 40

Çalabu'ñuz raḥmat issidür .gin ya‘nī tiz ‘azāb eylemez,⁶daḳı girü
yıḳlınmaz ‘azābı anuñ TİEM 40 68b/6

7.2 Yer Zarfları:

Bu zarflar yer-yön bildiren isimler olup bir sıfat ya da fiilin önünde zarflaşmaktadır. Bunların bir kısmı eksiz olarak kullanılıyorken bir kısmı da yer ve yön bildiren hal ekleriyle kullanılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde yer zarflarının tamamı hal eki alarak yapılmamıştır.. Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde bahsettiğimiz şekilde oluşmuş olan birçok yer zarfı bulunmaktadır. Çeşitli hal ekleriyle oluşturulmuş ya da Yalın halde kullanılan yer zarfları aşağıdadır:

arka, karşı, aşağı, ara, kanda, her kanda, şol, sağ, yir, orta , iç, üetine veya üstüne, yakın, yukarı, ilerü, dışra, yaña.

Bu yer zarfları, zarflarıyla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ara: "Ara, orta, iki şey arasındaki mesafe"

yâyazuḳ işlemege şālīh eylese aralarında adl ile ya' nīgani hışmına ziyāde édüp fakirine az BKT 27a/4

sözünyahşısını taḥḳīḳ şeytān aralarına fitne bıraḡur taḥḳīḳ şeytān BKT 304b/7

degül mü'minler ill qarındaşlar pes şālāḥ getürün iki qarındaşun arasında daḳıḳorkun Taḡrı'dan TİEM 40 246a/9

arka: "arka, geri"

yā müsülmanlar cemā' atine varşayarakyoḡdur pes arka kaytarup kaçan kişi BKT 184a/2

ben yaman kişilere arka (4) vèrici olmayam dèdi pes Mışır şehrinde Mūsā dört yanıḡgözedüp gezeriken gördi ol kişi ki BKT 415b/3

Eger sizün şavaş arka kaytarurlar, kaçarlar; andan şonra manşūr olmazlar, şınıḡurlar MKT 44b/10

Kaçan zıkr eylesen Taḡrı Ta'ālāseni yaratdı. Qur'an'da bilünüz, özleriminbātıl Taḡrıları bile olmasa arka kaytarup MKT 198a/11

Taḡrıkitābiḡ arkaları ardından tamām anlar bilmezler daḳı uydılar ya' nī cuḡūdlar aña kim oḡurlardı TİEM 40 8a/8

kim gelesiz evlere arkalarından ya' nī cāhiliyet zamānında kim ıḡrām bağlarısa evinün ardın deleridi TİEM 40 14a/7

aşağa: "aşağı, aşağı taraf, çukur"

Taḥrı Ta'ālāpes in aşağa gökden (6) pes olmaz saḡa ululanmaḡ anda pes çık BKT153a/5

ādemi balçıkdan yaratduḡ eyitdi İn aşağa, düş gökden, cennetden.

Yokdur saḡa anda tekebbürlük eylemek MKT 105b/4

yuḡarularından sayvanlar oddan aşağalarından sayvanlar şol ḡorkıdur

Taḡrıanunıḡla ḡullarını TİEM 40 219a/1

Taḥrı Ta'ālāḡādırdür her nesneye aza, nuşret virür ḡaḡ üstine. Siz

vādinün aşaḡasına yaḡındunuz MKT126a/11

dışra: "dışarı"

pes ol buyurur ḡatı ḡabīḡ nesneleri şerī' atdan dışra nesneleri daḡıdaḡı

eger Taḥrı Ta'ālākeremi olmasaydı üstünüze BKT 377a/7

her ḡanda: "her nerede"

herḡanda olsaḡuz dönderünüz yüzlerünüzi Mekketu' llāḡ' a

ḡarşu Taḡḡık ol ḡışiler kitāb virildi anlara MKT 15b/11

Tizlenüz, ḡayr işleri çok işlemiz. her ḡanda olsaḡuz Taḥrı Ta'ālā sizi gelürür ḡıyāmet ḡünine MKT 16a/9

iç: "iç, ara, orta, içeri, iç taraf"

ḡavmi. anda ölmüşler, yanmışlar ḡurma ağacının aşlı gibi ki çürimiş,

içyanmış, boş. MKT 419b/5

viribidük sizün içinüzeyalavaḡ sizden ya'nītāmām eyleyvüz

ni' metümüzi nitekim rasūl TİEM 40 11b/3

ḡoparavuz kāfırları şeytanlarıyla ḡāndan ḡāzıreyleyvüz ḡıranına

cehenem ḡamusununıyā içine dizin çöküplerken TİEM 40 147a/6

ilerü: "ileri, önce"

dost edinürler kāfir olanları ne ḡatı yaman'amel ilerü gönderdiler
nefsleriḡün BKT 120a/7

bir lahza ne daḡı ilerü varmazlar iy ādemoḡlanları size gelse BKT
156a/4

ilerü varsun yā arda varsun. Her nefis kesb eylediḡi nesne bile
merḡündür MKT 428a/2

dağıNühkavmını ya' nīhelāk eyledük ilerü bayık anlar oldılar kavm
fāsıklar TİEM 40 249a/10

onlarcılayın kim virinildiler kitābilerüya' nīYahūd dağıNaşrānī pes
uzandı anlarıñ üzere zamān pes katı oldı göñulleri TİEM 40 257b/5

kanda: "nerede, her nerede"

ol tarafa karşıdur pes tizledigüz hayır işleri kandaolsağuzTağrı
Ta' ālāsizi götürür kıyāmete hāzıreyler BKT 22a/5

nuşret dağı bulmazlar zellilik düşdü üzerlerine her kandaolsalar
dutulurlar lakin BKT 63a/1

yitişdürür bir şehre. Siz anda yitişmek bilmezsiz arıyā yük
götürmek kanda kaldı illā nefsüñüz tekellüf bile MKT 185a/4

Taḥḳīḳ Tağrı Ta' ālāğāyetde ḥükm eyleyicidür, gāyetde bilicidür eyitdi
sizüñ hidāyetüñüz nedür? kanda gidersiz MKT 382b/1

hep andan eydüz anlara kim ortak eylediler Tağrı'ya kandadur
ortaklarıñuzya' nī butlar anlar kim olduñuzıdı gümen eylersiz TİEM
40 60a/5

andan eydildi anlara kandadur ol kim ortak eylerdüzTağrı'dan
ayruḳTİEM 40 225b/11

karşı: "karşı"

ol kim aña karşunamāzḳılurlardı eyit yā Muḥammed
TağrıTa' ālā'nuñdur maşrıḳ bile mağrib hidāyet vērür BKT 21a/3

pes dönder yüzüni Mekke'ye karşu (4) dağı her kanda olsağuz
dönderüñüz yüzleriñüzi aña BKT 21b/3

niçün terk ildiler ol kıbleyi ki aña karşu namāz ḳılurdı ki Ḳudüs' dür.
Niçün i' rāz ildiler, diseler gerek MKT 15b/2

sen yā Muḥammed, şek eyleyenlerden olma. Her t̄ayife bir cihete
teveccüh eyler, ol tarafa karşu turur MKT 16a/8

pes talak virün anlara anlarıñ idetine karşuya' nī arıyiken dağışoyun
'iddeti TİEM 40 266b/7

orta: "orta, ara, ara yer"

eger da' vet oldukları yakın man' fat olsaydı yāorta sefer olsaydı
uyarlardı saña lakin ırak oldu BKT 200b/4

namāzda arkın daħıoķuma daħı üstine ikisi ortasında orta yol BKT 312a/4

terk eylemeñüz fażlı mu‘āşereti (10) orta yirüñüzde. Taħķīķ Tañrı Ta‘ālāsiz işledüñüzi görür, ğāyetde göricidürMKT 27a/10

anlar kim billerüñüzdeñdür daķı kim cem‘ eyleysiz iki kızķarındaş ortasındalikin ol kim TİEM 40 37a/6

daķı ol oldur kim yığdı ellerini sizden anlar seksen yigid idi silāhlü daķı ellerüñüzi anlardan ortasında Mekke'nüñ andan şonra TİEM 40 245a/1

şag: "sağ"

ileylerinde rahmet daħı sağlarında beşāret bu günlerde cennātlar, bostānlar MKT 396b/9

şol: "sol"

ve sollarındandaħı bulmayasın çoğını anlaruñ şükr eyleyenlerden eyitdi 153b3 BKT

bir günde kim oldı ķardı anuñbiñ yıl andan kim şayarsız sol bilürdür ğaybı daķı hāzırıTİEM 40 197a/9

ķurtılmaķdur ulu bunuñ gibi içün islesün isleyiciler ay sol mı TİEM 40 213a/2

üstine: "üstine"

ħatta ki ol demür od oldı eyitdi baña erimiş bakır getürüñüzanuñüstine dökeyin dēdi 324a/3 BKT

Allāh eyitdi çık andan sen dergāhdan süril-mişsen dēdi ve benüm l‘anetüm senüñüstine olsun 495a/1 BKT

Yā bizi yaradan Allāh! Yaratmaduñ sen bunu bātıl üstine, münezzehsin barça ‘ayblardan 52b/5 MKT

Niçün beyān olmadı āyetleri bir dil üstine ki biz anı bilevüz ‘Acem dili üstine daħı ‘Arab diliüstine?349a/1 MKT

pes anlar dönmezler yādağı üstineyağmuryağan gibidür(3)gökden anuñ içindedür ķaranulıķlar TİEM 40 3a/2

yakın: "yakın"

illā kişiler kim yamanlık işleseler cāhillik bile andan sonra tevbe ederler yakın zamānda tiz kaytarlar BKT 79a/4

bir nice müddete degin yakın ecele degin eyit yā Muahmmmed dünyāni metleri azdur āhiret yēgdür BKT 89a/5

oğlanlarıñuz bilmezler kıysınıñ menfa atı yakın. Tañrı Ta alāfarz eyledi MKT 55a/1

yamanlığı işlerler dañı cāhillik bile, andan sonra tevbe iderler yakın zamānda, tiz kaytarlar MKT 55b/11

yaña: "yana, tarafa"

anları kığur-ur-sın doğru yola dañı ol kişiler ki (5) imān getürmezler āhirette doğru yoldan bir yaña iderler 371b/4 BKT

yüce alēmler ferīştehlerinün tesbīhini (5) dañı atılır+lar odıla her yañadan sürülmegiçün. 481b/5 BKT

anlardan güçdin yaña dağı sürdiler yiri ya nī sürdiler yiri ekmeg-içün dağı imarat eylediler anı TİEM 40 192b/3

dağı anlardan oldur kim kulağ dutar sendin yañaya nī Kur'an okıduğunda dağı eyledük TİEM 40 60a/7

yir: "yer"

eyitti Mūsābayıq ol eydür bayıq ol bir şığırdur yavaş olmış degül aqtara yiri dağı suvarmaz TİEM 40 6a/7

yābırağın anı bir yire boş qala size atağın yüzü dağı ola siz andan sonra bir qavm eyü işleyiciler TİEM 40 111a/4

yukarı: "yukarı, yüksek, üst"

Tañrı Ta alāanlar işledeni görürdi ol vaqt ki geldilerdi size yukarı yanunuzdan BKT 451a/2

iki yā ikiden yukarı anlar naşibi tereke mālunıñ iki şülüsidür MKT 54b/7

düşünüz önünüz yukarı menzileden aşığayā ba zuğuz ba zuğuz düşmān MKT 106a/11

yukarularından sayvanlar oddan dağı aşığalarından sayvanlar şol qorqıdur Tañrı anıñ ıla kullarını TİEM 40 219a/1

7.3 Mikdar Zarfları:

Bu zarflar "bir sıfatta, bir oluş veyakılıştta azlık çokluk gösteren ne kadar? ne derece? Sorunlarını karşılayan miktar ve derece bildiren zarflardır"(Korkmaz; 1992,16).

Miktar zarfları, azlık-çokluksayı, derece, karşılaştırma gibi anlamlara da sahiptir. Bunlar eşitlik, üstünlük ve en üstünlük gibi özellikler taşırl<Ar.(Neşe Atabay, Dr. İbrahim Kultuk, Sevgi Özel, age, s102).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Türkçe ve yabancı menşeli mikdar bildiren zarflar aşağıda gösterilmiştir. Bunlardan bir kısmı sıfatlardan meydana gelirken bir kısmı ise kelimelerin tekrarlanmasıyla yapılmıştır.

7.3.1 Doğrudan Doğruya Zarf Olanlar:

bunca: "bu kadar"

bunca genişliğile andan sonra arka kaytarup kaçasız andan sonra indürdi Tañrı Ta'âlâşâkın olmağı BKT 197a/6

her kez: "her kez"

bile. **her kez** ki nūr çıkşa berkdin, ıldırasa dört yanların görürler, yürürler MKT3b/11
anları givürsevüz gerek bir ulu cehennem odına ki **her kez** ki derileri yañsa, kül olsa tebdil eyler-biz 60b/4 MKT
yarıla kaçımakdan. **her kez** kim bırağımla anuñ içine bir bölük, şora anlara, şaklayıcıları t'âmunun TİEM 40 269a/1

hiç: "hiç, hiçbir, asla"

ol vaqt ki girdiler ataları buyurduğı gibi **hiç** def eylemezdi anlar 256a/6 BKT
taşarruf étdiler iklimlerde **hiç** hâlâş olacaq yer bulmadılar Tañrı 'azabından tahkik anda 561a/5 BKT
eydür ki: Sizün anlar ortasında **hiç** maħabbet eylememiş gibi 62a/6 MKT
hiç diler misin kim arın-a-sın ya'nî küfrden dağı toğru yol gösterem saña çalabundın yaña pes qorqasın 280a/5 TİEM 40
ebedi qahırlar, **hiç** çıkmak anda yokdur. MKT 4a/3
hiç armaq pes şabr eyle anuñ üzere kim eydürler daqınamāzqıl TİEM 40 248a/6

igen: "çok, fazla"

dağı bu āye geldi ya'ni igen baḥīl olma igen haddan dağı geçürme
oturasın 'ayıblanmış dükenmiş TİEM 40 134b/4

yitmiş kez: "yitmiş defa (70)"

berāberdür anlara ki fāyide eylemez. Eger istiğfār anlara yitmişkez
dağı artuḡ MKT 138a/6

yüz biḡ: "sayı adı, yüz bin (100.000)"

gönderdük anı yüz biḡ gişiye resūl belki yüz binden artuḡ-ıdı MKT
324b/3 zarf mikdar

7.3.2 Sıfatlardan Yapılanlar:

az: "az, eksik, çok olmayan"

Taḡrı Ta'ālā'yı azşükr ider siz taḡḡik biz sizi yarat-du-ḡandan sonra
size suretduḡ 105a/11 MKT

ne dağı yavuzlık eyleyici. azöğütlenür-siz bayıḡ kıyāmet gelicidür
225a/6 TİEM 40

Anlar gicelerde az yaturlar-ıdı azuyuklarıdırı. [382a] Şabāḡ
vaḡtlarında dağı istiğfār iderlerdi 381b/11 MKT

üzerümüze ḡalışı nişe girü bırakmaduḡ bizi bir müdetde deḡin az eyit
dünyā menfa' tı yā gönenmegi azdur TİEM 40 41a/3

dağı geldi azacuk bizatila pes tamām vēr bize ölḡegi dağı bize iḡşan
eyle ḡardaşumuzu BKT 258b/6 Zarf mikdar

çok: "çok, fazla, ziyade, pek çok"

dağı seversiz mālı sevmek çok degül eyle ḡaçan uvanıla yir uvatmaḡ
uvatmaḡdağı gele TİEM 40 285a/3

Taḡrı Ta'ālā ḡanīdür, sizüñiḡün ni' metler çok yaradıpdur MKT 32a/1
eger saḡa anları çok gösterseyidi (4) ḡorḡarduḡuz dağı ḡekişürdiñüz
şavaş emrinde 188a/3 BKT

biraz: "az miktarda"

Te'ḡir eyle bizi, 'azāb eyleme biraz amān ki imān getürelüm, icābet
eyleyelüm da' vetüne MKT 180b/1

7.3.3 Kelime Tekrarı İle Yapılanlar:

arkun arkun: "gizli gizli"

arkun arkun söyler biri birine ki sinlerde yatmadunuzillā on gün biz bilür biz anlar söylediği nesneyi BKT 342a/2

biñbiñ: "binbin"

birisine biñbiñ vèrür dağıTağrı Ta'ālābaşı kişileri feķir ider ve bazı kişileri bay eder BKT 39a/2

mużā'afa eyler, çok artuķ eyler, birisine biñ biñ virür. Tağrı Ta'ālākabz eyler, ba'zı kişileri faķir eyler MKT 28a/1

bir bir: "bir bir"

anuçdur bir birardıncageliciler ileyinden dağı ardından şaķlar anı BKT 263b/2

illāşanemler bir birünüze sevgü göstermekiçün dünyā dirliginde andan sonra kiyāmat güninde BKT 428a/3,

anlar mekrini ğaybeyn söylediler gönderdi anlar, istedi, her birisine bir bir oturacak yir eyledi MKT 165a/1

ki durasız barçaņuz Allāh-çün iki iki dağı bir bir andan fikr eyleyesiz MKT 310a/2

birin birin: "birer birer, teker teker"

illā bir nesneyile ki durasız Allāh yoluņa ikin ikin ve birin birin andan fikr ede siz ki BKT467a/6

kim turasız Tağrıiçin ikin ikin dağı birin birin andan endişe eyleyesiz TİEM 40 205b/11

bölük bölük: "parça parça, dağınık bir halde"

dağı oldılar bölük bölük sen anlardan degülsin bir nesne üzre ya'nī anlardan anlaruñ işleri Allāh'a qaldı BKT151a/3

dürlü dürlü: "yütlü türlü"

bayık siz söz içindesiz, dürlü dürlü olıcı döndürinile peygambardan TİEM 40 248b/2

dağı hurma ağacı dağı ekin, dürlü dürlü iken yimişi. anuñ dağı zeytünü
TİEM 40 68a/3

pāre pāre: "parça parça"

pes eyledi anları İbrāhīm pāra pāra illā ulusun anlaruñ ola kim ol qavm
ol butdinyanadöneler TİEM 40 155a/7

Kaçan Tañrı Ta‘ālānuñ va‘desi gelse kıılır anı pāre pāre, biz bile
berāber olur. MKT 211a/11

Pes eyledi anları İbrāhīm pāra pāra, illā ulusun anlaruñ. TİEM 40
155a/7

yā‘nī gökden ün geldi yüreklerin pāra pāra eyledi. Pes oldılar, illeri
içinde TİEM 40 107b/6

şaf şaf: "dizi dizi"

nice tesbīh eder gökler ehli ve yerler ehli dağı kuşla dağı kan‘atlar
bağlu şaf şaf durup BKT 381a/4

Yatşunlar anlar tahtlar üstinde şaf şaf (11) Evlendürür-biz anları hür
kızları bile ki gözleri uludur MKT 384a/10

7.3.4 Kuvvetlendirme Edatıyla Yapılan Zarfları:

Sıfatlarda karşılaştırma +rak / +rek eki ile yapılmaktadır. Batı Türkçesi Kur'an Tercümelerinde Eski Anadolu diğer eserlerinde gibi +rak / +rek şeklinde kelimeye eklendiği görülmektedir (Timurtaş; 1994, 90).

+rak / +rek ekiyle yapılan kuvvetlendirme biçimleri üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde kullanılmaktadır.

Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

acırakdur: "daha acı, çok acı"

belki ‘azāblar va‘desi kıyāmetdür dağı kıyāmet ‘azābı acırakdur
taḥkīk yaman kişiler BKT 573a/4

kim zālimrakdur ol kimseden ki Tañrı Ta‘ālā ḥaıkkına yalan iftirā
ède ol oqın-ur-ken İslām'a 595b/7 BKT

pes kimdür zālim irak andan kim yalan bağladı Tañrı üzere yalan
yalan duttı āyetlerini 98a/5 TİEM 40

doğrurakdur: " doğru, gerçek, hak"

pes sizi yaradan Allāh bilicidür ol kimseleri ki yolları doğrurakdur yā
Muhammed şoralar saña BKT 309a/2

yigrek: " iyi, daha iyi, efdal"

zamān kavumından kim (11)anlar yigrekdür māl ıla dağı şurat
bakumlığa TİEM 40 147a/11
nite ola anuñ pādişāhlık, üzerümüze, biz yigrek iken padişahlığa andan
? TİEM 40 19a/2

7.4 Nitelik Zarfları:

Hal, nitelik, nasıllık ve nicelik tarz zarfları olarak adlandırılan bu zarflar fiillerin meydana geliş biçimini sıfat ve zarfların niteliklerini belirtirler (Korkmaz; 1992,112).

"Hal ve tavır ifade eden her isim nasıllık-nicelik zarfı olarak kullanılabildiği için bu zarflar sayılmayacak kadar çoktur vasıf isimleri oldukları için vasıf da bir hal ve tavır olduğu için hemen hemen bütün sıfatlar billhassa vasıflandırma sıfatları hal zarfların olarak bol bol kullanılırlar" (Ergin;1990, 247-248)

Nitelik veyasuret zarfları arz, hal, durum, sebep, netice, beraberlik, ayrılık, tekerür, tehdit v.s gibi anlamlar ifade ederler. Zarfların öbür çeşitler gibi bunlar da, sadece zarf olan kelimeler olabildiği gibi, isimi, sıfat ve edatlardan meydana gelmiş birleşik zarflar da olabilirler. Kelimelerin tekrarlanmasıyla yapılmış suret zarfları da vardır (Timurtaş; 1994, 97).

ancılayın: "onuñ gibi, öyle"

anuñ üzre odda istemegiçün bezek yā manf atlanasız nesne köpükdür
ancılayınbağıl işi BKT 264b/6
dağı ama ol kim aşşı eyler ādemilere тұrur yēde ancılayınbeyān eyler
BKT 265a/1
bayık biz ancılayın eylevüz yazuqlulara bayık anlar oldıladı kaçan
kim eyidildi TİEM 40 212b/2
dağı yirün bayık ol haqdur ancılayın kim bayık siz söylersiz bayık
geldi saña sözi TİEM 40 248b/9

arı: "Temiz, arı, güzel, helal, günahsız, saf "

üstünüzde dağı rahmeti olmasaydı (9) *tāhir olmazdı, arı olmaz-ıdı.*
Sizden birünüz.246a/9 MKT

Tahkik Taḡrı ta'ālā seni efzāl kıldı, seni arı kıldı, (6) seni efzāl kıldı
 'ālem MKT 38b/5

arkun: "gizli, içinden, hafif "

namāzda arkundaḡıoḡuma daḡı üstine ikisi ortasında orta yol BKT
 312a/4

Taḡrı Ta'ālāyā tazarru' eylemek bile arkun. (11) Eger sen bizi
 kınlaraḡ bu muḡıbetlerden bizḡükr eyleyicilerden olur-biz MKT
 93b/10

birbirine arkun söylerler. Ol vaḡtda eydür zālimler MKT 198b/2
 pes ol vaḡt kim nevmıt oldılar andan bir yaḡaçıkdılar arkun
 söyleyiciler eyitti anlaraḡ ulusı TİEM 40 115a/8

ayruk: "başka, başka türlü, farklı, dıḡında"

anlara kim siz ḡaparsız Taḡrı'dan ayruk(7) eyit yā Muḡammed ben
 uymazın sizüḡ havāḡuza tahkik men BKT 134a/6

aḡa kim indi size Taḡrı'ḡuzdan daḡı uymaḡuz andan ayrukkimseler
 dīnine BKT 152a/6

daḡı dutdılar Taḡrı'dan ayrukTaḡrı'ıla ola kim anlar yarı virineler
 TİEM 40 211a/11

bizcileyin: "bizim gibi, bize benzer"

degülsiz siz illāādama bizcileyin dilersiz kim yıḡasız andan kim oldı
 TİEM 40 121a/5

böyle: "bunū gibi, bu şekilde"

pes degedi size anlardan yazuḡ bilmeksüz ya'nī eger böyle degülmıḡse
 sizi Mekke'ye güvreyidüm TİEM 40 245a/4

daḡı kibr eylerseḡüz yā'nī eger böyle olur ısa, zulmlardansız.
 BayıkTaḡrı, ḡoḡru yol ḡöstermez ḡavma zālimler TİEM 40 239b/4

gine, yine: "yine, tekrar"

nitekim evvelde yaratdı sizi gine dönersiz aña bir tã'ife doğru yol gösterdi dağı bir tã'ife vâcib oldu BKT 155a/7

lîkin savaştün kez vazeylese ya' nîkaçmak vërüp gine dönüp kâfir üstine şavaşa yâ müslümânlar cemâ'etine varsa BKT 184a/2

eyle: "öyle, onun gibi, o şekilde"

eyle degüldür ol bir kelimedür ol anı söyler dağı anların ileyinde hicâb vardır BKT 373b/3

aña şerik deyü ulaşturduñuz eyle degüldür belki ol anla 'azîzdür hikmetler issidür biz seni göndermedük yâ Muhammed BKT464b/6

eksük: "eksik"

vërdi yemişini bir nesne eksüksüz dağı akıtduğağaçları arasında ırmaqlar BKT 317a/3

kuvvet, kudret degüldür; illâ Tañrı Ta'âlâ biledür Eger sen beni senden eksük görsen mâlde dağı oğulda kızda. MKT 207a/3

Tañrıdan, Çalabısı; dağı eksmesün andan nesene; ya' nî eksük yazdurmasun TİEM 40 22a/8

hergiz: "asla katiyen"

anlar bile andan sonra 'ahdlarım yazarlar, hergiz (11) anlar Tañrı ta'âlâdan korkmaz<Ar. MKT 127b/10

dakı kabul kılman anların tanuklılığın hergiz dağı anlar TİEM 40 166a/5

ışız: "ışsız"

yèrinden havāya kopsa dağı kaçan ki iller ve iklimler ışız kalsa dağı kaçan ki canavarlar bir yère cem' olsa BKT 632b/7

sa'âdet: (<Ar.) "mutluluk"

ağaçlar altında ırmaqlar ebedî qalurlar anda dağı ulu sa'âdete yetişmekdür BKT 78b/4 nitelik

taḥkîḳ ol kişiler ki bizden anlara sa'âdet sâbıḳ oldu anlar andan ırak olurlar BKT 354b/6 zarf nitelik

yaluuz: "yalnız başına, tek"

bize yaluuz gelür cezāsın vërür biz edindiler TañrıTa‘ālā'dan özge
BKT 332b/7

Taḥḳīḳ siz geldüñüz bize yaluuz niteki sizi yaratduḳ evvelde. Terk
eyledisiz MKT 97a/4

Sen geldi misen bize ki biz yaluuz Tañrı Ta‘ālāyā ‘ibādet eyleyevüz,
terk eyleyevüzMKT 111a/2

yaluuz nitekim yarattuḳ sizi ilerügi gez daḳıḳoduñuz anı kim virdük
size arḳalaruñuz TİEM 40 64b/9

daḳıḳaçan anıla Tañrıyaluuz ürker göñülleri anlaruñ kim inanmazlar
āḫirata TİEM 40 220b/1

yavuz: "kötü"

ol gişiler ki kāfir oldılar yavuz ḳaytarup ḳaçsalar andan şonra
ṭapmazlar özlerine MKT 375b/1

7.5 Soru Zarfları:

"Fiillerin yer-yön zaman, sebep, nitelik ve derecelerini soru yoluyla açıklayan ve soru zamirlerinden yararlanılarak kuru lan zarf soru zarfıdır" (Korkmaz; 1992, 138).

ḳaçan: "ne zaman, ne zaman ki, nasıl, dıḡı zaman"

Allāh her nesneyi bilicidür ḥikmetler issidür daḡıḳaçan bāligolsa gicük
oḡlanlar düş görseler BKT 383b/7

bir bilinmiş vaḳte deḡin ki ḳiyāmetdür ḳaçan ecelleri gelse pes Tañrı
Ta‘ālāḳullarını görıcidür BKT 474b/5

anlar sefiḥler, ‘aḳılşuzlardur; lākin bilmezler özleri sefiḥ olḡanı. ḳaçan
īmān getürenleri ṭapşalar MKT 3a/1

ḳaçan berk gitse, ḳaraḡılıḳ olsa dururl<Ar. Eger Tañrı Ta‘ālādilese
anlar ḳulaḳlarını giderürlerMKT 3b/1

ḳandan: "nerden, nasıl"

ḳandan geldi bu rızḳşaḡa Meryem eydürdi bu rızḳTañrıTa‘ālā'dandur
taḥḳīḳTañrı Ta‘ālārızḳ vërür kime dilese BKT 53a/7

baḡa oḡlanḳandan olur yētişdi ululıḳ‘avrātum daḡıaḳırdur ḥiç
doḡurmadı Tañrı Ta‘ālāeyitdi anuñ gibidür BKT 53b/5

eydürdi Yâ Meryem! Kandang geldi bu rızık saña, dir-idi. Meryem
 eydürdi- ol rızık Tañrı Ta'âlâdandır MKT 38a/6
 didi baña oğlan kandan? (3) baña âdem oğlanı yitişmedi, cimâ'
 eylemedi MKT 39a/2
 kış yimişi yaz güninde yaz yimişi kış güninde eyitti iy Meryem
kandandur saña uşbu? TİEM 40 25a/8

kanı: "hani, nerede"

müşriklere kanı sizün şerikleriñüz siz anlara i' tikkâd êderdiñüz andan
 sonra degülidi BKT 130a/2
 ol vakte degin kim gele anlara resüllerümüz canların almağičün
 eyitdiler kanı ol kim siz BKT 156b/3
kanı siz du' â eylemegen ma' bûdlar Tañrı Ta'âlâdan? Eydeler: Gâyib
 oldu bizden MKT 107b/8
 dağı ol gün, kığıra anlara kanı ortaklarum? TİEM 40 229a/4

niçün: "niçin, neden"

dağı eyitdiler niçün özine ferîşte inmedi dağı eger indürseydik
 ferîştehleri tamâm olurdı BKT 128b/1
 pes niçün fehm eylemezler taḥḳıḳ biz bilür biz ki sen qayrursın anlar
 söyledigiçün pes anlar BKT 131a/5
 Allâh rahmet inden mahrûm oldılar niçün kâfir olursız Tañrı
 Ta'âlâya? MKT 4a/9
niçün ' aql bile fehm eylemezsiz, dirler anlar bilmezler mi ki Taḥḳıḳ
 Tañrı Ta'âlâ bilür siz bile yaşurup söylegeni dağı MKT 8b/6
 eyittiler yalavaç niçün firîşte degül? TİEM 40 138a/1

nite: "nasıl"

nite kâfir olursız Tañrı Ta'âlâ'ya siz öleşiken ata şulbinde diri kıldı sizi
 vücûda getürdi BKT 5a/6
nite gönderdik size peygâmbersizün cinsiñüzden oğur sizün üstünñüz
 bizüm âyelerimüzi BKT 22b/5
 kaçan yâ nite dirüre uşbunı Tañrı öldüğinden sonra ? pes öldürdi anı
 Tañrı yüzyıl TİEM 40 20a/9

andan sonra şudan andan kandan andan etden ay görmedünüz mi
niteyarattı Tanrı TİEM 40 273a/10

ne: "ne, nasıl, hangi"

ol kâfir olanlar eydürler ne diledi Tanrı Ta'âlâbu meşeli eyitmekten az
 durur BKT 5a/2

nice: "nasıl, ne şekilde, ne kadar"

varunuz ekinlerinüze nice dilerseñüzdağıhayır takdim edinüz
 kendünüzü dağıTanrı'dan korkunuzBKT 34b/5

nice olur ol melik bizüm üstümüze bize hağdur mülk bizüm
 olmağanuğ olmağdan dağı verilmedi BKT 39b/2

Ol Tanrı Ta'âlâsize şüretler yaradur aḡalar ḡarnında nice dilese. Ol
 Allāh birdür MKT35a/3

yazuklılar gibi? ne oldu size niceñükm eylersiz? yāsizünmidür
 kitābanuğ içinde okursuz kim TİEM 40 270b/2

dölendük bir gün yā günün bir nicesinya'nī güneş doğadururken
 girdiler dulunudururken uyandılar TİEM 140a/2

7.6 Yabancı Zarflar:

Üzerinde çalıştığımız metinlerde özellikle Arapça ve Farsça kelimelerinde zaman ve yer zarfı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Bununla ilgili örnek ve açıklamalar aşağıdadır:

7.6.1 āgāh (<Fr.): "bilgili"

dağı dölönür göñülleri Tanrı anmağıla Tanrı anmağıla āgāh oluñ
 dölönür göñüller anlar kim BKT 266b/1

7.6.2 āḡir: "son"

öz nefsünüzüze yaḡışlık edersiz ve eger yamanlık eylesenüz vebāli
 nefsünüzdür pes ḡaçan gelse āḡir uḡūbet va'ḡisi BKT 299a/5 Zarftır

7.6.3 ‘alaka (<Ar.): "kan pıhtısı"

İlk kıpırdanışının közmik zaman ölçümü ile, rahime gelen karışık nutfenin rahimde karar kılmasından altı gün sonra kıtılaşıp küre şeklini aldığı şeklinde olduğu ifade etmektedir (Kahin; 2001, 258).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa ve TIEM 40 Kur'an Tercümelerinde örnekleri geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

andan sonra ‘alaka eyledi ki bir päre kandur, andan sonra çıkarur
sizi kiçi oğlanl<Ar. Andan sonra bālig olursız MKT 343b/3
yaratmağdan sonra ya‘nī ilk nūṭfe andan ‘alakaandan muzğa andan
sünük karnulıklarda üç ya‘nī bir karnın ikinci oğlan durduğu yir üçüncü
oğulcan şol Taṅrı Çalabu'ñuzdur TIEM 40 218a/9

7.6.4 ‘aşr, ‘aşır (<Ar.): "ikinci vakti"

Dehr, gece, gündüz, sabah, akşam, gün, ikinci vakti. gündüzün zevaldan evvel ve sonraki iki tarafı, özellikle güneşin kızarmasına kadar olan ikinci vakti, bir şeyin hususi vakti, zaman, tecrübe, insan ömrü, insan fiilerin içeren zaman manaları ifade eder (Kahin; 2001, 110).

Üzerinde çalıştığımız metinlerden Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TIEM 40 Kur'an Tercümesinde hiç geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

daḥı durğur namāzı şabāḥda ve ‘asırda gecenüñsā‘atlerinde daḥı
tehkik yahşılık BKT 246a/4
şabāḥda ve ‘asırdakiyāmete degin daḥı kiyāmet kopdukda eyidile
anlara ki girişüz ey Firavn kavmı BKT 509b/7
Taṅrı Ta‘ālāyı çok zıkr eyle, tesbîḥ eyle Taṅrı Ta‘ālāyı ‘aşırlarda
şabāḥlarda MKT38b/4

7.6.5 **berzah** (<Ar.): "engel"

Berzah, iki şeyin arası, iki şeyin arasındaki engel, bir insanın ölümünden itibaren bas vaktine kadar geçen zaman ve mekan anlamına gelir. (Kalin; 2001, 146).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa Kur'an Tercümesinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

anı berkitmegiçün taşlar yaratdı dağı iki deniz ortasında meni edici
berzeh yaratdı BKT410a/7

7.6.6 **dāyim** (<Ar.): "sürekli, devamlı, kalıcı"

Sınırsız, uzun dehr, daim kadim, ezeli bölünmeyen zaman manalarını ifade eden bir kelimedir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

dağı anlar namāzları üstine (4) dāyim durular dağı kim zālīmrağdur ol
kimseden ki yalan söyleye BKT 139b/4
bir altunı kaytarmaz, virmez sañaillā dāyim tersīm eylemek, ḥalāş
eylemek, ol anuğ gibi eylemek MKT 41b/3
anlar kim namāzları üzere dāyımıldur dağı anlar kim mälları içinde
ḥaḳkdur bilinmiş ya' nī zekāt dileyici içün TIEM 40 272a/11

7.6.7 **ḍuhā** (<Ar.): "kuşluk vakti"

Güneşin yayılıp, ışığın uzaması, ısıklık, alışamamak, gem ve üzüntü vakti, ölümün sükünün, kabrin karanlığı, gündüz, gündüzün yarısına yakın bir zaman gündüz saatlerinden bir saat diye açıklanmıştır (Kalin; 2001, 107).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu ibare fazla kullanılmamış olup sadece Bursa Kur'an Tercümesinde bir tek yerde geçmektedir.

Bununla ilgi örnek aşağıdadır:

pes ardlarına düşdiler ḍuhā vaktinde pes ol vaqt kim bir birine gözükdü
BKT 396b/4

7.6.8 ebed (<Ar.): "sonsuz kadar"

Sınırsız, uzun dehr, daim kadim, ezeli bölünmeyen zaman manalarını ifade eden bir kelimedir (Kalin; 2001, 200).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

aķar altından ırmaķlar ebedkalıcılardur anuñ içinde Ćalab'ları destürıla esenleşdügi anlaruñ BKT 272b/4

daķı şaydı anı yāyaraķladı anı řanūr kim bayıķ mālı anuñebed eyledi anı TİEM 40 288b/10

emennā eylemezler, ölmegi istemezler ebedikıyamete degin yaman işler sebebi-y-ile ķollan bile işlediler. Tańrı Ta'ālā ģāyetde bilicidür zālimleri, kāfirleri, cezāların virse gerek MKT10b/7

7.6.9 ecel (<Ar.): "ecel, belli bir zaman, ömrün sonu"

Ecel, bir şey için belirlenen süreyi ifade etmek için kullanılır..

neĉün ķomaduñbizi dünyā göreydük bir niĉe müddete degin yaķın eceler degin eyit yā Muħammed dünyāni' metleri azdur BKT 89a/5 ve yerleri ikisi arasında olģanıñdaķı illā ģaķķıla daķı mü' in ecel bile BKT 434b/3

rızķdan, ecelden ol vaķta degin ki bizüm resüllerümüz gelse cānların ķabz eylemeg-iĉün eydelerMKT 107b/7

Tańrı üzere anı kim bilmezsis daķı her bir bölüğün ecelivar(11) pes kaçan kim geldi ecelianlaruñ girü ķalmayalar bir sā'at TİEM 40 71b/10

7.6.10 erzel'l-umur (<Ar.): "ömrün en rezili, güçsüz ihtiyār kık zamanı"

Rezil ve erzel kelimeleri, her şeyin düşüģü, ařaģısı, insanların en düşüģü, değersiz, bunaklıl manalarına gelmektedir (Kalin; 2001, 184).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnkte geçmektedir. Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

sizüñ ba'zuñuz kaytar erzel-i 'ömr yitişür; ģattā nesne bilmez ķalur.

Taħķıķ Tańrı Ta'ālāMKT 189b/10

7.6.11 esbāt(<Ar.)

Yakup peygamberin çocuklarından meydana gelen on iki kabiledir. Yakup peygamberin on iki oğluna nisbet edilir.

sabt kelimesinin çoğulu olup, torun, ümmet, kabileler, bazılarına göre asr manasına ifade eden karn anlamında bir kelime olup, bir asrından sonra gelen asır demektir(Kalın; 2001, 184).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir. Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

dağı İsmā' il' e dağı İshāk' a dağı Yā' kūb' a dağı esbāta ki Yā' kūb oğlanlarıdır MKT 14b/11

7.6.12 evvel (<Ar.): "önce, ilk defa, ilk"

yoğsa biz evvel birağalum mı dēdiler Mūsā eyitdi siz birağunuz dēdi pes ol vaqt kim birağdılar BKT 167b/4

Rucū' eyleseler, 'avrāt kayıtsa, evlense evvel erini, eger zan eyleseler, bilseler ki durguzurlar Tağrı Ta' ālānuğ MKT 25b/10

İbrāhīm dīnine aru i' tīkād birle. İbrāhīm müşrik kāfirlerden degül-idi. evvel ev ki MKT 43b/1

7.6.13 ezel (<Ar.): "başlangıcı olmayan"

Başlangıcı olmama manasını ifade eden bu kelime, ile eş anlamlıdır. Bazı bilginler bu kelimenin aslının, yok olmadı zeval bulmadı manasındaki lem yezel filinden ihtisar edilmiş olabileceğini değerlendirilmiştir. Birinin diğerinden önce olduğunu düşünmek mümkün değildir (Kalın; 2001, 195).

Bu kelime zarf olarak sadece Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

ğalka ve bizüm buyruğumuzdan rahmet olmağičün dağı ol bir olmuş iş idi ezelde yüklü oldu aña BKT 327a/5

pes ihtilāf oldu anda dağı eger ezeldeki kelime olmasaydı Tağrı Ta' ālā'dan BKT 518b/7

'ahd bozmağ bile ki alınmışdur 'adl üstine ezelde temkīn eyledük seni üstine anlar üstine gālib eylemedük MKT 129a/6

Ol bir iş-idi ki Taḡrı Ta'ālānuḡ ƙazāsı müte'allik oldı ezelde. Yüklü oldı, 'uzlet eyledi, ƙavminden MKT 213a/11

7.6.14 hemīše (<Fr.): "devamlı, sonsuza dek"

yazuƙları anlar cehennem ehlidür od içinde hemīše ƙalurlar hīç çıkmaz daḡı ol ƙişiler BKT 12a/3

daḡı barça ḡalkun la'neti hemīše ƙalurlar anda yiynilmez anlar üstinden cehennem 'azābı BKT 24a/1

aƙar ya'nī uçmaƙdur kim aƙar altından ırmaƙlar yiyesisı anuḡ hemīşedür daƙı gölgesi TİEM 40 119b/7

7.6.15 hergāh (<Fr.): "zaman"

gözsüz, dilsüz, şaƣır. Varacaƙ yirleri cehennemdür. her gāh ki sākin lehebi MKT 202a/11

7.6.16 hergiz (<Fr.): "asla, hiçbir zaman, katiyen"

bunlar hergiz and içseler ol andu şıdurur anlardan bir tā'ife belki çoƣı anlaruḡimān getürmezler BKT 15a/3

eyit yā Muḡammed ḡarc eylen mālunuḡı ihtiyārla yā güçligile hergiz ƙabül olmaz sizden BKT 202a/7

anlara seksen urmaƙ daƙı ƙabülƙılmaḡanlaruḡtanuƙlıḡuḡ hergiz daƙı anlar TİEM 40 166a/5

oldı aḡa kim işlersiz ḡabarlu daƙı hergiz gücünüḡ yitmeye kim 'adl eyleyesiz TİEM 40 45a/3

7.6.17 ḡōş (<Fr.): "hoş, iyi, güzel"

daḡı dönünüḡ ol ḡōş geçdüğüünüḡni' metlere evlerünüḡe daḡı fitneḡüz ola kim BKT 346b/2

anlar kim öldürür anları firişteler(6) ḡōşlar iken eydürler selām olsun üzerünüḡe girün uçmaƙa andan ötürü kim olduḡuz işler siz TİEM 40 127b/6

7.6.18 irādet (<Ar.): "dileme"

Kudretle irade yaratıcıda beraberliğe sahiptir. Maddi adının yaratılıp şekillenmesi, Allah'ın tasavvurundan kaynaklanmaktadır. Sonra bu tasvvur, irade haline gelmektedir (*Kalın;2001, 209*).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde örnekleri geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Yūsuf kardaşını melik dīni üstine lākin Allāh irādeti bile aldı
yüceldirüz BKT 257a/5

‘azāb helāk eyleyici daḥı gāzab ki ḥıṣm eylemek irādeti intikāmdur
MKT 111a/5

Bir muṣībet yitişmese; illā Taḥrı Ta‘ālānuḡ taḡdiri bile, irādeti
biledür. Kim imān getürse Taḥrı Ta‘ālāya MKT 411a/11

7.6.19 kıyamet (<Ar.): "kiyamet , ahiret, kıyamet günü"

Oturmanızıddı, bir kalkış, kıyamet için azm, muhafaza ve ıslah, vukuf ve sebat içinde adalet, bir şeyin değeri, kıyamet günü mahlukatın tekrar dirilerek kalktığı zaman, Cuma günü, gecenin bir parçası, sınırı belli olmayan vakt gibi manalar ifade etmektedir (Kalın; 2001, 146).

Üzerinde çalıştığımız eserlerde bu kelime **kıyamet** ve **kıyamāt** şeklinde geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıda yer verilmiştir:

gelmez size illā anşuzın şorarlar saḡa yā Muḥmmmed kıyāmetden sen
anuşḡaḡıḡatini bilür gibi BKT 179a/7

bir kelime şabḡat eylemeseyidi Taḥrı Ta‘ālā'dan ‘azābı te’ḡır
eylemekde kıyāmet e deḡin BKT 219a/2

aḡvāli müstaḡim olmaḡ yaraḡ eylemekden kıyamet-iḡün. Anlar
bilseler gerek yamanlık cezāsını MKT 181a/7

neḡḡ şūr olsa kıyamet-iḡün. Cem‘ eylerüz anları ḡisāb u cezā-y-iḡün.
‘Arz eylerüz cehennemi MKT 211b/2

yā kıyāmat yā ayruḡümmet yā ādamoḡlanı la‘nat olındı ḡazılmıṡ (7) yir
işleri od yandurası TİEM 40 283a/6

pes taḡḡıl baḡa daḡı ṡurur namāzı beni aḡmaḡlık iḡün bayıḡ kıyāmat
gelicidür yaḡın olurun ben TİEM 40 148b/3

7.6.20 lahza (<Ar.): "an, bir an"

bir lahzane dağı ilerü varmazlar iy âdemoğlanları size gelse BKT 156a/4

tesbîh ederler gece(4) ve gündüz bir lahzağâfil olmazlar ma'budlar edindi kâfirler yerden ki anlar BKT 347a/4

7.6.21 lem-yezel (<Ar.): "zeval bulmayan, sürekli, bitmemiş, devamlı"

Bitmeyen, zeval olmayan şeyleri ifade etmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

mü'minlere doğru yola lem-yezelkalurlar kâfirler(2) şek içinde Kur'an'dan hatta kendülere kıyâmet gelince BKT 363a/1

7.6.22 leyâlî (<Ar.): "geceler"

Çoğul biçiminde kullanılmaktadır. Teklik şekli leyl'dir. Bütün türevleri ile karanlığı ifade etmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde bir tek örnekte geçmektedir.

Bununla ilgili örnek aşağıdadır:

Takdir eyledük anda seyr eylemegi. Yürünüz anda gecelerde leyâlîye dağı gündüzlerde MKT 307a/9

7.6.23 nâ-geh (<Fr.): "ansızın, birdenbire"

şek içinde andan ya'nî Kur'an'dan tägele anlara kıyâmat anşuzda nâgeh anşuzda yâ gele anlara 'azâbı TİEM 40 160b/6 dağı bir nice nışanı oldur kim yarattı sizi topraktan andan nâgeh ol vakt siz âdamsız perekende olursız TİEM 40 193a/2

7.6.24 nuṭfe (<Ar.): "döl suyu, sperme"

Zaman bakımından rölâtiftir. Dolasıyla döllenmeyi gerçekleştiren sprem erkil ise, 26 saat sonra zigot oluşmuştur. Eğer spremdişil ise, 12 bazen 24 saat sonra bu zigot oluşur (Kalın; 2001, 257).

Bu kelime zaman zarfı olarak sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

nutfē eyledük duracak berk yerde andan sonra nutfeyi uymuş kan eyledük BKT 366b/5

Siz ölmüşler-idünüz nutfē-y-iken. Sizi diri eyledi cân vermek bile, andan sonra öldürdi siziMKT 4a/10

yaratmağdan sonra ya' nī ilk nutfē andan alağa andan muzğa andan sünjük karnlıklarda üç ya' nī bir karnın ikinci oğlan durduğu yir üçüncü oğulcan şol Tañrı Çalab'unuzdur TIEM 40 218a/10

7.6.25 sā' at (<Ar.): "saat, zaman, an"

Saat, muayyen bir zaman fasılası, bilhassa tespit edilmiş bir başlangıca göre herhangi bir anda zamanı ölçen alettir (Kalin; 2001, 142).

Bu kelimenin zaman zarfı olark Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

haşr ederüz anları şanasın ki durmadılar sinlerinden illā bir sā'atgündüzden BKT 223a/5

Muhammed size vardur bir gün va'desi ki bir sā'atgörü kalmazsınız andan bir sā'atlağı ilerü varamazsınız BKT 465a/2

‘ilm virilen gişilere ne eyitdi bu, dirler. Bu sā'atda istihzā eyleyüp MKT 371a/8

pes kaçan kim geldi eceli anlarıñ girü kalmayalar bir sā'atlağı ilerü varmayalar TIEM 40 71b/11

7.6.26 şabāḥ (<Ar.): "sabah"

Dilciler tarafından fecrin eş anlamlısı, gündüzün başlangıcı, akşamın zıttı diye açıklanmıştır. Ancakbu kelimenin kapsadığı süre sabahnamazıyla güneş doğuncayakadar anlamında kullanılmıştır.(Kalin; 2001, 104).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde şabāḥ kelimesinin geçtiği örnekler aşağıdadır:

istiğfār ederler şabāḥ vaktlerinde şanıklık vērür Tañrı Ta'ālā kendüden özge Tañrı yokdur BKT 50b/3

şabāḥ vaktinde karar dutucı 'azāb pes dadunuz ve kōrkutmağum 'azāb um biz geñez eyledükBKT 572b/6

gice karanlığında şabāḥda, andan sonra orucı tamām eylenüz. Giceye degin mübaşeret eylemenüz anlara MKT 20b/2

andan sonra sabāhda aña kāfir oldı<Ar. Tanrı kılmadı, haram eylemedi
 kulağı kesilen hayvānları dağı şayibi olan hayvānlarıMKT 86a/11
 pes kaçan ine ileylerine yavuz oldu sabāhı korkuduğulmuşların dağı yüz
 döndür anlardan TİEM 40 215a/4

7.6.27 şabī (<Ar.): "küçük erkek çocuk"

Doğum anından süttten kesilme vaktine kadar olan süretiine almaktadır. Terim olarak buluğa ermemiş çocuk demektir (Kahin; 2001, 173).

eyitdi ki Yā Rabbī! Men sabī dişi doğurdum. Tanrı Ta'ālā bilür ki ol
 ne doğurdu MKT 38a/1
 cuhūd oldılar dağı sabīler ya'nī ılduza tapıcılar dağı Neşrānılar dağı
 Mecūsiler dağı anlar kim Tanrı'ya ortak eylediler TİEM 40 158b/1

7.6.28 şaf (<Ar.): "dizi, sıra"

kımaz biz dağı arz olalar Tanrı Ta'ālāhazretine şaf bağlayup tahkik siz
 bize geldüğüz nitekim sizi BKT 318b/4
 hālī eczāsı berāber bir şaf üstine. Görmezsin anda egri olmak MKT
 223a/3
 andan gelün şaf olup bayık kırtıldı yahtulu oldu bu gün ol kim gālib
 oldu TİEM 40 150a/1

7.6.29 seher (<Ar.): "şefek vakti "

Tan yerinin ağarmasından az önceki zaman anlamına gelmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

biz veribidük anlar üstine taşlar illā Lut'un evi halkını
 kırtarduk seherde BKT 572b/2
 anlar gecelerde az uyuklarırdı dağı seherlerde anlar BKT 562b/4
 dağı nafağa viriciler dağı yarlıgamağ dileyiciler seher vakıtlarında
 ya'nī namāz kılcılar TİEM 40 24a/4

7.6.30 sene (<Ar.): "yıl"

Bir yıllık bir süreyi ifade ettiği; kullanımlarından anlaşılmaktadır. Türvelerinde bir yıllığına çalışmak, yaşlık, değişim, kuraklık, kıtlık manaları vardır(Kalın; 2001, 138).

hazret' aleyhi'sselāma ehl-i Mekke 'umre eylemege māni' olduklarıçün
zi'l-ka'dede yedinci senesinde muharrem aylarında zi'l-ħiccede
mukātele edin BKT 29b/1

7.6.31 şubh (<Ar.): "sabah"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde
geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

ürkidici 'avaż pes helāk oldılar subh vaktinde evlerinde dizleri üstine
çöküp BKT 163a/6
pes nite döndürinilürsüz ya'nīħağdan? yarıcıdur subhı daķı eyled
TİEM 40 65a/1
daķı subhıħaķķıçun kaçan nefes üre ya'nī aydını çoğala bayıķ ol
yalavaç sözidür TİEM 40 281a/10

7.6.32 şeyh (<Ar.): "ihtiyar"

Şeyh, kendisinden yaşlılığın belirip, saç ağarması ortaya çıkan kimsedir. Kozmik zaman olarak, şeyh'in içerdığı zamanın 50 yaşından itibaren başlaması hususundaki görüşler ağırlık kazanmaktadır (Kalın; 2001, 181).

Ol gişi ki tākāt getürmezler ki orucı dutmağa ki seyh-i fānīdür, fidā
virsün her gün içün bir miskīn gişiye. Kim taṭavvu' eylese MKT 19b/9

7.6.33 taraf (<Ar.): "taraf, çevre, yön"

Göz kapağını kapatmak, göz ucuyla bakmak, her şeyin sona, bakış anında göz kapaklarının hareketli bakarken bakışı başka bir noktaya çevirmek, gözün bakacağı en son noktaya bakıp orada arşı görmek (Kalın; 2001, 189).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde örnekleri geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

güneş batmazdan öndin dağı güneş sā'atlerinden dağı tesbîh eyle
gündüz tarafılarından dağı BKT 344b/1
zikrisizden bir tarafa siz yamanıavm olgan için dağı nice BKT 527a/3
maşrıx mağrib tarafına. Lākin yāhşılık oldur ki Tağrı Ta'ālā'yā
īmān getürmekdür, MKT 18b/11
Kağan şarf olsañuz, bağşalar cehennem ehli tarafına eydeler: Yā
Rabbenā! Yā Allāh! Bizi kılma MKT 108b/11

7.6.34 tıfıl (<Ar.): "küçük çocuk"

Tıfıl, Türkçede küçük, yumuşak her şeyin küçüğü, bir iş yapmama dönemi olarak açıklanmaktadır. Çocuğun doğum anından itibaren yumuşaklığını koruma süresi ifade eden bir kelimedir (Kalin; 2001, 170-171).

Bu zarf biçimi Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıda aşağıdadır:

müddet tamām olınca andan sonra çıkarur-biz sizi aņalar karnından tıfıl
küçük oğlanlarMKT 232a/4
dağı Hāmān dağı çerileri haṭā üstine-y-idiler her nesnede, haṭā
dokşan biñ tıfıl oğlan oldılar Mūsā öldürmeg-içünMKT 272b/6
yā murād bundan eyü 'ameldür yā oğul kızdur yā tıfıl oğln ölmekdür
dağı şaķınıñ Tağrı'dan dağı bilün kim TİEM 40 16b/10

7.6.35 'umur (<Ar.): "ömür"

ne dağı toğurur illā bilmegile anuñ dağı uzun ' umurlu olmaz hiç uzun
' umurlu TİEM 40 207a/3

7.6.36 vakt, vakit (<Ar.): "zaman, vakit"

Zamanın yahut dehrin parçası, ölçüsü şeklinde açıklanan vakt kelimesinin çoğlu evkatdır. her hangi bir şey için, zaman belirlendiğinde, o şeyin artık vakt ve sonu tesbit edilmiştir. Türkçede kullanılan " muvakkat"kelimesinin ifade ve ihate ettiği mana budur (Kalin; 2001, 120).

teħkik kıyāmet gelecekdür ben anuñ vaktini gizler men cezā görmeg
içün her nefis işledügi işler cezāsını BKT 334b/7

döneceksiz ve eydürler ne vaktdür bu va‘de ya‘nî kıyāmet eger siz girçeklerseñüz BKT 608a/2

bir vakta degin şayılmışdur eydürler ki kim ħabs eyler ‘azābı? Bilmiş oluñuz, ‘azāb geldükde anlara MKT 153b/3

gözler meyl eyledi, ol vaktde nazarından müşahhaş oldı, yürekler yitişdi boğaza MKT 298b/11

Çalab'ıñ katındadur eşkere eylemeye anı (6) vaktında illā ol ağır oldı gökler içinde dağı yirde yā dağı ulu oldı TİEM 40 81b/6

uydılar aña duşarlık vaktında ya‘nî Tebük gazāsında kim on gişinüñ bir de‘vesi varıdı TİEM 40 96a/4

7.6.37 vāşıl (<Ar.): "ulaşan"

taḥķik biz anı pādīşāhlık vērdük dağı vērdük aña her nesneden sebeḇ vāşıl olmağıçün BKT 323a/1

vāşıl olmışdur yir ortasında, aña qarār yoķdur, gögi yoķdur. Şābit eyler MKT 179a/5

7.6.38 yetim (<Ar.): "yetim"

Bütün türevlerinde tek kalmak manası vardır. Bu tek kalmak; insanlarına göre babanın kaybedilmesi ile meydana gelen bir sonuçtur. Bu takdirde çocuk yetim olmuştur. Hayvanlar da ise anenin kaybedilmesi ile meydana gelen bir Teklik diye anlaşılmıştır. Araplar'da kocasını kaybeden kadına, zayıf ve korumaya muhtaç olan kimselere de yetim denildiği, bu durumun ortadan kalkması ile yetimliğinin kalkmış olcağı nakledilmektedir (Kalin; 2001, 175).

Üzerinde çalıştığımız metinlerden örnekler aşağıda gösterilmiştir:

dağı yēmeñüz yetimler mālını sizünmālınız bile taḥķik ya‘nî yetim mālını yēmek BKT 76a/4

seni yetim apmadı mı pes seniğ yerlendürdi dağı seni azmış tapup sañahidāyet vērmedi mi BKT 644a/1

Yāḥşısın alup yamāni yetime virmeñüz. Yimeñüz yetimler mālını sizün mālınız bile; Taḥķik ol MKT 53b/7

yetim def eyler yā ḥaķķını virmez. Özge gişiye buyurmaz, qandırılmaz miskīnlere yimek yidürmege, özi dağı yidürmez MKT449b/1

mālī sever iken yā Taḡrī'yı sever iken hışımlık işlerine daḡı yetimlere daḡı meskīnlere daḡı yol erine TİEM 40 13a/4

7.6.39 yevm (<Ar.): "gün"

Yaratılış, közmik ötesi ve kozmoloji, pratik hayat ve ahiret gibigeniş bir alana hitab eden bir kelimedir (Kahın; 2001, 88).

Yahūdī oldılar Naşrānīler daḡı yılduza ṭapanlar daḡı kim ki imān getürse Taḡrī Ta'ālā yevmkiyāmete BKT 9b/3

7.6.40 zamān (<Ar.): "müddet, zaman"

ol vakte ḡalmazlar senüḡ arduḡca illā az zamān sūnnetidür ol peygamberlerüḡ 308a/5BKT
senüḡ bile Benī İsrā'īl ḡavmini. Vaḡtī ki keşf ol 'azābı anlardan bir zamāna degin ki MKT 115b/10
yitişmeyince yā bir zamān gidmeyince ki uzun zamāndur. Vaḡtī ki yitişdiler, mecma'a'l-baḡreyni MKT 209a/1
daḡı sizüḡde yirde dölenecek yir daḡı dönenmekmanfa'at dutmaḡ bir zamāna degin TİEM 40 4a/8
yazuḡlarıḡuzun bir nicesi daḡı şoḡa ḡoya sizi adanılmış zamāna degin bayıḡ Taḡrī zamānkaḡan geldi TİEM 40 273a/4

7.6.41 zuhur (<Ar. zuhr) : "öḡle"

Zuhr kökünden gelen bu kelime, gizli olanın ortaya çıkması, her şeyin ortası, zeval vakti, gündüzün yarısına verilen ad, yahut gündüzün yarısını teşkil eden sınır, öḡle ve öḡle namazı vakti anlamlarını ifade etmektedir (Kahın; 2001, 109).

ḡumaşıḡuz ḡıḡarursız zuhr işşısında ıḡa namāzından şoḡra daḡı üç 'avrāt vaḡtidür BKT 383b/4

SEKİZİNCİ BÖLÜM

EDATLAR

"Edatlar yalnız başlarına anlamları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından onlara hakim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlelerin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözlerdir" (Korkmaz; 2003, 1052)

Ergin, edatları anlamları olmayan, sadece gramer vazifeleri olan kelimeler olarak tanımlar ve bunları, ünlem edatları, bağlama edatları, son çekim edatlar ve sona gelen edatlar olarak sınıflandırır. Ergin' in yaptığı sınıflandırmadan ünlemleri ve bağlaçları da edatlar başlığı altında incelediği anlaşılmaktadır (Ergin; 1990, 328-358)

8.1 Çekim Edatları:

İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlelerin diğer unsurları arasında zaman mekan, cihet, tarz, benzerlik, başkalık v.b gibi bakımından çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı diyordurlardır (Hacıeminoğlu; 1992, 1).

8.1.1 artuk: " çok, fazla, başka"

artuk < art-u+k " den başka, dan fazla" Eski Anadolu Türkçesinde bu edat isim ve zamirlerin çıkma halleriyle birlikte (Hacıeminoğlu; 1992, 7).

ğardaşı olsa andan yâ kız ğardaşı olsa her birisi naşibi altı ülüşde bir ülüşdür pes eger andan çok ve artuk olsalar anlar şeriklerdür mâluğ üç ülüşde bir ülüşinde vaşiiyetden sonra ki vaşiiyet eylemişdür BKT 78b/1

gerek istiğfâr eylemesen anlara eger istiğfâr eylesen anlara yetmiş kez dağıartuk pes Tağrı Ta'âlâ anlar günâhını bağışlamaz ol anuğ gibi olmağkâfir olduklarıçündür Tağrı Ta'âlâ dağı Resül'ine BKT 207a/2
Size andan artuk Tağrı yokdur. Ol Tağrı Ta'âlâ sizi yaratdı yirden ki muvâdd-ı nuğfe andandur, 'ömr virdi size yirde 'imâret eylemeg-içün MKT 158a/1

iki kez yaratduķ, yaraķladuķ biz aŗa ulu ni‘ meti cennetde ecirlerinden artuk (5) Yā nebī ‘avrātları! Siz özge ‘avrātlar gibi degülsiz MKT 300b/4

anların kim eyelük eylediler görklürekdür ya‘ nī uçmaķdaki artuk ya‘ nī didar daķı örtmeye yüzlerini anlarıntoz ya‘ nī düünü TİEM 40 98b/11
ol gün kim eyidevüz tamuya ay tılduń mı daķı eyide hiç var mı artukdaki olındı uçmaķ TİEM 40 247b/11

8.1.2 ayru: "ayrı, başka"

ayru < **ağru** < **adru** < **adır-u**"den başka"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesindeyalın hali ile geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

daķıanların üzere kim cuħūd oldılar ħarām eyledük her dırnaķlıyı
ya‘ nī ol ayru barmaķlı olmaya deve gibi ħaz gibi daķışığırdan
daķıkoyundan ħarām eyledük TİEM 40 68b/2

8.1.3 ayruk: "başka, başka türlü, farklı, dışında"

ayruk < **ayır-u+ķ** < **adır-u+ķ** < **adır-u+ķ**. **ayır**-'dan isimdir. Üzerinde çalıştığımız

metinlerden Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde isim ve zamirlerin çıkma hali ile geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyit yā Muħammed ben nehy oldum ‘ibādet eylemekden anlara kim
siz taparsız Tanrı'dan ayruk eyit yā Muħammed ben uymazın sizün
hevaŗuza taħķiķ men azar men ol vaķtde daķı olmaz men doğru yol
dutucılardan BKT 134a/6

aŗa kim indi size Tanrı'ŗuzdan daķı uymaŗuz andan ayruk kimseler
dinine az daķı fikr eylemez siz iy nice şehirleri ve iklimleri ħarāb
eyledük BKT 152a/6

eyit ħaber virün baŗa gelürise size Tanrı‘ azābı ya‘ nī ölüm vaķtında yā
gelürise size ħıyāmat Tanrıdan ayruğı mı okırsız eger olursaŗuz girçek
söyleiciler TİEM 40 61a/7

daķı duttılar Tanrıdan ayruk Tanrıları ola kim anlar yarı virineler
güçleri yitmez ya‘ nī butların yardım virmegine daķıkāfırlar butların
TİEM 40 211a/11

8.1.4 -den berü: "-den beri"

*Eski Anadolu Türkçesi metinlerde bir imla birliği olmadığı için, aynı asırlarda **berü** ile **beriyanyanagörülmektedir**. Gerçi **berü** şeklinin eski olduğu malumdur Fakattelaaffuz bakımından **beri'nin** ne zaman ortaya çıktığını tesbit imkansızdır (Hacıeminoğlu; 1992, 16).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece BursaKur'an Tercümesinde geçmektedir.

taḥkīk aylar şağısı Taḥrı Ta'ālākatında on iki aydur Taḥrı Ta'ālākitābında ol günden **berü** ki Taḥrı Ta'ālāgökleri yaratdı daḥı yerleri yaratdı ol ayların dördü muḥarrem aylardır BKT 199a/6

8.1.5 bile: "ile, birlikte, dahi"

1. Vasıta Vazifesinde ve Anlamında: "ile, +leyin".

Taḥrı Ta'ālāol vaḥt ki çıkardı anı kāfirler Mekkenen özi **bile** bir kişi daḥı ikisi **bile** maḡāraya girdiler eydürdi peygamberşāhibine ki Ebū Bekir'dür BKT 200a/5

ve yerler daḥı ol ikisi içinde olanlar daḥı daḥı hiçbir nesne yokdur illā Allāh'ın şükri **bile** tesbīḥederler likin siz anlamazsınız anları tesbīḥlerini ol Taḥrı Ta'ālāḥalīmdür 'afv eyleyicidür BKT 303b/4

oturan gişi mü'minlerden zarar olmasa gözsüz ḡazālīk eyleyen bile, (9) Taḥrı yolına mālları nefsleri **bile**. Taḥrı Ta'ālāefzāl kıldı ḡāzīleri MKT 65a/9

Eyit yā Muḥammed Taḥrı Ta'ālānıñ fazlı keremi **bile** daḥı raḥmeti **bile** anıñ bileferāḥ olsun<Ar. Ol ḥayırludur (6) cem' eyledükleri nesneden ki dünyā mālīdur seri' u' z- zevāl. MKT 148b/5

2. İsimlerin Yalın Hal İle: "beraber"

ḳoy bizi oturalum oturanlar **bile** rāzī oldılar muḡaliflerle olala 208a/4 BKT

beḡden burun mu' cizatlar **bile** (4) siz iste-dü-güñüzḳurbānlık **bile** daḥı pes neḡün anları BKT 73a/4

yā ḳoyuvirüñüz iḥsān **bile** anlara zaḥmet eylemeñüz. Ḥalāl olmaz size almaḳ MKT 25b/4

Taḡrı Ta'ālānı yaratmadı (2) illā ḡaḡ **bile** yaratdı. ḡikmet ri'āyet eyleyüp ayırur āyetleri bir ḡavme ki 'ilmeleri vardur, bilürler. MKT 144 a/2

daḡıḡılmaḡ, **bile**Taḡrı'yıla Taḡrı ayruḡ. Bayıḡ ben, size andan ḡorḡıdıcıvan bellü. Ancılayın, gelmedi anlara kim anlardan ilerüdi TİEM 40 249b/2

bayıḡTaḡrı işidicidür bilicidür pes her kim **bile** vaşıyyatı eyleyenden ḡata eylemek ya'nī dükeli mālını vaşıyyat eyleye yāyazukya'nī bir nice ḡışımlarına vaşıyyat eyleye bir nicesine eylemeye TİEM 40 13b/1

3. İsimlerin İlgi Hal İle:

ola kim rızāya yētişesin gözüḡ**bile** naḡar eyleyüp baḡma anlara metā' verdüğümüz nesne 344b/2 BKT

Yā'nī mu'araḡa eyle Ḳur'ān'a 'amelüḡ**bile**Ḳur'ān ḡaḡḡı-y-içün ki ḡaḡ naḡīḡat eyleyicidür, Muḡammed resūlu'İlāḡ ḡādıḡdur MKT 325b/6

4. Bulunma Hal İle:

raḡbat eyleyü ḡaḡlayalar anuḡ nefsine raḡbat eylemeyü belki gerek dükeli ḡālda **bile** olalar 96a/9TİEM 40

5. Zamirlerin İlgi Hali İle:

siz göre siz ne işle-r-men sizüḡ**bile** (6) kes-er-men ellerüḡüzi ve ayaklarıḡuzı muḡālif 168a/6 BKT

aḡır ümmetler üstine senüḡ **bile** olanlardan daḡı ümmetler anlar zürriyeilerinden ni'metler gerek. Andan ḡonra yitişür anlara bizden ulu 'azāb yürekler acıdıcı MKT 157a/1

Tābi' oldı ol ḡışiler ki ḡulm eylediler ki ni' metler virildi anlara, anlar yaman ḡışilerdi, (6) anuḡ **bile** helāk oldılar MKT 162a/6

8.1.6 birle < bir+ le < bir + ile:"ile"

Batı Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi devresinde çok kullanılan. Osmanlıca devresinde ise yerini bile ve ile'ye bırakan bir edatdır. 19 asırdan sonraki metinlerde çok az görülmektedir (Hacıeminoğlu;1992, 26).

Üzerinde çalıştığımız metinlere Bursa ve ManisaKur'an Tercümelerinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesindegeçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1. Yalın Hal İle:"ile"

karar dutacak yer dağı dirlik yemek içmek ecel yetişince pes
d' uāöğrendi ĀdemTağrı'sından nice kelimeler **birle** tevbe kıla pes
tevbesin kabûlkıldı Tağrı Ta' ālāBKT 6b/1

anlardan seni azdurmağa anlar azdurmazlar illā kendülerini
sağaziyāndağı eylemezler bir nesne **birle**dağı indürdi Tağrı
Ta' ālāsenüñ üstüne Qur'ānı hikmeti dağı ve öğretti sağasen
BKT 95b/7

İbrāhīm dīnine aru i'tikād **birle**. İbrāhīm müşrik kâfirlerden
degül-idi. Evvel ev ki MKT 43b/1

2. İyelik Ekili Sözlerle:

Eger bize şālih kimse virsen a' zāları berāber-biz,şükr
eyleyenlerden olur-biz, didiler. Vaqtī ki şālih kimse virdüm
anlara a' zāları **birle** [122a] kıldı zürriyetleriTağrı Ta' ālāşerik,
şirk getürdiler anlara virdüine MKT 121b/11

8.1.7 burunğı: "önceki"

İsimlerin ve zamirlerin çıkma hali ile kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadeceBursaKur'an Tercümesinderastlanılmıştır.

çürimiş hurma ağacı dipleridür hīç anlardan eşer görür misin dağı
geldi Fir'avn özinden **burunğı** ümmetler dağı Lūt kavmi dağı
günāhlarıyla pes ' āşī oldılar Resül'iñe BKT 611b/4

8.1.8 a-degin: "değın, -a kadar, -a dek"degin / digin < degi+n < tegi+n <tegi

Çağatay, Kıpçak ve özellikle Batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır. Aslı şekli tegi'dir –n, Muharrem Ergin'e göre vasıta hali ekidir (Ergin; 2009, 226).

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çok kullanılan bir edattır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece isimlerle rastlanmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1. İsimlerin Yönelme Hal İle:

eger siz girçeklerseñüzdağı ölmegi istemezler hıç kiyāmet e degin aman işleri sebebiyle dağıTağrı Ta'ālābilicidür zālimler cezāsın vërse gerek taparsız Yehūdileri BKT 14b/1

tevbesi qabūl olmaz ol kişilerün işler yazukları hatta ol vakte degin ki yetiše birisini ölüm eydür ben imdi tevbe eyledüm ol kişileründahı tevbesi qabūlolmaz ölürler anlar kāfirken BKT79a/6

ol vaqtda siz anlara gālib oldı+siz, kaçmağa başladılar Tağrı Ta'ālānıñ buyruğı bileOl vakta degin muhālefet eyledünüz, çekişdünüz, işlerde 'āşī olduñuz Tağrı Ta'ālāsıze gösterdükden sonraMKT 48a/8

dağı terk eylediler 'avrātlarını vaşıyyet eylesünler 'avrātlarına bir nesne temettü' eylemek için, bir yıla degin (4) evlerinden çıkarmasunl<Ar. Eger çıksalar hācetleri-çün yazuk yokdur sizün üstünüze MKT 27b/3

pes imān getürdiler pes gönendürdük anları bir zamāna degin pes şor anlara ay Çalab'unıñ mıdur kızlar ya'nī firişteler TİEM 40 214b/4

dağı kimdür azgunırağ andan kim tapar Tağrı'dan ayruқаға kim uy vermez aña kıyāmat günine degin? dağı anlar ya'nī butlar TİEM 40 239a/8

2. Zamirlerle

tiz yiğeler Rümiler üçden ona degin (9) yıllar içinde Tağrı'nıñdur buyruğ ilerüden dağı şonđan TİEM 40 192a/8

8.1.9 dek < teg < te-g: "-a kadar"

Eski Türkçe'de teg şeklinde olup, teg>tek>dek şekillerinde inkişaf etmiştir. Çekim edatı olarak, bu manada, sadece Batı Türkçesinde görülmektedir. Billahassazaman ve mekan zarflarının yönelme hali ile kullanılıp "-den kadar" anlamını ifade etmektedir (Hacıeminoğlu; 1992,33).

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

arṭurur-biz anuṇ ṣevābını bir on yidi yüze dek. Kim dünyāda naṣīb
istese (7) virür-biz aṇa taḳdīr olan ḳadarınca, anuṇ āḫiretde naṣībı
yoḳdur MKT 352a/6
pes ‘azāb eyleye aṇa Taṇrı‘azāb uluraḳ(5) bayıḳ**bize dekdür**
dönmekleri andan bayıḳ bizüm üzerümüzedür ḫisābı anlaruṇ TİEM 40
284b/5

8.1.10 gibi : "gibi, kadar, benzeri, misli"

gibi < kibi < kib+i: "gibi"

Türkçenin her devrinde ve şivesinde çok yaygın bir kullanışı olan kibi, Batı Türkçesinde gibi telaffuzu ile kullanılmaktadır (Hacıeminoğlu; 1992, 76).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde isimlerin yalın ve iyelik ekli halleri ile, zamirlerin de hem yalın hem de ilgi hali ile kullanılan **gibi edatı**, bazen benzetme edatı, bazen da cümlelerin zarfı olur.

1. Yalın Hali İle Benzetme Edatı Olarak:

pes ḳatı oldı yüreklerüñüz andan şonra pes ol yürekler ṭaşlar **gibi** oldı
yāḳatıraḳḳaşdan daḫıtaḫḳıḳṭaşlaruṇ nicesinden şular ḳıḳar ırmaḳlar
aḳar BKT 11a/2
ḳatında ol eyitgen **gibi** degüldür (6)yazacaḳ biz ol eyitgen sizi daḫı
uzadur biz 332b/6 BKT
daḳı ne nese bildürdi saṇa, nedür döḡici? Ol gün kim, ola ādamılar, od
kelebegi **gibi** perkende daḳı ola ṭaḡlar renklü yün **gibi** atılmış TİEM 40
288a/9
yalanbaḡladı aṇa belki inanmazlar pes getür+sünler (2) bir söz
ancılayın ya‘nīḲur‘ān**gibi** 250b/1 TİEM 40
Yā ol kimse **gibi** ki geḳdi ol şerīrden ki ḫarāb olmış-ıdı, dīvārları
şaḳıfları üstine düşmiş-ıdı. MKT 30a/9

Kaçan bir fâhişe yamanlık işleseler şaneme ‘ibâdet eylemek ‘‘avrât aḥmak *gibi* eydürler: (9)Atalarumuzu anuḡ ṭapduḡ, Taḡrı Ta‘ālābuyurdu anı bize MKT 106b/8

2. İyelik Ekli Sözlerle:

özgesi *gibi*Ḳur‘ân‘ı oḡurlar ḥaḡ oḡımaḡ. [13b] Anlar îmān getürdiler Ḳur‘ân‘a 13a/11 MKT
oḡlanlarını bildükleri *gibi*daḡı bir ṭaife anlardan ḥaḡḡı gizlerler anlar ḥaḡoḡlanı bilürlerken 22a/3 BKT
zeytūn ṭartusı *gibi*ā erimiş baḡır gibi ḡaynar (11)ḡarınlarda ḡaynamaḡı gibi issi şunuḡ 236b/10TİEM 40

3. İsim Fiillerle:

kāfirler eyitgen *gibi* ben and iḡerin bu Mekke şehrine daḡı sen lāyıḡ sın bu Mekke 641b/4 BKT
Güḡ olur aḡa îmān ḡabūl eylemek. (6) Göḡe ḡıḡar *gibi* olur anuḡ gibi Taḡrı Ta‘ālānehāseti, muşibeti MKT 100a/6
andan turur yazuḡ üzere kibr eyleyici-y-iken tamām işitmemiş *gibi* anları pes muşṭıla aḡa ‘azābı 237b/2TİEM 40

4. Arka Arkaya Gelerek Bağlam Edatı Vazifesinde:

zeytūn ṭartusı *gibi*ā erimiş baḡır *gibi*ḡaynar (11)ḡarınlarda ḡaynamaḡı *gibi* issi şunuḡ 236b/10 TİEM 40
ol ḡün anuḡ‘azābı *gibi* kimse ‘azāb olmayadaḡı ol baḡlanduḡı *gibi* kimse baḡlanmayā (7) eyidile yā nefsi mutmaine dön Taḡru’n likāsına 641a/6 BKT

5. Zamirlerin İlgi Hali İle:

ol kişi kim cin dutar kendüyi ol anuḡ*gibi* olmaḡanuḡıçündür kim eyitdiler şatmaḡ ribā gibidür dēdiler Taḡrı Ta‘ālāḡelāl eyledi BKT 45b/5
olTaḡrı Ta‘ālābarḡa nesnenüḡ ḡālīḡidür, rāzıḡıdur, özleri daḡı benüm *gibi* merbübdur, (4) her nefsi kesb eylemez MKT 104b/3

bize yarayā, menfa‘atı ola yā oğul idinevüz. Anuñ gibi temkîn eyledük
Yûşuf ı (5) yir yüzinde dağı öğretmeğiçün Yûsuf'a düşler ta‘birini.
Tağrı Ta‘ālāğālibdür; (6) lâkin çok gişiler bilmezlerMKT 164a/4

8.1.11. girü: "sonra "

Bu şekli ile Batı Türkçesinde kullanılmıştır. Çekim edatı olarak isim ve zamirlerin isim çekim hallerinden sonra gelir. Aslında mekanı zarfı olduğu halde, edat durumunda kullanıldığı zamansonra manası ifade ederek zaman zarfı vazifesi görür (Hacıeminoğlu; 1992, 40).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesindegeçmektedir. Bununla ilgili örnekler şunlardır:

1. İsimlerle:

a. İsimlerin YalınHali İle:

dağı karışdurayıdu kanlaruñ üzere anı kim karışdururlar ya‘nîgirü
gümenleri gitmeyedi dağı bayık yansulandı yalavaçlar TİEM 40 59b/1
anı kim nafağa eylediler ya‘nîkâfırlar virdükleri kabini girü virün
kâfırlara dağı yazuk yokdur 262b/11TİEM 40

b. İsimlerin Çıkma Hali İle: "den sonra, den itibaren"

dağı eger şorasız anlardan ol vaqt kim indürinilür Qur‘ân belürdile
size ‘afv eyledi Tağrı anı ya‘nî ilerü şorduklarıñuzu imden
gerüşorman dağı Tağrı yarlıgayıcıdur ‘zāba ivici degül TİEM 40 57a/9

c. İsimlerin Bulunma Hali İle:

dölene-di karnında girü koparılınasıları (3)güne degin pes bırağduk
anı yazıya olTİEM 40 214b/2

d. İsimlerin Yönelme Hali İle:

dağı muhācırlara dağı Enşara ya‘nîdestür virdükleri içün
munāfıkılara girükalmağaTİEM 40 96a/3
Tağrınuñdur ya‘nî gendü eyide girü gendü cevāb vire bir kahr eyleyici
ol gün cezā virinile her nefis işledügi-y-ile zulmyokdur TİEM 40
222b/11

2. Zamirlerle.

a. Zamirlerin Yalın Hali İle:

Nil ırmağına dağı korkmağıl dağı kaygurmağıl bayık biz girü
 döndiricivüz anı seşdin yañadağı eyleyicivüz anı TİEM 40 183b/8
 anuñ-ıla ‘amel eylemegei girü döndüricidür seni girü dönesi yire ya‘nī
 Mekke'ye eyit ÇalabumTİEM 40 188a/8

b. Zamirlerin Çıkma Hali İle:

dağıña arka viren firışteler dağı anlar taķsırılık eylemezler andan girü
 döndürinileler TañrıTİEM 4062b/3

8.1.12 içün / için

uçun / üçün / için / için < uç+u-n "hakkında, hususunda, dolayısıyla, sebebiyle, yüzünden, maksadıyla" anlamlarını ifade ile sebep ve gaye bildiren çekim edatıdır. Bu edatın teşekkül tarzı hakkında çeşitli görüşler vardır. Bu görüşlerden en yaygın, olanı uçun'un uç "nihaye"sözüne -n vasıta hali eki gelmek süretiyle teşkil olunduğu kanaattir. Mesela W. Bang (St. III 1273), T. Banguoğlu (SN. 79), M. Ergin(TDB; 332)bu kanaattedirler. Diğer taraftan A. Von Gabain de kelimeyi mevhum bir uç fiilinin -n ile yapılmış zarf-fiili sayılmaktadır (Korkmaz;1961).

Yukarıda zikr edilen görüşlerin münakaşasını yaptıktan sonra, onlardan ayrılarak, kelimeyi üç "sebep" ismine -n vasıta hali eki gelmek süretilerle teşekkül etmiş saymaktadır. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın düşüncesine biz de katılmaktayız. Nitekim uçun / üçün edatının anlam ve kullanışı ile uş "sebep" kelimesi arasındaki münasebet bu kanaati kuvvetlendirmektedir. Eski Anadolu ve Osmanlıca devresinde içün / için şeklindedir (Hacıeminoğlu;1992,76).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde içün ve nadiren için / üçün şekline rastlanılmaktadır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1.Yalın Hali İle:

Tañrı Ta‘ālābicidür yürekden geçen kâfirleri ey imān getürenleri
 oluñuzhaķ üstüne durıcılar Allāh*üçün* anuñlar ‘adl bile dağı sizi
 yamanlığa düşürmesin BKT 107 b/7
 anlar şeklerinde bir ādım ilerü varurlar bir adım arķaru giderler eger
 çıkmaķ dileselerdi sefer içün yaraķederlerdi līkin Tañrı Ta‘ālādilemedi
 sevmedi anlar sefere çıkmağını ħabs eyledi BKT 201a/5

Taḥrî Ta'ālānuḡ 'azābindan kırtarıcı. Taḥkîk kâfir oldu ol gişiler ki eyitdiler Taḥkîk Allāh üçün üçüncisidür, didiler. MKT 82a/11
döşeklerinden tıparlar Çalabuḡuz, kırkıyıçun dakııtama' için . Dakı andan kim ruzî virdük anlara, nafağa eylerler. Pes bilmez TİEM 40 197b/9

2. İyelik Ekli Sözlerle:

dakı muḥacırlara dakı Enşara ya' nıdestür virdükleri için munāfıklara girü kıalmağaTİEM 40 96a/3
yidürmezüz size illāTaḥrî rızası için dilemezüz sizden yanud ne dağı şükr eylemek TİEM 40 277b/4

3. İsim-Fiil ve Masdarla:

Belā siz şabr eyleseḡüz Taḥrî Ta'ālā'dan kıorksaḡuz gelür size anlar ardınca (7) meded gönderür size yardım eylemek için biş biḡ melek (8) kāmîl geymek bile, aḡ kıumāş geymişler imāmeler bile. MKT 46a/7
Anlara men' eylemeḡüz almaḡ- için siz virgen nesnenün ba' zısını lâkin bir yamanlık işleseler (7) āşıkare beyyine bile yā çekişseler dirlik eyleḡüz yāḡşılık bile. Eger anları kerîh görseḡüz gerek ise MKT 56a/6
dakıbayıḡ geḡez eyledük Kur'an'ı okımaḡ için yā ezberlemek için pes var mı anıcıya okıyıcı? TİEM 40 252b/5
ya' nî vahy olınmadı baḡa illā sizi kıorkıtmak için ol vaḡt kim eyitti Çalabuḡ fıriştelereTİEM 40 217b/2

4. Zamirlerin İlgi Hali İle:

ne oldu saḡaYūsuf üstine bizim için inan-maz+sın dēdiler daḡı biz aḡa şafkıat ēdiclerdüḡüz 248b/3 BKT
Buyrulдум ki kıavl bile iḡlāşdur. Ben evvel müsülmān olanlardan-men, anuḡ- için her nebî ümmetinüḡ evvel-i muḡaddemidür. MKT 104b/2
Yā ādem oḡlanları! Taḥkîk yaratduḡ siziḡ- için sebeblerin indürmek bile (3) kıumāşlar' avrātlaḡuḡuz yapmaḡ-içün daḡı kıumāşlar yaratduḡ ziynet-içün Taḥrî Ta'ālākıorkusı MKT 106b/2
pes uy virsünler baḡa ya' nîimāna kııḡırduḡumda dakıimān geḡürsünler baḡa anuḡ için TİEM 40 13b/10

kim müddet eyledün—idi bizüm icün eyitti Tañrı od tıracağunuz yirdür
ebed kalıcılarken anuñ içinde TİEM 40 67a/5

8.1.13. ıla / ile : "ile"

ile < il-e il-e fiilinin zarf-fiil şekli olduğunda bütün dilciler müttefiktir (Korkmaz; EK 65).

Türkçenin Çağatay ve bilhassa Batı Türkçesi sahasında Eski Türkçedeki **birle** ve **biley**aygın olarak kullanılmıştır.

1. Vasıta Hali Vezifesinde:

yā et içinde olan yağyā sünüge qarışan yağharām olmadı anı cezā
eyledük anlara zulmleri sebebi ile tahkik biz girçekler biz pes eger
seni yalanlasalar yā Muḥammed eyit sizün Çalabuñuz BKT 148b/2
hāyinlere mekri ile dañı nefsimi bağışlamaz-men (2)ādem nefsi
yamanlığa buyurucudur 254b/1BKT

‘azāb gökden yā tã‘ün-ıdı yā özgesi-y-idi zulmleri sebebi ile. Şor
anlara ol şehr ehlinden ki (10) denize yağındı, ta‘addi eylediler
ḥaddu‘ llāhdan, sebt günde av avladılar MKT 41b/7

2. Yalın hal ile: "birlikte beraber"

Mūsā eyitdi değışür mısız ol nesneyi kim ol yaramazdur ol nesne ile
kim ol yahşıdur ya‘nī men ve selvā varıñuz Mısr'a siz istediñüz ta‘ab
size vèrildi BKT 9a/6

din ‘ilmini bildürür, öğredür size; bildürür siz bilmegen nesneyi. beni
zıkr eyleñüz tã‘at, ‘ibādet ile. ben dañı sizi zıkr eyler-men cennet bile,
rahmet bile MKT 16b/7

bayık geldük saña, nişānılaya‘nıḥuccat ıla Çalabuñ'dan.
dağıselāmetlıkanuñ üzere kim uydı toğru yola TİEM 40 149a/9
ola kim anlar qorqa+lar urdı Tañrı bir meşelya‘nī mu‘min ile kâfir
ḥaqqında. TİEM 40 219b/6

3. Zamirlerin ilgi hal ile:

pes kaçan sen binse-n(5)senünile olanlar dañı gemi üstine şükrüAllāh
dè. BKT 368a/4

bizüm ile tanla yêrüz içerüz oynaruz dağı biz anı şağlaruz dëdiler
ataları eyittiBKT 248b/4

Tağrı Ta'ālāsizi nehy eylemez. Sizün ile şavaş eylediler dinde (8) dağı
çıkdılar sizi evlerünüzden, iklimlerünüzden. Yardım eylediler MKT
406a/7

sağa gelseler senün ile çekişürler. Eydür ol gişiler ki: Kāfir oldılar bu
degüldür ki illā geçen ümmetlerün (7) bātl sözleridür, dirlerMKT
90b/6

pes gelün ana, pes eyidün'ya' nī Fir'avn'a Bayık biz, iki yalavacıvuz
Çalabunun pes viribigil bizüm ile Beni İsrāyil'i ya' nī Şāma; dağı' azāb
eyleme bunlara. TİEM 40 149a/9

çıkavuz sizün ile dağı boyun vermeyevüz sizün haqqunuzda ya' nī sizi
terk eylemekdeTİEM 40 261a/7

8.1.14 karşı: "karşı"

karşı / karşı < karşı-u < kar-ı-ş-u "a doğru, a karşı"

Bu söz çekim edatı olarak Kaşgarlı'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Eski Türkçe'de de, Uygur ve Karahanlı metinlerinde bu vazifeyi utru edatı görmektedir. Kaşgarlı'da karşı anlamında kullanılan bir de karu sözü vardır ki, bu bize karşı 'nın ilk şekli gibi görünmektedir. Yapı bakımından birincisi kar-, ikincisi de karşı fiilinden değişik eklerle yapılmış birer zarf-fiil olma ihtimalini kuvvetlenmektedir. Batı Türkçesi çok kullanılmıştır. J Deny bu edat için Osmanlıca şu manaları vermiştir. "nazaran, nisbeten, kıyasen, tevfiken, tatbiken, mukabil, bedel, binaen, göre" (Hacıeminoğlu;1992,52-53).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde sadece isimlerle geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde hem isim hem zamirlerle geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

1. İsimlerin Yönelme Hali İle:

muraşşā' tahtlar üzre oturlar tayanurlar anlar üstinde biri birine karşı
gezer anlar üstine hizmetkarlar güzel oğlanlar şarāb tolu bartaklarıla
ve ibriklerle dağıkadehlerle BKT 577b/2

taḥkīqyahşī kişiler ni' metler içindedürler tahtlar üstinde biri birine
karşı otururlar bilürsin anların yüzinde dinlenmek tazeligin içerler
anlar mühürlü ḥālīş şarābdan BKT 635a/7

bir bulut gelür vādilerine karşı ki ol iklimde bir dere-y-idi. Eyitdiler ki: Bu bir bulutdur bize yağmur yağdurur MKT 368b/1
giyerler sündüs kumâşını ki hâş kumâşdur (6) dağı istebrak kumâşını birbirine karşı. Anuñ gibi evlendürür anları hūriler; belki gözleri uludur. MKT 362b/6
iy peygambar! Kaçan talāk viresiz ‘avrâtlara. Pes talākvirünanlara, anlaruñ ‘iddetine karşıya‘nī arıyiken; dağışayun ‘iddeti. Dağıkorğun Tağrı'dan TİEM 40 266b/7

2. Zamirlerin Yönelme Hali İle:

niçün terk ildiler ol kıbleyi ki aña karşı namâz kılurdı ki Kudüs‘dür. Niçün i‘râz ildiler, diseler gerek. Eyil yâ Muhammedi Tağrı Ta‘âlânudur maşrık MKT 15b/2

8.1.15 öñdin: "ilk, önce, evvel"

İsim ve zamirlerin çıkma hali ile kullanılmıştır. Manisa ve BursaKur'an Tercümelerinde hem isimlerle hem de zamirlerle geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde sadece isimlerle geçmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

zālīm leri bilicidür taḥkīk fitne eylediler aṣḥābı tağıtmağıçün bunđan öñdindağı dürlü dürlü hile êtdiler senüñ işiñi bozmağahatta ki ḥaḳ geldi nuşretille dağızāḥīr oldı TağrıTa‘âlânudini ki İslām'dur BKT 201b/3

aşşı eylemek dağı gelmez taḥkīk anlara Hārūn eyitdiyidi andan öñdināQavmüm dēdi taḥkīk siz anuñıla fitneye düşdişiztaḥkīksizüñTağrıñuzAllāh'dur pes baña uyuñuz BKT 340b/6
īmān getürürler saña inen kitāba yā Muhammed ki Qur‘ān'dur, sendenöñdininen kitāba ki Tevrīt, İncil, Zebūr‘dur. Dağı namâz durğurur-biz MKT 72a/4

Anlar imān getürmediler yalanladıkları nesneye andan öñdin. Anuñgibi ḥatm eyledük yüreklerine anlaruñ, ta‘addi eyleyüp zulm eylediler. Andan sonra gönderdük MKT 150a/4

arılığın senüñ döndüm senüñ dapa ya' nî kim görmek varamaz seni
bu dünyede dağı ben öñdinden inancılarun eyitti iy Mūsābayık ben
üyürdüm seni ādamlar üzere yalavaçlıklarumıla dağı sözümile pes al
TİEM 40 78a/11

şundayuk cezā virürüz zālamlara pes başladı kaplarını öñdin qarındaşı
qabından andan çıkardı anı qarındaşı qabından şundayuk mekr
eyledük ya' nî öğretdük mekri Yūsuf'a olmadı kim ala qarındaşını
TİEM 40 115a/2

öñdün şekliyle:

Tağrı Ta'ālāsise yağşı müzd vërür ve eger i' rāz
ëtseñüzben öñdün rāz ètgen gibi size ulu 'azāb èder Allāh kör
üstine yazuqyoğdur BKT 553b/2

Muhammed degüldür, illā Resüldür. Taḥḳīk geçdi Muhammed
resülü' llāh öñdün Resüller. Eger Muhammed ölse (3) yā öldürseler
qaytarasız arañuzda. Kāfir olursız kim qayıtsa MKT 47b/2

Eyitdiler: Fir'avn imān mı getürdi+siz ol buyurmazdan öñdün Taḥḳīk
buhiledür, siz hîle eyledüñüz Mūsā bile mi'ād çıkmazdan burun Mısr
şehrine çıkarmağ- içün şehr ehlini kıbtur siz sākin olmağ-içün MKT
114b/9

8.1.16 öñdinki: "önceki"

sizden burun geçdiler anlaruñ çoğı müşrik kāfirleridi durğur özünü
doğrudin yolına andan öñdinki bir gün gelmezden burun ki anı kimse
döndermez Tağrıdan BKT 439a/4

āyelerümüz eyitti öñdingiler meseleridür ya' nībaṭıl sözdür tiz
tağlayavuz butnı üzere TİEM 40 270a/4

kāfir oldılar kitāb ehlinden illerinden öñdingi koparmağ vaqtında ya' nî
evvelgi ḥaşr Şam'a sürmekdür ikinci kıyāmatdur şanmaduñuz kim
çıqalar dağısandılar kim TİEM 40 260b/1

biz vërbidük payğamberleri senden öñdüñki ümmetlere pes bizedi
anlara şeytān 'amellerini ol dostlarıdur bu gün dağı anlara ulu 'azāb
vardur BKT 289a/7

8.1.17 ötrü / ötürü < ötür-ü: "den sonra, den dolayı, sebebiyle"

İsim ve zamirlerin çıkma hali ile geçmektedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Beni İsrā'il'den Dāvūd peygamber dili üstine daḥı'İsā dili üstine andan ötürü kim 'āṣi olurlardı ve zulmêderleridi kıytarmazlardı BKT 120a/4

daḥı bitürür her dürlü yaḥşı yemişlerden ol zıkr olan andan ötürüdür kim Taḥrı Ta'ālāḥaḥTaḥrıdur daḥı ölürleri dirildür ol Taḥrı her nesneye kıadirdür BKT 356b/6

ya'nī yoḥşullıgundan ötürü velikin umma+sa-n Taḥrıdan imdi olunca bunlara ḥōş söz söyleTİEM 40 134b/3

pes oldı peşimen olıcılardan ya'nī götürüp yüridüğine sundan ötürüyazduḡYa'ḳūb oḡlanları üzere bayıḳ her kim depleye biri gişiyi TİEM 40 51b/2

pes şoldur evleri anlaruḡ (5) boş iken andan ötürü kim zulm eylediler bayıḳ şunuḡ içinde nişāndur TİEM 40 181b/5

8.1.18 özge: "başka"

Batı Türkçesinin Azeri, Eski Anadolu ve Osmanlıca sahalarında çok yaygın bir kullanışılan özge, 19 asrında itibaren Türkiye Türkçesinde yerini başka'ya bırakmıştır. Dil devriminden sonra, aşırı özleştirmeler, başka 'yıdayabancı asıllı sandıkları için, özge'yi yeniden canlandırmaya çalışmışlar fakat muvaffak olmamışlardır (Hacıeminoğlu,1992, 75).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve ManisaKur'anTercümelerinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesindebununla ilgili bir örneğe rastlanılmamıştır.

1. İsimlerin Çıkma Halli İle:

yā Muḥammed senden (2) burun gönderdüḡümüz resüllere biz kılduḡ mı Taḥrı dan özgema' būdlar 530b/2 BKT

mü'minlerden özge biz bilürüz farz eyledigümüz nesneleri anlar üstine 'avrātlarından 457b/1 BKT

Getürür Ḳur'ān bu Ḳur'ān'dan özge yā tebdil eyle eyit yā Muḥammedi yoḡdur baḡa anı tebdil eylemek MKT 144b/10

Eyitdi: Haber gönder nedür beşâretten özge yâ Resüller. Eyitdiler (8)
Taḥkîk biz gönderildük bir kavme yaman kavm MKT 183a/7

2. Zamirlerin Çıkma Hali İle:

illā ‘ibâdet eylemege Muṭî‘ olmağa bir Taḥrî‘ya ki andan özge Taḥrî
yoḡdur, münezzehdür ol Taḥrî Ta‘âlâ(4) anlar şirk getürdüklerinden.
MKT 133b/3

beḡden özge ma‘bûdêdinür+seḡ men seni (2) zindâna girenler kılurmen
395a/1 BKT

daḡıTaḥrî Ta‘âlâḡükm eder ḡaḡḡıla ve andan özge apduḡları
ma‘bûdlar (5) ḡiç nesne ile bile ḡükm edemezler 506b/4 BKT

İsme Muzaf Olan Edatlar:

Bunlar umumiyetle yer ve cihet gösteren isimlerdir. Münasebetlerini bildirdikleri isimlerle tayinsiz izafet meydana getirirler (Timurtaş; 1994,105).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde üstine, içine, içinde edatlarının bu görevde kullanıldıkları görülmektedir.

8.1.19 üstine: "üstüne"

anlaruḡmâllarını ṡanuḡ tutuḡuz anlar üstine TaḥrîTa‘âlâ'nuḡṡanuḡlıḡı
daḡı yêter (2) er kişilerün naşîbi vardur ardınaca ḡalan mâlda atanuḡ
ve ananuḡḡarayiblerüḡdaḡı ve ‘avrâtlaruḡdaḡı BKT 77a/1

özlerine eydilenden özge ḡavûl idi pes gönderdük anlar üstine azâb
gökden (3) ḡulûmleri sebebiyle daḡı anlar ol şehr ehlinden ki BKT
175b/2

Eyit yâ Muḡammed: Yâ kitâb virilen yahûdîler! ḡiç nesne üstine
degûlsiz ḡattâ durḡurmayınca Tivrât‘ı, (9) İncîl'i daḡı size inen kitâbı
ki Ḳur‘ân'dur, Taḥrî Ta‘âlâ'dan indi; Taḥkîk artırur anlar çoḡınuḡ
MKT 82b/8

Ḥazer eyleḡüz. Eger i‘râz eylesenüz, ḡamr terk eylemesenüz bilüḡüz
ki Taḥkîk bizüm Resûlümüz üstine (9) teblîḡ eylemek vardur. Yoḡdur
îmân getürenler üstine, ‘amel şâlih işleyenler üstine. MKT 85b/8,9

eyitti getürüḡ baḡa dōkeyin anuḡ üzere erimiş baḡır pes ḡüçleri
yitmedi kim ya‘nî Ecûc Mecûc'ün üstine bineler anuḡdaḡı ḡüçleri
yitmedi anı dilemege TİEM 40 144a/3

dağıkodı anları karangulıklar içinde görmezler şağırlardur dilsüzlerdür
gössüzlerdür pes anlar dönmezler yādağı üstineyağmuryağan gibidür
TİEM 40 3a/2

8.1.20 içine: "içine"

şamı odını yakın bileler ki anu*ıçine* düşeceklerdür dağı andan
kaçmağa yer bulmazlar (3) dağı biz tekrār bildürdük bu Qur'ān içinde
halka her meşeli BKT 319b/2

Tağrı Ta'ālāışidicidür görıcidür görmez misin Tağrı Ta'ālānice
givirür geceyi gündüz içine (4) ve givirür gündüzi gece içine dağı nice
Mūsāhğar edüpdür BKT 445a/3

günāhlarınuzi givürürin sizi cennetler içine ki ağıar anuğ ağaçlar
altından şular südden, baldan, hamrdan (3) kim kâfir olsa andan şonra
sizden doğırı yoldan. MKT 76a/2

givirür anları cennet içine ki ni' metleri çokdur. Eger anlar
durğurşaydı, (3) Tivrāt'ı 'amel eyleselerdi, İncil'i dağı durğurşaydılar
MKT 82b/2

iy anlar kim imān getürdiler girün İslām*ıçine* bir uğurdan dağı uyman
şeytan izlerine bayık ol sizündür TİEM 40 15b/2

dağı anlar kim imān getürdiler dağı işlediler eyü işler givürevüz anları
şālilhlar içineya'nī peygambarlar dağı veliler dağı bir nice ādamlar
oldur kim eydür TİEM 40 188b/11

8.1.21 içinde: "içinde"

bellü azğunlık içinde siz dediler eyitdiler bize hağılı mı geldünyā sen
oynar mısın dediler BKT 350b/4

belki anlar andan şek içindedürler belki anlarıñ başireti anı bilmekten
körgür dağı eyitdi BKT 411a/3

Tağrı Ta'ālāanlarıñ nūrını giderdi dağı terk eyledi anları, karağılıklar
içinde görmezler (8) şağır, dilsüz, gözsüz, kör oldı<Ar. Anlar
kayıtmazlar, hağıkı izdemezler. MKT 3a/7

Beşāret eyle yā Muḥammed ol gişilere ki imān getürdiler, 'amel şālilh
işlediler. (11) Tağkık anlar-içün cennetler vardır bustānlar içinde. Hōş
giçerler, ağıar yimiş ağaçları altından şular südden, baldan ve hamrdan
MKT 3b/10

şavaşluyiken daķıkāçan yüz döndüre ya' nīkatundan gide dürişe yir
icinde tāfesād eyleye anuñicindedaķihelāk eyleye ekini daķı dōli
 daķıTañrı TİEM 40 15a/10

daķıTañrı tiz hisāb eyleyicidür daķıanuñTañrı'yı ya' nīnamāzlar
 ardıncatekbīr eylen günler icindesağışlanmış ya' nī teşrık günleri pes
 her kim ive ya' nī Mine'den gitmege iki gün icinde TİEM 40 15a/7

8.1.22 **üzre / üzere:** "üzre, üstüne, üzerine"

*Harezm sahası metinlerinden itibaren görülmektedir. Hem bir mekan zarfı hem de çekim edatı olarak kullanılır. Eski Anadolu metinleri ile Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde geniş bir kullanışı olan **üzre, üzere** hem çekim edatı, hem mekan zarfı, hem de tarz zarfı olarak kullanılır (Hacıeminoğlu; 1992, 76).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde *üzre* şeklinde sadece Bursa Kur'an Tercümesinde geçmektedir. **Üzere** şeklinde TİEM 40 Kur'an Tercümesindeçok sayıda geçerken ManisaKur'an Tercümesindesadece bir örnekte geçmektedir.BursaKur'an Tercümesinde*üzere* şekli geçmemektedir.

Bununla ilgili örnekler aşğdakidir:

1. Tarz Zarfı Olarak:

diñlenmek cennetlerinde ni' metleri çok bir bölük ileriki ümmetlerden
 ve az şonrağılardan muraşşa' tahtalar üzre oturalar BKT 577b/1
 yimişler. Daķı anlar ağırlanmışlardır, rahat uçmaķlarında Tahtlar
üzere barāber oturmuşlar gezdürinilür TİEM 40 212b/6

2. İylik Ekile Sözlere:

beni hāzretinden otururmen anlara doğru yolunüzre andan gelür men
 anlara ellerinden daķı ardlarından daķışağlarından BKT 153b/1
 gāyetde eyleyicidür. Zıkr eyle ol günü ki İbrāhīm eyitdi atası üzere
 eşnāmı ma' būd mı idindi-men, (4) bātıl ma' būdlar? Taḥķik ben seni
 görür-men MKT 95a/3

3. İsimlerin YalınHali İle:

yā Muḥammed anlar söylegen nesne üzredaķı an Ẹur'ān da Dāvūd
 ḳulumuzı ki ḳuvvet issiyidi ol tevbe ediciyidi taḥķikMūsāḥḥar etdük
 aña BKT490b/2

4. Zamirlerin İlgî Hali İle:

Taḡrı'yadaḡı bayaqtoḡru yol gösterdi bize yollarumuzu daḡı qatılanūr-uz anuḡ üzre kim inciddünüz bizi BKT 271a/3
kim imān getürdiler. Daḡı anlar kim şaḡındılar,
anlaruḡ üzredür kıyāmat günü. DaḡıTaḡrı ruzi virür aḡa kim diler,
ḡisābsuz ya' nī çok, yā aḡıratda ḡisāb eylemez TİEM 40 15b/7

8.1.23 var : "var, mevcut, varlık"

Çaḡatay ve Osmanlı sahasında kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bunula ilgili örnekler aşağıdadır:

Ol benüm 'aşāmdur, dayanur-men aḡa, qoyunuma yapraq döker -men
anuḡ-ıla, (10) özge maḡşūdlarum var anda. Eyitdi: Bıraḡ anı, yā Mūsā,
didiMKT 218a/10
resüller eyledi özi bile enbiyalar ortasında qanatlari var iki iki, üç üç,
dört dört artururMKT 310b/9
daḡı dükelinüḡ bir yöni var ya' nīḡıblası ol yüz dutıcıdur aḡa pes ivşün
ḡayırlara qanda kim olasıḡ getüresizi Taḡrı hep bayıḡTaḡrı TİEM
4011a/9

8.2 Bağlama Edatları:

Bunlar kelimeden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime guruplarını ve cümleleri şekli veya mana bakımından birbirine bağlayan ve onlar arasında bağlama görevi yüklenen edatlardır (Ergin; 2009, 352).

8.2.1 benzer : "benzer"

benzer< benze-r "sanki, adeta, galiba" anlamlarında kullanılan bı edat biçimi Osmanlı sahasında ve Türkiye Türkçesinde görülmektedir. Cümle başı edatıdır (Hacıeminoḡlu; 1992, 126).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde örnekleri aşağıdadır:

Mesih'i ki Meryem oḡla 'İsādur Taḡrıpeyḡamberidür daḡı
öldürmediler anı daḡı aşmadılar anı lakin aḡa benzer kişi aşdılar taḡḡıḡ
ol kişiler ki çekişdiler 'İsāḡaḡḡında BKT 102a/6

kime dilese hisābsuz ol kişiler ki kāfir oldılar ‘amelleri serāba benzer ki yazıda olur şusız kişi anı şušanūrқақан аға gelse hîç nesne bulımaz Tañrı Ta‘ālā‘ azābıñı tıpar BKT 380b/5

hidāyet üstine olmadılar, mañrūm oldı<Ar. Anlar meşeli ol gişiye benzer ki qarağılık gicede od yandurdı. Vaqtı ki nūrlandı dört yanı MKT 3a/6

hükme eyleyicidir kullarına. Meşeli ol kimselerün ki nafaqa iderler mällarını Allāh yolına. Bir dāneye benzer ki yidi baş bitüre. Her başda yüz dāne ola. Tañrı Ta‘ālāartuq virür kime dilese MKT 30b/10 dağı olmadılar toğru yol tutıcılar benzeri anlaruñya ‘nīmunāfıqlar meşeli benzeri gbidür anuñ kim yandurdı odı pes ol vaqt kim aydın eyledi yörendürisini TİEM 40 3a/1

her kim getirürise eyi iş anuñdur on ancalar dağı her kim getirürise yavuz iş pes cezā olınmayailā benzerinde anlar güc eyleneşeler eyit bayıq ben yol gösterdi baña Çalabum TİEM 40 69b/7

8.2.2 çünkü (<Fr.) : "çünkü, -den dolayı"

Daha çok Çağatay ve Batı Türkçesinde kullanılmıştır. Anlam ve kullanılışı bakımından çün edatının ayanıdır (Hacıeminoğlu; 1992, 136).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

tağdīm eylemekden söylemezden burun şadağa eylemekden? çünkü anı işlemeşiz. Tañrı Ta‘ālātevbe virdi size, ruḥşat eyledi. durğuruñuz MKT 401a/7

8.2.3 çün (<Fr.): "-dığında"

Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Anadolu metinlerinde çok kullanılmış bir cümle başı edatıdır. Batı Türkçesinin Eski Anadolu, Azeri ve Osmanlıca devrelerinde çok kullanılmış olan bu edat Türkiye Türkçesi'nde yoktur. "eger" anlamında (Hacıeminoğlu; 1992, 133-135).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bununla ilgili örnekleri aşağıdadır:

Yūsuf eyitdi çün var ḥocaña şorol ‘avrātlar ḥālını ellerin kesmişleridi taḥkīq Tañrıanlaruñ fikrini bilicidir melik eyitdi BKT 254a/2

Eyitdi: Taḥḳīḳ sen mūhlet virilenlerdensin. Eyitdi çün baña mūhlet viridi+sen ben daḥı anları azdururın. Her nesneyle mümkindür iğvā eylemek beni sen iğvā eylemek sebebi-y-ile artırur-menMKT 105b/7 gelün çalışun Taḥrı yolında yādef^ç eylen ya^ç nī eger Taḥrı'çundağı degülse gendüzünüzden duşmāni def^ç eylen yahūd qaravul virūneyittiler eger bilevüz çalışı uyavuz size anlar kāfırlığa TİEM 40 32b/10

8.2.4 daḥı / daḳı: "son çekim edatı da, dahi"

Eski Türkçeden itibaren bugünkü yazı diline kadar kullanıla gelen taḳı / daḳı /daḥı / daḡı hem kuvvetlendirme, hem de Bağlama edatı olarak kullanılmaktadır. Umimiyetle aynı değerdeki cümleyi birbirine bağlar (Hacıeminoğlu; 1992, 138).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

kıyāmet kopa daḥı eger kayıtsam sen eyitgen gibi beni yaradan Taḥrı'ya bundan yaḥşıraḳ yēr 317a/7
doḡru yol üstine olsam beni yaradan Taḥrı'dan daḥı baña raḥmet vērse oz yanından 235a/6
altundan gümüſden daḥı kıymetlü atlardan, daḥı davarlardan koyun gibi ſıḡır gibi özgesi gibi, daḥı atlardan MKT 35b/11
Taḥḳīḳ lāyık olğan İbrāhīm'e tābi^ç olğanlardurdaḥı ol nebī ki Muḥammed resūlu 'llāhdur. MKT 40b/11
daḳıkorḳdı Raḥmandan ḡayb iken pes muştıla aña yarlıḡamakdaḳı müzd görklü ya^ç nī uçmaḳbayık biz dirürürüz ölülere TİEM 40 209a/11
ruzī virici öğretti Qur'ānya^ç nī Muḥammed'e yarattı ādamı öğretti aña sözi gün daḳı ay saḡıſludur ya^ç nī yürimegi daḳı TİEM 40 253b/5

8.2.5 eger (<Fr.): "eğer, saye"

Şart kipi ile kullanılıp saye anlamını verir(Hacıeminoğlu;1992,144).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde örnekleri aşağıdadır:

Taḥrı Ta^ç ālā'dan ḳorḳunuz daḥı terk eyleñüz rībādan ḳalğanı eger siz mü 'minlersenñüz pes eger rībāyı ḳoymasañüz ' azaba müstaḥaḳ olursız Taḥrı'dan ve peyḡamberinden daḥı BKT 46a/5

āyetleriñüz daħı vèrñüz ‘avrātlara barça qabinlerini pes eger
yürekleri hōşlıgıla qabinlerinden bir nesne bağışlasalar size yèñüz anı
helāldür ‘afiyetle daħı vèrmeñüz BKT 76b/1

anlar ba‘zısı kāfir oldıl<Ar. EgerTaħrı Ta‘ālā dileseydi şavaş eyleyüp
birbiriniöldürmezler-idi lākin Taħrı Ta‘ālāişler (2) her neyi ki dilese
MKT 29b/1

ki vaşıyyet eylemişlerdür yā borçdan şonra ‘avrātluñuz
naşibi dört ülüşde bir ülüşdür siz tereke eyledñüz māldan (6) Eger
sizñüñ oğluñuz olmasa. Eger oğluñuz olsa‘avrātluñuz naşibi sekiz
ülüşde bir ülüşdür MKT 55a/6

anlarñudur ‘azāb qatı daħı eger döşesedi Taħrı rüzıyı qullarını zul
eyleyelerdi yirde velikin indürür TİEM 40 231a/7

anlar kim kāfir oldılar kitāb ehlinden eger çıkarınılasız çıkavuz
sizñüñile daħı boyun virmeyvüz sizñüñ haqquñuzda ya‘nī sizi terk
eylemekde TİEM 40 261a/7

8.2.6 egerçi (<Fr.): "gerçi, her ne kadar"

*Batı Türkçesi, Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde kullanılmış olan egerçi
Türkiye Türkçesi'nde az görülür (Hacıeminoğlu; 1992, 145).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadeceManisa ve BursaKur'an Tercümelerinde
rastlanılmıştır.

Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

uyar peygambere daħı kim ardına döner ökçesi üstüne daħı egerçi qatı
uludur nef‘ üstüne illā ol kişilere Taħrı Ta‘ālā hidāyet vèrür daħı Taħrı
Ta‘ālā yitürmez sizñüñ imānıñuzı BKT 21a/7

daħı öğredür anlara Taħrı Ta‘ālā kitābı daħı dīn ‘ilmīni öğredür egerçi
andan burun āşıkare azgunlık içinde idiler daħı ol vaqt kim size yetişdi
müşibet siz daħı iki ol qadar anlara yetişdüirdi siz BKT 70b/1

Kim Resūle tābi‘ olur ol gişilerden ki münqalib olurlar, (7) ardlarma
kāfir olurl<Ar. egerçi ki qatı uludur nefis üstüne; illā ol gişilere ki
Taħrı Ta‘ālāhidāyet virdi. MKT 15b/7

Öğredür anlara Tañrı Ta‘ālākitābını dañı hıkmēt öğredür dīnde ‘ālim anlar egerçi andan burun āşīkare azğunlık içinde-y-idiler. Vaqtī ki size muşībet yitişdi, yüregünüz dar oldı anlara muşībet yitişdürdi size
MKT 49b/9

8.2.7 ger (<Fr.): "eğer"

Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde çok kullanılmış olan bu edat Türkiye Türkçesi'nde görülmez. Bu bağlama edatına sadece Bursa Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Tañrı Ta‘ālā sever özine tevekkül eyleyenleri eger nuşret vërse size pes sizi yējici yokdur dañı ger sizi şındursa kim size nuşret vërür andan şonra Tañrı'ya şığınsunlar BKT 69b/7
yakın oldıydı ki zāhır eyleye Mūsā emrini ger şabrla toñtama‘ şayduñ anuñ yüregini hatta ki Tañrı va‘disine inanıcılardan ola dañı eyitdi
BKT 414b/5

8.2.8 gerçi: "her ne kadar"

Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi'nde kullanılan bağlama edatıdır (Hacıeminoğlu; 1992, 151).

Bu bağlama edatı üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde rastlanmıştır.

Taparsın anları gāyetde harīş olmış gerçi gişilerden diri olmağičün
‘ömr uzunluğın isterler müşrik kâfirlerden dañı diri olmağı isterler
MKT 10b/8

8.2.9 illā (<Ar.): "ancak, fakat, sadece"

Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçelerinde kullanılmıştır. İki cümleyi birbirine bağlayarak, anlamları arasında bir karşılaştırma yap<Ar. Batı Türkçesi'nin Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde çok kullanılmış bir edat olup, Türkiye Türkçesinde terkedilmiştir. "fakat" anlamına gelir (Hacıeminoğlu; 1992, 160-161).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bu edatın kullanımıyla ilgili örnekler aşağıdadır:

‘avrātlar yèmegi ve içmegi kisvetleri daḥıyahşılık bile külfet olunmaz
 her nefse illā güci yetdükçe zarar yetişmesün anaya oḡlı sebebile ne
 daḥıoḡlan atasına oḡlı sebebiyle vereseye daḥı BKT 36b/5
 biz anlara mühlet vèrdük ḥayriçün nefslerine mühlet vèrmez biz anlara
illā arıtmaḡiçün yazukları daḥı var anlara zelil èdici daḥı‘azāb Taḥrı
 Ta‘ālāterk eylemez BKT 72a/5
 dil-ile ikrār iderler imān getürenlere daḥı muḥāda‘a iderler.
 Muḥāda‘alaruḡuḡ yaman cezāsı olmaz illā nefslerine. Anı bilmezler ki
 helāk olsalar gerek. MKT 2b/7
 cezāsı degüldür anuḡ gibi işlegen gişileruḡ illā rüsvāylık dünyāda kılıç
 ve kıati. Kıyamet güninde kıatı ‘azāba müstaḥik olurlar ki cehennem
 ‘azābıdır. Taḥrı Ta‘ālāḡāfil degüldür MKT 9b/5
 daḥıbayık Lūt mürsellerdendür ol vaḡt kim kıurtarduḡ anı daḥıkavmını
 dükelin illā bir kıarı ya‘nī Lūt ‘avrātı girü kıalmışlarda TİEM 40
 214a/10
 daḥı öḡütle bayık öḡütlemen aşşı ider mü‘minlere daḥıyaratmadum
 perriyi daḥıādamıyı illā tāḡapalar baḡa daḥı dilemezin anlardan hīç
 ruẓıdaḥı dilemezin kim yidüreler baḡa TİEM 40 249b/5

8.2.10 ki (<Fr.): "ki, ki o"

Farsçadır. Türkçenin Kıpçak, Çaḡatay ve Batı Türkçesi sahalarında yardımcı cümleyi asıl cümleye Baḡlama vazifesini görmek üzere kullanılmıştır. Ancakbu vazifeyi görürken yardımcı cümle ile asıl cümle arasında kurduḡu ilgi sebep, sonuç, açıklama, belirtme ve kuvvetlendirme bakımlarındandır. Batı Türkçesinin her sahasındayaygın bir kullanışı olan ki şu manaları ifade eden, sebep bildirir (Hacıeminoḡlu; 1992, 167-168).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde hīç geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

şonra daḥı anlar ḥaḡḡı bilürlerken daḥıkaḡan kim uğrasalar imān
 getüren kişilere eydürler ki imān getürdük daḥıkaḡan ḥalvet olsa
 niçeleri niçesi bile eydürler BKT 11a/7
 TaḥrıTa‘ālā'dan özge likin eydür ki oluḡuzTaḥrı Ta‘ālāḡulları kitāb
 bilmek bile ve kitāb okumaḡ bile daḥı buyurmaz size feriştehleri
 ma‘būdédinmege BKT 58b/4

rahmeti olmasaydı siz hasâret eyleyüp dünyâda, âhiretde ziyân iderdünüz. Taḥkîk bildünüz ol gişileri ki ta'addi eylediler, ḥadden geçdiler, sizden Taḥrî Ta'âlâ'nun buyruğun terk itdiler sebt güninde biz eyitdük anlara MKT 7b/4

imân getürenleri beşâret bile yâ şavaş bile. Bırağur-men yüreklerine ol gişilerüü ki kâfir oldıl<Ar. Bırağur-men, vuruğuz boyunlunun yukarusını MKT 124a/1

8.2.11 kim: "kim, bazı ki"

Eski Türkçe devresinden beri Türk dilinin her sahasında kullanılmış olan kim, bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. İslami Türk edebiyatı devrinde itibaren Farsça ki ile yanyanakullanılan bu edat, bilhassa Batı Türkçesinin son yıllar ında tamamen kaybolup yerini ki' ye bırakmıştır (Hacıeminoğlu;1992, 169).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Beni İsrâ'îl'den Dâvûd peygamber dili üstine daḥı'îsâ dili üstine andan ötürü kim âşî olurlardı ve zulmêderleridi kaytarmazlardı BKT 120a/4

daḥı bitürür her dürlü yahşî yemişlerden ol zîkr olan andan ötürüdür kimTaḥrî Ta'âlâḥaḥTaḥrıdur daḥı ölürleri dirildür ol Taḥrî her nesneye qadirdür BKT 356b/6

her vaḥtda ġâfillerden olma. Taḥkîk ol kimseler ki Taḥrî Ta'âlâqatında melâyikler kim yüce menzillerde tekebbürlik eylemezler 'ibâdetinden MKT 122b/11

Ol Taḥrî Ta'âlâbirdür. Biz aḡa imân getürdük, biz aḡa tevekkül eyledük. Sizi bilse gerek kimâşîqare azgunlık içindedür. Eyit yâ Muhammed: Görmez misiz MKT 417a/8

aḡa kim işlersiz ḡabarludur kimdür ol kim ödünç vire Taḥrî'ya ödünç virmek görklü ya' nîḡâladan görklü māl severiken dirlik ümidi variken minnetsüz yâ riyâsuz TİEM 40 257a/7

ziyân yrakladı Taḥrıanların için 'azâb qatı pes Taḥrî'dan iy 'aḡillâr işleri anlar kimimân getürdiler bayıq indürdi TİEM 40 267b/11

8.2.12 **lakin** (<Ar.): "lakin, Fakat"

Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi sahalarında görülmektedir. Kullanılışı lakin ve lakin gibidir. Eski Anadolu ve Osmanlıcada kullanılmıştır (Hacıeminoğlu; 1992, 176)

Üzerinde çalıştığımız metinlerdensi sadece Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḡrı Ta'ālā size lağv and içmekde **lakin** mu'aḡeze eyler size
kazanduğıçün yürekleriñüz dağı Taḡrı Ta'ālāyarlığayıcıdur ḡalimdür
ol kişiler kim and içerler 'avrātlarından ki cīmā' eylemeyeler BKT
35a/1

kim zulm etmiş olalar nefslerine pes helāk eyleye ol ekini zulm
eylemedi anlara Taḡrı Ta'ālā**lakin** nefslerine zul ētdiler ey imīn
getüren kişiler BKT 63b/7

dağı ne yavuz dōşekdür ol **lakin** anlar kim şaḡındılar Çalabı'larından
anlarıñdur uçmaḡlar aḡar altlarından ırmaḡlar TİEM 40 34b/9

yazmazlardur bilmezler kitābı **lakin**yalan baḡlanmış dağı degül anlar
illā gümen eylerler vaydur anlara kim yazarlar TİEM 40 6b/6

8.2.13 **meger** (<Fr.): "meğer"

Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay, ve Batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır. Bağlama ve cümle başı edatıdır. Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde geniş bir kullanılış sahası olan bu edat, Türkiye Türkçesi'nde de yaşamaktadır. Ancakanlamı daralmıştır (Hacıeminoğlu; 1992, 178-180).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde TİEM 40 ve Bursa Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

sen bize o düş ta'birini ḡaber vēresin pes gönderün beni zindān
gönderdi **meger** vardı Yūsuf'a ey Yūsuf ḡirçek söyleyici ta'bir eyle bu
düşü ki yēdi semiz ş ıḡır yēdi BKT 253a/7

dağı uydılar nefis dileklerine pes tiz ireler cehennem ḡamusındağı
derye **meger** ol kim tevbe eyledi dağıimān getürdi dağı işledi eyü iş
TİEM 40 146b/10

8.2.14 eyle : "öyle, onun gibi, o şekilde"

Bu edatta esas itibariyle başına geldikleri cümleyi kendilerinden öncekilere bağlar.

eydür yā rabbī beni döndür dünyāya varayın ola kim ben ‘amel-i şālīh işleyem ben zāyī‘ eyledüğüm ömürde dēye eyledegüldür ol bir kelimedür ol anı söyler daḥıanların ileyinde hicāb vardır ol güne degin kim BKT 373b/3

yā Muḥammed gösterünüz baḥa anlarıla aḥa şerik dēyü ulaştırduñuzeyle degüldür belki ol Allāh‘azīzdür ḥikmetler issidür biz seni göndermedük yā Muḥammed BKT 464b/6

daḥıTaḥrıḥaḥkı için yavuzlık eyleyem eyle butlarıñuz andan şoñra kim dönesiz yüz döndüricilerken ya‘nī butlardan bayram eyledüğünüz gün TİEM 40 155a/6

dutmaya sizi Taḥrı i‘tibarsuz andlarıñuz içinde ya‘nī ol kim biregü and içe eylesaḥaandan belüre kim eyle degülmüş TİEM 40 17a/1

8.2.15 nitekim : "nite kim, nasıl ki"

eydilse anlara imān getürünüznitekimimān getürdi ādemiler eydürler imān mı getürür biz nitekimimān getürdi ‘aḥılsuzlar bilmiş oluñuz ki anlardır ‘aḥılsuzlar likin bilmezler daḥıkaḥan ḥapsalar BKT 3a/4

daḥı yazsun arañuzda bir yazıcı yaḥışlık bile daḥı yığımasun yazıcı yazmaḥdan nitekimTaḥrı Ta‘ālābildürdi aḥa yazsun daḥı imlā eylesün üstine ḥaḥ olğan kimse daḥısaḥınsun özünü yaradan Taḥrı'dan BKT 46b/5

Ola kim hidāyet üstine şābit olasız. Nitekim gönderdük Resül sizün cinsünüzden ādem oḥanı, (6) oḥur sizün üstünüzze bizüm āyetlerümüz.MKT 16b/5

Yā Mūsā, didiler. Bizüm-ḥün mişāl eyle, ma‘būd eyleyelüm; nitekim anlarıñ ma‘būdları var, didi. Eyitdi: Taḥḥıḥ siz MKT 116a/7

‘avrātlarıñuz ekindür sizün pes gelün ekinünüzze nitekim dilegünüzdür ya‘nī gerekise göge baḥduruñ gerekise baḥduruñ iki ḥālde daḥı fercinden gerek TİEM 40 16b/10

viribidük sizün içünüzze yalvaḥ sizden ya‘nītamām eyleyevüz ni‘metümüzü nite kim resül viribidük oḥır sizün üzerünüzze āyelerümüzü TİEM 40 11b/3

8.2.16 nite ki : "nasıl, niteki"

*Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde bu şekil daha yaygındır. Anlamve kullanılış bakımından **nitekim** ile aynı mahiyettedir (Hacıeminoğlu; 1992, 187).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

siz Tañrı Ta'ālā'nun āyetlerinden tekebbürlik eyler-idi+siz. Taḥkīk siz geldünüz bize yalunuz **niteki** sizi yaratduḡ evvelde. Terk eyledi+siz MKT 97a/4

Hīç anda muḳīm olmamış gibi oldıl<Ar. İraḡ oldı Medyen ḳavmi Tañrı Ta'ālā'nun raḥmet inden. **Niteki** Şemūd ḳavmi ıraḡ oldıḡı gibi (8) anlar şayḡası aṡaḡadandı, anlar şayḡa yuḡarudandı MKT 160b/7

8.2.17 ne ki (<Tr.+Fr.): "her ne, ne ki"

taḥkīkTañrı Ta'ālāḡm eyer **ne ki** dilese ey īmān getüren kişiler ḡelāl görmeñüz BKT 105b/5

ḡelāl oldı özlerine eyit ḡelāl oldı size yaḡşını'etler daḡı**ne ki** öğreneñüzḡuşlardan etlerinden öğredir siz anlara BKT 106b/4

8.2.18 ne kim (<Tr.+Fr.): "ne kim"

pes her kim ḡacciñün iḡrām geyse ol aylarda cimā' eylemseün fişḡ eylemesün çekişmesün ḡactamām olunca daḡı**ne kim** işleseñüzḡayırdan Tañrı Ta'ālānı bilür daḡı azıḡlanıñuz azuḡların yēḡregi BKT 30a/6
anlardan özgesini irdenüzmallarıñuz bile ḡabinḡıyıñuz evleneñüz ziyānlıḡ eylemeñüz**ne kim** temettü' eyleseñüzanun bile ol 'avrātlardan pes vēriñüzḡaḡları ki mühürleridür anı farḡ eyledi BKT 80b/5
anuḡoḡlanı anuḡdur **ne kim** göklerdeḡur daḡı**ne kim** yirdedür daḡı dapudur Tañrı iş sürici herḡiz aralanmaz TİEM 40 48a/1

8.2.19 şanasın, şanasın kim: "sanki, tıpkı"

Batı Türkçesi'nde cümle başı edatıdır. Üzerinde çalıştığımız metinlerden sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanılmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

pes ol vaḡt kim geldi eyidildi ay üşböyle midi ḡaḡtun eyitti **şanasun** ol oldur daḡı virinildi bize 'ilm andan ilerü daḡı olduḡ TİEM 40 181a/5

anun içinde ırağdur ırağsıra içindedür sıra sanasınkim ol ilduzdur
yahutlu büyük yandırınılur ağaçdan utlu TİEM 40 168a/7

8.2.20 tā (<Fr.): "kadar, dek, değın"

Çağatay ve Anadolu sahalarında cümle veya kelimelerin başına gelmekle beraber itibarı ile çekim edatı gibi kullanılmaktadır. Yalın sözlerle veya yönelme, çıkma ve bulunma hal ekleriyle birlikte kullanılır (Hacıeminoğlu; 1992, 85).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekleri aşağıdadır:

Tağrı Ta'ālākatındadır dërler tā satun alalar anuğıla az bahāhelāklık
anlara yazduklarından ötürü elleri dağıhelāklık anlara BKT 11b/5
yakındur eylik eylenlere dağıTağrı oldu kim göndürür yëlleri
uçmağičün bulutları rahmeti elinde tā ol vağt ki getüre bulutlar ağırlar
BKT 160a/6

dağıyaratmadum perriyi dağıādamıyı illā tā apalar bağa dağı dilemezin
anlardan hıç rüzıdağı dilemezin kim yidüreler bağa TİEM 40 249b/5
pes eger zılm eylerise birisi ol ikinündakı birisine alışuғанanuğıla kim
zılm ayler, tā döne Tağrıbuyruğından yağa. Pes eger dönneriseTİEM
40 246a/8

dağı ol yirde kim olasız pes döndürün yüzlerüğüzi
andınyaga tā olmayaādamlara sizüğ üzere ħüccat ya' nı cuğūdlar
eyitmeyeler TİEM 40 11b/1

8.2.21 tā ki (<Fr.): "değın, kadar, dek, için, diye"

Bağlama edatıdır. Harezmi, Kıpçak, ağatay ve Batı Türkçesi'nde kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

anlaruğ yürekleri üstine örtüler tāki anı anlamayalar dağığılıruz
ulağlarında sağırlıkdağığaçan anılsa seni yaradan AllāhKur'ān içinde
yalıñuz BKT 304a/1

dağı bırağdı yer yüzünde ulu tāki meyl édüp sizi helākëtmeye
dağıyaratdı yer yüzünde dürlü canavarlardan BKT 442b/1

Tekebbürlük bile, giceler bile Kur'an'a ta'n eyleyüp, hicr eyleyüp terk eyler-idünüz. Niçün fikr eylemezler? Bileler Hâk olanı kavı ki Kur'an'dur tâ ki. (4) Yâ geldi mi anlar evvel atalarına gelmeyen Resûlden kitâbdan? MKT 242a/3

yarattuk iki çift yâ iki dürlü tâki siz öğüt dutasız pes kaçun Tañrı'dınyanabayık ben size anda korkıdıçıvan bellü TİEM 40 249b/1

8.2.22 pes (<Fr.): "sonra, onun için, sonunda, bundan dolayı"

İslami Türk edebiyatının Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi metinlerinde görülen cümle başı edatıdır. Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde kullanılmıştır. Türkiye Türkçesinde yoktur (Hacıeminoğlu; 1992, 188).

Üzerinde Çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM Kur'an Tercümelerinde geçerken Manisa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

dişi dağı dişiyi öldürse öldürmek pes her kim ki 'afv eyleye kardaşından kışâş diyete râziolsayahışlık bile tâbi' olsun BKT 26b/4
âdemiler tahkîk size peygamber geldi haqqıla Çalab'unuzdan pes inanunuz aña hayrludur size dağı eger kâfir olsañuz pes Tañrı'nundur her ne kim göklerde varsa ve her ne kim yerlerde varsadağı Tañrı Ta'âlâ bilicidir BKT 104a/1

pes haddan geçdiler kibr eyleyü, Çalabı'ları buryruğından; pes duttı anları 'azâb göyündürici, anlar baqarlarken. Pes güçleri yitmedi turmağa TİEM 40 249a/9

yoğsula ta'âm virmek üzere pes yoğdur anuñ bugün, uşbunda hışımı. Dağı yoğdur ta'âm, illâ tamulıklar yağından sızanğdan yimeye anı TİEM 40 271b/7

8.3 Atıf (bağlama) vavı

Bağlama edatı Orta Türkçe devresinden itibaren Türk dilinin bütün sahalarında görülmeğe başlamıştır. Ancak, bir yandan İran edebiyatının tesiri ile, bir yandan da manzum eserlerdeki vezin zarureti yüzünden kelime ve, vu, vü, u, ü olmak üzere çeşitli şekillerde kullanılmıştır (Timurtaş; 1994, 101).

8.3.1 ü (<Fr.): "ve"

Farsça atıf vavı **ü, vü** kullandığımız metinlerde sadece Manisa Kur'an Tercümesinde geçmektedir. Türkçe kelimeler arasında da kullanılmıştır.

Ṭūr tağını. Eyitdük ki aluñuz size virdüğümüz kitābı cidd **ü** cehd eylemek bile. Zıkr eyleñüz kitāb içinde olğan buyruqları ve hükümleriMKT 7b/1

Al anı kuvvet bile, cidd **ü** cehd ‘azîmet bile buyur kavmüñe alşunlar yāḥşı bile ki hükmlerdür. Gösterür-men size MKT 117a/2

8.3.2 vü (<Fr.): "ve"

Ebedî qalurlar anda. Anlara ol cezā **vü** ‘ıķāb yitişür. Tañrı Ta‘ālāla‘net eyledi, anları ıraķ eyledi raḥmet inden daḥı zelil eyledi. Anlar-içün dāyim ‘āzāb vardur ki kesilmez. MKT 136b/9

Taḥķīķ men qorqar-men ki yitişse saña Tañrı Ta‘ālānuñ ‘azābı şeyṭāna yaķın olur+sen la‘netde **vü** ‘āzābda. Eyitdi: Sen raġbet mi eylersin MKT 214b/7

8.3.3 ve (<Ar.): "ve, dahi"

Cümleleri ve kelimeleri baġlar. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

siz döndünüzḤaķ yolından kitāb indüğinden sonra pes eger olmasaydı ve raḥmeti üstünüze olurduñuzdünyā**ve**āḥiret ziyānluları taḥķīķ bildünüz ol BKT 10a/1

‘avrātlarından oġlanlardan daḥıaġır yükler dartılmışlar altundan **ve** gümüşden daḥıkiyāmetlü otlardan daḥı yılkıllardan deve koyun şıġır gibi daḥı ekinlerden ol BKT 50a/3

Taḥķīķ anlar-içün cennetler vardur bustānlar içinde. Ḥōş giçerler, aķar yimiş aġaçları altından şular südden, baldan **ve** ḥamrdan. Her kez ki rızķ virile anlara dürlü dürlü yimişler eydürler: Bu yimiş ol rızķdur ki bundan burun yimiş-idük MKT 3b/11

Biz atalarumuzu bulduķ, eşnāma ‘ibādet iderlerdi. Andan ki mülk **ve** ululuk sizün ola yirlerde. Biz size mü‘min degül-biz, didiler.MKT 150a/9

anun içinde kim gendüzin şatun aldı anuñıla şol ya' nī emr ve nehy
Tañrı hadlarıdur geçmen ol hadlardan daķı her kim orandan geçe
Tañrı hadlarından şunlardur zālimler TİEM 40 17a/9

8.3.4 velikin (<Ar.): "Fakat, lakin, ancak"

Geniş bir kullanışı vardır. Kullanılışı veli velik, lık, likin vb. gibidir (Hacıeminoğlu; 1992, 206).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyitti iy kavmum yokdur bende azgunlık velikin ben yalavaçvan
‘ālemler Çalabı'sından degürürin siz Çalabum yalavaçlığın TİEM 40
73b/10

daķı bayık anlaruñ kim zulm eylediler ‘azabdur şundan ilerü velikin
eyregi anlaruñ bilmezler daķı kıatlan Çalabuñ hükmine pes bayık sen
göre durduğumuz yirdesin yā şaklayu durduğumuz yirdesin TİEM 40
250b/9

8.3.5 yā (<Fr.): "ya, ya da, yahut, veya"

Daha çok karşılaştırma edatı olan yA edatı bazı yerlerde bağlama edatı durumunda da kullanılır (Hacıeminoğlu; 1992, 209).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler şunlardır:

başlarıñuzu kıurbān yetişmeyince pes kim ki sizden hasta olsa yā
zahmeti olsa başından fida vërsin oruç dutmağıla yāsadaķayıla
yākıurbān bile BKT 29b/7

siz göziñüzile bakarken Muḥammed degildür illāpeygamber geçdi
özinden burun niçe peygamberler pes eger ölse Muḥammed yā
öldirseler özünü kaytar mısız ökçeñüz üstine kāfir mi olursız BKT
67a/3

Her nafaķa ki nafaķa eylersiz, hare eylersiz yā her nezri ki nezr
eylersiz; Taḥķiķ Tañrı Ta'ālāanı bilür, cezāsın virse gerek. Zālirlere
Hiç nuşret eyleyici yokdur ki Tañrı Ta'ālānuñ azābından ḥalāş eyleye.
MKT 32a/3

sizün naşibünüz dört ülüşde bir ülüşdür ‘avrātluṛunuz terekesinden vaşiiyetinden sonra ki vaşiiyet eylemişlerdür yā borçdan sonra. ‘avrātluṛunuz naşibi dört ülüşde bir ülüşdür siz tereke eyledünüz mālдан MKT 55a/5

dağı barāberdur anluṛuṛ üzere kōrkıdduṛ mı kim anları yākōrkutmaduṛ mı anları inanmazlar kōrkutmayasın illā anı kim uydu Kūr’ān’aTİEM 40 209a/10

ay bayık biz kōparınılmışlar mıvuz yirden? yā atalarumuz ilergiler? eyit evet ya‘nī girü kōpasız siz ḥorlariken pes degül ol illā bir TİEM 40 212a/5

8.3.6 yāḥud (<Fr.yāḥūz): "yahut, veya"

Bağlama edatı olarak Türkçenin Harezmi, Çağatay, Kıpçak ve Batı Türkçesi sahalarında kullanılmıştır (Hacıeminoğlu; 1992, 210).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an geçerken Manisa Kur'an geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

bu gün gālib olan yüce menzilete yētişür cazular yāMūsā dēdiler sen mı evvel bırağursun yāḥudbiz mı evvel bırağalum dēdiler Mūsā eyitdi belkisiz BKT 338a/5

gelün çalışun Taṛrı yolında yādef eylen ya‘nī eger Taṛrı’çun dağı degülse gendüzünüzden duşmāni def eylen yāḥudkaravul virüneyittiler eger bilevüz çalışı uyavuz size anlar kāfırlığa ol gün yakınarağdur anlardan imāna eydürler ağızlarıla TİEM 40 32b/10

8.3.7 ya‘nī (<Ar.): "ya‘nī"

Cümle başı ve bağlama edatıdır. İzah cümlesini hüküm cümlesine bağlar (Hacıeminoğlu; 1992, 212).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde örnekleri aşağıdadır:

ilimle ḥaḳḳı bilmek ya‘nīKūr’ānyoğdur saṇaTaṛrıTa‘ālā'dan ḳurtarıcı ‘azābından ne daḥıyardım ēdici ol kişiler kim vērdük anlara BKT 18a/4

TağrıTa‘ālā'yapeygamberine dağı ol kitāba dağı indi peygamber üstine ya‘nīKur‘ān ol kitāba dağı indürüldi peygamberden burun dağı kim kâfir olsa BKT 99a/4

ğayrān olurlar; yā‘nī bilmezler. Ol münāfıklar anlardur ki tebdīl eylediler azğunlığı hidāyet bile; hidāyeti terk eylediler, azğunlığı qabūl eylediler. MKT 3a/4

dağıbayıq ulaşıdurdukanların içün sözi ya‘nīKur‘ān'ı birbiri ardınca viribidük ola kim anlar öğütleneler anlar kim virdük anlar kitābı ya‘nī Abdullāh binSelām gibiler andan ilerü ya‘nīKur‘ān'dan anlar aña inanurlar TİEM 40 2a/2

pes bayıkanların kim zulm eyledilerülüdür ya‘nī‘azābdan yaranları ülusi gibi ya‘nī ‘Ād qavmı Hūd qavmı pes ivdürmesünler pes qatı ‘azāb dur anların kim kâfir oldılar TİEM 40 249b /6

8.3.8 yoksa: "yoksa"

Ergin, yoksa, yok + ise'den edatlan bu edat da başına geldiği cümleyi daha önce gelen cümle veya cümlelere bağlar. Bunun yerine aksi halde, aksi takdirde gibi tabirler de kullanılır (Ergin; 2009, 356).

yoksa / yohsa < yok + ise "aksi halde, aceb, yani "bağlama edatıdır. Umumiyetle bir müsbet cümle ile bir menfî cümleyi bağlar. Yahut bir hükmün belli bir şarta bağlı bulunduğunu bildiren cümleyi bağlar (Hacıeminoğlu;1992, 214).

Üzerinde Çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekleri bunlardır:

dağı siz muqarreblerden olursız dedi cazular eyitdiler iy Mūsā sen birağur mısın ‘aşanı yoksa biz evvel birağalum mı dediler Mūsā eyitdi siz birağunuz dedi pes ol vaqt kim birağdılar BKT 167b/4
sizi mi yaratmak güçdür yohsa gökleri mi yaratmak güçdür binā eyledi gökleri yapa yüce eyledi irtifā‘ını yirden, berāber eyledi, tamām eyledi kemālini MKT 434a/10

ğabarlarınuzdan dağı göre Tağrı ‘amellerünüzü ya‘nī göre kim munāfıklıktan döndünüz mü yohsa dönmedünüz mi dağı yalavacı andan döndürinlesiz ğayb bilici dapa dağı hazır TİEM 40 94a/10

ulu ‘azim ‘arş eyesidür Süleymān eyitdi ibige görelün girçek mi
söyledün yohsayalancılardan mısın dēdi al git benüm bu bitigimi pes
bıraḡ anlar üstine BKT 407a/2

8.3.9 zīrā (<Fr.): "çünkü, zira"

Batı Türkçesi'nin her devresinde kullanılmış bir Bağlama edatıdır (Hacıeminoğlu;1992, 306).

Ergin, zīrā başına geldikleri cümleyi kendisinden öncekilere bağlar. bugün yalnız çünkü kalmıştır. çün ve ki birleşmesi ile meydana gelen bu edat eskiden çünkü şeklinde idi (Ergin; 2009, 355).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde rastlanmıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

iki anlarca ya‘nī üç ancayiken zīrākāfirler doḡuz yüz elli gişiyidi
müslümanlar üç yüz on üç gişiyidi göz vermegi daḡıTaḡrıḡuvvet virür
arḡa virmegiyle aḡa kim diler bayıḡ şunuḡ içinde ‘ibretdür gözler
işlerine TİEM 40 23b/9

8.4 Kuvvetlendirme Edatları:

Bunlar umumiyetle fiillerden önce gelerek hareketin miktar ve tekerrür sayısını tayin eden edatlardır. Gramerler bunları miktar veya tarz zarfı olarak kabulederler. Hacıeminoğlu'na göre edat sayılmalar daha uygundur. Çünkü tek başlarına oldukları zaman hiç bir anlamları yoktur (Hacıeminoğlu; 1992, 218).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **da / de / daḡı / daḡ** şeklinde bulunmaktadır. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

8.4.1 da, de: "da, dahi"

*Bugün, Eski Türkçedeki **ma / me** ve **ok /ök** edatları gibi, bağlama, sıralama, belirtme ve bilhassa kuvvetlendirme vazifesi gören **da / de**, Batı Türkçesinde yaygın ve zengin kullanışı olan bir edattır (Hacıeminoğlu; 1992, 220).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Çalab'ları ḡatındadır daḡıḡorḡu yoḡdur anlaruḡ üstine
daḡıḡayırmak dayoḡdur ol kişiler ki BKT 45b/3

dağı biz Muḥammeda'e şî'ir öğretmedük özine lâyıḳ da degüldür ol
özine öğretdüğümüz degüldür illā öğütler daḡıbeyān edici
Ḳur'ānBKT480a/4

ḳatı ulu olmayāḳatı kiçi deolmayaortasında ola işleñüzTaḡrı
Ta'ālābuyruḡını BKT 10a/7

daḡıanunḡazasındadır düzülmüş gemiler denizlerde ki yügrürler de ki
ḳanḡını'etlerini Taḡrı'nuzun BKT 574b/3

sizün bile anda. Eger sizün-ile şavaş eyleseler siz de anları öldürünüz.

Anun ḡibidür kāfirler cezāsı MKT 21a/3

bir nefis öldürdüm. Ḳorḳar-men ki beni de öldüreler. Benüm ḳardaşum
Hārūn (8) beñden dili faşihdür. Anı daḡı benüm Resül eyle. Baḡa
mesā'ade eylesün. Beni taşdıḡ eylesün MKT 275a/7

8.4.2 daḡı / daḡı : "dahi, bile, daha, hala, ve, bununla birlikte"

*Eski Türkçeden itibaren bugünkü yazı diline kadar kullanıla gelen **taḡı** / **daḡı** / **daḡı** / **daḡı** hem kuvvetlendirme, hem de bağlama edatı olarak kullanılmaktadır. Umimiyetle aynı değerdeki cümleyi birbirine bağlar (Hacıeminoḡlu;1992, 138).*

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler bunlardır:

'ömür müddeti tamām olunca daḡı vērür her fazileti olanda dінде faḡlı
müz dini dünyā ve āḡiretde BKT 231b/4

ey benüm oḡlum durḡur namāzı daḡı buyur yaḡşı işler ve ḳaytar
yaman işlerden daḡışabr eyle saḡayētişen muşibetlere BKT 443b/2

anları ḳorḡutsaḡ daḡı yā ḳorḡutmasaḡ daḡı imān getürmezlerTaḡrı
Ta'ālāḡatm eyledi anlar yüreklerine MKT 2b/3

Żarar olmasun yazıcılara ḡanuḡlara daḡı zarar olmasun eger anun ḡibi
eyleseñüz MKT 34a/1

şu arı arıdıçı tādirildevüz anun-ıla ölmüş ili daḡısuvaravuz anun-ıla
andan kim yarattuḡTİEM 40 172b/11

toḡduḡum ḡün daḡı ölesim ḡün daḡı ḳoparılasım ḡün diri ol 'İsā
Meryem oḡlıdur ḡaḡ söziTİEM 40 145b/9

8.4.3 **hem** (<Fr.): "hem, aynı zamanda"

Karahanlı metinlerinden itibaren geniş bir kullanılışı vardır. Bağlama ya kuvvetlendirme vazifesi görür. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde hiç rastlanılmamıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

ol kişilerdür ki anlara hidāyet vērdi Taḡrı Ta'ālāve **hem** anlardur 'aḡıl
issileri ol kimsenüḡ ki BKT 498a/1

Nebī daḡı sizi da'vet eyler-idi āḡiretünüze, şevāb virdi size **hem** ḡam
bile ḡam üstine MKT 48b/1

Taḡḡīḡ Taḡrı Ta'ālā'afv eyler nefis hem eyleyüp ḡaşd eyledüḡünü,
raḡmet eyleyicidür istiḡfār eyleyene. MKT 167a/5

8.4.4 **ḡōd** (<Fr.): "kendi, bizzat"

Harezm, Çaḡatay ve Batı Türkçesinde tekit edatı olarak da kullanılmıştır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

yazdı Çalabuḡuz gendüzi üzere raḡmatı bayıḡ her kim işledi sizden
yavuz iş bilmediḡya'niyavuz iş **ḡōd** cāhillikdendür andan tevbe eyledi
andan şonra TİEM 40 62a/4

8.5 Karşılaştırma Edatları:

Baḡlama edatlarının bir çeşidi olan bu edatlar karşılaştırılan gurupları veya unsurları birbirine mukayese suretiyle baḡlarlar. Baḡladıkları unsurlardan umumiyetle önce gelirler (Hacıeminoḡlu; 1992, 260).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bunlardan sadece **hem...hem** ve **yā...yā** karşılaştırma edatları olarak geçmektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

8.5.1 **hem...hem**: "hem...hem şeklinde eşitlik veyakarşıtlık manası veren bağlaç"

hem kuvvetlüdür **hem** emindür Şu'ayib eyitte Mūsā'ya ben dilerem ki
evlendürem saḡabu iki ḡızlarımın birisini BKT 417a/1

īmānda taḡḡīḡ 'ameli bāḡıl olur, ol āḡiretde ḡasāret eyler **hem** dīnini
hem dünyāsını hem āḡiretini.(2) Yā īmān getüren ḡişiler! Ḳaçan
dursaḡuz namāza yuḡuz MKT 75a/1

8.5.2 yā....yā.. : "yā....yahut, ister....ister"

işden nesne yā tevbe vire anlara yā azāb eyleye anlara pes bayık anlar
zālumlardur daķıTańrı'nuńdur ol kim gōklerdeńdur TİEM 40 30b/2
‘uzr dilmekde gey dūrişmediler peygambar tevbelerin ķabūleylemegi
tehire bıraķdı yā azāb eyleye anlara yā tevbe vire anlara daķıTańrı
bilicidūr dūrūst sōzlūdūr TİEM 40 95a/6

8.6 Soru Edatları:

Tek başlarına anlamları olmayıp, ancak cümle içinde anlam ve vazifeleri ortaya çıkan sözlere soru edatı denir. Hacıeminoğlu'na göre, Türkçede kelime kelime gurubu yahut cümlelerden önce ve yasonra gelerek soru mefhum ifade eden bütün sözlere de soru edatı denilebilir. Yalnız bunların bir kısmı soru mefhumunu tek başlarına ifade ettikleri halde, bir kısmı mu /mü / mı / mi veya ne / ni edatları ile birlikte kullanılırlar (Hacıeminoğlu; 1992, 269).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde ‘**aceb**, **ne**, **nice**, **neden**, **nedür**, **nişe**, **nite**, **ne içün**, **neçün**, **kanı**, **kandan** ve **kanda** soru edatlarını rastlanmaktadır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

8.6.1 ‘aceb (<Ar.): "tuhaf, şaşılacak şey"

İslami Türk Edebiyatının bazı metinlerinde görülen bir soru edatıdır. Ancak, bu kelime soru mefhumunu tek başına ifade edemez. Başında bulunduğu cümle veya sözden sonra bir ne / ni yahut mu / mi edatının de gelmesi lazımdır (Hacıeminoğlu; 1992, 269).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

daķıkāfirler eyitdi ki gōsterelūm mi bir ķişı ki ‘**aceb** ķaber vērūr eydūr ki
ķaķan siz paralanup ķūriyecek siz dūkeli ķūrimek ki siz ikinci BKT
461b/7

İbrāhīm ‘avrātı eyitdi va-veyla ne ‘**aceb** doğrur mıyın ķarı olduğdan
şonra ki yüz yigirmi bile geķdi daķı bu benüm erüm ķocadur 241a/3
BKT

Gişilere ‘**aceb** mi geldi ki (2) Vaķy eyledūk bir gişiyeye özlerinden ki
ķorķut gişileri Tańrı Ta‘ālā'nuń ‘azābindan MKT 143b/1

ķāzır olmaķda ki ķisāb gūni, cezā gūnidūr. İştidūr, gōster ol gūn

ķocayiken ya' nī yüz yigirmi yaşındaydı. Bayıķ uşbu, nesnedür tan. Eyittiler: ' aceb mı görürsen Tańrıbuyruğından? Tańrı rahmatı daķı bereketleri TİEM 40 108a/1

8.6.2 ne: "ne, nasıl, hangi"

Tańrı Ta' ālādestür vèrdi size yāTańrı Ta' ālāüstine yalan mı söylersiz ne nesnedürmāni' ol kişilerüñ ki yalan sözlerler Tańrı Ta' ālāħaķķına ķiyāmet güninde BKT 225a/1

pes azdurmasun seni ķiyāmet e inanmaķdan aña ĩmān getürmeyenler havāsına uyanlar daķı pes helāk olursın daķı ne nesnedür senüñsağ elünde olan yāMūsā dedieyitdi ol benüm aşamdur anuñ üstine tayanürmen BKT 335a/2

yazıcı ya' nī artuķ eksik, ne tanuķ. Daķı eger eyleyesiz, bayıķ ol masıatdur size. Daķışakınuñ Tanrudan. Daķı öğredür size TańrıTİEM 40 22b/4

daķı ne yavuz döşekdür ol lĳkin anlar kim şakındılar Ćalabı'larından anlaruñdur uçmaķlar aķar altlarından ırmaķlar TİEM 40 34b/9

8.6.3 nice: "nasıl, ne şekilde, ne kadar"

neçe / niçe < ne+ çe "nasıl, ne şekilde, ne kadar" Kullanılışı ve vazifesi *nasıl* gibidir.

Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdakidir:

taħķıķ biz Ķur'ān'ı senüñ lisānuñ üstine indürdük anuñla muştılamagıçün müttakilere cenneti daķıķorķutmagıçün anuñla bir ķavmi ki ķatı ĳuşumet ehlidir nice ķavmi helāk eyledük anlardan burun geĳmiş zamānda hĳç görür misin anlaruñhĳç birisini BKT 333b/7

'avażunu daķı eksin taħķıķ'avażların yamanı eşekler 'avażıdur görmez misin Tańrı Ta' ālā nice Mūsāħħar ètdi size göklerde olan nesneleri yerlerde olan nesneleri daķı BKT 444a/1

daddıra sizüñ ba' zuñuza ķırmağını ķılıç bile [...] bile. Gör yā Muħammed: Nice tasrĳf eyler-biz, beyān eyler-biz (5) āyetleri. Ola kim fehm eyleyeler Tańrı Ta' ālānuñ ķudretini. MKT 94a/4

yazuķlılar gibi? N'oldı size, nice ĳükm eylersiz? Yāsizüñ midür kitāb. anuñ içinde okırsız kim, bayıķsizüñdürTİEM 40 270b/2

dağı andayuk uyarduk anları, tāsorişlar aralarında. Eyittiti eyidici anlardan:"nicedölendünüz?"Eyittiler "Dölendük bir gün , yā günün bir nicesin TİEM 40 140a/2

8.6.4 neden: "nereden"

neden / nidin < **ne + den** sebep mefhumunu arayan soru edatıdır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde TİEM 40 ve ManisaKur'an Tercümelerinde geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekleri aşağıdadır:

ay, şanur mı kim görmedi anı kimse? ya' nīneden gelüp neye harc olduğunu; eylese, Tañrışorası degül. Ay kılmaduğ mı anuñ içün iki göz TİEM 40 285a/11

ğaniler ortasında olmayasizden dağı her nebī ki Resül size (6) virse alunuz. Her neden ki sizi nehy eyler kaytuñuz, Tañrı' dan qorquñuz MKT 403a/6

Tañrı Ta' ālāanı neden yaratdı? Nuñfeden yaratdı dağı taqdir eyledi a' zālarmı, eşqāllerini MKT 435a/8

8.6.5 nedür: "ne oluyor, nesi var"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Manisa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçerken Bursa Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

eyit dükeli Tañrıqatındandır pes nedür uşbu qavmuñyaqın olmazlar kim anlayalar sözi her ne kim ire sañaTİEM 40 41a/6

Eyitdi sizünhidāyetünüznedürqanda gidersiz yā resüller didi eyitdiler ki tañkık biz gönderikdük bir qavme ki MKT 382b/1

‘avrāt eyitdi: Cezāsı nedür ol kimsenün ki senün cehlüneyaman qaşd eyledi illā ħabs eylemek (4) yā qatı ‘azāb eylemek? MKT 164b/3

8.6.6 nişe: "niçin, neden"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçen ManisaKur'an Tercümesiniderastlanılmamaktadır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

iy ol ki indürildi anuñ üzre ögüt ve Qur'ân bayağ sen delüsin nişe getürmezsin bize ferîştehler ger olasin gerçeklerden indürmezüz ferîşteler BKT 276b/1

İy kitāb ehli! nişe tartışursız. İbrāhīm hakkında ya'nī her birünüz eydür:İbrāhīm bizüm dīnimüzdeydi"Dağı indürinilmedi Tevrit dağı incil, illā andan sonra TİEM 40 26b/8

iy Peygambar! nişeharām eylersin anı kim hālāyleydi Tañrı sana? ya'nī and içdügi peygambaruñ kim, Mariye'yi yakın eylemeye, 'Āişeyile Hafsa gönliyiçün . İstersin 'avrātların hoşnudlığını. DağıTañrıyarlıgayıcıdur rahmat kılıcı TİEM 40 267b/8

8.6.7 nite: "nasıl"

nite / nete < **ni** + **teg** "niçin, nasıl"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve TİEM 40 Kur'an Tercümelerinde geçen ManisaKur'an Tercümesiniderastlanılmamıştır. Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

anlaruñ gözlerini pes iveleridi yola nite görürlerdi yolu ve eger dileseydük şuretlerin özge dürlü kıldurdu durdukları yerde hiç yola varmağa güçleri yétmez kalurdi BKT 480a/1

la'net eyledi anlara Tañrı Ta'ālānitealan söylerler dağıkaçan anlara eydise ki gelünistiğfār eylesün size Tañrı ve Reşul'i başların şaldılar ve anları göresin yüz kaytarup tekebbürlik ederler BKT 598b/6

Eyitti kaçan yānite dirüre uşbunıTañrı öldüğinden sonra ? pes öldürdi anı Tañrı yüz yıl TİEM 40 20a/9

bayıkyaratmış iken sizi gezler ya'nī bir gez toprakdan andan sonra şudan andan kandan andan etden ay görmedünüz mi niteyarattı Tañrıyidi gökleri birbiri üzerine? TİEM 40 273a/10

8.6.8 ne için, niçün: "niçin, neden"

neçün / niçün /ne için < ne + için < ne + üçün sebep mefhumunu arayansoru edatıdır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bununla ilgili örnekler aşağıdadır:

Taḡrı Ta‘ālā‘azābından eger ben anlara sürsem pes **niçün**Allāh'ı anmazsız daḡı eyitmezin size ki benüm katumdadur TaḡrıTa‘ālā'nunḡazāneleri ḡaybı daḡı bilmezin BKT 235b/3
 ‘ibadet eylenüzTaḡrıTa‘ālā'ya dēyü pes ol vaḡtde anlar iki bölük olup çekışdiler Şālih eyitdi ey ḡavmüm **niçün** uḡūbeti tizledürsüz tevbeden burun **niçün**istiḡfār eylemezsız BKT 409a/1
 şehir ehlerinden kend ehlerinden degül. **Niçün** seyr eylemezler, yürümezler yir yüzinde? Yürüsünler; MKT 171b/2
 Eyitdiler ki**Niçün** bize bir āyet gelmedi Taḡrı Ta‘ālā'dan ki özini yaratdı? gelmedü mi anlara beyān eyleyici nesne (7) evvel kitāblarda olan nesne Tevrāt‘ da İncil‘ de? MKT 224 b/6
niçünyavuz işle-dü-n diyü ay şanur mı ādami kim herḡiz dirmeyevüz. TIEM 40276b/7

8.6.9 kanı: "hani, nerede"

Yer anlamını arayansoru edatıdır. Üzerinde çalıştığımız metinlerde bununla ilgili örnekler aşağıdakidir:

ol gün ki nidāda anlara Taḡrı Ta‘ālāpes **kanı** şeriklerüm ki siz anları baḡaşerik şanurduḡuz eyide ol kimseler ki vācib oldı anlar üstine ‘azāb yā rabbenā bunlar ol kişilerdür ki BKT 421a/6
 andan şonra anlara eydile **kanı** siz şirk getürdügünüz nesneleri Taḡrı'dan özge eyideler ki bizden ıraşdılar BKT512b/2
 rızḡdan, ecelden ol vaḡta deḡin ki bizüm resüllerümüz gelse cānların ḡabz eylemeg-içün eydeler (8) **Kanı** siz du‘ā eylemegen ma‘būdlar Taḡrı Ta‘ālādan? Eydeler ḡāyib oldı bizden, bilmezüz. MKT 107b/8
 andan ḡıyamet ḡüninde delil eyler, anları ‘azāb eyler, (11) Eydür **kanı** ol şerikler ki baḡa nisbet eyledi+siz anuḡ bile. Düşmānlıḡ eyler-idi+siz mü‘minlere, incidürdi+siz MKT 186a/11

dağıtoğurmaz illā bilmegiyile dağı ol gün kığıra anlara kani
ortaqlarum eyittiler bildürdül saıayokdur bizden hiçtanuı TİEM 40
229a/4

bayıķharām eylemedi size illā murādın dağıkani (9) dağıtoıuz etin
dağı anı kim ün getürüldi aıa TİEM 12b/7

8.6.10 ķandan: "nereden"

ķandan <ķan +dan "nerden"

Yer anlamını arayansoru edatıdır.

anlar yalan söyledigioğlandan kıızdan ādemden vucūda getürdi gökleri
ve yerleri özüne oğlu kıızı ķandan olur ‘avrātı yokdur barça nesne
yaratdı dağı ol Tanrı her nesneyi bilicidür BKT 141a/6

Meryem eyitdi baıa oğlanķandan olur baıa hiç kimse dağı yetişmedi
adme oğlanlarından yamanlıķedinci BKT 327a/3

Eydürdi Yā Meryem! ķandan geldi bu rızķ saıa, dir-idi. Meryem
eydürdi: Ol rızķ Tanrı Ta‘ālā'dandur MKT 38a/6

Vaķtī ki size muşıbet yitişdi, yüregüıüz dar oldu anlara muşıbet
yitişdüirdi size. Siz dağı iki ol ķadarca anlara (11) eyitdüıüz Bu bize
ķandan? Eyit yā Muıammed ol sizüı nefsleruıüzdendür, nefsleruıüz
sebebi-y-iledür. Taıķķıķ Allāh MKT 49b/11

bulur ıdı anuıķatında ruzīya‘ nī kış yaz güninde yaz yimişi kış güninde
eyitti iy Meryem! ķandandurssaıauřbu eyitti ol Tanrıķatındandur
bayıķTanrı ruzī virür aıa kim diler şısaıbsuz TİEM 40 25a/8

8.6.11 ķanda: "nerede"

ķanda < ķan + da "nerde"

Yer anlamını arayansoru edatıdır.

dağı göklerden inen dağı bilür anlara aıanı dağı ve ol sizüıledür
ķandaolsaıuzTanrı Ta‘ālāsız işlegeni görıcidür BKT 581a/1

bu Ķur‘ān sözi degüldür řeytānı racımün ki kāhin sāııirdür pes ķanda
giderseiz ol Ķur‘ān degüldür illā naşihat ‘ālemler kim dilese sizden
doğru yol duta BKT 633b/1

yitişdürür bir şehre. Siz anda yitişmek bilmezsiz. Arkayā yük götürmek kanda kaldı illā nefsünüz tekellüf bile, meşakḳati bile? Taḥḳiḳ Taḥrı Ta‘ālāki sizi yaratdı MKT185a/4

Özgeye buyurmaz-ıdı miskīnlere yimek yidürmege. Özi mālından yidürmek kanda kaldı? (3) Yokdur ol günde anlara anda ḳarāyib ki özini ḳurlara ol ‘āzābdan. MKT 420b/2

hep andan eyidevüz anlara kim ortak eylediler Taḥrı'ya kandadur ortaklarıñuzya‘nī butlar anlar kim olduḡunuzıdı gümen eylersiz? TİEM 40 60a/5

andan od içinde yandurınnrlar andan eydildi anlara kandadur ol kim ortak eylerdünüzTaḥrı'dan ayruk? TİEM 40 225b/11

8.7 Çağırma Edatları:

Bunlar isimlerden veya unvanlardan önce gelerek hitap hareketini bilhassa belirtmekten başkahiç bir anlamları olmayan sözlerdir. bir kısmı taklidi kelimelerdir. Bir kısmı ise kalıplaşmış diğer gramer unsurlarıdır. Bu sebeple menşelerini tesbit etmek güçtür. Kullanılış bakımından da öbür edatlardan farklıdır. daha çok konuşma dilinde veya senli-benli samimi bir eda taşıyan şarkı, türkü hikaye ve şiirlerde rastlanır (Hacıeminoğlu;1992, 284).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde **iy, yā, ey ve i** şeklinde geçmektedir bunula ilgili örnekleri aşağıdadır:

8.7.1 iy: "ey"

barçañuzun dönmeḡi pes ḡaber vērür size ol nesneleri ki işlerdünüzdünyāda iy imān getüren kişler BKT 124b/2

ol günde kim gele anlara ‘āzāb daḡı dēyeler anlar kim zulm eylediler iy Çalabuñuz mühlet vēr bize BKT 274a/2

Eyitdi: Ol gişiler ki zan eylediler bildiler ki anlar Taḥrı Ta‘ālāḡazretine dursalar gerek. iy nice az çeri çok çeriye MKT 28b/10

Biz cezā virsevüz gerekşükr eyleyenlere, mü‘minlere. (8) iy nice nebiler bile şālīḡ ḡulları öldürdiler. Çok gişiler za‘if olmadılar özlerine yitişen nesne.MKT 47b/8

daḡı ol vaḡt kim tuttuḡ‘ahduñuzı iy ḡāzırcuḡūdlar dökmen ḡanlarıñuzı ya‘nī biribiriñüzü depelemen didük TİEM 40 7a/3

egerler gögüzlerini t̄agizleneler andan iy ol vaqt kim örtinürler
tonlarını ya' n̄i anlar kim eyittiler TİEM 40 103b/9

8.7.2 ey: "ey"

Qur'an'aanlardur dünyā vu āhiret ziyānluları eyY' aqūb oğlanları zıkr
eylenüz benüm ol ni' metlerümi BKT 18a/6
dağıTaḥrı Ta' ālāgāye de raḥmetēdicidür ḡullarına eymān getüren
kişler girişüzİslāmdīnine BKT 31b/3

8.7.3 yā (<Ar.): "ey "

ne vaqt olur Taḥrı Ta' ālānuşreti bilmiş olunuzTaḥrıTa' ālā'nuḡ nuşreti
yakındur yāMuḥammed şorarlār saḡaki BKT 32b/6
gēcelerde ve şabāḥlarda daḡızıkr eyle yā Muḥammed ol ḡüni ki
ferişteler eyitdi Meryem'e Meryem Taḥrı Ta' ālāBKT 54a/1
taşdıḡ eyleyicidür özlari bile olan kitāba. Eyit yā Muḥammed: Niçün
öldürdünüz nebileri Muḥammed resūlu' llāhdan öḡdīnMKT 10a/10
Şor Beni İsrāyīl ḡavmine yā Muḥammed! [23a] Nice āyetler virdük
anlara beyān eyleyici. Kim tebdīl eylese Taḥrı Ta' ālānuḡ ni' metlerini
MKT 22b/11
derenüşaḡdīnyanından bereketlü yirde aḡaçdan ya' n̄i' unnab
aḡacıyıdı kim yāMūsābayıḡ ben benven Taḥrı TİEM 40 185a/8
ol vaqt kim eyitti aḡa Çalabısı gendüzünü ışmarlayāḡlāş eyle TİEM
40 10a/6

8.7.4 i (<Ar.): "evet"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

ebd ḡalmaq' azābıḡı cezā virinilmezsiz illā anı kim olduḡuzḡazanursız
daḡışorarlār saḡaḡaḡ mıdur ol eyit īvallāhi TİEM 40 100a/11

8.8. Cevab Edatları:

Bunlar cümle içinde başka kelimelere bağlı olmadan, tek başlarına bir anlam ifade edebilen sözlerdir. Bazen bir cevap edatı bir cümle yerine geçer. Hususiyle kaşılıklı konuşmalarda, her edat bir cümle sayılır (Hacıeminoğlu; 1992, 290).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde adı geçen edatlardan sadece **beli** edatına rastlanılmıştır.

8.8.1 belî (<Ar.): "evet"

Tesdik ve kabulmefhumunu ifade eden bir kelimedir. Üzerinde çalıştığımız metinlerde Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde geçerken TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmemektedir. Bununla ilgili örnekler aşağıda gösterilmiştir:

Taḥrı Ta'ālāḥaḥkında siz bilmegen nesneleri **beli** kim ki yamanlıḥkazaḥa daḥıḥaplasa anı BKT 12a/2

İbrāḥīm eyitdi **beli** inandum lîkin yûregim berkitmegiçün Taḥrı Ta'ālāeyitdi al dört cins ḥuşlardan biri birin ḥaşdurup dök BKT 43a/1

Bu ḥaḥ degül midür? Eyideler ki **beli** ḥaḥdur. Taḥrı ḥaḥḥı-çün, diyeler. Taḥrı Ta'ālāeyide daduḥuz cehennem odunun 'azābını MKT 91a/2

özleri gibi kimseyi yaratmaḥa? **beli** ḥādirdür, ol Taḥrı Ta'ālāḡayetde yaradıcıdur ḡāyetde bilicidür. MKT 319b/7

8.9 Gösterme Edatları:

Gösterme veya işaret edatları sıfat ve zamirlerden farklı olarak, isimleri, saḥsları veya eşyayı deḡil, hareketleri işaret sûretiyle gösteren sözlerdir. Onun için, tek başlarına ḥiç bir anlam ifade etmezler. Ancak bir cümlelerin veya çekimli fiilin yanında vazifeleri belli olur. Bunlar umumiyetler gösterme vazifesinin yanında kuvvetlendirme vazifesi de görürler (Hacıeminoğlu; 1992, 306).

Üzerinde çalıştığımız metinlerde işaret edatlarını **uḥ**, **uḥda**, **uḥbu** ve **iḥbu** görünmektedir. onunla ilgili örnekler aşağıdakidir:

8.9.1 uş: "işte"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece BursaKur'an Tercümesinde geçmektedir.

ben size destûr vèrmedin burun ol sizün ulunuzdur ki size sihir öğretti
dédi uş keseyin sizün ellerünüzü ayaklarıñuzı dağı biri birine muğālif
dağı boğazuñuzdan ‘aşāyın sizi BKT 338b/5

8.9.2 uşda: "işte"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece BursaKur'an Tercümesinde geçmektedir.

Lût eyitdi uşda kızılarum eger siz işlerseñüz dedi senün dirliğün
haqqıçıün yā Muhammed BKT 280b/3

8.9.3 uşbu: "işbu, işe bu"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece TİEM 40 Kur'an Tercümesinde geçmektedir.

koçayiken ya‘nī yüz yigirmi yaşındaydı. Bayık uşbu, nesnedür tan.
Eyittiler‘ aceb mı görürsen Tanrıbuyruğından? Tanrı rahmatı dağı
bereketleri TİEM 40 108a/1

8.9.4 işbu: "işbu, işe bu"

Üzerinde çalıştığımız metinlerde sadece BursaKur'an Tercümesinde görülmektedir.

yığmadı size Çalab'unuz işbu gaçdan illā olmağıçün ikiñüz
feriştelerden yā olmağıçün ikiñüz dāyimidiri olıcılardan dağı and içdi
ikisine ki ben size BKT 154a/2
diri olacağsız ölümden sonra eyide kâfirler işbu aşikâre ulu sihirdür
dēyeler dağı eger te'ḥīr eylesevüz anlardan ‘azābı BKT 232a/7

8.10 Ünlemler:

Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlerdir. Menşe ve yapı bakımından ya tabiat seslerini taklit suretiyle, yahut da hislerin yorumlanarak "ses şeklinde terennümü neticesinde meydana gelmişlerdir. Bu bakımından bir kısmı aşağı yukarı bütün dillerde müşterektir. Ancakmanalı dil birliklerinin kalıplaşmak suretiyle teşkil ettikleri müstesna örnekler de vardır (Hacıeminoğlu; 1992, 293).

8.10.1 āh (<Fr.): "ah, feryat"

Üzüntü ve acıma duygusunun ifade eder.

ğāyetde ḥalīmu‘n-nefs ta‘cīl eylemezdi, çok āh eyler-idi te‘essüf bile,
halk içinde rucū‘ eyleyicidir MKT 159a/2
bayık ol duşmandur Taḡrı'nun bizār oldu andan. Bayıkİbrāhīm çok āh
diyicidir aşaklık eyleyicidir TİEM 40 95b/11

8.10.2 aḥsen (<A.): "daha iyi"

Takdir ifade eder.

Siz muntazır olmazsınız bizüm-içün; illā iki ‘āḳıbet birisini ki herbirisi
aḥsen-i‘ avāḳıbdur ki yā nuşret yā şehādet MKT 135a/8

8.10.3. āmīn (<A.): "güven"

Dilek, dua ve temenni ifade eder.

ni‘met bile kāfir oldılar, Taḡrı Ta‘ālā‘ azābını indürdi anlara, āmīne
korku yoğunı anlara MKT 193b/3
daḡı ol vakt kim eyitdi İbrāhīm iy Çalabum kıl işbu eli
āmīnenemīndaḡı ırakḳıl beni BKT 274a/2

8.10.4 ḥāṣā (<Ar.): "kesinlikle"

ululadılar ḥüsnini ‘azamet gördiler kendülerden ellerin kesdiler daḡı
eyitdiler ḥāṣāki bu ādem oḡlı degüldür BKT 251a/6

8.10.5 ḥeyf (<Ar.): "yazık"

Üzüntü ve pişmanlık ifade eder.

bitirürüz eger biz dileseydük anı ḥeyf(6) olmuş kılurduk pes siz ‘acebe
kılurduḡuz BKT 579a/5

8.10.6 i (<Ar.): "evet"

illā anı kim olduñuzkazanursıs daķıřoralar sañahak mıdur ol? ī
vallāhiTİEM 40 100a/11

8.10.7 iy: "ey"

size ol nesneleri ki işlerdüñüzdünyāda īymān getüren kişiler BKT
124b/2

dağı ol vaķt kim eyitdi İbrāhīm īy Çalabum kıl işbu ēli āmīnen
emīndağı ırakķıl beni BKT 274a/2

Ol gişiler ki zan eylediler bildiler ki anlar Tañrı Ta'ālāhazretine
dursalar gerek. īy nice az çeri çok çeriye MKT 28b/10

īy nice nebīler bile šālīh kulları öldürdiler. Çok giřiler za'īf olmadılar
özlerine yitişen nesne MKT 47b/8

egerler göğüzlerini tāgizleneler andan īy ol vaķt kim örtinürler
tonlarını ya'nī anlar kim eyittiler TİEM 40 103b/9

8.10.8 vāy (<Ar.): "yazık, eyvah, vay haline"

Teessüf ve pişmanlı duygusu ifade eden bir edatdır.

anlar ortasından vāykāfirlere ol ulu gün görmeginden BKT 328b/3
BKT 544a/1

vāy ki Tañrı Ta'ālābař eyler kime dilese kullarından, (9) taķdır eyler.
Eger bize Tañrı Ta'ālāmāl virse-y-idi MKT 279b/8

yazmazlardur bilmezler ki tābi' līkin yalanbağlanmış daķı degül anlar
illā gümen eylerler vāydur anlara kim yazarlar kitāb'ı TİEM 40 6b/6

daķı eyitti anlar kim virinildiler 'ilm vāy size ! Tañrıyanudı TİEM 40
188a/1

8.10.9 yā (<Ar.): "ey "

Tañrı Ta'ālānuřreti bilmiş oluñuzTañrıTa'ālā'nun nuşreti yaķındur yā
Muħammed şoralar sñna kim BKT 32b/6

gēcelerde ve řabāhlarda dağızıkr eyle yā Muħammed ol günü ki
ferişteher eyitdi Meryem'e ey Meryem Tañrı Ta'ālāBKT 54a/1

Eyit yā Muħammed: Niçün öldürdüñüz nebīleri Muħammed
resūlu' llāhdan öñdinMKT 10a/10

ol vaktde cemi' işler Tañrı Ta'ālāyā rucū' eyler. Cezāsın virse gerek.
 Şor Beni İsrāyil kavmine yā Muḥammed MKT 22b/11
 derenüşağdınyanından berektlü yirde ağaçdan ya' nī' ünab ağacıydı
 kim yağmursabayık yā benven Tañrı TİEM 40 185a/8

8.10.10 ḥasret (<Ar.): "hayıflanma, eseflenme"

Tañrı Ta'ālāanı ḥasretyürekleri içinde dañıTañrı Ta'ālādırıldür ve
 öldürür Tañrı Ta'ālāışlgeni BKT 69b/1
 Melāmet eylenmiş olursın isrāf bile, yaman tedbīr bile, ḥasret bile
 nedāmet eylersen. Taḥkīk Tañrı Ta'ālābaşt eyler. Rızk çok virür MKT
 197a/6
 Tañrı'yı görmegi tāol vakt kim geldi anlara kıyāmet anşuzda eyittiler
 iy bizüm ḥasratumuzanın üzere kim taḥşīrlık eyledük dünyā içinde
 TİEM 40 60b/5

SONUÇ

Eski Anadolu Türkçesinin en önemli eserlerinden olan Kur'an Tercümeleri Türk diline tercüme etme, gramatikal olarak kendini geliştirme, zorlukların üstesinden gelme ve farklı bir kültüre ait olan dini kavramlara karşılık bulma noktasında Türk dilinin anlam zenginliğine büyük katkıda bulunmuştur. Diğer taraftan dini bir eser tercüme edildiği için, müstensihler uhrevi sorumluluk duygusuyla hareket etmiş; bu da tercüme eserlerin anlam ve şekil bakımından daha titizce meydana getirilmelerine sağlamıştır.

Bu doğrultuda Türk dilinin Kur'an'ı tercüme etme alanında gramatikal olarak bir eksikliğin olmadığı görülmüştür. Eserler tamamen Türkçe gramer mantığına göre tercüme edilirken, bazı durumlarda alışkanlıklar sonucu olarak Arapça gramer özelliklerine de başvurulmuştur. Özellikle kelimelerin çoğul yapılarında Arapça çokluk, ikili ve çokluk biçimleri kullanıldığı görülmektedir.

Son olarak Bursa ve Manisa Kur'an Tercümelerinde bazı kavram ve kelimeler için daha çok Arapça ve Farsça kelimeler kullanılırken, TİEM 40 Kur'an Tercümesinde Türkçe yapı ve şekiller kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Muzafer. Kitab-ı Gunya Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yay, Ankara 1995
- AGAH, Sırrı Levent. “Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri” Ankara, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1972, s. 44.50.
- AL-ZUBAIDY, Ahmet, “ Doğu Türkçesi Kuran Tercümelerinden Süleymaniye Kütüphanesi Hakimoğlu Ali Paşa Nushası NO.2 Kayıtlı Kuran Tercümesinin Arapça Dizisini Göre Analitik Dizini ve Konkordansı” Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, c.I, Antalya 2013
- ALTUNTAŞ, Halil. Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme İle Namaz Meselesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1998.
- ATA, Aysu. Türkiye İlk Kur'ân-ı Tercümesi (Rylands Nüshası) Karahanlı Türkçesi, Giriş-Metin-Dizin, TDK Yay, Ankara 2004.
- ATEŞ, Süleyman, Kur'ân-ı Kerîm ve Cümle Meali, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat 1975.
- BANGUOĞLU, Tahsin. "Uygurlar ve Uyğurce Üzerine" TDAY, Belleten 1958.
- BANGUOĞLU, Tahsin. Türkçenin Grameri, TDK Yay, Ankara 1995.
- BİLGEGİL, Kaya. Türkçe Dil Bilgisi, Dergah Yayınları, İstanbul 1963.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, Tefsir Tarihi, c.I-II, Ankara 1987.
- BOROKOV, A. K., Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. - XIII. Yüzyıllar), (Rusçadan Çeviren: USTA, Halil İbrahim, AMANOĞLU Ebülfez), Ankara,TDK Yay, 2002.
- CLAUSON, Sir Gerard. An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford, 1972.
- ÇANGA, Mahmut, Kur'an-ı Kerim Lugatı, İstanbul 1999.
- DİREKÇİ, Bekir. " Hızır bin Yakub, CEVAHİRÜ'L ME'ÂNİ (Geriş-Dil Özellikleri-Metin-Dizin)" Konya Yay, Aralık 2011.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2. Baskı, Ankara. 1993.
- DURAN, Suzan. Türkçede Cihet ve Mekan Gösteren söz ve Ekler, TDYA, Belleten 1956.
- ECEKMAN, J.“ Eine ostmitteltürkische interlineare Kranübersetzung” , UAJ, c, XXXXI S. 72=085/ 1959.
- ECEKMAN, J. “ Doğu Türkçesinde Bir Kur'an Çevirisi” , TDAY-Beleten, s.51-69, Ankara,1968.

- ECEKMAN J., “ Eastern Türkic Translations of the Koran”, *Studia Turcica*, Budabest, s. 149-159. 1976.
- ECKMANN, J., *Middle Turkic Glosses of the Rylands Interlinear Koran Translation*, Budapest 1976.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay, Ankara 2004.
- ERDAL, Marcel, *Old Türkic Word Formation*. Vol. I-II Wiesbaden 1991.
- ERDOĞAN, Abdülkadir, “ Kur‘an Tercümelerinin Dil Bakımından Değerleri”,- *Vakıflar Dergisi*, c.1, s. 47-48 Ankara 1938.
- ERGİN, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yay, 1977.
- ERGİN, Muharrem *Türk dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yay, İstanbul 2009.
- ERGİN, Muharrem. *Dede Korkut kitabı II İndeks-Gramer*, TDK Yay, Ankara, 1963
- ERASLAN, Kemal. *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, TDK Yay, Ankara: 2012
- GABAİN. A. Von. - G. R. Rachmatı, "Türkische Turfan-texte, VI. Das buddhistische Sutra Sekiz Yükmak", *SBAW, Phil. –hist. K1*. 1934, Berlin 1934.
- GABAIN, A. von. *Eski Türkçenin Grameri (Çeviren Mehmet AKALIN)*, TDK Yay, Ankara 1988.
- GÜLSEVİN, Gürer. *Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine*, TDAY-Belleten, 1997.
- GÜLSEVİN, Gürer. *Eski Anadolu Türkçesinde ekler*, TDK Yay, Ankara 2007.
- İBN İSĀ, SARUHĀNĪ, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* (Hazırlayan Numan Külekçi) Akçağ Yay. Ankara
- İNAN, Abdülkadir, “ Eski Kur‘an Tercümelerinin Dili Meselesi”, *Türk Dili*, S.7, s.372, Ankara, 1952a.
- İNAN, Abdülkadir, “ Eski Türkçe Üç Kur‘an Tercümesi”, *Türk Dili*, S.6, s.19-20, Ankara, 1952b.
- İNAN, Abdülkadir, “ Kur‘an’ın Eski Türkçe ve Oğuz-Osmanlıca Çecirileri Üzerine Notlar, TDAY, Ankara, 1960.
- İNAN, Abdülkadir, “ Kur‘an’ı Kerimi’in Türkçe Tercümeleri Üzerine Bir inceleme” s.8 Ankara, 1968.
- İNAN, Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler IIC*. Ankara, 1952.
- İZZETTİN, Cemal, *Ayet ve Hadislerle El-Esmâü'l-Hüsnâ*, İstanbul. Ravza Yay, 2001.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin. *Türk Dilinde Edatlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.

HAMILTON, J.R. Le conte bouddhique du bon et du mauvais prinse en version ouigoure, Texte etabil, traduit et commente, ve Kötü Prens Masalanın Uygurcası, Kalyanmkara ve Papamkara, Ankara 1998.

KALIN, Faiz. Kur'anda zaman kavramı. Doktora Tezi, Erzurum 2001.

KARABACAK, Esra. “Manisa Halk Kütüphanesi ’ndeki Satır arası Kur’an Tercümesi: Giriş-Metin-Dizin)” I-III, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.

KARAĞAÇ, Günay. Türkçenin Dil Bilgisi, Erek Matbası, Ankara 2012.

KARABACAK, Esra. “Gülden Sağol, Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi, Giriş, Metin, Sözlük ve Tıpkıbasım (1. Kısım: Giriş ve Metin) = An Inter –linear ranslation of the Qur’an into Khwarzm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text), Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 1993, XL+369 s.” TD, 516, s. 529-530, 1994.

KARABACAK, Esra. An Inter- Linear Translation of The Qur’an Into Old Anatolian Turkish=Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I, Sources Of Oriental Languages and Literatures 22, Turkish Sources XX, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1994.

KARABACAK, Esra, An Inter-linear Translation of the Qur’an Literatures 28, (Part II: Glossary: Section one, p. 1-384. Section Two, p. 385-786), 1995.

KARABACAK, Esra. An Inter- linear Translation of The Qur’an Into Old Anatolian Turkish=Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I,Sources Of Oriental Languages and Literatures 40 Introuction, Text, Glossary and Facsimilie, Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section one: 1a-224a, 1997,

KARABACAK, Esra. An Inter- Linear Translation of The Qur’an into Old Anatolian Turkish= Eski Anadolu Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi: Introduction and Text.I, Sources of Oriental Languages Languages and Literatures 47 Introduction, Text, Glossary and Facsimilie, Part III: Facsimilie of the MS Manisa İl Halk Library No. 931, Section two: 224b, 451a, 1997.

KESKİOĞLU, Osman. Fatih Devrine Ait İki Kur’ân- Kerîm Tercümesi, Vakıflar Dergisi IV, s.91-103, Ankara, 1961.

KESKİOĞLU, Osman. Vakıflar Genel Müdürlüğü İhtisas Kitaplığındaki Kur’ân Tercümeleri, V, s.157-160, Ankara: Vakıflar Dergisi, 1962.

KESKİOĞLU, Osman. “Nuzulundan Günümüze Kur’an-ı Kerim Bilgileri”, s. 214, Ankara 1987

- KOCASAVAŞ, Yıldız. Türkçede Şahıs Zamirleri, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara 2004.
- KORKMAZ, Zeyneb. Sadru'-din Şeyhoğlu Merzuban-nâme Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Ankara: Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Yay, 1973.
- KORKMAZ, Zeyneb. Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yay, Ankara 1992.
- KORKMAZ, Zeynep. Türkiye türkçesi Grameri, TDK Yay, Ankara 2009.
- KORKMAZ, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), TDK Yay, Ankara 2003.
- KORKMAZ, Zeynep. ise bu edat hakkında yazmış olduğu makalede (uçun / üçün / için v.b. çekim edatlarının yapısı üzerine TDAY. 1961- Ankara
- KOTWICZ WLadyslaw, "Les Pronoma-s dans les langues altaïques", Praci Komsji Orjentalistycznej 24, Krakow 1936.
- KÖK, Abdullah, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kur'an Tercümesi (TİEM 73, 1v/ 235v/2), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.
- KÖKTEKİN, Kazım. Eski Anadolu Türkçesi, Erzurum: Fenomen Yay, 2008.
- MANSUROĞLU, Mecdut, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1958.
- MUSTAFA, Necati Bursalı, Ayet ve Hadislerle El-Esmâü'l-Hüsna Şerhi, İstanbul, Erhan yay,
- RAUF, Pehlivan , Esmâü'l-Hüsna, Motif Yay, İstanbul 2005.
- SAĞOL, Gülden, "Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük", Marmara Üniversitesi, (Doktora Tezi), İstanbul, 1993.
- SAĞOL, Gülden, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part I: Introduction and Text) (410 pages), 1993.
- SAĞOL, Gülden, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations III: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Facsimile (Part II: Glossary) (310 pages), 1995.
- SAĞOL, Gülden, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations IV: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, (Part III), Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section One: 1b-300b), 1996.
- SAĞOL, Gülden, Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations IV: An Inter Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish (Part III: Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No.2 Section Two: 301a-587b9, 1999.
- SAĞOL, Gülden, "Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar", Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, İstanbul, 1997.
- SARI, Mevlüt: El-Mevârid, Arapça –Türkçe Lûgat, İstanbul, 1982.

TEKİN. Şinasi. Uygurca Metinler, II Maytresimit, Burkancıların Mrhdisi Maitreya İle buluşma. Uygurca İptidai Bir Dram (Burkancılığın Vaibhāṣka tarikatına ait bir eserin Uygurcası), Ankara 1976.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (XV. yy. Gramer- metin- sözlük) İstanbul 1977, İÜ Edebiyat Fakültesi yayınları: 2157

TİMURTAŞ; Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (Gremer-Metin-Sözlük), İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.

TİMURTAŞ; Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (Gremer-Metin-Sözlük), İÜ Edabiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

TİMURTAŞ; Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (Gremer-Metin-Sözlük), İÜ Edabiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.

TİMURTAŞ; Faruk Kadri. Eski Türkiye Türkçesi (Gremer-Metin-Sözlük), İÜ Edabiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983.

TOGAN, Zeki Velidi, “Londra ve Tahrandaki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair”, İTED, c.III, s. 135, İstanbul, 1960

TOGAN, Zeki Velidi, “Teh Earliest of the Qur’an Intro Turkish”, İTED, IV-1-4, İstanbul 1964

TOGAN, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul, 1970.

TOGAN, Zeki Velidî, “ Harizm’de Yazılmış Eski Türkçe Eserler, TM, c.II s. 315-345, 1928.

TOGAN, Zeki Velidi, Kur’an ve Türkler, Ankara, 1971

TOPALOĞLU, Ahmet, Muhammed Bin Hamza, XV/ Yüzyıl Başlarında Yapılmış “Satır Arası Kur’an Tercümesi, I Giriş ve Metin, İstanbul,1976; II, Sözlük, İstanbul, 1978.

TÜRK DİL KURUMU, Türkçe Sözlük, Ankara, 2000.

ÖZTÜRK, Rıdvan, Yeni Uygur Türkçesi Grameri, TDK Yay, Ankara 1994.

USTA, Halil İbrahim, “XIII. Yüzyıl Doğu Türkçesiyle Yazılmış Anonim Kur’an Tefsirinin Söz ve Şekil Varlığı.” Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1989.

ÜNLÜ; Suat, Karahanlı Türkçesi Satır-Arası Kuran Tercümesi (TİEM 73, 235v/3-450r/7), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

ÜNLÜ; Suat, Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2012

ÜNLÜ; Suat, Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2012

ÜNLÜ; Suat, Karahanlı Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2012

ÜNLÜ; Suat, Doğu ve Batı Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2012

ÜNLÜ; Suat, Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Eğitim Yayın Evi, Konya 2013.

YAVUZ, Orhan. Anadolu Türkçesi İle Yapılan En Eski Tezkiretü'l-Evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri (İnceleme-Gremer-Metin), Tablet Yay, Konya 2006.

ZÜLFİKAR, Hamza, “Çağatayca Kuran Tefsiri, Dilbilgisi-Metin-Dizin”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doktora Tezi. 1970

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve Soyadı : Dalya AL-NAQEEB

Doğum Tarihi ve Yeri : 27.04.1989- Bağdat / IRAK

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : AL- Kanat Lisesi, Bağdat, 2007

Lisans Diploması : Bağdat Üniversitesi, Diller Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, 2011

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve
Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2014

Tez Konusu : Batı Türkçesi Dönemine Ait Kur'an Tercümelerinde-İsim

Yabancı Dil / Diller : Arapça, Türkmençe

E-Posta : redroze95@yahoo.com